

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Studijní program: Filosofie
Obor: Aplikovaná etika

Etika cestování

Etické aspekty dobrodružství výjimečných českých cestovatelů-badatelů
za Indiány Jižní Ameriky

Autor práce: Mgr. Spyridon Triantafyllakis

Školitel: Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, Csc.

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů literatury.

Práce nebyla využita k získání stejného ani jiného titulu.

V Praze dne 28. března 2015

.....

Zvláštní poděkování patří profesorce Heleně Haškovcové za trpělivé vedení mé disertační práce a za poskytnutí konzultací a cenných rad. Poděkování dále patří profesorovi Janu Sokolovi a docentovi Zdeňkovi Pincovi za podnětné konzultace týkající se problematiky etiky. Dále děkuji i doktorovi Marku Halbichovi za pomoc a cenné připomínky týkající se problematiky cestování. Díky patří i Ing. Petru Koblížkovi, Miroslavu Heřmanovi a Bubulině Spanosové za výraznou pomoc při jazykové korektuře mé disertace.

Spyridon Triantafyllakis

Abstrakt

Předložená disertační práce je teoretickou analýzou fenoménu cestování z etického hlediska. Je zaměřena zejména na etické aspekty individuálního cestovatelství evropských cestovatelů s respektem ke kulturnímu kontaktu s odlišnými lidmi a s ohledem na evropskou tradici cestovatelství. Na základě této analýzy jsem navrhnul určitý etický rámec jako nástroj interpretace vybraných textů, které reflektují dobrodružství výjimečných českých cestovatelů-badatelů za Indiány Jižní Ameriky, A. V. Friče, J. Hanzelky a M. Zikmunda, M. Zeleného. Studovaní čeští cestovatelé zpracovali své prožité cestovatelské zkušenosti ve formě etnografických cestopisů či jiných textů. Cílem práce bylo pomocí analýzy konkrétních pasáží z vybraných etnografických textů českých cestovatelů-badatelů rozpoznat jejich osobitou etickou reflexi prožitých dobrodružství a interpretovat ji. Popsal jsem specifický etický přístup každého ze studovaných českých cestovatelů k „jinakosti“ v extrémních podmínkách prožitého dobrodružství za Indiány Jižní Ameriky a porovnal jsem je.

Klíčová slova:

etika cestování, cestovatelství - etické aspekty, cestovatelství - mezikulturní kontakt, A. V. Frič, J. Hanzelka a M. Zikmund, M. Zelený, dobrodružství za Indiány.

Abstract:

This thesis is a theoretical analysis of the phenomenon of traveling from an ethical point of view. The analysis focuses mainly on the ethical aspects of individual travels of European travelers with regards to cultural contact with different people and also taking into consideration the European tradition of travel. Based on this analysis, an ethical framework is proposed as a tool of interpretation of selected texts that reflect the travel adventures of exceptional Czech travelers, such as A. V. Frič, J. Hanzelka and M. Zikmund, M. Zelený among the Indians of South America. The above mentioned Czech travelers described their travel experiences in the form of ethnographic travelogues and other texts. The aim of this study was, by analysing certain parts of selected ethnographic texts of these Czech travelers - explores, to reveal their individual ethical reflections of the experienced adventures and to interpret it. I have attempted to describe each studied Czech traveler's specific ethical approach to "otherness" in the extreme conditions of their adventures among the Indians of South America.

Keywords:

Ethics of travel, traveling - ethical aspects, traveling - intercultural contact, A. V. Frič, J. Hanzelka and M. Zikmund, M. Zelený, travel adventures among Indians.

OBSAH

ÚVOD	11
PRVNÍ ČÁST - <i>OHLEDNUTÍ ZA HISTORIÍ CESTOVÁNÍ, METODOLOGIE</i>	14
KAPITOLA PRVNÍ – CESTOVÁNÍ VE STAROVĚKU	14
1. Krátký úvod: Mobilita a cestování	14
2. Historické pozadí studia: Starověk a počátky cestování	15
3. První historické důvody a motivace cestování	20
4. Individuální cestovatelé v období Antiky	23
KAPITOLA DRUHÁ – CESTOVÁNÍ VE STŘEDOVĚKU	28
1. Krátký úvod	28
2. Nový rámec vývoje cestování	29
3. Technologické inovace	31
4. Vliv světových náboženství na vývoj cestování	32
5. Obchod	34

6. Zpravodajství	36
7. Války a jejich význam pro cestování	37
8. Individuální cestovatelé a prozkoumávání země	38
KAPITOLA TŘETÍ – CESTOVÁNÍ V NOVOVĚKU	42
1. Klíčové historické události na konci středověku a na začátku novověku	42
2. Horizonty se rozšiřují	45
3. Nové technologie a jejich klíčový význam	48
4. Zámořské objevy a první celosvětová síť vztahů	51
5. Dopady objevitelských cest	53
5.1. Kolonizace a prozkoumávání země	53
5.2. Kolumbovská výměna „Columbian exchange“	54
5.3. Konec středověkého pohledu na svět	56
6. Náboženství a misionářské cesty	57
7. Individuální cestovatelé a epocha velkých objevitelských cest	60
7.1. Velcí cestovatelé – objevitelé	60
7.2. Cestovatelské vzory	62
7.2.1. Vědecký objevitel Ameriky	62
7.2.2. Inspirojící vzor českého cestovatelství	65

KAPITOLA ČTVRTÁ – METODOLOGIE	67
1. Cíl práce	67
2. Výběr textů z děl výjimečných českých cestovatelů – badatelů	68
3. Základní otázka analýzy vybraných textů	69
4. Způsob uspořádání výkladu	70
5. Výběr literatury	73
6. Vymezení důležitých pojmů a aspektů cestování	74
7. Formulace klíčových otázek při studiu literatury	81
8. Metodologický návrh - Etický rámec cestování jako nástroj interpretace textů	82
DRUHÁ ČÁST – VĚDECKÝ ZÁJEM O CESTOVÁNÍ A TURISMUS, ETIKA A CESTOVÁNÍ	90
KAPITOLA PÁTÁ – VĚDECKÝ ZÁJEM O CESTOVÁNÍ A TURISMUS	90
Klíčové aspekty vědeckého zájmu o cestování a turismu	90
KAPITOLA ŠESTÁ – ETIKA A CESTOVÁNÍ	96
1. Etika a cestovní ruch	97
2. Etika a vzdělávací cesty mladé evropské elity „Grand Tour“	106
3. Etika a poutní cesty	108

4. Etika a mytologická dimenze cestování	112
5. Etika a individuální cestovatelé	115
TŘETÍ ČÁST	131
<i>STUDIE TEXTŮ Z DĚL VÝJIMEČNÝCH ČESÝCH CESTOVATELŮ, ZÁVĚR S DISKUSÍ</i>	131
KAPITOLA SEDMÁ	134
1. Krátký úvod - Alberto V. Frič	134
2. Studie vybraných pasáží z knihy „Indiáni Jižní Ameriky“	137
KAPITOLA OSMÁ	161
1. Krátký úvod - Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund	161
2. Studie vybraných pasáží z knihy „Za lovci lebek“	163
KAPITOLA DEVÁTÁ	197
1. Krátký úvod - Mníslav Zelený - Atapana	197
2. Studie vybraných textů z díla Mníslava Zeleného- Atapany	199

KAPITOLA DESÁTÁ	225
1. Srovnání klíčových aspektů dobrodružství českých cestovatelů – badatelů za Indiány Jižní Ameriky	225
2. Pohled na vybrané aspekty dobrodružství studovaných českých cestovatelů na pozadí cestopisu Levi-Strausse	231
KAPITOLA JEDENÁCTÁ – ZÁVĚR S DISKUSÍ	234
1. Etický přístup a dynamika etického vztahu k Indiánům	234
2. Cesta od etického přístupu k etickému vztahu s Indiány	238
Seznam literatury	239
Přílohy	248
1. Etický kodex cestovního ruchu	249

ÚVOD

Lidé cestovali po světě od nepaměti. Z různých důvodů, které vedly lidstvo k cestování v průběhu historie, se ve své práci nejvíce věnuji klíčovému impulzu k cestování, kterým je zvědavost a touha po poznání jiných zemí a odlišných kultur. Hledání a objevování „terra incognita“ podněcovalo výpravy výjimečných cestovatelů v průběhu dějin lidstva. I v současnosti přitahují cesty do neznáma skoro každého z nás a touhu vydat se na ně může projevit každý jednotlivec.

Zvědavost nás neustále vede k cestám do neznáma. Různé kouty světa, i přesto, že byly již dávno prozkoumány, „skrývají“ pro každého člověka stále jeho vlastní „terra incognita“. Daleké kouty světa však již nejsou tak „daleko“ a exotické světy ztrácí postupně na své „exotičnosti“. Cestování se stalo velkým hybatelem současné akulturace světa a lidé daleko víc než dříve mají příležitost poznat „neznámé světy“, které nejsou však již tak odlišné, jak bývaly v minulosti. V současnosti jsme se skoro všichni stali turisty. Cestování se stalo masovým sociálním jevem a nedílnou součástí života moderního člověka. V historii lidstva ještě nikdy chování a jednání jednotlivce při cestách tak zásadním a dramatickým způsobem neovlivňovalo přírodu, kulturu a lidi navštívených zemí jako je tomu v současnosti. Proto i etické zkoumání cestování se v současnosti stalo nutnou podmínkou k porozumění směrů vývoje cestování a turismu a jejich dopadů.

Cestování a turismus se staly nedílnou součástí i mého života od dětství. Narodil jsem se na řeckém ostrově Kréta a již od útlého mládí jsem měl příležitost pozorovat rozvoj turismu a jeho dopady na život na ostrově. Nedaleko Heraklionu leží oblast nazývaná se Stalida, kde jsem strávil během letních prázdnin významnou část svého dětství. Později, když jsem na Stalidu vzpomínal, jsem si uvědomoval, jak mě fascinovaly přírodní scenérie této oblasti, jedinečná kombinace klikatých pláží a pohorí „Selena“, nádherné zahrady hotelu „Blue Sea“ a množství turistů přicházejících z různých koutů světa. Byl jsem svědkem rychlé proměny

romantické Stalidy, kde na konci sedmdesátých letech 20. století stálo jen pár hotelů na pobřeží, v oblíbené pulsující letovisko s desítkami hotelů a apartmánů s tisíckami ubytovaných turistů. Místní obyvatelstvo zřetelně zbohatlo, ale jak málo zůstalo z původní krásy místní přírody, ale i z původní kultury a vlídného, nezištného chování místních lidí! A tak jsem pochopil, že rozvoj turismu není tak báječný, jak jsem si zpočátku myslel, a že má i své velmi stinné stránky. Teprve tehdy jsem začal tušit, že v turistických aktivitách lidí nemusí být všechno správně a teprve později jsem si uvědomil, že etika může osvětlit různé aspekty jednání a chování lidí při cestách.

S praxí turismu jsem se seznámil již jako vysokoškolák při práci na recepci některých hotelů v Řecku během letních prázdnin. Později, v kanceláři turistické sekce Řeckého velvyslanectví v ČR, jsem se skoro šestnáct let profesionálně zabýval propagací cestovního ruchu z České republiky do Řecka. Nejrůznější aktivity naši kanceláře směřovaly především k podpoře turismu. Během své práce jsem však měl příležitost se seznámit se zajímavými lidmi, kteří projevovali zájem o individuální cestování. Jejich vyprávění o cestách spolu s mojí vlastní cestovatelskou zkušeností mě inspirovalo k tomu, abych se začal problematikou cestování zabývat hlouběji.

Zájem o cestopisnou literaturu mě doprovází po celý život. Příběhy velkých cestovatelů minulosti (obzvlášť příběh Marka Pola) mně vždy fascinovaly. V tomto ohledu výjimeční jedinci jako byli Herodotos, Alexander Veliký, Pausanias, Marko Polo, Kolumbus, Alexander von Humboldt, Levi - Strauss aj. mě již byli známí, když jsem během své činnosti v ČR objevil skutečnost, že zde existuje velká tradice cestovatelství. Časem jsem „objevil“ různé případy výjimečných českých cestovatelů jakými byli např.: Odorik z Pordenone, Samuel Fritz, Emil Holub, Alberto. V. Frič, Jiří Hanzelka, Miroslav Zikmund, Mnislav Zelený aj., kteří byli na úrovni významných evropských cestovatelů - badatelů. Příběhy těchto jedinců mě zaujaly natolik, že jsem se rozhodl hlouběji zkoumat problematiku etiky cestování a to právě v souvislosti zejména s českými cestovateli. Spojil jsem tak svůj zájem o cestopisnou literaturu a

historii cestování vůbec se svými vlastními dlouholetými zkušenostmi s cestováním.

Předložená disertační práce je teoretická analýza fenoménu cestování z etického hlediska a těžištěm je popis a hodnocení etického jednání a rozhodování vybraných výjimečných českých cestovatelů - badatelů: A. V. Friče, cestovatelské dvojce J. Hanzelky a M. Zikmunda a M. Zeleného, kteří své cestovatelské aktivity zapsali ve svých knihách.

„Cesta dlouhá tisíce mil začíná jedním krokem“, říká čínský filosof Lao Tse. Tento citát odhaluje nejen význam prvního kroku každé pouti, ale i význam prvotního rozhodnutí vydat se intelektuální cestou k dosažení určitého cíle.

PRVNÍ ČÁST

OHLEDNUTÍ ZA HISTORIÍ CESTOVÁNÍ, METODOLOGIE

KAPITOLA PRVNÍ

CESTOVÁNÍ VE STAROVĚKU

1- Krátký úvod: Mobilita a cestování

Mobilita provází lidstvo od samého začátku své existence. Paleolitický člověk žil ve společenstvech, která byla malá, od sebe vzdálená a zároveň mobilní – mohla se snadno stěhovat. Příroda byla rozhodující silou, která určovala rytmus každodenního života člověka, ovlivňovala jeho pohyb v prostoru a byla hlavním důvodem k jeho časté migraci. Člověk v rané fázi svého vývoje jako lovec-sběrač sledoval migraci divokých zvířat, ptáků a ryb, na nichž byl životně závislý a “cestoval” společně s nimi za účelem získání potravy z místa na místo. V této době se dalším důležitým motivem k pohybu člověka z místa na místo stala nutnost udržovat vzájemné společenské vazby mezi vzdálenými komunitami a neustále je obnovovat. V této migraci paleolitických společenstev jsou patrné zárodky jevu, který nazýváme cestování, a který provází člověka po celé dějiny lidstva.

Mobilita paleolitického člověka se postupně v historické době zformovala v cestování. Vývoj prvních civilizací světa určoval typ mobility. Cestování je tedy dočasným pohybem lidí z místa jejich pobytu na jinou vzdálenou lokalitu. Důvody, které je k tomu vedou, mohou být různé a to od obchodních, politických až po náboženské, rekreační či poznávací. Politické, ekonomické a kulturní podmínky v daných společnostech a úroveň technologie přepravy determinovaly vývoj cestování, což platí i v současnosti. Zároveň i cestování mělo výrazný vliv na vývoj společnosti.

Objevené nové obchodní a přepravní trasy ovlivňovaly politická a diplomatická rozhodnutí vládců a významných lidí dané doby. Cestování bylo efektivním způsobem výměny zkušeností a získávání vědomostí mezi různými civilizacemi. Dopad této lidské činnosti se neustále objevuje při studiu dějin cestování. Důkazy, vědomosti a materiál z různých oblastí vědy nám poskytují možnost lépe pochopit a interpretovat tuto činnost člověka v průběhu dějin. Dnes je evidentní, že cestování je jednou z hybných sil formujících historii lidstva a zároveň ovlivňovalo sociální a kulturní prostředí společností. Rovněž zprostředkovávalo nové typy kontaktů a propojení mezi lidmi. (27, s. 1-5)

2 - Historické pozadí studia: Starověk a počátky cestování

Od poloviny 4. tisíciletí před Kristem se v oblasti Mezopotámie odehrávají klíčové ekonomické, politické, sociální, kulturní a technologické změny, které ovlivnily způsob života lidí a jsou příčinou vzniku první civilizace, která vyžaduje cestování mezi různými vzdálenými oblastmi. Velmi brzy následovaly podobné změny v údolí řeky Nil v Egyptě a o pár století později v údolí řeky Ind v Indii. Nové podmínky byly příčinou vzniku dlouhých a frekventovaných cest mezi zmíněnými oblastmi. Počátky cestování jsou tedy spojeny se vznikem prvních měst na březích řek Eufratu a Tigrisu v Mezopotámii a se vznikem prvního centralizovaného státu na břehu Nilu v Egyptě z období kolem roku 3000 před Kristem.

Jak detailně popisuje ve své knize „Travel in the ancient World“ autor Lionel Casson, nový způsob života vytvořil podmínky k tomu, aby mnoho lidí začalo cestovat z důvodů obchodních, úředních, náboženských atd. Postupem času a s rozvojem obchodu se otevíraly stále nové a nové cesty a to umožnilo kontakt různých lidí a různých kultur. Zároveň nutnost rychleji a bezpečněji se přepravovat z místa na místo vedlo k technologickým vynálezům a ke zdokonalení přepravních prostředků. Casson ve své knize uvádí, že právě zdokonalení konstrukce lodí (asi Egypťany kolem roku 3000 před Kristem) a schopnost těchto nových

odolných lodí přeplout po otevřeném moři do vzdálených míst umožnila lidem přepravit zboží po celém východním Středozeří a obchodně spojit oblasti jakými jsou Egypt, Rudé moře, Malá Asie, Perský záliv, Indický oceán, Mezopotámie a severozápad Indie. Kolem roku 3000 před Kristem se u Sumerů objevují i pozemní přepravní prostředky. Na rozdíl od lodí, byla vozidla velmi pomalá, neboť byla tažená zvířaty (volské povozy). Po zapojení dalších druhů zvířat jako jsou koně a velbloudi do pozemní přepravy se cestování značně zrychlilo. Důsledkem vylepšení techniky přepravy a efektivnějších sociálních a politických podmínek daných společnostmi bylo rozšíření možností cestování. (11, s. 21-23)

Oblast východního středozeří a blízkého východu se kolem roku 1200 před Kristem začíná podstatně měnit. Na scéně historie se objevují nové národy a silné říše. V Mezopotámii Asyřané budují svou obrovskou říši a ve středozeří vzkvétá obchod díky schopnostem a nadání námořníků jakými jsou Féničané. Asyřané díky rozlehlosti území své říše budují efektivní síť silnic, která spojuje jejich hlavní město se vzdálenými oblastmi říše. Důvodem k tomu je nutnost rychlého přesunu vojsk a vládních úředníků mezi různými místy za účelem efektivního řízení říše. Zároveň skutečnost, že existuje tak dokonalá síť silnic, nesmírně pomáhá i rozvoji cestování.

Celá oblast se dále transformuje. Egypt ustupuje do pozadí historie a zároveň se stává největší turistickou atrakcí starověku. Starší námořní velmoci jakými byly například Mykénové, Egyptané, ale rovněž Mínojci jsou nahrazeny Féničany. Féničané přebírají v oblasti kontrolu nad obchodem a určují obchodní trasy po celém Středozeří a Rudém moři. Při svých obchodních cestách se dostávají až ke břehům Indie. Geografický dosah obchodních cest Féničanů je fascinující. Jejich obchodní komunity zahrnují celou oblast východního středozeří až po Gibraltar a jejich obchodní kolonie se nacházejí i na pobřeží Atlantického oceánu. Féničané nebyli jenom skvělí obchodníci, ale i zvědaví cestovatelé, kteří svými cestami nesmírně rozšířili obzory cestování. Nejpozoruhodnější je zmínka Herodota, že Féničané dokázali v 6. století před Kristem obeplout celou Afriku. (11, s. 44-46, s. 61)

Na blízkém východě, který byl velmi dlouho středem veškerého dění ve starověku, začínají od 7. století před Kristem formovat svou říši Peršané. Ti postupem času nahrazují Asyřany v nadvládě regionu. Po zničení hlavního města Asyřanů v roce 612 před Kristem Babylónií, začínají Peršané ovládat ještě rozsáhlejší území než jejich předchůdci. Toto území sahalo od údolí řeky Ind až po Egypt a západní pobřeží malé Asie. Právě tato rozlehlost jejich impéria je donutila využít znalostí a silniční sítě Asyřanů. Organizují kurýrní a komunikační službu, která rychle a efektivně spojuje vzdálené oblasti impéria a zrychluje tempo cestování. Kladou obrovský význam na budování silniční sítě a budují nové a kvalitní soustavy cest, které slouží hlavně pro vojenské účely napříč celou říší. Rozlehlost impéria podporuje politické, vojenské a obchodní cesty jak uvnitř říše, tak do sousedních oblastí. Jejich instituce a potřeby vládnutí vytvořily příznivé prostředí pro cestování na celém blízkém východě.

Kolem roku 500 před Kristem Peršané dominovali nad Starým světem. Řekové žili vedle nich v samostatných městských státech bez jednotné centralizované moci. Obchodovali a cestovali po celém Středozezemním moři a jejich plavby směřovaly až k břehům Černého moře. Na začátku 5. století před Kristem se obrovská perská říše rozhodla expandovat dále na západ. Právě v tomto okamžiku došlo k válce mezi Řeky a Peršany. Nečekaná prohra Peršanů měla za následek nejen ukončení jejich expanze na západ, nýbrž byla hlavním důvodem přesunu dění Starého světa z blízkého východu na západ, tedy na řecký poloostrov a později i na italskou pevninu. Tato změna měla podstatný vliv na historii západního světa a tím i na dějiny cestování.

Na scénu historie přicházejí Helénové – Řekové a o pár století později Římané. Řekové dokázali převzít všechno významné, co objevili jejich předchůdci a jedinečným způsobem přizpůsobit své kultuře. Tato jejich schopnost se projevila i v umění ovládnutí námořních cest, kde efektivně využili všech dřívějších zkušeností a úspěšně začali konkurovat Féničanům. Řekové byli skvělými cestovateli. Kolonizovali velkou část Středozezemí a jejich kolonie se objevily až na březích Černého moře. Postupem času se stali nejaktivnějšími námořníky ve Středomoří. Řekové

rozhodujícím způsobem ovlivnili vývoj cestování, když obohatili historii cestování svojí schopností o svých cestách psát. Ve formě textových záznamů začali totiž zachovávat své zkušenosti z cest a objevily se i první náčrtky map. V 6. století před Kristem Anaximandros z Milétu (filosof a geograf) zanechal lidstvu své nákresy map světa. Byla to období zrodu filosofie, velkých myslitelů, filosofů, geografů a kosmologů. Myslitelé si kladli otázky o světě, o jeho původu a jeho limitech. Objevili se jedinci, kteří začali cestovat, aby poznali svět, aby uspokojili své vnitřní duševní potřeby. Nejpozoruhodnější mezi nimi je Herodotos - první člověk, který lidstvu zanechal rozsáhlé spisy ze svých dlouholetých dalekých cest.

Vliv řecké kultury se dále rozšířil na východ během tažení Alexandra Velikého do malé Asie a po dobytí a zničení Perské říše. Alexandr Veliký měl zájem o důkladnější poznávání míst, které procházel. Při jeho taženích na východ ho doprovázelo mnoho odborníků z různých oblastí lidského vědění. Významný materiál, který byl odborníky nashromážděn, se týkal geografie, kultury a poznatků o lidech žijících v daných oblastech. Po jeho smrti Řekové pokračovali v cestování na východ a v prosazování řeckého způsobu života v dobytých oblastech. Otevření cest do Indie mělo za následek, že se poprvé na středozemních trzích objevilo čínské hedvábí a zároveň došlo ke kontaktu dvou velkých civilizací starověku a to řeckořímské a čínské. Postupem času a vlivem řecké kultury se vytvořily příznivější podmínky pro vzájemné poznávání různých národů, které tvořily osídlení od střední Asie až po západní středozemí. Svět, který se formoval zhruba od 3. století před Kristem, byl velmi odlišný a pro cestovatele daleko přístupnější než svět, který poznal Herodotos. Herodotos při svých cestách musel ve své době neustále řešit problém jazykových bariér. Tehdejší cestovatel se mohl řečtinou domluvit téměř všude. Zároveň se odehrával významný kulturní jev. Lidé ve středozemí spojeni jazykem, obchodem a podobným způsobem života začali rozvíjet jednu mezinárodní kosmopolitní civilizaci. (50, s. 1-21), (11, s. 115-127)

Na základech nově vzniklého prostředí vytvořili Římané své obrovské impérium. Dokonale využili všechny technické vymoženosti své

doby, podstatně zlepšili techniku konstrukce silnic a vytvořili obrovské sítě cest. Jejich cesty začínaly v Římě a vedly do všech koutů impéria. Římané zdokonalili vše, co vymysleli Řekové o cestování. Postupem času se stali úspěšnými cestovateli a rozvinuli bohatou tradici cestování po zemi i po moři. V té době se objevily i podrobnější itineráře podávající informace těm, kteří se potřebovali dostat do různých míst impéria na cestách po souši nebo při plavbě podél pobřeží. Antický cestovatel byl daleko víc odkázán sám na sebe, než je tomu dnes a každá informace o cestách pro něj byla velmi cenná a někdy i životně důležitá. Z tohoto důvodu byly zachované informace o cestách nesmírně důležité.

Římané sjednotili všechna odlehlá území středozemí, blízkého východu i Anglie v jedno impérium. Vytvořili tak podmínky pro obrovský rozkvět obchodu v jednotném kulturně-kosmopolitním prostoru, které přetrvaly téměř tři století. Poprvé a naposledy v historii pod vládou Římanů bylo Středozemí politicky i kulturně jedním jednotným světem. Tak se vytvořily ideální podmínky pro cestování. V mírových podmínkách mohli cestovatelé relativně bezpečně cestovat od břehů řeky Eufraty až do Anglie bez překračování hranic. Při svých cestách mohli využívat jednotné měny, kterou byly římské mince a snadno se domluvili řečtinou od Mezopotámie až po území dnešního severního Balkánu a latinu mohli použít až po území Velké Británie.

Po pádu Římské říše nastal rozkvět křesťanství. I v tomto období lidé pokračovali ve svých cestách podobně, jako v dobách římské říše. Křesťané zdělili po Římanech dokonalé soustavy silnic. Cestovatelé využívali tyto cesty pro svoji suchozemskou přepravu ještě několik století. Cestování lodí stále bylo nejrychlejším způsobem přepravy z místa na místo. Dějiny cestování ukazují, že způsoby přepravy zůstávají více méně podobné, ale objevuje se nový typ cestovatele. V období prvních století křesťanství se zcela změnila duchovní atmosféra v celém středozemí. Novými cestovateli se stali duchovní, biskupové a kněží. Důvodem k cestám se stala víra a potřeby církve. Mimo duchovenstva cestovali i věřící a poutníci do Palestiny za účelem návštěvy posvátných míst. Poutníci a věřící navštěvovali Jerusalema, tak jako dříve cestovatelé

navštěvovali Athény a Řím. Posvátná křesťanská místa se tak stala největší turistickou atrakcí světa. (27, s. 21-46)

3 - První historické důvody a motivace cestování

Ze studia dějin cestování ve starověku je zřejmé, že některé důvody cestování byly dominantní od počátku a některé se formovaly během vývoje daných společností později. (27), (11)

a/ Obchod

Obchodní záležitosti byly hnací silou rozvoje společností a říší a jeden z hlavních důvodů cestování mnoha lidí ve starověku. Obchod vedl k rozvoji a vylepšení dopravních prostředků, ke zdokonalení silničních sítí a ke konstrukci odolných lodí pro přepravu zboží a lidí. Konstrukce obchodních lodí schopných zdat obrovské vzdálenosti na otevřeném moři najdeme nejdříve u Egyptanů a Kréťanů a později u Féničanů, Řeků a Římanů. Obchod je prostředkem výměny zboží, zkušeností a vědomostí mezi lidmi v celých dějinách, a proto hraje klíčovou roli při rozvoji cestování.

b/ Války

Touha různých společností dobývat cizí území vede k válečným konfliktům. Války tak slouží v celé historii lidstva jako další hnací síla cestování. Vojáci a úředníci se přesouvají z místa na místo při válečných taženích. Po jejich skončení přicházejí obchodníci, podnikatelé a různí odborníci, kteří využívají pro své cesty všechny v té době dostupné vymoženosti přepravy. Touha expandovat mimo svá teritoria je tedy silným motivem k cestování a vede ke zdokonalení silnic, mostů a přepravních prostředků. Zároveň dochází k různým novým technologickým vynálezům, které usnadňují a zrychlují přepravu lidí. Lidské dějiny jsou

současně dějinami válečných konfliktů, které mají obrovský dopad na životy lidí a hrají tak velmi důležitou roli ve vývoji cestování.

c/ Vládnutí

Společnosti při svém vývoji neustále řeší otázky efektivního vládnutí. Cestování právě patří k důležitým aspektům efektivity moci. Podmínkou pro efektivní řízení politických, diplomatických a administrativních záležitostí společenských systémů se jeví zajištění rychlé přepravy lidí, zboží, vojsk atd. za podmínek dostupných v dané době. Budují se odpovídající soustavy pozemních cest a zdokonalují se technologie pro námořní přepravu. Celý administrativní a mocenský systém si vyžaduje rychlé přesouvání armád úředníků, kurýrů a významných osob. Tento typ cestování slouží k upevňování centrální moci.

d/ Náboženství

Ve všech společnostech starověku hraje náboženství klíčovou roli v životě lidí. Náboženské důvody vedly lidi už od pradávna k navštěvování svatých míst. Tento typ cestování popisuje ve svých spisech již Herodotos. O několik století později, po vítězství křesťanství, se stávají svatá místa křesťanství cílem návštěvy tisíců poutníků. Náboženská touha charakterizující tento typ cestování zůstává stejná do současnosti.

e/ Zvědavost a potěšení

Již kolem roku 1500 před Kristem jsou jasné náznaky, že existovali lidé, kteří cestovali z čiré zvědavosti. Ve starém Egyptě lidé navštěvovali starověké památky. Egypt byl již v té době jedním velkým velkolepým otevřeným muzeem plným chrámů a památek. Tyto chrámy a památky budily obrovský zájem současníků té doby, kteří je rádi navštěvovali. Můžeme tak konstatovat, že již tehdy se objevilo cestování ve formě turismu. Lidé cestovali z důvodu potěšení a uspokojení jejich zvědavosti

spatřit nádherné chrámy. Postupem času vznikala podobná kulturní centra kromě Egypta i ve starém Řecku a Římě, a na dalších místech starověkého světa. Města jako Athény, Řím, Neapol, ostrov Délos atd. sloužila jako turistické atrakce člověka té doby.

Důvodem k cestování za účelem potěšení se ve starém Řecku staly i velkolepé oslavy Bohů. Olympijské hry, oslavy věnované bohu Apollónovi v Delphách, nebo oslavy věnované bohu Dionýsovi, přitahovaly tisíce lidí. Lidé cestovali, aby spatřili sportovní a umělecké závody zasvěcené bohům. Tradice těchto oslav a her přetrvala celá staletí až do pádu Římské říše. Rovněž Římané byli milovníky závodů a velkých oslav, na které pak přijížděli tisíce lidí.

f/ Nemoc – Zdraví a okultismus

Běžným důvodem pro cestování mnoha lidí ve starověku byla jejich péče o zdraví. Lidé cestující za účelem léčení směřovali zejména ke svatyním Asklepeia. První svatyně Asklepeia se objevily v 6. a 5. století před Kristem v Řecku, ale postupem času byly založeny na většině ostrovů východního středozeří, v malé Asii a v jižní Itálii. Tato místa byla velmi oblíbená a cesty k těmto svatyním uskutečňovali tisíce lidí až do 4 století po Kristu.

Motivací k cestování byl i okultismus, který se vždy těšil lidskému zájmu. Postupem času a hlavně díky lidské pověrčivosti, která se rozrostla do obrovských rozměrů v Antice, lidé začali hledat odpovědi na všechny možné otázky ve věštírnách. Strach z neznáma a touha znát svoji budoucnost přiváděly davy lidí do těchto míst. Apollon jako bůh věštění byl v době Antiky nejoblíbenější. Jeho věštírny, které vznikly na různých místech jako Delfhi, Delos, Didyma v malé Asii atd., přitahovaly obrovské množství lidí.

g/ Dovolená

V období Říma se poprvé objevuje nový typ cestování, který v současnosti označujeme termínem dovolená. Na italské pevnině v okolí Říma a Neapole, ale i na dalších místech Itálie, vznikla „letoviska“. Bohatí

Římané měli v těchto lokalitách své vily. Rovněž příslušníci střední třídy v době rozmachu Římské říše disponovali venkovskými sídly ve stejných lokalitách. Císaři, bohatí Římané, intelektuálové, ale i prostí občané, utíkali od svých běžných starostí, před extrémním letním horkem do těchto lokalit, aby si odpočinuli, relaxovali a našli zde zábavu. Každý trávil svůj čas podle svých možností a představ. Bohatí Římané zůstávali většinou ve svých vilách, intelektuálové preferovali Neapol a prostí občané trávili svůj čas v pobřežních letoviscích.

4 - Individuální cestovatelé v období Antiky

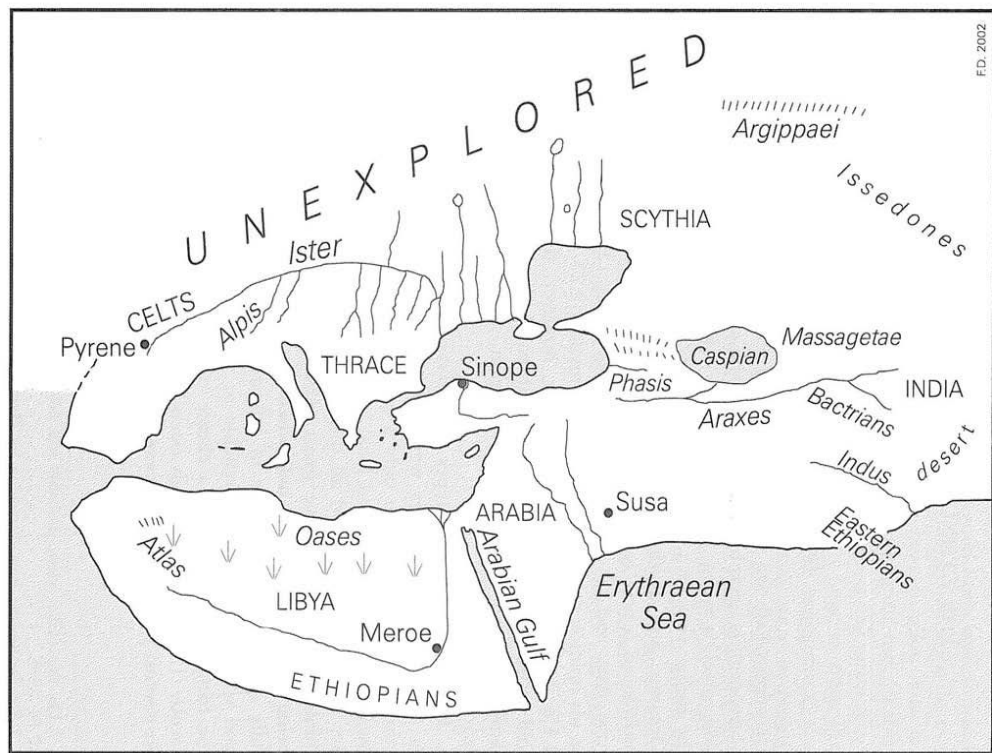
Jak je patrné z výše uvedeného výkladu, ve starověku vedlo lidé k cestám mnoho důvodů, (obchod, náboženství, války, vládnutí, zdraví, atd.). Avšak, v době Antiky se objevili lidé, kteří cestovali z čiré zvědavosti a z touhy po poznání okolního světa. Patřili mezi nimi filosofové, geografové, průzkumníci, jinými slovy různé typy myslitelů. Jejich vnitřní impuls je vedl k cestám, a svými výpravami, cestovatelskými zkušenostmi a dílem, nesmírně rozšířili kulturní a zeměpisný obzor svých společností. Mezi významnými případy cestovatelů, které se objevily v době antiky, jsem vybral pro svůj výklad následující dva výjimečné cestovatele: Herodota a Pausania jako důležité příklady cestovatelství antiky.

Herodotos

V oblasti malé Asie v Halikarnássu v 5. století před Kristem (asi 484 – asi 424) se narodil člověk, který se zapsal do dějin lidstva jako otec historie. Myslitelem hledajícím pravdu s objevitelským duchem. Podle autora knihy „Travel in the Ancient world“ Lionela Cassona, Herodotos „nepsal, jen aby informoval, ale zároveň aby potěšil svým psaním“. (11, s. 106). Herodotos vyrostl v období hned po porážce mocné perské říše, v době zlatého věku Perikla a velkých kulturních a politických událostí. V

tomto prostředí, zahájil své dlouholeté výpravy po tehdejším známém světě. Jeho touha byla vysvětlení porážky Perské říše řeckými městskými státy. Jak říká docent Pinc ve svých přednáškách „evropské tradice“, Herodotos nosil řeckou kulturní identitou při svém zkoumání okolního světa, ale přes to se snažil být nezájatý pozorovatel a badatel odlišných lidí a kultur. Tato úvaha lze říct, že je v souladu s názorem historika Arnalda Momigliana, který upozorňuje ve své knize „Allien Wisdom“, že Herodotos nejen respektoval Peršané, ale považoval je za schopné uvažovat jako Řekové. (50, s. 130)

Dále Pinc upozorňuje na to, že Herodotos při svém zkoumání (historie jako zkoumání příčin událostí) příčin porážky Peršanů našel odpověď na své pátrání. Touto odpovědí byl politický systém řeckých měst, jedním slovem „polis“. Polis tedy umožnil Řekům porazit perskou říši. Z hlediska mého výkladu je důležité upozornit na jeho rozsáhlé etnografické dílo. Herodotos procestoval mnoha zemí tehdejšího známého světa, aby poznal a zaznamenal okolní kultury a národy, (etnografie). Během svých cest popsal vše, co viděl a slyšel při svých výpravách. Jeho etnografický výzkum se týkal národy a oblasti Evropy, Afriky a Asie, (Řecko, Egypt, Mezopotámie, Persie, Libye, Indie, atd.). Herodotos nebyl obyčejným cestovatelem. Byl zároveň bystrým pozorovatelem lidí, jejich činů a jejich kultury. Zajímal se především o náboženských a společenských zvyklostech. Ve svém díle se zabývá mimo jiné i o pochopení jiných kultur, problematice jinakosti a interpretaci odlišnosti. Jeho zájem o mravech a morálce odlišných národů a o rozmanitosti hodnotových systémů prolíná jeho dílo. Kladl velký význam na povahu a charakter lidí a na etiku jednotlivců. Etnografie Herodota je permanentním předmětem studia a význam jeho díla je mimo jiné i v tom, že slouží dodnes jako etnografický pramen pro národy a kultury, které ve své době popsal. Tento antický myslitel, byl novým typem cestovatele, který se stal inspirací pro mnoho dalších cestovatelů po další století. Herodotos byl prototypem antického cestovatele – badatele, který svým etnografickým dílem se stal předchůdcem novodobých etnologů a antropologů, (64, s. 556-557), (1, s. 457-460). (16, s. 290-304), (11, s. 95-111).

The World according to Herodotus. Adapted from J. O. Thompson, *History of Ancient Geography* (Cambridge 1948), 99 fig. 12.

1- Mapa světa podle Hérodota, (Bakker, E., De Jong, I., Wees, H., Karttunen, K., 2002. *Brill's Companion to Herodotus*. Leiden, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, str. 458)

Pausanias

V antice, období tak zvané „Pax Romana“, bylo období velké prosperity a rozmachu obchodu v rozsáhlých oblastech římské říše. Na cestách panovalo relativní bezpečí, skutečnost, která podněcovala cestování lidí. V tomto prostředí, v Lýdii (historické území Malé Asie), vyrostl a uskutečnil své výpravy cestovatel a geograf antiky jménem Pausanias (asi 110 po Kristu - asi 180 po Kristu). Pausanias dostal všestranné vzdělání a brzy věnoval svůj život cestám. Procestoval Egypt, Sýrie, Palestinu, Itálie, a jiné země, ale hlavně obrátil svou pozornost na lokality Řecka, které měly velkou kulturní hodnotu. To co je obdivuhodné u toho cestovatele, je to, že projevil určitý typ zvědavosti při svých cestách. Jeho vášně se stala návštěva svatých chrámů, monumentů a míst, které přispěly ke slavné historické minulosti Řeků. Několik let cestoval, aby realizoval svůj nápad popsat detailně místa a chrámy, které ho fascinovaly. Jeho osobitý přístup k cestování mu pomohl k vytvoření originálního díla s názvem „Cesta po Řecku – Hellados Periegesis“. Jeho práce byla prvním dokonalým specializovaným průvodcem v antice. Jeho dílo napsané v řečtině (mezinárodní jazyk té doby), zahrnuje mimo popis chrámů a monumentů, též informace o historickém a posvátném pozadí navštívených míst, informace o topografii i praktické informace o cestování (např. o stavu vozovek). V antice jeho dílo sloužilo jako unikátní průvodce pro turisty, při svých návštěvách do Řecka. V tomto ohledu jeho dílo je i předchůdcem pozdějších turistických průvodců. Pausanias popsal ve svém díle jednotlivá místa, postupně a dokonale podle určitých tras a rozdělil své dílo do deseti knih. Jeho dílo sloužilo a slouží jako historický, geografický a topografický pramen pro konkrétní lokality starověkého Řecka. Jeho popis je tak dokonalý, že nasměroval i několik archeologických vykopávek na některé z nejdůležitějších starověkých míst. Dodnes slouží výzkumu archeologie a studiu historické topografie. Zároveň, i dnes lze použít jeho knihy jako průvodce při návštěvě jeho popsaných míst. Antropolog James George Frazer řekl o něm: „Bez něj,

ruiny Řecka by byly většinou bludiště bez vodítka, hádanka bez odpověď. Jeho kniha dává klíč k labyrintu a je odpověď na mnoha hádankách “, (21, s. 159). Pausanias jako svědek zanikající kultury Řeků, byl hrdý na slavnou minulost Řeků, kterou on pozoroval jako originální turista. Byl původním typem cestovatele – pozorovatele - turista, který zanechal unikátní dílo o starověkém Řecku ve formě „detailního průvodce“. (76, s. 15-18), (6, s. 85), (57, s. 151-154)

KAPITOLA DRUHÁ

CESTOVÁNÍ VE STŘEDOVĚKU

1- Krátký úvod

Evropa, Afrika a Asie ve stoletích po pádu římské říše prošly velkými změnami, které měly svůj dopad i na cestování. Hluboké sociální, kulturní, politické, ekonomické a náboženské změny se odehrávaly jak v Evropě, Středomoří a Blízkém východě tak i v daleké Asii. Nové podněty přicházely z oblastí ekonomie, nových technologií, náboženství a změn politických systémů. Tyto podněty měly za následek rozvoj cestování v nových dimenzích. Vyskytli se jedinci se smyslem pro dobrodružství, kteří měli odvalu podnikat daleko vzdálenější cesty a měli tak možnost navazovat kontakty s do té doby nedosažitelnými společnostmi. V této době cestování podporovalo rozvoj obchodních styků a navazování nových, pomáhalo šíření světových náboženství a stalo se nedílnou součástí zesilujících vztahů mezi Evropou, Afrikou a Asií.

V nové etapě dějin se zesiluje význam náboženství ve všech společnostech od Evropy po Dálný východ. To se týká především tří světových náboženství dané doby, kterými jsou křesťanství, islám a buddhismus. V politické úrovni byly probíhající změny klíčové. Nástup nových říší, změny v systémech vládnutí a nové formy politické organizace určovaly běh dějin a zformovaly nový rámec vývoje cestování. Zároveň v celém tomto období probíhající technologické inovace výrazně ovlivnily politická a obchodní rozhodnutí, poskytly silné impulsy k cestování a staly se klíčovým faktorem jeho vzestupu. (27)

2 - Nový rámec vývoje cestování

Nová éra dějin, kterou se zabývá tato kapitola, je známa v Evropě jako období středověku. Tímto termínem se rozumí časové období 476 po Kristu - 1492, které se převážně vztahuje k dějinám evropského kontinentu. Rok 476 po Kristu, znamenal ukončení dlouhotrvajícího procesu rozpadu římského impéria a počátek středověku. Letopočet 1492 představuje rok objevu Ameriky a zároveň označuje konec středověku a počátek novověku. Tento rok je zároveň symbolem expanze evropských mocností po celém světě. V této studii kladu větší důraz na Evropu a Středomoří, což jsou oblasti, které znali cestovatelé během období římské říše jako jednotný geografický prostor. Integrita obrovských území ovládaných Římem, se rozpadem římského impéria radikálně změnila. Politická, administrativní a kulturní jednota tohoto prostoru, která umožňovala starověkému cestovateli relativně bezpečně se pohybovat a dorozumívat se od britských ostrovů až po současný Irák, přestala existovat. Centralizovaná moc, která rozhodovala o výstavbě a údržbě silnic, mostů a tunelů v rozsáhlých oblastech impéria, zanikla. V raném středověku noví místní mocnáři neměli ani sílu ani finanční prostředky či zájem pokračovat v podobných činnostech.

V západní Evropě cestovatel už nemohl spoléhat na moc a ochrannou ruku antického Říma a tak především cestování po souši se stálo extrémně nebezpečným. Ve středověku jedinou nadějí na ochranu před nebezpečím na cestách poskytovalo lidem křesťanství a víra v Boha. Touha středověkého cestovatele po rychlém pohybu při svých cestách byla obrovská, avšak této touze nepřál špatný stav silnic, roztržitost politické moci a strach z napadení na cestách. Ve středověku pozemní doprava zaznamenala v některých aspektech úpadek ve srovnání s obdobím velkých říší starověku. Následkem toho se po dobu několika století zpomalila rychlost cestování po souši oproti antice. Lidé cestovali převážně pěšky. Situace se změnila k lepšímu teprve na přelomu prvního a druhého tisíciletí po Kristu. Souhra různých ekonomických a

technologických změn a inovací způsobila zlepšení v pozemní dopravě v Evropě. Studium dějin cestování v současné době ukazuje, že názory o malé mobilitě lidí ve středověku, jsou mylné. Dnes již víme, že i v tomto období se na cestách po celé Evropě pohybovaly miliony lidí. (55, s. 9-20)

Ve východní části římského impéria se situace vyvíjela odlišně. Jako následník „Imperia Romana“ se zde, už od 4. století po Kristu, zformovala Byzanc (původně Východořímská říše). Byzantská říše navázala na římské instituce a vycházela z tradic východního křesťanství a kultury. Převládajícím jazykem byla řečtina. Východořímská říše čelila rizikům nové éry úspěšně a odrážela invaze cizích vojsk daleko efektivněji než západní Evropa. Politická atmosféra v nové říši byla stabilnější oproti situaci v západořímské části. Byzanc se ukázala být životaschopným státním útvarem, který přetrval přes tisíc let a poskytoval relativně lepší bezpečnostní podmínky v prostoru dosahu své moci. Příčiny mobility lidí byly i zde podobné těm v západní Evropě. Avšak riziko spojené s cestováním bylo menší. V Byzanci se zachovalo i cestování za účelem rekreace a zábavy zatímco tato forma cestování zaznamenala v západní Evropě velký úpadek oproti antice.

Blízký východ začal být ovlivňován od 6. století po Kristu islámem a islámskou expanzí, což změnilo Středomoří. Od poloviny 8. století po Kristu pokračoval rozmach islámu na východ. Islámská vojska ovládla během následujícího století většinu území centrální Asie. Islámská expanze na východ a na sever Afriky až k pobřeží Atlantického oceánu změnila náboženskou atmosféru a nastolila zároveň politickou stabilitu na těchto územích. Rozšíření islámu a islámských mocenských struktur s sebou přineslo efektivní ochranu cestovatelů. Tento vývoj měl jednoznačně pozitivní vliv na cestování.

Na území východní Asie nejdřív dynastie Tang a po jejím zhroucení dynastie Song znovu nastolily Čínskou říši. Dynastie Song přivedla pevný řád a stabilitu, které byly podmínkou poskytující politickou ochranu cestovatelům v rozsáhlých oblastech východní Asie. Během vlády této dynastie souhra několik faktorů dala cestování obrovský impuls. Těmito faktory byly stabilnější struktury moci, technologické a obchodní inovace,

zvýšení zájmu Číny o námořní aktivity, apod. Od poloviny 13. století, se expanze mongolské říše na západ stala významným mezníkem pro rozvoj pozemních cest. Mongolové se dostali až do střední Evropy a v době trvání jejich říše sjednotili obrovská území sahající od východní Asie až po střední Evropu. Politická jednota tohoto prostoru poskytla cestovatelům potřebnou ochranu k realizaci svých cestovatelských záměrů. V obrovském euroasijském kontinentálním prostoru dostal obchod a cestování po souši (hlavně tzv. hedvábná stezka) silný impuls k rozvoji po dobu sta let. Tuto skutečnost využili různí Evropané k podnikání svých cest až do východní Asie.

Z výše uvedeného je patrné, že dynamika rozvoje cestování byla podmíněna mnoha faktory, které se vzájemně ovlivňovaly. Od přelomu 1. a 2. tisíciletí po Kristu, jak na Západě, tak i na Východě se udály rozhodující změny ve faktorech majících vliv na cestování. Těmi byly nové politické systémy, technologické inovace a to obzvláště v námořních plavbách či významný ekonomický růst. V prvních třech stoletích nového milénia umožnil nový rámec cestování zesílení křesťanského a muslimského náboženského cestování. Zároveň zhruba od roku 1000 po Kristu pod vedením dynastie Song (960-1279), začala Čína prožívat obrovskou ekonomickou, sociální a technologickou transformaci, která ji proměnila v nejproduktivnější zemi tehdejšího světa. Během 13. a 14. století pokroky v technologiích, v praktických náboženských činnostech a v systémech vládnutí umožnily frekventovanější a delší cesty pro různé typy lidí. Obchodníci, vojáci, poutníci, otroci, misionáři, vzdělanci, diplomaté, podvodníci, odpadlíci, poslové, kurýři, dobrodruzi a jiní cestovali na východ a na západ v mnohem větším počtu než kdykoliv v minulosti (27, s. 104-110).

3 - Technologické inovace

V této nové etapě dějin, jakož i v každém jiném dějinném období, byl význam technologických inovací ovlivňujících mobilitu lidí obrovský. Na začátku této nové éry se Číňané a Arabové stali průkopníky

nových technologií. Zejména zdokonalovali konstrukci lodí a jejich design. Byly vylepšeny a zkonstruovány nové navigační přístroje (kompas) a zakresleny nové, velice přesné mapy popisující islámské země, země okolo Indického oceánu a později i jiné části světa. Inovace zasáhly i technologie pozemních komunikací. Byly budovány nové, kvalitnější silnice, mosty, a tunely. Zároveň efektivnějším způsobem byly využívány přepravní prostředky. Postupem času i Západoevropané, Byzantinci a jiní, dokázali využívat efektivněji technologické vymoženosti své doby a technologie antiky. Převzali dovednosti a vynálezy muslimů, Číňanů a jiných kultur. Stavěly se lepší silnice a mosty, atd. Mořeplavci získávali lepší dovednosti v navigaci, využívali zdokonalené navigační přístroje a mapy. Podnikali plavby na lépe konstruovaných a přírodním vlivům odolných lodích. V pozdním středověku lepší lodě zaručovaly vyšší efektivitu a bezpečnost námořních plaveb. Avšak nevyzpytatelnost počasí a mořské proudy měly často za následek, že námořní výpravy byly často odváděny od svého kurzu. Následkem toho docházelo i ke zcela náhodným objevům nových zemí. (55), (27)

4 - Vliv světových náboženství na vývoj cestování

Náboženství bylo jednou z hlavních motivací cestovatelů už od antiky. Ve sledovaném období zesilují postupem času náboženské důvody k mobilitě lidí. Tehdejší způsob prožívání náboženství poskytl nové impulzy pro cestování. V této nové etapě dějin tři světová náboženství křesťanství, islám a buddhismus, poskytovala silné motivace k cestování. Víra podněcovala mobilitu milionů lidí. Zároveň cestování a činnosti cestovatelů pomáhaly k zakotvení a upevnění náboženství v různých společnostech světa.

Buddhismus v Číně byl na vzestupu již od 3. století po Kristu. Jako první ze světových náboženství způsobilo mobilitu tisíců mnichů k cestám do svatých míst buddhismu v Indii přes centrální Asii. Mniši hlavně využívali hedvábnou cestu. Menší počet cestovatelů využívalo i námořních plaveb z čínských přístavů do přístavů jižní Asie. Tento proces začal ve 3.

století po Kristu a časem zesiloval a trval až do 10. století. Buddhismus zároveň inspiroval misionáře z Indie k cestám do centrální Asie, Číny a jihovýchodní Asie a k cestám z Japonska do kontinentální Asie. Buddhismus poskytoval obrovský impuls k cestování ve východní a centrální Asii, což zpětně posílilo jeho vliv v různých asijských společnostech. Současně byl tento proces doprovázen růstem obchodních styků v celém obrovském asijském teritoriu. Buddhističtí mniši a misionáři patřili mezi největší cestovatele své doby. Nejvýznamnější mezi nimi byl čínský mnich Xuanzang (600-664). (27, s. 75)

Křesťanství obdobně expandovalo v prvních staletích po Kristu. A to ještě mnohem dříve než došlo k pádu římského impéria. Křesťanství bylo inspirací k cestování ještě daleko dříve, než se stalo dominantním náboženstvím Evropy. Jeho potenciál se plně projevil až po rozpadu římské říše. Růst významu křesťanství měl za následek posílení náboženského charakteru cestování ve středověku. Poutních cest do Jeruzaléma, Říma, Santiaga de Compostela a i na regionální svatá místa se účastnilo nespočet poutníků. Podle dobových odhadů jen do Santiaga de Compostela v severním Španělsku putovalo až půl milionu lidí ročně. (55, s. 323)

Z náboženských důvodů cestovali například mniši a to z potřeby splnění svých misionářských úkolů, klerikové cestovali z důvodu splnění svých církevních záležitostí, potulní kazatelé z důvodu uspokojení svého vnitřního neklidu či klidu. Ve 13. století Carpini odcestoval pro církevní účely daleko na východ k mongolskému vládci jako vyslanec papeže Inocence IV. Ovšem nejproslavenějším křesťanským cestovatelem období středověku byl bezpochyby Marco Polo, narozený v Benátkách v roce 1254. Současné studium dějin cestování v Evropě tedy ukazuje, že víra, praktické záležitosti náboženství a úsilí církve o rozšíření svého vlivu do nových zemí se staly důležitou motivací milionů lidí k mobilitě ve středověku.

Islám, jako další ze světových náboženství, podporoval cestování různými způsoby. Od 7. století islám expandoval na Blízkém východě a ve Středomoří a pokračoval v expanzi do centrální Asie. Postupem času jeho rozmach pokryl oblasti od hranic dnešní Indie až k pobřeží Atlantického

oceánu. Během několika staletí islám vytvořil na územích svého vlivu jednotný geografický a duchovní prostor. Jak jsem se již zmínil, duchovní jednota, která se časem vytvořila v islámském světě, byla velkou výhodou pro mobilitu hlavně muslimských cestovatelů. Muslimové byli podněcováni svou vírou k návštěvě svatých míst islámu a dokonce byli povinni jednou za život podniknout návštěvu Mekky, což platí dodnes. V té době muslimští obchodníci stále tvořili nejpočetnější skupinu cestovatelů, avšak druhou nejpočetnější skupinu tvořili poutníci do Mekky. Co se týče jednotlivců, nejvýznamnějším muslimským cestovatelem té doby byl Ibn Battúta, narozený v Tangeru (v Maroku) v roce 1304.

5 - Obchod

V rámci Evropy raného středověku byl obchod hnací silou početných cestovatelských výprav. Obchodníci byli jako v minulosti nadále průkopníky v otevírání nových obchodních cest. Díky nim se udržovala složitá síť kontaktů a vztahů, které spojovaly západní Evropu, Byzanc, Středomoří i islámský svět. Roli, kterou hráli v antice Féničané a Řekové, nyní převzali Syřané a Židé. Tito lidé často ovládali několik jazyků, byli zdatní obchodníci a byli schopni se orientovat jak v křesťanském tak i v islámském světě. Obzvláště pak Židé tvořili důležitý spojovací článek mezi Západem a Východem. Až do vrcholného středověku dominovaly v dálkovém obchodu předměty drahého zboží. (55, s. 99)

Zboží každodenní potřeby jako obilí, víno atd. se stále více dostávalo do oběhu dálkového obchodu od období křižáckých výprav. Celkový stav pozemních komunikací dlouhou dobu nepomáhal ani obchodu ani cestování. Postupem času se však začalo dostávat do oběhu větší množství zboží a to si vynutilo vylepšení stavu silnic a dopravních prostředků. V důsledku toho se různí vládcí, mocnáři a mecenáši začali zajímat více o kvalitu pozemních komunikací a poskytovat finanční prostředky pro výstavbu silnic, tunelů a mostů.

Nové politické a mocenské struktury v muslimském světě vedly ke stabilitě na obrovských územích s vlivem Islámu a následně vytvořily i podmínky pro rozkvět obchodu. Muslimští obchodníci otevírali komerční cesty přes Indický oceán a pluli daleko až k čínskému přístavu Guangzhou. V 9. století různí kupci začali spojovat Perský záliv (přístav Basra) s čínským přístavem Guangzhou. Čínské dobové záznamy ukazují, že existovala početná společnost muslimských obchodníků v Guangzhou již v 9. století. Okolo 10. století nové obchodní příležitosti vedly Araby a Peršany na dlouhé, několikaměsíční cesty až k pobřeží Číny. Tyto obchodní příležitosti využili později i muslimští obchodníci z oblasti Indie a jihovýchodní Asie. Tyto obchodní plavby přes Indický oceán byly plné nebezpečí. Lodě potřebovaly zhruba šest měsíců, aby se dostaly z Perského zálivu k čínskému přístavu Guangzhou. Vzdálenost plavby v kombinaci s nebezpečím napadení piráty a rizika bouří často komplikovaly nebo neumožňovaly podniknutí cesty.

Ve východní Asii, konkrétně v Číně, během vlády dynastie Song bylo počátkem nesmírného ekonomického a obchodního rozvoje. Čínská ekonomika se více soustředila na zámořský obchod než na obchod realizovaný po souši přes hedvábnou cestu. Kolem poloviny 12. století Čína disponovala obrovskou a technologicky velice vyvinutou flotilou, která umožňovala transport zboží z Číny do přístavů celé jihovýchodní Asie, Indického oceánu a Perského zálivu a zpět. Následkem toho došlo k obrovskému vzestupu obchodu a cestování. Rozmach čínských obchodních aktivit trval několik staletí a vliv těchto obchodních aktivit zasáhl i Středomoří. Růst vlivu mongolské říše v polovině 13. století umožnilo cestování po souši v euroasijském kontinentálním prostoru a trvalo po dobu jednoho století. V rámci zesilujících obchodních kontaktů s východní Asií, Evropané jako Vilém Rubruk nebo Marco Polo uskutečnili své jedinečné a neopakovatelné cesty. (27), (55)

6 - Zpravodajství

Ve starověkých velkých říších byly kurýrní služby efektivním nástrojem výkonu moci. Zároveň jejich rozšíření vždy bylo doprovázeno posílením mobility. Perská kurýrní služba byla svou efektivností příkladem pro později následující říše a vládce. Služba posílů byla k dispozici vládcům a jejich systému vlády. Helénští, římské, byzantské, islámské a osmanské vládcové využili tradici a zkušeností Peršanů s jejich kurýrním systémem ve svůj prospěch (55, s. 103). V západní Evropě vznikly od 10. století nové služby kurýrní mimo té, která sloužila realizaci světské moci. Vládcové, církve, obchodní společnosti, university atd. měly zájem o přesné, aktuální a rychlé informace a proto byly odkázáni na funkční systém přenosu zpráv. V pozdním středověku bylo například v Římě soustředěno přes tisíc zpravodajských kanálů. (55, s. 105)

V muslimském světě byl během druhé poloviny 7. století založen Umajjovský chalifát (661-750). Vládcové tohoto chalifátu vyvinuli systém imperiálních komunikačních sítí zvaný *barid*, který zahrnoval kurýrní službu a zpravodajství. Hlavní město chalifátu, Damašek, bylo spojováno s ostatními významnými městy muslimského světa pomocí sítí cest, hostinců a rychlých posílů. Dynastie Abbásovců (750-1258), která následovala, pokračovala na stejném principu. Noví chalifové měli již jako své centrum Bagdad a efektivně rozšířili dřívější systém komunikačních sítí po celém islámském světě. (27)

Ve východní Asii, Čína navázala na tradici poštovních sítí (kurýrních systémů), které byly založeny už za doby dynastie Chou (1111 - 255 před Kristem). Dynastie Han (206 před Kristem – 220 po Kristu), která přišla do kontaktu s Římem, již měla vyvinuté zpravodajské systémy podobné těm, které využívala Římská říše. Následující dynastie Tang (618-907) a Song (960-1279) navazovaly na zkušenosti a tradice z minulosti a vytvořily velmi výkonné systémy zpravodajských sítí. V Evropě v té době tak efektivní sítě neexistovaly. (81)

Ve 13. století mongolská říše vybuodovala služby poslů na základě tradic perské říše, avšak mongolští vládci dokázali využít dřívější zkušenosti daleko efektivněji pro účely pokrytí obrovských území jejich vlivu. (55, s. 103-104)

7 - Války a jejich význam pro cestování

Války jsou radikální silou přeměny společností od starověku až po současnost. Jejich vliv na cestování je dvojího charakteru. Jednak vedou k tvorbě nových politických systémů, jsou podnětem vynálezů a vylepšení technologií, proměňují rámeček běhu událostí a neustále otevírají nové cesty. Na druhou stranu způsobují zkázu a vyvolávají strach. Navíc pocit nebezpečí je charakteristický pro politickou a sociální atmosféru společností ovlivněných válečnými událostmi. V době válečných tažení se zužuje prostor pro běžného cestovatele. Avšak války nutí lidi k mobilitě a to tím, že jsou přinuceni unikat před nebezpečím, anebo rovněž tím, že se v rámci válečných tažení mobilizuje nespočet lidí. Válečná tažení muslimů, Evropanů, Číňanů, Osmanů, Mongolů atd. měla světodějně důsledky. V Evropě kromě nejrůznějších válek, měly klíčový význam křížové výpravy. Ty měly obrovský dopad na dějiny Evropy a Středomoří. Křížácká tažení natrvalo ovlivnila hospodářství, dopravní ruch a kulturu. Zároveň poskytla možnost, aby Židé, muslimové a Řekové poznali i méně přitažlivou stránku Evropanů. Důsledkem křížáckých výprav bylo i to, že se ve Středomoří začalo cestovat bez peněz. Na cestách bylo možné najít nově vzniklé instituce jako např. banky, špitály, atd., které poskytovaly peníze na místě a to oproti příslušným dokumentům. Pro cestování měl růst mezinárodního bankovníctví nesporně důležitý význam a tento nový institut, víc než kterýkoliv jiný, překonával rozdíly různých národů a spojoval západ a východ. (55, s. 340-343)

Dopady různých válečných tažení na mobilitu lidí nelze plně zhodnotit, avšak spolu s ostatními již zmíněnými faktory zformovaly nový rámeček vývoje cestování.

8 - Individuální cestovatelé a prozkoumávání země

Velké cestovatele starověku vedlo k cestám dobrodružství, nenasytná zvědavost, touha po poznání a objevování. V nové éře dějin se vyskytli lidé, kteří měli podobné motivace a svými cestami a zkušenostmi významně rozšířili kulturní a zeměpisný obzor svých společností. Svoji touhou poznat a prozkoumat jiné země a kultury dávali všanc svobodu i život. Jako důležité příklady cestovatelství dané doby jsem vybral z každého světového náboženství jeden příklad výjimečného cestovatele.

Xuanzang

Ve východní Asii, v době vzestupu buddhismu, se objevil člověk, kterého touha po poznání pramenů buddhismu vedla k cestám trvajícím 16 let. Mnich Xuanzang odcestoval z čínského hlavního města Changan v roce 629, a přes centrální Asii se dostal do svatých míst buddhismu v Indii. V roce 645, po šestnácti letech na cestách a překonání více jak 10 tisíc mil, se vrátil zpět do Číny. Xuanzang, při své snaze se dostat do Indie a zpět, riskoval vlastní život. Tento mnich procestoval celý indický subkontinent, nashromáždil vytoužené sanskrtské kopie z rukopisů buddhistických myslitelů a zaznamenal zvyky a způsob života lidí. Po svém návratu do Číny se věnoval překladu svatých textů buddhismu. Překlady sanskrtských textů měly obrovský dopad na vývoj buddhismu ve východní Asii. Císař Taizong požádal mnicha, aby popsal své cesty, což vedlo k sepsání knihy „The Great Tang Dynasty Record of the Western Regions“¹. Tato kniha obsahovala detailní popis území a kultur, které mnich poznal a byla sepsána na základě jeho vzpomínek, poznámek z cest a jeho prozkoumání centrální Asie a Indie. Tento spis je dodnes nesmírně cenný pro vědce a badatele dějin a kulturního zeměpisu oné doby (27, s. 77)

Cesty Xuanzanga posunuly kulturní obzory čínské společnosti a zároveň měly i politické důsledky. Císaři dynastie Tang využili cenné

¹ Záznam Dynastie Tang o Západních Územích

informace o světě obklopující Čínu, které byly obsažené v díle Xuanzanga, při své expanzivní zahraniční politice (27, s. 77-99).

Marco Polo

V Evropě v 13. a 14. století začínala první fáze hrdinného cestování, které rozšířilo zájem Evropanů o dalekou Asii a o čínské zboží a technologii. V té době se narodil v Benátkách křesťanský cestovatel Marco Polo (1254-1324). Tento muž je znám v Evropě jako jeden z nejvýznamnějších cestovatelů všech dob.

Marco Polo se narodil v rodině velmi schopných obchodníků. Jeho osobnost byla silně formována katolickou vírou. Přirozená zvědavost, touha po dobrodružství a obchodní zájmy jeho rodiny byly hlavní motivací, které ho vedly k uskutečnění dalekých cest. Představivost mladého Pola byla ovlivněna kulturním a společenským prostředím Benátek té doby. Zároveň pohled na lodě plné koření v přístavu z dalekého východu a legendy o dobrodružstvích Alexandra Velikého v Asii byly pro Pola velkou inspirací. Polo podnikl svou cestu z Benátek do Číny ve věku pouhých 17 let. Procestoval celý euroasijský kontinentální prostor a po dlouhých 24 letech na cestách se vrátil přes Indický oceán zpět do Benátek. Polo na svých cestách zůstal ve službách Velkého mongolského chána celých 17 let. Procestoval velkou část východní, jihovýchodní a jižní Asie a po jeho návratu popsal své životní zkušenosti v knize „Milión“.

Vzpomínky Marca Pola z cest sepsal Rustichello - jeho společník v janovském vězení. V tehdejší Evropě měl tento cestopis obrovský dopad. Polova kniha byla nesmírně cenným kulturně zeměpisným dílem o Asii. Text popisuje území sahající od Persie, přes Rusko a Sibiř až po Indii, Čínu, Indonésii atd. Kniha podávala cenné informace o způsobu života lidí, jejich kulturách, legendách, technologiích, počasí, krajinách. Polo nesmírně obohatil evropskou cestopisnou literaturu a ovlivnil její další vývoj. Jeho cestopis inspiroval následující generace cestovatelů a stal se impulzem pro další objevitelské cesty. Příkladem byl Kolumbus, který

kromě antických a středověkých autorit dlouhá léta studoval i cestopis Marca Pola (55, s. 401)

Kolumbus z této knihy znal dobrodružství Marca Pola, která ho inspirovala k jeho cestě vedoucí k objevu Ameriky. Jeho etnografický cestopis nejen inspiroval další generace cestovatelů, ale je výmluvným obrazem jeho pohledu na svět „těch druhých“. Proto Marko Polo by mohl být podle mne jedním z možných příkladů jakékoliv studie etické reflexe cestovatele při cestách. (27, s. 134-158), (56, s. 39-45)

Ibn Battúta

Islámský cestovatel Ibn Battúta (1304-1369) se narodil v rodině muslimských učenců z Tangeru (Maroko). Náboženství jako u Marka Pola silně zformovalo jeho osobnost. Ve věku dvacet jedna let vyrazil na svou první cestu z Tangeru přes celou severní Afriku do Mekky. Battúta i část dalších svých cest věnoval návštěvám svatých míst Islámu. Avšak Ibn Battúta nebyl obyčejný cestovatel. Tento výjimečný muž věnoval třicet let svého života prozkoumávání světa cestováním. Z jeho vzpomínek, které sepsal Ibn Džazáí, je patrné, že Battúta byl bystrým pozorovatelem lidí, životních způsobů různých národů a jejich kultur.

Battúta procestoval celý islámský svět a zažil několikrát kulturní šok i v zemích, které teprve nedávno konvertovaly k islámu. S úžasem a neobvyklou otevřeností, vzhledem k jeho ortodoxní muslimské výchově, popisuje místní zvyky Mongolů, Turků, Číňanů a jiných národů. Komentuje vzhled žen jejich postavení ve společnostech, otevřeně mluví o sexuálních zvyklostech a chování v odlišných kulturách. Jeho popis ukazuje člověka s neukojitelnou zvědavostí a touhou po vědění.

Kouzlo dalek ho vedlo k dalším, novým dobrodružstvím. Překročil hranice islámského světa a navštívil země jako Čínu, území pod mongolskou nadvládou, Sumatru, Maledivy atd. Po jeho návratu do Maroka sultán nařídil svému tajemníkovi Ibn Džazáímu, aby pomohl Battútovi sepsat jeho vzpomínky do knihy. Po dvou letech práce, vznikl cestopis popisující třicetileté zkušenosti a pozorování Battúty na cestách.

Na rozdíl od cestopisu Marca Pola, u knihy Battúty trvalo dlouho, než se jí dostalo náležité pozornosti a byla široce studována a akceptována. Jako u děl Xuangzanga a Marca Pola jeho cestopis je dodnes nevyčerpatelným pramenem pro historiky. A zároveň je zdrojem informací pro antropologii i pro dějiny kultury a náboženství. Battúta byl nejvýznamnějším muslimským cestovatelem a patří mezi největší cestovatele všech dob. (27, s. 119-131), (55, s. 389-398), (56, s. 33-39)

KAPITOLA TŘETÍ

CESTOVÁNÍ V NOVOVĚKU

1- Klíčové historické události na konci středověku a na začátku novověku

V posledních dvou staletích středověku na evropském kontinentu a v oblasti Středozeří vytvořilo několik klíčových událostí podmínky pro zahájení objevitelských výprav západoevropských národů.

Od poloviny 13. století dala mongolská nadvláda v rozsáhlých oblastech Eurasie Evropanům na dobu sto let příležitost využít relativně bezpečných pozemních cest do Asie pro uskutečnění svých dobrodružných výprav. Následný pád Mongolské říše ve 14. století změnil politickou geografii tohoto prostoru a rozhodujícím způsobem omezil vývoj cestování a obchodování po souši do východní Asie. Možnost cestovat a obchodovat po souši (tzv. hedvábnou cestou) se stala náročnou a velice riskantní. Nové podmínky nutily Evropany přemýšlet o alternativních cestách jak rozvíjet obchod po moři, aby tak dosáhli svých cílů ve východní Asii.

Další historická událost, která ovlivnila cestování směrem na východ, byla expanze Osmanské říše. Od začátku 14. století postupné rozšíření Osmanské říše z oblasti malé Asie na Balkán a do Středomoří ohrozilo existenci Byzantské říše. Postupem času přešla rozsáhlá křesťanská území pod nadvládu Osmanů. Dobyť Konstantinopole v roce 1453 ukončilo tisícileté trvání nadvlády Byzantské říše. Tato událost měla světodějné dopady jak pro evropské národy, tak pro celé křesťanství.

Zároveň i dopady na cestování byly obrovské. Nástup Osmanů a postupné ovládnutí obrovských teritorií, přes která se v minulosti uskutečňovaly obchodní výměny s centrální a východní Asií, mělo pro Západoevropany za následek postupné omezování pozemních

obchodních cest na východ. Obchodování s Indií a s Dálným východem bylo postupem času stále více zprostředkováváno muslimy a Benátčany. Stále více obchodních zájmů a rostoucí množství zprostředkovatelů vedlo ke zdražování zboží, které se dostávalo do Evropy. Navíc postupná expanze Osmanské říše do jihovýchodní a později až do střední Evropy vytvořila atmosféru trvalé hrozby pro Evropu a křesťanství. Západoevropané se změnou politických a teritoriálních podmínek ztratili vliv, moc a obchodní příležitosti v oblasti východního Středomoří a jihovýchodní Evropy.

Zároveň v průběhu novověku, zatímco západní evropské národy rozvíjely námořní říše, Rusové v severovýchodní Evropě začali expandovat na východ a postupně objevovali nová neprobádaná území. Různí cestovatelé - objevitelé na příkaz cara prozkoumali obrovská území ležící na jihovýchodě a na Dálném východě až k Aljašce. Od 16. století a v následujících stoletích Rusové v rámci své expanzivní politiky zmapovali nově objevená území a začali je osidlovat. Osídlení a kontrola severoamerické Aljašky v 18. a 19. století dokumentuje rozsah imperiální politiky Rusů v novověku. Postupným dobýváním a osidlováním obrovských oblastí, Rusové položily základy pro svou rozsáhlou říši, která zahrnovala většinu území severní Eurasie.

Výše uvedené události změnilly politické, náboženské, kulturní a teritoriální prostředí vně západní Evropy a trvale ovlivnily dějiny evropského kontinentu v novověku. Vezmeme-li v úvahu vývoj situace ve východní Evropě a východním Středozeří, pak vidíme, že národy západní Evropy na konci středověku byly donuceny hledat alternativní cesty obchodu s východní Asií. K dosažení tohoto cíle se nabízely námořní cesty nebezpečnými vodami Atlantického oceánu. Objevování nových a rychlejších cest na východ bylo příslibem bezprostředního obchodu s Dálným východem a tím i velkého bohatství.

Na konci středověku měli Západoevropané vytvořeny dostatečné podmínky pro zahájení éry objevitelských výprav. Jakmile tyto dobrodružné výpravy začaly a ukázaly se velmi perspektivními, Západoevropané využili nabízené příležitosti pro rozvoj obchodu,

získávání bohatství, rozšíření křesťanství, založení kolonií a rozšíření imperiálních vlivů západoevropských národů.

Důvody cestování Evropanů v novověku byly v mnoha aspektech podobné jako v předešlých historických dobách. Lidé cestovali z obchodních, náboženských, válečných, poštovních, vzdělávacích a jiných důvodů. Ale v novověku cestování dostávalo silné impulsy i díky působení dalších faktorů. Cestování bylo podporováno objevy nových teritorií, ekonomickým rozmachem, ekonomickou migrací, kolonizací, obchodem s otroky, šířením nemocí, vznikem náboženských sporů, atd.

Závěrem úvodu do cestování v novověku je důležité podotknout, že mobilita provázející lidstvo od samého počátku své existence, dosahuje v nové etapě dějin obrovských rozměrů. Navíc od poloviny 19. století vědecké vynálezy znamenající revoluci v technologii přepravy (budování železnic, konstrukce parních lodí a později vynález automobilu a letadla) umožnily zahájení éry moderní mobility. Široké vrstvy obyvatelstva nejdříve v Evropě a postupně na ostatních kontinentech začaly využívat levnou a rychlou přepravu pro své soukromé záležitosti. Změny v sociálních podmínkách vedly ve 20. století k nastartování éry masového turismu a k různým dalším mobilitám, které dosáhly kolosálních rozměrů. Tyto procesy charakterizovaly mobilitu lidí v posledních dvou stoletích novověku a neustále zesilují i v novém století. (51, s. 791-799), (3, s. 44-71), (46, s. 1-8), (56, s. 48-50), (29, s. 252-258).

2- Horizonty se rozšiřují

Geografické obzory Starého světa a význam prostoru Středozeří

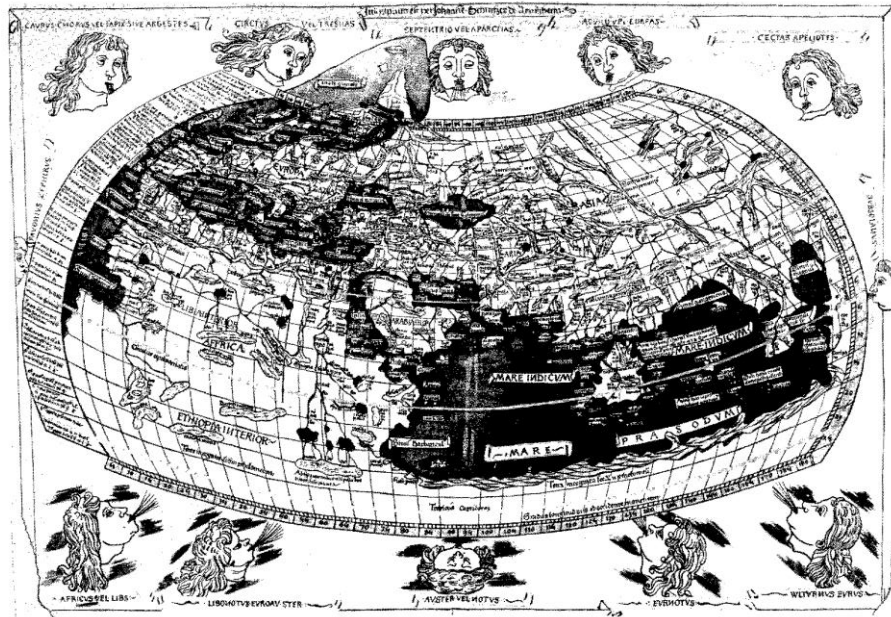

Figure 5.2. World map (woodcut) from the Latin edition of Ptolemy's *Geographia*, printed in Ulm (1486).

2- Výše uvedená mapa světa, (dřevoryt), pochází z latinského vydání Ptolemaiiova *Geographia*, a byla vytištěna v Ulmu v roce 1486. [Thrower, N., 2008. *Maps and civilization*. Chicago and London. The University of Chicago Press. (69, s. 61)]

Od starověku až do objevení Ameriky geografický rámeček, který tvořily Evropa, Afrika a Asie, představoval jakýsi absolutní limit při rozšíření geografických obzorů lidí v civilizacích Starého světa. Vývoj

geografických poznatků, (geografie a kartografie), od starověku až do počátku novověku probíhal vždy v rámci těchto třech kontinentů.

V antice se geografický obraz světa převážně rozvíjel v souvislosti s poznatky, které s sebou přinášely nové obchodní cesty, kolonizace nových území různými národy (např. kolonizace Středozeří Féničany a Řeky), vojenská tažení dobyvatelů nových území (např. tažení Alexandra Velikého do Indie, válečné výpravy Julia Césara při rozšiřování Římského impéria) nebo riskantní cesty odvážných jedinců (např. průzkumná cesta geografa Pythease z Marseille na Britské ostrovy a do prostoru Severního moře). Pomocí takto získaných geografických poznatků různí myslitelé a geografové jako například Anaximandros, Hekataios, Eratosthenes, Ptolemaios, Strabo, aj., využili svůj talent, svou představitost a své cestovatelské zkušenosti k vytváření prvních map světa.

Západoevropané, na rozdíl od muslimů, teprve na konci středověku převzali geografické dědictví antických myslitelů a uskutečnili jeho překlad do latiny². V pozdním středověku geografické vědomosti byly navíc obohaceny informacemi z dalekých zemí, které navštívili různí obchodníci-cestovatelé (např. Marco Polo) nebo misionáři (např. Odorik z Pordenone, „Oldřich, Čech, z Furlánska“ považovaný za cestovatele českého původu). Přesto i tyto znalosti nepřekročily geografický rámec, který byl tvořen třemi tehdy známými kontinenty starého světa.

Od starověku až do začátku novověku lze ze sledování vývoje kartografie podle dochovaných map světa zjistit, že geografické obzory lidí byly limitovány nedostatečnými znalostmi o podobě Evropy, Afriky a Asie. To se pak projevilo i v nedokonalých nákresech těchto kontinentů. Pohledem na tyto geografické nákresy ihned vidíme, že v nejlepším případě zobrazují přibližný tvar známých kontinentů Starého světa. Z historie víme, že lid východní hemisféry (Starý svět) až do počátku novověku neměl tušení o existenci lidu západní hemisféry (Nový svět).

Obchod, který byl vždy hybnou silou i geografického poznání, již ve starověku spojoval kontinenty Starého světa využitím tras po souši a námořních cest přes Středomoří a Indický oceán. Toto původní předivo

² Muslimové převzali a studovali dědictví antiky o několik staletí dříve než Západoevropané.

sítí vztahů ve Starém světě se měnilo v průběhu času tak, jak se vyvíjela historie, a v různých podobách setrvalo do konce 15. století.

Původní světová síť vztahů Starého světa se v evropském prostoru se převážně formovala v geografickém prostoru Středozeří. Geografie, geologie, klimatické podmínky Středozeří a hlavně jedinečná skutečnost, že Středozeří moře je obklopeno třemi kontinenty, podmiňovala historický vývoj tohoto prostoru, jak zdůrazňuje ve svých studiích francouzský historik Fernand Braudel, středozeří prostor a jeho moře umožnily uskutečnění obchodních výměn a rozmanitých interakcí různých národů Evropy s národy Afriky a Asie. Braudel vidí v jedinečnosti tohoto geografického prostoru důvody dominantního a různorodého vlivu Středozeří na vývoj různých civilizací v jeho okolí. Podle Braudela život a dějiny Středozeří nekončí tam, kde geografové určili jeho geografické limity, ani tam, kde bylo možno určit poslední místo možného růstu olivového stromu. Nýbrž tento jedinečný prostor vždy překračoval své geografické hranice a byl v interakci se vzdálenými oblastmi Afriky, Evropy a Asie. (8)

V posledních staletích středověku to byla italská města (hlavně Benátky, Janov), která dominovala obchodní výměně ve Středozeří a kontrolovala síť obchodních vztahů s Byzancí, Blízkým východem a muslimským světem. Podle analýzy Fernanda Braudela na konci 14. století okolo roku 1380 se Benátky staly jakýmsi ekonomickým centrem Evropy a tento stav trval zhruba do konce 15. století. Následně okolo roku 1500 město Antverpy se stalo ekonomickým centrem Evropy a převzalo tuto roli od Benátek. Přibližně v letech 1590-1610, tedy zhruba o sto let později, zažil starý kontinent další změnu a úlohu ekonomického centra Evropy převzal Amsterdam a zůstal v této pozici po následující dvě století. Uvedený posun ekonomických center Evropy ze Středomoří na pobřeží Atlantiku naznačoval, že přichází nová doba, která měla změnit i význam Středozeří pro vývoj evropských záležitostí a měla rozšířit původní světovou síť vztahů kontinentů Starého světa na celosvětovou síť vztahů všech obydlených území planety. (7), (8)

3- Nové technologie a jejich klíčový význam

V pozdním středověku Evropané využili znalostí Arabů, Číňanů a jiných národů k vylepšení konstrukce lodí a k vylepšení navigace při svých dobrodružných cestách. Evropané v té době využívali při svých plavbách mapy Arabů, známých pod názvem „portolani“. Tyto mapy docela přesně popisovaly tvary pobřežních teritorií a vzdálenosti mezi různými přístavy tehdejšího známého světa. V západní Evropě začaly být využívány nejdříve v Itálii a později ve Španělsku a Portugalsku. Pro plavby v teritoriích Starého světa se ukázaly velmi cenné pro navigaci, jelikož byly na svou dobu značně přesné. Přesto se však pro výpravy do divokých vod Atlantiku ukázaly jako nedostačující. Vyhledávání věrohodných vědomostí o skutečné geografii světa vedl k obnovenému zájmu o geografické poznatky antiky. Zájem Západoevropanů o starověké vědomosti dostával v 15. století nový impuls. Na začátku 15. století se dílo Klaudia Ptolemaia, řeckého geografa z Alexandrie, s názvem Zeměpis „Geographia - Geographike Hyphegesis“, napsaného v 2. století po Kristu, překládalo poprvé z řečtiny do latiny a následně se stalo jakousi Biblí mořeplavců.

Pro získávání vědomostí z doby antiky mělo dobytí Konstantinopole v roce 1453 osmanskými Turky pozitivní vliv, jelikož donutilo mnoho byzantských učenců, aby utekli před Osmany a našli útočiště v západní Evropě a zejména v Itálii. Prchající Byzantňané s sebou brali i zachovaná významná díla antických myslitelů. Následkem těchto událostí bylo, že se zlepšila dostupnost důležitých starořeckých textů pro Západoevropany. V této souvislosti i překlady antických textů o geografii světa z řečtiny do latiny a jejich hlubší studium, vedlo k vytvoření nových přesnějších map světa. Další pozitivní vývoj pro získávání vědomosti nastal v polovině 15. století díky vynálezu technologie mechanického knihtisku Gutenbergem. Tento vynález otevřel možnost masového tisku knih. Nová technologie znamenala revoluci v šíření informací, v možnostech dostupnosti starověkých a jiných textů a jejich studia.

Zároveň v pozdním středověku, navigátoři kromě lepších map využívali dokonalejší varianty kompasu a astrolábu a mořeplavci

disponovali dokonalou znalostí vlivů větrů a mořských proudů. Všechny tyto faktory umožňovaly Západoevropanům podnikat riskantnější plavby na divokých vlnách Atlantického oceánu. Celé toto úsilí bylo spojeno se zájmem některých přímořských evropských států o dálkové mořeplavby. Výsledkem bylo zahájení průzkumných plaveb do daleko vzdálenějších míst od atlantických břehů Evropy a zahájení postupného průzkumu západních břehů afrického kontinentu Portugalci.

Na konci středověku technologie zbraní a jejich využití dosáhla v Evropě vysoké úrovně. Autor John Guilmartin uvádí ve své knize „Galleons and Galleys“, že střelný prach se dostal z Číny do Evropy ve 13. století při mongolské invazi. Velmi brzy evropští kováři efektivně využili čínský vynález k výrobě velmi silných zbraní. Postupem času Evropané dokázali vyřešit problémy konstrukce zbraní na střelný prach využitelných na moři a efektivně je pak používali ve válečných námořních konfliktech. (28, s. 22)

Trend technologických inovací se zintenzivnil v novověku a byl jednou z hlavních příčin posílení postavení Evropy ve světě. Technologické inovace doprovázely rovněž vývoj lodní dopravy a to jak pro obchodní, tak pro válečné účely. Například lodě zvané „karavely“ byly obchodní nebo válečné plachetnice, které se staly velmi oblíbenými pro vysokou rychlost plavby a schopnost křížovat proti větru. Konstruovány byly i větší, robustnější typy lodi s větší přepravní kapacitou (tzv. karaky). Později v 16. století se začaly používat při námořních plavbách ještě mohutnější typy plavidel - tzv. „galeony“, které konstrukčně vycházely z karak. Tyto lodě měly velkou nosnost a v 16 a 17. století je například Španělé používali k převozu zlata a stříbra z Nového světa. Na druhou stranu bitevní galeony byly lodě s obrovskou destruktivní silou a efektivně sloužily k prosazování zájmů Západoevropanů v zámořských plavbách, ale i ve válečných konfliktech evropských národů mezi sebou, (např. v bitvě mezi Angličany a Španěly v roce 1588).

Nové technologie zbraní a nové typy lodí vyzbrojené kanóny efektivně sloužily imperiální politice západoevropských mocností. Destruktivní síla těchto zbraní umožnila Evropanům prosadit svou moc při svých objevitelských dobrodružstvích v různých oblastech světa. Proto

byly nové technologie klíčové při vytváření nových zámořských říší. Postupem času evropské mocnosti získaly vojenskou výhodu před všemi ostatními civilizacemi světa a pomocí velmi efektivních námořních flotil dosáhly převahy na světových oceánech.

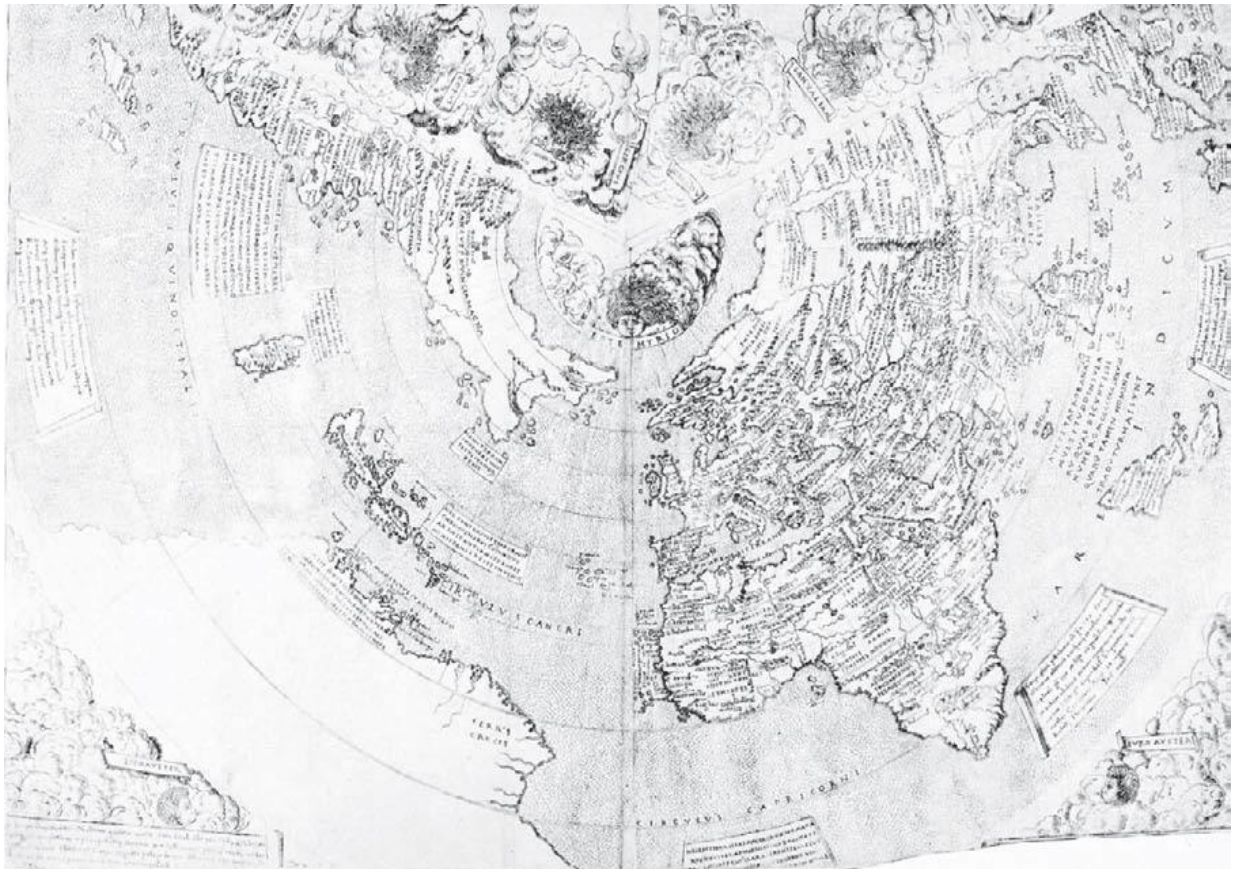
Závěrem lze říci, že objevitelská éra Evropanů v 15. století, byla zapříčiněna souhrou a interakcí několika faktorů. Těmi byly různá technologická zdokonalení, navázání na geografická poznání z období antiky, získané zkušenosti mořeplavců, zdokonalené znalosti navigátorů, ambice určitých jedinců a mocenské zájmy některých národů. Otevření bran nové éry umožnil souhrn výše uvedených faktorů a to na pozadí historického vývoje evropských národů, který se odehrál v Evropě a v jejím okolí v pozdním středověku.

Výše popsané události vytvořily i prostor pro vznik celosvětového rámce vývoje cestování, který poprvé v historii zahrnoval celou planetu. (28), (72, s. 108-115), (69, s. 58-69)

4- Zámořské objevy a první celosvětová síť vztahů

Lidská historie je provázena neutuchajícím úsilím člověka rozšířit obzory poznání a v této souvislosti geografické objevy hrály vždy klíčovou roli. Posun geografických obzorů lidstva v novověku byl zlomový moment, jelikož se poprvé v historii stávající obzory posunuly mimo geografický rámec Starého světa. Vedle Evropy, Afriky a Asie začaly spoluvytvářet historii lidstva Amerika, Austrálie a Oceánie. Objevení Ameriky a nalezení námořní cesty do Jihovýchodní Asie dalo impulz Západoevropanům podnikat stále více výprav přes Atlantický, Indický a později i přes Tichý oceán. Jakmile se nová éra plně rozvinula, mapa světa se postupně měnila a zobrazovaly se na ni nově objevená území a neznámé oceány.

Zámořské objevy zároveň vytvořily podmínky pro vznik celosvětových sítí vztahů, které se nově rozšířily na americký kontinent a později i do celé oblasti Oceánie. První taková síť se začala vytvářet v průběhu 16. století. Časem, nové cesty spojily prakticky všechny části světa do sítě mezinárodních vztahů. Skoro celý svět se aktivně zapojil do systému obchodních, ekonomických, kulturních a biologických výměn, které zahrnovaly obchod s potravinami, výměnu rostlin, plodin a zvířat, šíření nemocí, přenos myšlenek a migraci lidí. Nové říše ovládly svět a jejich diplomatické, obchodní, kulturní a vojenské interakce vytvořily moderní dějiny. (46, s. 1-8), (56, s. 12-18)

3- World map by J. M. Contarini, 1506, depicting the expanding horizons becoming known to European geographers in the Age of Discovery. Courtesy of the trustees of the British Museum; photograph, J.R. Freeman & Co., Ltd.,

„Výše uvedená mapa světa Britského muzea zobrazuje rozšiřování obzorů světa, tak, jak byly postupně zaznamenány geografy na začátku nové éry“. Pletcher, K., 2010. The Britannica guide to explorers and explorations that changed the modern world. New York: Britannica Educational Publishing. (56, s. 49)

5- Dopady objevitelských cest

5.1 Kolonizace a prozkoumávání země.

Objevitelská dobrodružství Evropanů měla za následek objevení Ameriky a otevření nových námořních cest na východ do Asie. Zároveň tento vývoj vedl k zmapování celého neznámého světa a k rozšíření geografických vědomostí Evropanů na celou planetu. Nové objevy nastartovaly procesy, které pak měly různorodé dopady na různé části světa. Zmíním několik důležitých aspektů.

Prozkoumávání dalekých koutů planety Země a následná kolonizace byly procesy, které trvaly několik staletí. Byly iniciovány a prováděny zejména Evropany a jejich dopady ovlivnily vývoj života lidí v Evropě na všech úrovních (kulturní, ekonomické, sociální, biologické, demografické, atd.). Nové objevy obohatily poznání světa v několika rovinách a podnítily rozvoj vědy a techniky pro dějiny Evropy v doposud nevídaných rozměrech. Objevením Ameriky v roce 1492 začala první fáze moderního kolonialismu, které na začátku dominovali Španělé a Portugalci. Španělé postupně během několika desetiletí objevili Střední Ameriku a jih Severní Ameriky. Ve stejné době Španělé a Portugalci objevili i většinu Jižní Ameriky. Zároveň Portugalci začali vytvářet kolonie i v Africe a v Asii. Na nově objevených územích se začala uplatňovat koloniální politika osidlování a prosazování zájmů kolonistů.

Od poloviny 16. století se k procesu kolonizace připojili Francouzi a Angličané, kteří zaměřili své cesty na objevování a osidlování hlavně Severní Ameriky. O něco později a to od 17. století se k procesu kolonizace připojil další silný evropský národ. Byli to Nizozemci, kteří se zaměřili převážně na oblasti jihovýchodní Asie. K procesu kolonizace se připojily i další evropské národy později. Kolonizace v průběhu novověku se rozšířila na všechny kontinenty světa, a její éra trvala zhruba do poloviny 20. století.

V průběhu novověku měl vývoj událostí za následek změnu globálního postavení Evropy. Evropské mocnosti daleko efektivněji prosazovaly svou moc nejen v nových koloniích na americkém kontinentu, ale i v oblastech Afriky a jihovýchodní Asie. Od začátku 19. století průmyslová revoluce, efektivní technologie dopravy a použití silných zbraní umožnily národním státům Evropy posunout ještě více mezinárodní mocenskou rovnováhu ve svůj prospěch. Výsledkem těchto procesů byla mocenská dominance Evropy po celém světě. Tento vývoj trval do začátku 20. století. Zároveň objevitelské cesty ovlivňovaly mimo jiné i mocenskou rovnováhu mezi různými národy Evropy. Tyto procesy podněcovaly neustále válečné konflikty mezi velmocemi evropského kontinentu. Hlavním vítězem těchto konfliktů se stala Anglie. Výsledkem rozmachu její síly bylo zformování obrovské britské říše v 19. století. (46), (51, s. 791-807), (9, s. 14-25).

5.2 Kolumbovská výměna „Columbian exchange“

„Kolumbovská výměna“ je termín, kterým se označuje jev zahrnující několik procesů, které byly zahájeny objevem Ameriky. Tento jev zahrnuje výměnu rostlin, zvířat, plodin, potravin, infekčních chorob, lidské populace (včetně otroků) a idejí mezi západní a východní polokoulí Země. Objevením Ameriky byla zahájena éra intenzivních kontaktů mezi všemi kontinenty světa. Kolumbovská výměna výrazně ovlivnila zemědělství, ekologii a kulturu téměř každé společnosti na všech kontinentech světa. Pro Evropu kolumbovská výměna měla převážně velmi pozitivní dopady. Nové plodiny (např. brambory a kukuřice) pomohly nárůstu populace starého kontinentu a obchod se stříbrem a zlatem přinesl obrovské bohatství do západní Evropy. Zisky z obchodu pomohly prosperitě obchodníků a posílily všechny instituce, které podporovaly obchodní záležitosti, což mělo za následek obrovský ekonomický růst a rozvoj kapitalismu. Velmi významným aspektem tohoto ekonomického vývoje bylo, že se začala posouvat ekonomická rovnováha v Evropě ve

prospěch transoceánského obchodu na úkor do té doby dominantního obchodu v oblasti Středozeří. Podle Fernanda Braudela dominantní význam Středozeří pro ekonomii Evropy měl trvat zhruba do konce 16. století. Braudel uvádí ve své analýze o ekonomii Středozeří v knize "Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism", že pokles významu Středozeří lze pozorovat teprve v průběhu 17. století, tedy zhruba 100 let po objevení Ameriky. (7, s. 87-88)

Dopady kolumbovské výměny byly vcelku velmi příznivé i pro ostatní oblasti Starého světa, kde se začaly úspěšně pěstovat nové plodiny a kam směřovalo velké množství nalezených kovů (hlavně stříbra a zlata) z Ameriky. Přesto jisté aspekty kolumbovské výměny měly velmi negativní dopady pro některé společnosti.

Důsledky interakce starého a nového světa pro demografii domorodců amerického kontinentu byly katastrofální. Evropané s sebou přinesli různé choroby, na které nebyl imunitní systém domorodého obyvatelstva Ameriky připraven. Neštovice, černý kašel, plané neštovice, tyfus, dýmějový mor, spalničky, chřipka, malárie, a další nemoci zdecimovaly původní obyvatelstvo nových území. Jak uvádějí autoři Nunn Nathan a Qian Nancy ve svém článku o kolumbovské výměně s názvem "The Columbian Exchange: A History of Disease, Food and Ideas", původní obyvatelstvo Ameriky žilo v prostředí, které bylo relativně bez nemocí. Kontakty s Evropany vedly k obrovským ztrátám původní populace Ameriky. Různé studie odhadují, že za 100 až 150 let od první plavby Kolumba do oblasti Karibiku, činily ztráty domorodého obyvatelstva 80 až 95 procent, (54, s. 165-166).

Závěrem lze říci, že objevitelské cesty měly za následek přenos smrtelných chorob ze Starého do Nového světa a spolu s koloniální politikou Evropanů drasticky snížily početní stav domorodého obyvatelstva Ameriky. Války, dobývání, choroby a zneužití pracovní síly domorodců vedly skoro k zániku původních společností objeveného kontinentu. Kromě decimování indiánských společností byly velmi brzy dobývány a zničeny i vyspělé velké civilizace amerického kontinentu (Inkové a Aztékové). Kolumbovská výměna ovlivnila též velmi negativně mnoho společností afrického kontinentu. Poptávka Evropy po pracovní síle

v nových koloniích vedla k obrovskému rozvoji otroctví a to hlavně v pobřežních oblastech západní Afriky. Transkontinentální otrokářský obchod vedl k převozu milionů obyvatel černého kontinentu na plantáže Nového světa. Atlantický otrokářský obchod je považován za největší nedobrovolnou migraci lidí v dějinách lidstva. Ta měla za následek obrovské bezuzdné vykořisťování, decimování a často velmi brzkou smrt takto přesunutého obyvatelstva Afriky. (54, s. 181)

Zároveň spolu s kolumbovskou výměnou i pozdější kolonizace Afriky ovlivnila mnoha způsoby vývoj afrického kontinentu v novověku. Oba tyto procesy patří mezi hlavní důvody, které pak způsobily druhořadné postavení Afriky ve světě po mnoho staletí. Tento historický vývoj vedl k zneužití jak jejího obyvatelstva, tak i k zneužívání nerostného bohatství Afriky Evropany. (54)

5.3 Konec středověkého pohledu na svět

Závěrem této podkapitoly je důležité uvést, že objevitelské cesty radikálně ovlivnily středověký pohled na svět a v podstatě ho změnily úplně. Objevitelské výpravy v novověku ovlivnily geografii, kartografii a kulturu nevídaným způsobem. Horizonty světa se posunuly a nové mapy byly nakresleny tak, aby zahrnovaly nově objevená území a oceány. Obraz světa, který ve středověku byl ovlivňován křesťanskou vírou, různými mytologiemi i antickým poznáním, se začal měnit v období renesance v Itálii a dále se pak radikálně transformoval v průběhu objevitelské éry. Vedle obrazu Evropy, Afriky a Asie a různých mytologických představ, které dominovaly ve fantazii Evropanů po mnoho století, se vynořily nové kontinenty a nové obrovské oceány. Svět se ukázal být daleko větším a rozmanitějším než se doposud předpokládalo.

Ptolemaiova geografie, která pomohla Kolumbovi k cestě do Ameriky a byla Biblí geografů a mořeplavců v 15. století, se objevením nového světa ukázala být nedostačující. Rovněž Ptolemaiova kosmologie a Ptolemaiovův geocentrický planetární systém se ukázal v 16. století jako nesprávný.

Tento obrat nastal v roce 1543, když polský astronom Mikoláš Koperník publikoval svou slavnou knihu „*De Revolutionibus Orbium Coelstrum*“, v které rozvinul heliocentrickou teorii. Jeho teorie, ačkoli byla považována ještě dlouhou dobu především autoritami církve za nepřijatelnou, přinesla základní obrat v chápání místa člověka v kosmu. V geocentrickém systému Ptolemaia Země zaujímala nejvýznamnější místo v centru vesmíru. V teorii Koperníka začalo tuto funkci plnit Slunce. Následkem vzniku heliocentrické teorie a dalšího vývoje vědy a technologie bylo, že geocentrický systém Ptolemaia a jeho kosmologie přestaly dominovat tehdejší geografii a dosavadní představě Evropanů o světě. Vývoj událostí se nedal zastavit a středověký pohled na svět v průběhu objevitelské éry se stal minulostí. (72, s. 85-95), (69, s. 39-90)

6 - Náboženství a misionářské cesty

I v novověku bylo náboženství nadále jedním z hlavních podnětů k cestování. Náboženské důvody a církevní záležitosti neustále podněcovaly mobilitu lidí i v nové etapě dějin. Éra objevitelských výprav dala obrovský impuls k rozšíření křesťanství mimo evropský kontinent. Misionářství je významným aspektem náboženského cestování, jehož nesmírný rozvoj v novověku úzce souvisí s érou velkých zámořských objevů Evropanů. Misionářské výpravy doprovázely zámořské cesty evropských mocností od samého počátku. Jak již je z historie známo, Kolumbus byl od počátku při svých výpravách doprovázen misionáři. Téma misionářského cestování je ohromné a zde zmíním jen několik základních aspektů.

Misionářské cesty a aktivity měly tradici již v raně středověké Evropě. Mimo Evropu tato činnost dostala nový rozměr při křižáckých taženích. Misionářské výpravy, které se uskutečnily v pozdním středověku v Asii a v Africe měly omezený dopad na navštívené země (taková byla i cesta misionáře Odorika z Pordenone, „Oldřich, Čech, z Furlánska“ počátkem 14. století, který byl poslán papežem, aby navázal nové styky s

Čínou, kterou tehdy vládli Mongolové). Důvodem omezeného vlivu, byl střet misionářů s velice vyvinutými politickými strukturami a náboženskými systémy, které omezovaly průnik křesťanské víry do míst, kam tyto cesty směřovaly.

V nové etapě dějin měly misionářské cesty velký úspěch. Křesťanská misionářská činnost mimo Evropu a založení zámořských misíí dosáhla nesmírného rozmachu. Je možné říci, že se vytvořilo transkontinentální misijní hnutí, které posílalo své lidi na výpravy skoro do celého světa. Evropa viděla nejprve největší perspektivu v šíření křesťanství na americkém kontinentu. Později křesťanská víra pronikla i do subsaharské Afriky, do Austrálie a do oblasti Tichomoří. Přesto měly misionářské cesty a činnosti Evropanů na asijském kontinentu menší úspěch. Důvody byly stejné jako v pozdním středověku a to střet s vyvinutými politickými a náboženskými systémy omezujícími průnik křesťanské víry.

S vývojem expanzivní politiky evropských mocností se rozvíjely i zámořské misionářské cesty. Portugalské výpravy do východní Asie i do Jižní Ameriky a španělské plavby do Nového světa daly silný impuls pro založení početných zámořských misíí. Evropané viděli svět a kulturu domorodého obyvatelstva jako vhodnou živnou půdu k rozvíjení křesťanství. Nová území a jiné „pohanské“ kultury otevřely misionářům velké perspektivy pro šíření křesťanské víry. Katolická církev a Řím přikládaly těmto výpravám velký význam. Založení zámořských misíí rychlým tempem pomáhalo expanzi křesťanství. Do tohoto procesu se zapojily velmi brzy různé církevní řády jako např. františkáni, jezuité, dominikáni aj. Tyto řády posílaly své misionáře do všech koutů světa.

Evropští mocnáři podporovali výpravy misionářů do nových území za účelem rozšíření křesťanství. Zároveň shledávali v aktivitě misionářů možnost začlenění domorodců do sociálního a politického řádu nových kolonií. Četné misionářské výpravy doprovázely i kolonizaci černého kontinentu v 19. století. Misijní výpravy a aktivity byly úspěšné obzvláště v oblastech subsaharské Afriky.

Protestantská církev se zapojila do procesu misionářských výprav až v 18. století. Teprve v této době měli protestanté vytvořen

institucionální rámec, který podporoval misijní výpravy. Pro rozkvět protestantských misijních výprav sehrála významnou roli změna poměru sil mezi evropskými koloniálními mocnostmi. Postupné posílení protestantských zemí (Anglie, Holandsko) na úkor katolických zemí (Španělsko, Portugalsko) otevřelo nesmírné možnosti pro misijní činnost protestantských institucí v různých částech světa.

Misionářská aktivita pravoslavné církve se rozvíjela od 16. století hlavně s expanzivní politikou ruské říše. Postupné objevování Sibíře bylo doprovázeno misionářskou aktivitou ruské pravoslavné církve. Výpravy se dostávaly do centrální Asie a daleko na východ Sibíře. V 18. století, za vlády Kateřiny Veliké, byly založeny pravoslavné misie i na území Aljašky.

Na závěr tématu misionářského cestování je však důležité uvést jeden aspekt, který nebyl doposud zmíněn. Tím je skutečnost, že objevitel a misionář byla někdy jedna a tatáž osoba. To lze ilustrovat třeba na příběhu skotského misionáře, lékaře a cestovatele Davida Livingstona (1813–1873). Tento výjimečný člověk, který objevil Viktoriiny vodopády, v průběhu druhé poloviny 19. století procestoval a prozkoumal velkou část afrického kontinentu se záměrem rozšířit civilizaci a evangelium v neprobádaných oblastech nitra Afriky. (5, s. 33-47), (65, s. 796-800), (13), (19, s. 1-62)

7- Individuální cestovatelé a epocha velkých objevitelských cest

7.1 Velcí cestovatelé – objevitelé

Éra zámořských výprav a objevů započala, když souhra různých okolností podnítila iniciativu určitých výjimečných lidí. Bez inspirace, ambicí, houževnatosti a zkušeností těchto jedinců by tyto nebezpečné cesty nikdy nebyly realizovány. Dobrodružství, touha po zisku a slávě, zvědavost a touha po objevování dosud neobjeveného byly hlavní motivací těchto objevitelů, které je podněcovaly k tak riskantním plavbám.

Na počátku 15. století bylo v mořeplavbě velmi aktivní zejména malé království Portugalsko, které usilovalo o otevření nových obchodních cest do Indie. V té době se mělo v západní Evropě za to, že plavbou směrem na jih podél západoafrických břehů by bylo možné časem obeplout Afriku a otevřít tak cestu do Indie a do jihovýchodní Asie. Cílem tohoto úsilí bylo zapojení do výnosného obchodu s luxusním orientálním zbožím.

U počátku éry velkých objevitelských výprav stál mladý princ Jindřich Mořeplavec (1394-1460). Tento výjimečný člověk nashromáždil okolo sebe mnoho odborníků z různých oborů: kartografy, stavitele lodí, zkušené navigátory, kapitány a další jedince, kteří pak tvořili jeho "tým", který on organizoval, inspiroval a podporoval. Jeho snem bylo objevení neznámých zemí a již zmíněné otevření nové námořní, obchodní cesty do Asie. Portugalský princ byl iniciátorem těchto dobrodružných výprav, i když se jich osobně neúčastnil. Portugalští mořeplavci postupně objevovali západní atlantické břehy Afriky a nezapomněli na odkaz jejich prince, když i po jeho smrti, v roce 1460, pokračovali v objevitelských plavbách. V roce 1488 portugalský objevitel a mořeplavec Bartolomeo Diaz, (1450-1451) doplul na jih afrického kontinentu, obeplul Mys dobré naděje a dostal se až do vod Indického oceánu. Cesta do Indie a do jihovýchodní Asie byla otevřena, ale teprve až v roce 1498. Vasco da Gama, (1460-1524), další portugalský mořeplavec, totiž obeplul Afriku a

přes Indický oceán se dostal na indický subkontinent. Jeho cesta dovršila skoro stoletou sérií portugalských objevitelských výprav.

Portugalce následovali Španělé. Přes úspěchy Portugalců je symbolický začátek novověku více spojován se jménem janovského mořeplavce a objevitele Ameriky Kryštofa Kolumba (1451-1506). Inspirace, víra, houževnatost a schopnost tohoto člověka dokázaly přesvědčit královský dvůr Španělska, aby sponzoroval jeho sen objevit cestu do Indie a do Číny západním směrem přes divoké vlny Atlantiku. Myšlenku námořní cesty do dalekého východu uskutečněním plavby na západ navrhnul a podporoval významný florentský zeměpisec Paolo Toscanelli, s kterým si Kolumbus dopisoval. Zároveň Kolumbus hledal oporu u středověkých a starověkých autorů. Proto pečlivě shromažďoval všechny možné poznatky o kartografii a geografii světa. V tomto úsilí se opíral o cestopis Marka Pola a geografickou literaturu starověku. Byl obeznán s mapami a zeměpisnými vědomostmi starověkého geografa Ptolemaia, jehož mylné výpočty obvodu země³ dávaly Kolumbovi naději, že jeho cíl na východě je dosažitelný plavbou na západ. Kolumbus byl výborným navigátorem a znalcem mořských proudů a větrů. Už při své první plavbě v roce 1492 objevil Ameriku. Uskutečnil celkem čtyři plavby přes Atlantský oceán a jeho výpravy zahájily španělskou kolonizaci Ameriky a brzy, v 16. století, i soutěžení západoevropských mocností v kolonizaci Jižní a Severní Ameriky.

Zprávy o námořních plavbách Kryštofa Kolumba se rychle rozšířily po celé Evropě. Strach z riskantních plaveb na divokých vlnách Atlantského oceánu skoro zmizel. Mořeplavci v službách západoevropských mocností začali prozkoumávat divoké vody Atlantiku a trochu později i ostatních oceánů. Začali hledat nové, neprobádané země. Několik příkladů dokumentuje tento vývoj. V roce 1500 portugalský mořeplavec Pedro Cabral objevil Brazílii. Průzkumník-navigátor italského původu Amerigo Vespucci si při plavbě k Jižní Americe v letech 1501 až 1502 uvědomil, že Evropané objevili území nového kontinentu a ne území asijského kontinentu. Španělský dobyvatel Hernán Cortés v roce 1521

³ Klaudius Ptolemaios měl ve svém díle spočítán obvod země kratší

dobyl Aztéckou říši na území dnešního Mexika. Portugalský mořeplavec Fernão de Magalhães ve službách Španělské koruny obeplul zeměkouli mezi roky 1519 a 1522 a španělský dobývateľ Francisco Pizarro v roce 1533 dobyl Inckou říši v Jižní Americe.

Kromě zmíněných cestovatelů uskutečnila celá řada dalších výjimečných jedinců ve službách evropských mocností riskantní objevitelské výpravy. Evropské velmoci (hlavně Portugalsko, Španělsko, Anglie, Francie, Holandsko) se zapojily do soutěžení o objevování a dobývání světa. Nová epocha se plně rozvinula a proces průzkumu, dobývání a kolonizace nových území a zakládání velkých zámořských říší pak trval několik staletí, (46, s. 11-93), (9), (56, s. 48-82, s. 87-96), (29, s. 105-112), (72, s. 96-107), (17, s. 275-292).

7.2 Cestovatelské vzory

V novověku je výjimečných cestovatelů-objevitelů mnoho. Kromě výše zmíněných příkladů je účelné uvést ještě další dva případy jedinců, kteří sloužili jako vzory cestovatelů ve své době i pro další generace. První z nich ovlivnil cestovatele po celé Evropě. Druhý z nich pak v rámci tehdejší rakousko-uherské monarchie hlavně ovlivnil české novodobé cestovatelství.

7.2.1 Vědecký objevitel Ameriky

"Alexander von Humboldt was the greatest scientific traveller who ever lived."

"Alexander von Humboldt byl největší vědecký cestovatel, který kdy žil."

Charles Darwin

Po uplynutí skoro třech staletí od začátku novověku v Evropě se objevil člověk mnoha talentů, Alexander von Humboldt (1769-1859), narozený v Berlíně. Byl myslitelem, přírodovědcem, cestovatelem a spoluzakladatelem moderní geografie. Tento člověk spojoval univerzálního ducha starověkých myslitelů s dobrodružným a zvědavým duchem Evropanů. Ztělesňoval nejlepší evropskou tradici průzkumného a vědeckého cestovatelství. Humboldt při svých cestách po Střední a Jižní Americe v letech 1799 až 1804 cestoval s francouzským botanikem Aimé Bonplandem (1773-1858). Oba muži spolu strávili pět let v Latinské Americe. Cestovali pěšky, na koních nebo v kánoji a překonali obrovské vzdálenosti. S nadšením pozorovali a popisovali faunu, floru a geologickou morfologii navštěvovaných zemí. S průzkumem začali u pobřeží Venezuely. Od Caracasu se dostali až k řece Orinoko a víc než tři měsíce procházeli hustým pralesem a obrovskou sítí říčních systémů Amazonky, Orinoka a Rio Negra. I přes různá nebezpečí, která zažili, pokračovali po krátkém pobytu na Kubě, v prozkoumávání And a území Peru, Ekvádoru, Kolumbie a Mexika. Na každém místě prováděli terénní měření a experimenty. Rozmanitost jejich aktivit zahrnovala geologická, astronomická, meteorologická, geografická pozorování a měření. Jak uvádí filosof Alain de Botton ve své knize „Umění cestovat“, když Humboldt vyplouval z přístavu La Coruña, znalosti Evropanů o Jižní Americe měly veliké mezery: „Vespucci a Bougainville projeli podél pobřeží tohoto kontinentu, La Condamine a Bouguer prozkoumali řeky a hory amazonské oblasti a Peru – ale dosud neexistovaly žádné přesné mapy a k dispozici bylo jen velmi málo informací z oboru geologie či botaniky nebo ze života domorodých obyvatel. **Humboldt stav vědění zcela proměnil.** Procestoval 15 000 kilometrů severního pobřeží i vnitrozemí a cestou nasbíral 1600 rostlin a určil 600 nových druhů. Vypracoval novou mapu Jižní Ameriky na základě údajů z přesných chronometrů a sextantů. Studoval magnetismus Země...Jako první popsal kaučukovník a chinovník...Studoval příbuzenské rituály mezi obyvateli amazonské nížiny a usoudil z nich na spojitost mezi zeměpisnou polohou a kulturními rysy...“ (15, s. 95)

Humboldt a Bonpland se vrátili do Evropy s obrovským množstvím poznatků a s mnoha sbírkami nových rostlin. Nashromážděný empirický materiál pomohl Humboldtovi dospět k mnoha vědeckým objevům.

Humboldt později během svého života uskutečnil další badatelské expedice na Sibiř a do oblasti střední Asie na pozvání ruského cara. Na konci svého života tento universální člověk shrnul své vědomosti, zážitky, úvahy a pozorování z cest do mistrovského díla s názvem „Kosmos“. Tato práce byla ovlivněna různými výpravami, experimenty a studií Humboldta. Odrážela výsledky a myšlenky z jeho amerických cest a vycházela z jeho přesvědčení o jednotě rozmanité přírody. V Humboldtových cestovatelských zápiscích s názvem „Osobní vyprávění“, našel mladý Darwin inspiraci a podněty pro realizaci své neopakovatelné badatelské expedice kolem světa. Humboldtovo dílo mělo obrovský vliv na vědu 19. století. Jeho průzkumné cesty se staly nevyčerpatelným zdrojem informací, vědomostí a podnětů. Humboldt inspiroval další generace cestovatelů a vědců v následujících desetiletích.

U Humboldta se brzy projevila přirozená zvědavost a touha po poznání. Zároveň od nejranějšího mládí pociťoval touhu vycestovat do dalekých zemí. Studium cestopisů a map fascinovalo jeho fantazii. Proto později vědecké zkoumání země realizované prostřednictvím výzkumných cest naplnilo jeho sen. Klíčovým momentem pro studium cestovatelství se jeví skutečnost, že tyto své jedinečné vlastnosti maximálně využil při svých cestách. Poznání bylo pro něho hlavním impulsem jeho cest. Spolu s dalšími talenty a vlastnostmi, kterými disponoval (systematičnost, výborná paměť, odvážnost atd.) dokázal přeměnit cestovatelské dobrodružství z neopakovatelné lidské zkušenosti k věčné hodnotě inspirující budoucí generace. (29, s. 152-158), (15, s. 93-113), (78), (56, s. 135-138).

7.2.2 Inspirující vzor českého cestovatelství

19. století se vyznačuje nárůstem průzkumného cestovatelství. Tento trend, cestovat ze zvědavosti, se objevil i v české společnosti druhé poloviny 19. století. Lidé v té době, cestovali z Čech do zahraničí hlavně z ekonomických důvodů. Ale několik odvážných jedinců táhly do světa i jiné důvody a to dobrodružství, zvědavost a touha po poznání cizích zemí. Důležitou roli v realizaci snů cestovatelů té doby hrála instituce, kterou založil v Praze Vojta Náprstek. Tento výjimečný člověk vytvořil podmínky ve svém domě na Betlémském náměstí s názvem „U Halánků“ k tomu, aby časem vzniklo etnografické museum. V průběhu druhé poloviny 19. století se toto místo stalo centrem českého cestovatelství. Zde cestovatelé vystavovali své exponáty, přednášeli a dostávali podporu pro své další dobrodružné výpravy.

Nejvýraznějším příkladem českého cestovatelství v té době byl Emil Holub (1847-1902). Holub se narodil ve východočeských Holicích. V době studia medicíny na Univerzitě Karlově v Praze měly na něho obrovský vliv objevy britského cestovatele, Davida Livingstona, které učinil na africkém kontinentě. Brzy začal toužit po prozkoumání vnitrozemí černého kontinentu. Po dokončení studia medicíny se ihned vydal na cesty. Jak uvádí autor Michael Borovička v knize, „Velké dějiny zemí Koruny české – Cestovatelství“, *„Kolik asi českých studentů snilo tehdy o velkých objevech a dalekých cestách? Emil Holub však dokázal proměnit své sny ve skutečnost. Již od mládí vše podřizoval svým cestovatelským cílům....“*. (5, s. 417)

V roce 1872 tento mladý muž s podporou Vojtěcha Náprstka odcestoval sám na svou první africkou expedici. Usadil se ve městě Dutoitspan v jižní Africe. Odsud uskutečnil tři výpravy do nitra afrického kontinentu a procestoval velkou část jižní Afriky. Po sedmiletém pobytu v Africe se v říjnu 1879 vrátil do Prahy, kde byl triumfálně přivítán.

V listopadu 1883 vyrazil na svou druhou africkou výpravu doprovázen svou ženou. Tentokrát stál v čele rakousko-uherské expedice s týmem vybraných lidí. V roce 1887, po této čtyřleté expedici s dramatickým průběhem, se dokázal vrátit do Prahy. Holub v průběhu

svých výprav prováděl kartografická měření, zapisoval meteorologické poznatky a zmapoval neznámá území. Prozkoumal velkou část jižní Afriky, dostal se až k řece Zambezi a k oblasti Viktoriiniých vodopádů.

Jako první Evropan stanul na území kmene Mašukulumbů. Sbíral etnografické předměty a přírodniny všeho druhu. Byl zároveň cestovatelem, badatelem, etnografem a sběratelem. Své početné přírodopisné a etnografické sběry pak posílal Náprstkovi do Prahy. V Praze a ve Vídni pak byly uspořádány velkolepé výstavy jeho sbírek. Jeho přednášky a literární činnost pomohly otevřít svět neznámé Afriky širokému publiku tehdejší rakousko-uherské monarchie. V cestopise „Sedm let v jižní Africe“ popsal své zážitky z první výpravy a v dalším cestopise „Druhá cesta po jižní Africe“ popsal prožitá dobrodružství z druhé expedice. Emil Holub byl nejvýznamnějším českým cestovatelem 19. století. Jeho zásluhy byly uznány v zahraničí a stal se čestným členem různých vědeckých společností. Například v roce 1880, „Královská geografická společnost“ zahrnula jeho článek o jeho dobrodružství v Africe s názvem „Journey Through Central South Africa, from the Diamond Fields to the Upper Zambesi“ do svých publikací. Jak uvádí Michael Borovička ve své knize o českém cestovatelství „...Holubovy výpravy...zapsaly se výrazným písmem do historie afrických objevů“. (5, s. 423)

Holubův odkaz je v české společnosti stále živý a jeho jméno se dosud udrželo v povědomí široké veřejnosti. Holub stál na počátcích českého novodobého cestovatelství. Význam jeho dobrodružných výprav tkví mimo jiné v tom, že se jeho cesty staly nevyčerpatelným zdrojem podnětů pro výpravy dalších generací a byly inspirujícím vzorem pro další významné české cestovatele. Mezi ty, kteří byli Holubem inspirováni, patří i cestovatelé, kteří jsou předmětem zkoumání mého studia. (5, s. 415-424), (59, s. 236-239), (39, s. 166-182).

KAPITOLA ČTVRTÁ

METODOLOGIE

1 - Cíl práce

Etické zkoumání fenoménu cestování se v posledních 20. letech orientuje hlavně na oblasti, které souvisejí s vývojem a dopady turismu. Z hlediska etiky dosud prakticky nebyly probádány dějiny cestování a cestovatelství, různé podoby cestování a především činnost věhlasných cestovatelů působících v mimoevropských zemích, atd.

Na základě mého dlouholetého zájmu o cestopisnou literaturu a v rámci své mnohaleté zkušenosti v oblasti cestování jsem si uvědomil, že téma etické reflexe výjimečných cestovatelů v kontextu jejich dobrodružství skýtá prostor pro hlubší studium této problematiky.

- Svůj badatelský problém jsem v tomto ohledu sestavil takto:
 - V rámci studia literatury o individuálních cestovatelích a analýzy různých aspektů etiky cestování vypátrat potenciální rámec etické reflexe jedince při cestách a vymezit případný „etický přístup“ individuálních cestovatelů k „jinakosti“. Následně eventuální etický rámec aplikovat jako nástroj k analýze prožití mimořádného dobrodružství vybraných případů českých cestovatelů - badatelů v kontextu extrémních podmínek jejich výprav za domorodci Jižní Ameriky.

2- Výběr textů z děl výjimečných českých

cestovatelů - badatelů

V souladu se svým badatelským záměrem jsem se rozhodl prozkoumat určité pasáže vybraných etnografických cestopisů a textů výjimečných českých cestovatelů – badatelů 20. století. Po přečtení příslušné cestopisné literatury a různých textů těchto cestovatelů jsem dospěl k názoru, že vhodné texty lze vybrat podle následujících kritérií.

Obecná kritéria výběru textů

- Cestopis nebo text českého cestovatele - badatele by měl zobrazovat určitý typ mimořádného dobrodružství.
- Cestovatelská zkušenost by měla být prožitá v extrémních podmínkách některých výprav.
- V kontextu extrémních kulturních a životních podmínek dobrodružství by měl příslušný text zobrazovat „reflexi“ cestovatele na vzniklé životní situace a jeho pohled na „jinakost“.
- Vybrané cestopisy nebo texty českých cestovatelů - badatelů by měly mít mezi sebou určité paralely.

Specifická kritéria výběru textů

- Vybrané cestopisy nebo texty českých cestovatelů – badatelů by měly popisovat nebo reflektovat pozoruhodná dobrodružství v přibližně stejné geografické oblasti.
- Popis prožitého dobrodružství v textu by měl být v kontextu setkání s diametrálně odlišnou kulturou a

setkání se členy některých kmenů původního obyvatelstva dané oblasti.

- Vybrané texty by mohly eventuálně popisovat i pobyt českých cestovatelů - badatelů u některého domorodého společenství.

Na základě studia literatury a v rámci výše uvedených kritérií jsem dospěl k následujícímu názoru:

- Z literatury o dobrodružných cestách českých cestovatelů – badatelů jsou pro moji analýzu vhodné následující cestopisy a etnografické texty:
 - Kniha - Indiáni Jižní Ameriky od Alberta Vojtěcha Friče
 - Kniha - Za lovci lebek od Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda
 - Kniha - Na cestě za snem a některé další texty z knih a článků Mnislava Zeleného.

3 - Základní otázka analýzy vybraných textů

- Základní otázku teoretické analýzy zvolených etnografických cestopisů a etnografických textů českých cestovatelů - badatelů jsem stanovil takto:
 - Jaký byl přístup vybraných českých cestovatelů – badatelů k domorodcům Jižní Ameriky při jejich dobrodružstvích v těchto končinách a je-li možné vymezit za použití určitého etického rámce jejich specifický přístup v reakci na extrémní „jinakost“?

4 - Způsob uspořádání výkladu

Při studiu odborných knih a článků týkajících se fenoménu cestování a výběru odpovídající literatury jako pramenů této práce jsem si uvědomil, že problematiku etiky cestování nelze pochopit bez zohlednění širšího rámce dějin cestování. Historické hledisko je tedy podstatné pro porozumění jevu cestování a v tomto kontextu i „etiky cestování“. Historický náhled na cestování ukazuje mimo jiné, že každá etapa dějin určuje své podmínky a důvody pro cestování lidí. Kultura, morálka, technologie, sociální podmínky se vzájemně prolínají a ovlivňují v každé době i možnosti cestování. Jestliže bereme v úvahu tyto souvislosti, vidíme, že cestování se vyvíjelo vždy v rámci velmi složitých dějinných a kulturních kontextů a etika cestování byla podmíněna kulturou a morálkou každé historické doby.

Při studiu historie cestování jsem se soustředil zejména na evropskou tradici. Proto jsem věnoval první tři kapitoly své práce právě důležitým aspektům dějin cestování. Každá kapitola je věnována konkrétní historické etapě. Použité časové vymezení vychází z rozdělení evropských dějin na starověk, středověk a novověk.

Z každé historické etapy jsem vybral příklady výjimečných cestovatelů. Z historického a kulturního hlediska výjimeční cestovatelé realizací svých dobrodružných a riskantních výprav dokazují odlišnost cestovatelství ve srovnání s běžnými formami cestování dané doby. Jelikož vycházím převážně ze studia evropského cestování a cestovatelství, uvádím převážně případy výjimečných evropských cestovatelů.

Hlavním, ale ne jediným, metodologickým kritériem pro volbu vybraných cestovatelů, byla skutečnost, že tito jednotlivci se při svých cestách setkali se zcela odlišnými lidmi a kulturami a po návratu do své rodné země svým vyprávěním, nebo v cestopisech, popsali své objevy a

zážitky a významně přispěli k rozšíření kulturních, geografických i jiných obzorů národní společnosti.

Kapitolu s názvem „Vědecký zájem o cestování a turismus“ jsem se rozhodl věnovat důležitým pojmům a jevům sociologie cestování. Vedl mě k tomu fakt, že sociologický a antropologický výzkum cestování se vyvinul dříve než jakékoliv studium etických aspektů cestování. Zkoumání etiky cestování v podstatě vyšlo z tohoto výzkumu.

Při studiu odborné literatury o cestování jsem dospěl také k zjištění, že zkoumání problematiky „etiky cestování“ je teprve v začátcích. Domnívám se, že této skutečnosti si všimne každý, kdo bude studovat dostupnou literaturu týkající se této problematiky. Například hlubší systematické studium etických aspektů moderního turismu začalo teprve v nedávné době, a to v 90. letech 20. století. Etické aspekty výprav zcela výjimečných lidí, jakými byli cestovatelé v různých historických etapách, byly předmětem studia dosud jen velmi zřídka.

I přes opožděný akademický zájem o etiku cestování, v současnosti probíhá její zkoumání v různých rovinách. Těžiště zájmu zkoumání etiky cestování je však soustředěno na ty aspekty, které souvisejí s moderním turismem. Vzhledem k tomu, že téma etiky cestování je rozsáhlé, rozhodl jsem se vybrat z různých zkoumaných rovin určité aspekty, jež podle mě osvětlují komplexnost zkoumané problematiky.

Studiem vybraných aspektů etiky cestování poukazují ve své kapitole „Etika a cestování“ mimo jiné i na to, že zkoumání této problematiky má několik dimenzí. Pro pochopení komplexnosti tématu etiky cestování bylo účelné, jak pro mne samotného, tak i pro moji analýzu, prozkoumat obecnější roviny této problematiky dříve, než jsem obrátil svoji pozornost na konkrétní analýzu etiky dobrodružství jednotlivců.

Ohlédnutí za historií cestování, kterou jsem v této práci zabýval, mi umožnilo si všimnout etického podtextu a etického významu různých forem cestování. Zkoumání etiky cestování různorodých druhů cestování v minulosti je v podstatě neprobádaná oblast. V rámci svého pátrání jsem

musel z různých forem cestování, které se rozvinuly v kontextu evropské tradice, zvolit ty, které se mi jevily jako nejvíc vyhovující pro účely mé studie. Jako nejvhodnější příklady pro svou analýzu jsem tak vybral dva druhy cestování z evropské historie, a to: „Grand Tour“ a „Poutní cesty věřících“. Oba tyto typy cestování analyzuji z etického hlediska v kapitole „Etika a cestování“.

Problematiku etiky cestování lze odkrýt i při studiu mýtů hrdinských cest. Archetypální touha lidí překračovat hranice „vlastního světa“ a vydávat se na daleké cesty, je u všech kultur vyobrazena v mýtech o hrdinských výpravách. Hrdinovo dobrodružství mnohdy v různých aspektech připomíná dobrodružství někdejších výjimečných cestovatelů. Jako se velcí cestovatelé setkávali s nebezpečím a odlišností při svých cestách a nějakým způsobem na ně reagovali, tak i mytičtí hrdinové se při svých cestách setkávali s jinakostí ve formě setkání s nadpřirozenými bytostmi a silami a museli se s touto „jinakostí“ nějakým způsobem vyrovnat. V pozadí mnoha vyprávění o hrdinských cestách lze rozpoznat etický význam cesty (např. sebepoznání, zformování charakteru hrdiny, záchrana kmene, aj.). V tomto kontextu jsem si při studiu literatury uvědomil, že etická dimenze cest mytologických hrdinů je důležitým nástrojem k porozumění etiky dobrodružství skutečných cestovatelů. Proto jsem zahrnul podkapitolu s názvem „Etika a mytologická dimenze cestování“ jako součást své analýzy etiky cestování.

Problematiku etické reflexe individuálních cestovatelů při jejich výpravách jsem rozvinul v podkapitole „Etika a individuální cestovatelé“. V této podkapitole se zabývám etikou individuálních cestovatelů v návaznosti na tradici evropského cestovatelství. Při studiu příslušné literatury o výpravách výjimečných jedinců v průběhu evropské historie jsem si všiml, že u některých cestovatelů lze lépe rozpoznat etickou reflexi jednotlivce při cestách. V rámci této perspektivy jsem si uvědomil, že pro moji analýzu jsou nejvhodnější dva příklady, i když studovaných myslitelů, totiž Herodota a Clauda Lévi-Strausse. Oba svými etnografickými texty nebo cestopisy ovlivnili západní tradici a pohled Evropanů na svět odlišných lidí. Studium literatury týkající se obou

myslitelů mě dovedlo k přesvědčení, že jsou vhodnými vzory pro jakékoliv studium etiky individuálních cestovatelů. V tomto ohledu přístup myslitelů Herodota a Lévi-Strausse k „jinakosti“ se stal předlohou mého zkoumání etické reflexe českých cestovatelů - badatelů, tak jak se zjevuje v textech o jejich výpravách za domorodci Jižní Ameriky. Následně vytvořený etický rámec jako nástroj analýzy mi umožnil interpretovat konkrétní pasáže vybraných textů z děl českých cestovatelů – badatelů. Výklad těchto pasáží rozvíjím v příslušných kapitolách.

5 - Výběr literatury

Výběr literatury nebyl snadný úkol. Výběr jsem začal tím, že jsem četl odpovídající cestopisnou literaturu. Postupně jsem studoval různé sociologické a antropologické práce a články pojednávající o etice cestování. Poté se moje pátrání po odborné literatuře ubíralo několika směry, a to v návaznosti na záměr mé vlastní studie.

V následujícím textu uvádím stručně různé roviny studované literatury:

- Literatura o dějinách geografie a kartografie
- Literatura o různých formách cestování v průběhu historie
- Literatura o velkých objevitelských cestách antiky, středověku a novověku
- Literatura o výjimečných cestovatelích napříč historií
- Literatura o mimoevropských cestovatelích
- Literatura o sociologii a antropologii cestování a turismu

- Literatura o etice
- Literatura o problematice etiky cestování a turismu
- Literatura o metodologii studia
- Literatura o cestopisných „žánrech“ a jejich interpretace
- Literatura o Levi–Strausovi a Herodotovi
- Literatura o dějinách českého cestovatelství
- Literatura o Emilu Holubovi
- Cestopisná literatura a jiné texty studovaných cestovatelů
- Literatura o A. V. Fričovi, J. Hanzelkovi, M. Zikmundovi a M. Zeleném

6- Vymezení důležitých pojmů a aspektů cestování

a / Cestování a cestovatelství

Akademická diskuse v posledních deseti letech poukazuje na skutečnost, že nelze jednoznačně rozlišovat pojmy cestování a cestovatelství. Z dostupné literatury je patrné, že diskuze ohledně rozlišení pojmů cestování a cestovatelství bude pokračovat i v budoucnosti.

V této práci vycházím z předpokladu, že cestování je daleko širší pojem než cestovatelství. Každou cestu člověka, která je výrazným přesunem v geografickém prostoru, lze chápat jako cestování.

Z historického hlediska je patrné, že každá doba určovala své vlastní podmínky pro vytváření rámce rozvoje cestování a zároveň „nutila“ lidi k různým formám mobility. V minulosti lidé cestovali převážně proto, že jednoduše museli cestovat. V tomto kontextu lze chápat cestování více ve spojení s nutností splnit nějaký úkol a povinnost (obchod, kurýrní služby, státní administrativa, aj.) nebo důsledkem podřízení se jedince nějakému vnějšímu „tlaku“ (války, nemoci, ekonomická migrace, aj.).

Na druhé straně pro pochopení pojmu cestovatelství vycházím z předpokladu, že cestovatelství bylo v minulosti typem cestování, jehož specifická tkvěla v tom, že bylo spojeno s vlastní iniciativou určitých jedinců vydat se na cesty. Pro realizaci takových výprav hrály vždy podstatnou roli osobní důvody nebo záměry jedince. Jejich motivace k cestám mohly být rozmanité, ovšem společným jmenovatelem většiny velkých cestovatelů byla skutečnost, že sledovali určitý cíl, totiž poznat a zanechat nějakou formu svědectví o svých výpravách, kterým věnovali velkou část svého života.

Svůj výklad v prvních třech kapitolách jsem strukturoval tak, aby bylo patrné rozlišení cestování a cestovatelství, Každá z kapitol zahrnuje kromě obecného výkladu fenoménu cestování dané doby i popis vybraných případů výjimečných cestovatelů. Vybraní cestovatelé představují vzory cestovatelství dané doby. Ve výše uvedeném podání vycházím z předpokladu, že dobrodružství jednotlivých cestovatelů uvedená u každé historické etapy (starověk, středověk, novověk) jsou příkladem cestovatelství, které bylo odlišné od způsobu cestování většiny lidí dané doby.

b/ Cestovatel, turista

Pro pochopení pojmů cestovatel a turista uvádím v kapitole „Vědecký zájem o cestování a turismus“ některé aspekty akademické diskuze ohledně rozlišení mezi těmito pojmy. V rámci mého pojednání o typologii cestovatelů je zřejmé, že neexistuje jednoznačný přístup k této problematice. Vycházím z předpokladu, že způsob cestování jednotlivých cestovatelů uvedených v této práci je odlišný od způsobu cestování turistů moderní doby. Výhodiskem tohoto rozlišení však nejsou pojmy „kvalitní či méně kvalitní cestování“ nebo pojmy autentičnost – inscenovanost (zprostředkovanost) zážitků, případně „morální převaha“ cestovatele oproti „morální povrchnosti turisty“ a jiné rozdíly, které bývají uváděny v akademickém diskurzu. V sociálních vědách se jedná o velmi diskutabilní pojmy a musíme brát v úvahu rovněž skutečnost, že pojmy cestovatel a turista jsou velmi komplexní kategorie.

Ve své studii vycházím spíše z některých klíčových aspektů dobrodružných výprav: dlouhodobost cesty, setkání cestovatelů se zcela odlišnými kulturami, pobyt při cestách u domorodců, etnografický charakter vybraných výprav, účel a celoživotní význam cestování, atd.

Studium cestopisů, knih a jiných dokumentů o výpravách vybraných českých cestovatelů, mě dovedlo ke zjištění, že jejich cesty byly zároveň dobrodružné i průzkumné. Vybraní čeští cestovatelé uskutečnili své výpravy za účelem hledání „objeveného i neobjeveného“. Jejich díla potvrzují, že byli zároveň cestovateli i průzkumníky. Z toho důvodu jsou v mém výkladu označeni jako „cestovatelé - badatelé“.

c / Dlouhodobost výprav

Při studiu literatury o cestování si nelze nevšimnout významu dimenze času věnovanému cestám. Velcí cestovatelé napříč historií

věnovali velkou část svého života uskutečnění svých dobrodružství. Z tohoto hlediska zkoumání etických aspektů cestování českých cestovatelů - badatelů vychází z popisu jimi prožitých zkušeností při dlouhodobých výpravách do dalekých koutů světa. Právě delší trvání těchto cest otvíralo prostor k rozvoji potenciálu vnímání, poznání a prožívání odlišnosti kultur, lidí a přírody.

d/ Zvídavost a touha po poznání

„Πάντες άνθρωποι του ειδέναι ορέγονται φύσει“

„Všichni lidé od přirozenosti (φύσει) touží po poznání (ειδέναι)

Metafyzika, Aristoteles

„The travel impulse is mental and physical curiosity. It's a passion. And I can't understand people who don't want to travel“

„Impulsem cestování je duševní a fyzická zvídavost. Je to vášně. A nemůžu pochopit lidi, kteří nechtějí cestovat“

Paul Theroux

Během historie cestování lze pozorovat výjimečné cesty realizované z vlastní iniciativy některých jednotlivců. U takových výprav byla zvídavost základním impulsem k uskutečnění dobrodružných cest a často byla i hlavní motivací jejich realizace. Zvídavost je jeden z klíčových impulsů k mobilitě od úsvitu lidské existence. Tento prvotní impuls k poznání neznáma a odlišnosti je jedním z velkých tajemství lidského

rodu a jeho vývoje. U myslitelů jako byli Herodotos nebo Levi-Strauss je více než zřejmé, že zvědavost a touha po poznání cizích zemí a kultur byly klíčovým impulsem k realizaci jejich cest. Totéž platí pro výpravy mnoha dalších myslitelů, objevitelů, geografů a dobrodruhů. Etnografická zvědavost vede různé cestovatele k popisu odlišných kultur, které potkali při svých výpravách do neznámých zemí.

Závěrem lze říci, že zvědavost je vnitřním impulsem jedince, který ho vede ke zkoumání „neznámého“ a „odlišného“ a je podmínkou hledání, objevování a poznání světa. Tato lidská vlastnost je impulsem výprav velkých cestovatelů v dějinách, ale většinou i malých cestovatelů, a mnohdy je jednou z klíčových motivací dobrodružství výjimečných cestovatelů, pokud není dokonce hlavní motivací jejich cest. Lze ji považovat za atribut cestovatelství. Z uvedených důvodů proto považují zvědavost a touhu po poznání za hlavní impulsy, které vedly i české cestovatele – badatele k realizaci jejich cest.

e / Cestopisné dílo a etnografická zvědavost

Cestopisná literatura a etnografický cestopis

Cestopisné dílo vzniká na základě putování cestovatele do různých zemí a koutů světa. Většinou jde o zobrazení navštíveného místa cestovatelem a popsání vlastních pozorování a prožitých zkušeností při cestách. Avšak nedořešenou otázkou mezi badateli zůstává vymezení cestopisné literatury jako literárního žánru. Autor Joan-Pau Rubiés ve své eseji ‚Travel writing and ethnography‘, která je obsažena v knize ‚The Cambridge companion to travel writing‘ uvádí, že „rozmanité druhy literatury, pro něž je cestování nezbytnou podmínkou jejich vzniku lze chápat jako cestopisnou literaturu“ (40, s. 244).

Chápat cestopisný žánr jako „žánr žánrů“ je koncepce, kterou navrhují i jiní autoři kromě Rubiése, ve snaze definovat různorodost podob cestopisné literatury. Je však nutné podotknout, že v akademickém diskursu dlouholetá diskuze ohledně vymezení pojmů „cestopisná literatura“, „cestopis“, „cestopisné dílo“, „cestopisný deník“, „cestopisný text“, atd., pokračuje a neustále se objevují nové úvahy, jak vymežit „cestopisnou literaturu“ jako literární žánr.

V rámci svého výkladu se soustřeďuji nejvíc na etnografická cestopisná díla. Etnografický cestopisný text, jako většina cestopisných textů, je svým obsahem nahlédnutím do jiných kultur a do jiných společností. Zároveň popis a často i interpretace odlišných způsobů života, mravů a jinakosti, je v takových etnografických textech nejlépe zobrazen. Etnografická cestopisná literatura často poskytuje prostor pro nahlédnutí do vztahů cestovatelů s původním obyvatelstvem navštívených zemí. Současně lze v těchto textech sledovat a interpretovat mezikulturní kontakt a následné reflexe cestovatelů. V tomto kontextu se otevírá i dostatek prostoru pro zkoumání etické reflexe jedince při cestách.

Cestovatelé jako etnografové – zobrazení „jinakosti“

Charakter etnografické studie lze najít již v cestopisných a jiných dílech některých myslitelů antiky. Antropolog James Clifford uvádí v úvodu knihy *„Writing Culture-The Poetics and Politics of Ethnography“*, že etnografickou tradici lze velmi jasně sledovat už v díle historika Herodota. (12, s. 2)

Kromě Clifforda mnoho dalších autorů zdůrazňuje významnost etnografického přístupu Herodota ve vztahu k jiným kulturám. Herodotovo dílo *„Historie“* je, mimo jiné, rozsáhlá etnografie národů tehdejšího světa, které on sám navštívil nebo o nich získal informace. Část jeho díla lze považovat za prototyp etnografického cestopisu. Proto různí autoři tvrdí, že Herodotos stál i na počátku vzniku etnografické cestopisné literatury.

Ve středověku mezi cestopisy etnografického charakteru vyniká svým významem dílo obchodníka - cestovatele Marka Pola. Jeho cestopis byl pro tehdejší Evropu nesmírně cenný. Ačkoliv prvotním cílem cest rodiny Polo na mongolský dvůr bylo navázání obchodních styků s Dálným východem, Polo po návratu do Benátek zanechal ve svém cestopisném díle podrobný popis zvyků, lidí a kultur navštívených zemí. Jeho dílo slouží dodnes jako etnografický pramen pro poznání způsobu života lidí a kultur Asie tehdejší doby.

V novověku cestopisná literatura s etnografickým obsahem dostala obrovský impuls díky objevitelským cestám do Nového světa. Etnografický charakter cestopisného díla lze sledovat v textech misionářů, v cestopisech různých dobrodruhů, badatelů, atd. Autor Joan-Pau Rubiés uvádí ve své eseji s názvem „Travel writing and ethnography“ - že po 16. století je popis jiných národů, zvyků, náboženství, způsobů života, jazyků, atd., tak rozšířený trend v cestopisné literatuře Evropy, že čtenář takových cestopisných textů by považoval etnografii za téměř nezbytnou součást cestopisného „žánru“. Tuto domněnku v podstatě podporuje obrovský počet etnografických textů, který je obsažen ve velkém množství cestopisné literatury v Evropě z období novověku. (40, s. 242)

Tato spontánně vzniklá etnografie u různých typů cestovatelů slouží v současnosti jako důležitý etnografický pramen poznání různých kultur minulosti. Dokonce různorodé cestopisné texty misionářů a jiných cestovatelů jsou jediným důvěryhodným etnografickým pramenem dokumentujícím život společenství a kultury lidí, které už neexistují.

V kontextu výše uvedených myšlenek je nutné zdůraznit, že i studování čeští cestovatelé - badatelé zanechali rozsáhlé etnografické dílo na základě vlastních pozorování a prožitých zkušeností ze svých cest.

7 - Formulace klíčových otázek při studiu literatury

S ohledem na širší badatelské problematiku jsem se určitou dobu při hledání literatury věnoval formulaci několika klíčových otázek pro mou studii, ve snaze podchytit zkoumanou problematiku. Ohlédnutí za historií cestování mě nejdříve orientovalo na širší hledisko etiky cestování výjimečných cestovatelů v průběhu evropské historie. Z této základní roviny jsem vycházel a v průběhu času jsem stanovil následující otázky:

- Lze najít v rámci evropské tradice od antiky až po současnost takové případy cestovatelů, kteří by sloužili jako příklady - vzory pro moji studii?
- Je možné z vyobrazení a interpretace „jinakosti“ v textech vybraných cestovatelů - vzorů rozpoznat určitý rámec etické reflexe jedince při cestách?
- Lze v literatuře objevit takové cestopisné texty, které jsou vhodné k rozpoznání etiky jedince při cestách?
- Lze uvažovat o etnografických cestopisech jako o klíčové literatuře pro zkoumání etiky jedinců?
- Jakou roli může hrát kulturní identita cestovatele při cestovatelských setkáních?
- Z cestovatelské literatury je známo, že cestovatelství výjimečných jednotlivců v extrémních kulturních a životních podmínkách odkrývalo nejvýraznějším způsobem různé aspekty jejich osobnosti. Tváří v tvář lidem a kulturám radikálně odlišným prožívali výjimeční cestovatelé v průběhu historie nejkrajnější meze cestovatelské zkušenosti. V tomto kontextu jsem si pak položil i otázku, zda takové setkání cestovatele s „diametrální jinakostí“ nemůže sloužit jako nejlepší východisko pro zkoumání „etické reflexe“ jedince při cestách.

8- Metodologický návrh - Etický rámec cestování jako nástroj interpretace textů

Neexistuje etika jedince bez vztahu k jiným lidem a toto tvrzení platí i pro etiku jednotlivého cestovatele při jeho dobrodružství. Ale běžné chápání „etiky cestovatele“ jako dodržování určitých pravidel při cestách nebo jako tolerantní jednání vůči cizím vzorcům chování jiných lidí, je nedostačující. A to i přesto, že takové chápání navrhuje různé etické kodexy cestování, cestovatelské příručky nebo různorodá morální pravidla. Na cestách člověk jedná s odlišnými lidmi a rozvíjí „dobré nebo špatné“ chování. Cestovatel popisuje prožité cestovatelské zkušenosti v cestopisech, denících a jiných textech. Při interpretaci takových textů je však rozpoznání „etiky jedince“ na cestách obtížný úkol. Vždy bude složité odhalit z cestopisů a cestopisných textů „správnost“ jednání a chování každého cestovatele. Navíc věci komplikuje i skutečnost, že v literatuře o etice cestování nepanuje shoda ohledně pojmů (etika, morálka a mrav), a proto vznikají nedorozumění mezi různými autory i mezi autory a samotnými čtenáři.

V tomto ohledu jsem si při studiu knihy „Etika a život“ filosofa Jana Sokola uvědomil, že autorem navrhované rozlišení rovin „etiky“ může být jedno z vhodných vodítek pro pochopení „etiky cestovatele“ v mé práci. J. Sokol ve své knize rozlišuje mezi „

1. Společným mravem,
2. Individuální morálkou a
3. Etikou jako „hledáním nejlepšího“.

Společný mrav je neobyčejně jednoduchý a účinný, selhává však v okamžiku, kdy na sebe narazí dva různé ‚mravy‘...Proto jsou mezikulturní konflikty tak časté i beznadějně neřešitelné...“ (63, s. 69)

Výše uvedené myšlenky, umožňují osvětlit význam společného mravu a různorodosti mravů při cestovatelských setkáních lidí. Každý

cestovatel vychází z určité společnosti, která má společný mrav nebo slovy J. Sokola „...souhrn naučených kulturních vzorců jednání a chování, k němuž společnost všechny své členy více nebo méně razantně vede.“, (63, s. 68) a cestuje do společenství, které má též společný mrav, ale jiný od „mravu“ společnosti, z níž pochází. Z toho plyne, že cestovatelské setkání lidí odlišných kultur je moment „par excellence“ pro vznik různých nedorozumění a mezikulturních konfrontací.

V tomto ohledu lze jen obtížně představit intenzitu kulturního šoku, nedorozumění a různá dilemata cestovatelů, kteří cestovali do oblastí obývanými domorodými společenstvími původních kultur světa a přicházeli do kulturního kontaktu s diametrálně odlišnými lidmi a jejich způsoby života.

Z etického hlediska lze sledovat „správnost nebo nesprávnost“ přístupů jednotlivých cestovatelů v extrémních podmínkách jejich dobrodružství ve smyslu „Etiky jako hledání nejlepšího“. J. Sokol nás ve své knize vede k myšlence, že o „etice jedince“ lze mluvit, jen když samostatně jednající člověk svým chováním vyniká, když hledá to, co je lepší a nejlepší, „Do této oblasti vynikání, kde člověk hledá lepší a ještě lepší, se totiž nemůže dostat jen dodržováním daných pravidel, nýbrž tak, že jde za nějakým cílem a ideálem...Samostatně jednající člověk...se sice nechává omezovat různými ohledy, zákonem a morálkou, ale jen proto, aby mohl jít za svým cílem“. (63, s. 72 - 73)

Sokolovo rozlišení a jeho chápání ‚etiky jedince‘, „jako hledání lepšího a nejlepšího“ může osvětlit výjimečné chování a jednání cestovatele, který se vypravil do jiných kultur a prožil kulturní šok nebo mezikulturní konfrontaci, ale i přesto se jeho přístup k jiným lidem stal vzorem pro jiné cestovatele.

Zároveň v knize „Antropologie a etika“ J. Sokol poukazuje mimo jiné i na problematičnost snahy vymezit „etiku jedince“ v životě, když uvádí, že nemá odpověď na otázku „podle čeho“?, „...Jisté ale je, že člověk, který chce vynikat, musí hledat a vynalézat, srovnávat a volit, a to ne podle

pravidel, nýbrž...**Podle čeho?** Na tuto otázku nemám odpověď. A přece ji každý vynikající člověk, každý hrdina nějak vyřešil.“ (61, s. 111)

Podobné otázky doprovází každou analýzu cestopisné literatury nebo jiných textů, usiluje-li badatel o vymezení „etického chování a jednání“ cestovatele při jeho cestách.

V této souvislosti musím zmínit náročnost, která doprovázela mou snahu porozumět a vymežit „etické chování“ jednotlivce v různých situacích cestovatelského dobrodružství. Z tohoto hlediska lze pochopit i účelnost mé snahy nalézt případy mimořádných jedinců, kteří by sloužili jako vzory „etiky cestovatele“ pro mou analýzu a interpretaci vybraných textů.

Na konci této podkapitoly je výklad navrhovaného „etického rámce“, ve kterém uvádím myslitele Herodota a Lévi–Strausse jako referenční příklady. Několika následujícími úvahami vysvětluji svůj pohled na Herodota a Lévi –Strausse jako na „vzory etiky jedince“ v navrhovaném etickém rámci.

V podkapitole „Etika a individuální cestovatelé“, výkladem konkrétních postojů k „odlišnosti“ mimořádných myslitelů na cestách (Herodota a Lévi–Strausse) poukazují na to, že jejich přístup k jiným kulturám byl absolutně výjimečný. Většina badatelů oceňuje u obou myslitelů originální i osobitý pohled na „jinakost“. V jejich etnografických cestopisech či textech lze nalézt výjimečný etnografický výklad odlišných kultur. Ale zároveň v nich lze rozpoznat i jejich osobitou reflexi na mravy, zvyklosti a způsoby života odlišných lidí. Ve světle chápání etiky jedince „jako hledání nejlepšího“ a na základě mé analýzy, se domnívám, že uvedení myslitelé při svém cestování ve své době vynikali svým postojem k „odlišnosti“. Významně se tak jejich postoj k lidem odlišných kultur lišil od běžných postojů jiných cestovatelů. Z tohoto důvodu je lze podle mého názoru považovat za „vzory“ etiky cestovatele.

Při studiu literatury o Herodotovi jsem shledal, že autor Ryszard Kapuscinski, v různých pasážích své knihy „Travels with Herodotus“, popisuje výstižně Herodotův přístup k jiným lidem.

Kapuscinski ve své knize zdůrazňuje skutečnost, že čtení díla Herodota inspirovalo jeho práci celý život. Autor ve své knize mimo jiné líčí i přístup Herodota k „jinakosti“. Herodotos byl podle tohoto autora člověk, který měl asi fenomenální paměť, byl ovlivněn svou kulturou a příznivým klimatem své země a byl člověkem otevřeným zvědavosti a hladový po poznání. Jinde autor uvádí, že Herodotos byl vřelý a laskavý k jiným lidem, plný dobré vůle vůči nim a byl schopen navázat snadno kontakt s cizími lidmi. Byl to člověk, který se snažil nejen pozorně naslouchat svým informátorům, ale pozoroval i, jak jednají, jak se chovají a jak o věcech mluví. (44)

Herodota uvádí jako vzorový příklad kvůli svému přístupu k jiným kulturám i profesor filosofie Helmut Heit, o kterém se zmiňuji na jiném místě své práce v souvislosti s jeho analýzou kulturní identity Západu. Co je však důležité na tomto místě uvést, je Heitovo tvrzení, že Herodotovo dílo je antickým prototypem komparativního a dobře míněného přístupu k cizím kulturám. (37, s. 729)

Ze studia dalších analýz díla Herodota od různých autorů jsem usoudil, že Herodotův přístup k „jinakosti“ je vnímán většinou autorů jako „sui generis“, tedy jako velice osobitý, dobře míněný a nezaujatý vůči odlišným lidem. Souhlasíme-li s výše uvedenými autory, pak je patrné, že Herodotův postoj k jiným kulturám může být v mé studii jedním z přirozených východisek pro zkoumání „správného přístupu“ k „jinakosti“ jednotlivými cestovateli a jeho případ může sloužit i jako vzor etiky cestovatele v mnou navrhovaném etickém rámci.

Co se týče Levi-Strausse, analýzou určitých pasáží jeho slavného cestopisu „Smutné tropy“ v podkapitole „Etika a individuální cestovatelé“ poukazují na výjimečnost jeho přístupu k Indiánům Brazílie. Zároveň jeho postoj k těmto lidem se mi jeví jako klíčový pro pochopení nejen jeho etiky

při cestách, ale i etiky kteréhokoliv cestovatele v kontextu evropské tradice.

Dobrodružství Lévi–Strausse na cestách do různých končin Brazílie a dobrodružství českých cestovatelů – badatelů na jejich cestách do Jižní Ameriky se uskutečnila ve více méně stejné historické etapě evropských dějin. Důvod výběru Lévi-Strausse, jako vzoru mého zkoumání etiky českých cestovatelů, tkví mimo jiné i v některých dalších podobnostech jeho dobrodružství, která lze porovnat s dobrodružstvím českých cestovatelů-badatelů. Výpravy Lévi-Strausse skýtají pohled etnologa na jinakost, s kterou se setkávali i čeští cestovatelé - badatelé při svých dobrodružných výpravách. Čeští cestovatelé – badatelé, podobně jako Lévi–Strauss, pronikli do dalekých končin Jižní Ameriky a pobývali v oblastech, které do té doby spatřilo jen málo lidí.

V případě českých cestovatelů Alberta Vojtěcha Friče a Mnislava Zeleného bylo prožití indiánských kultur dlouhodobé. V případě dalších dvou studovaných cestovatelů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda byla jednotlivá setkání s indiánskou kulturou krátkodobější. Alberto V. Frič navštívil tyto končiny Jižní Ameriky ještě zhruba o 30 let dříve než Lévi-Strauss. Slavný francouzský antropolog dokonce zmiňuje Alberta V. Friče ve svém cestopise. Jiří Hanzelka, Miroslav Zikmund a Mnislav Zelený se do stejných končin dostali až po něm. Všichni se střetli s diametrální odlišností těchto kultur a nějakým způsobem na ni zareagovali. Proto lze najít jisté paralely a analogie mezi přístupem k Indiánům Lévi-Straussem a přístupy k domorodcům českých cestovatelů. Proto mimo jiné v mém výkladu případ „cestovatele“ Lévi-Strausse slouží jako vzor k interpretaci výprav českých cestovatelů – badatelů za Indiány Jižní Ameriky.

Cestování Lévi-Strausse do dalekých končin Brazílie a jeho pobyty u různých domorodých kmenů, jak je popsal v knize „Smutné tropy“, vypovídají o zvláštním přístupu k odlišným kulturám, a to o antropologickém přístupu. Jako antropolog je Lévi-Strauss schopen vidět i „očima“ jiných kultur. Jeho přístup byl zároveň velmi osobitý a velmi humánní. Zároveň mi jeho cestopis dává příležitost srovnat podobné

aspekty při výpravách českých cestovatelů-badatelů. V tomto kontextu je pohled, etická reflexe a přístup Lévi-Strausse k odlišnosti jedním z přirozených východisek pro studii setkání českých cestovatelů-badatelů s „jinakostí“.

Náhled na Herodota a Lévi-Strausse jako na vzory „etiky jedince“ při cestách mi pomohl vytvořit určitý „model srovnávání“, s jehož pomocí se dá podle mě porozumět a vymezit etické chování jedince na cestách.

Z metodologického hlediska a ve světle výše uvedených myšlenek jsem se rozhodl, že je účelné navrhnout určitý „etický rámec“ jako nástroj porozumění etiky cestovatele.

Studium přístupu k „jinakosti“ jednotlivého cestovatele musí brát v úvahu konfrontaci kulturních identit cestovatelů a původních obyvatel navštívených zemí. K tomuto účelu slouží i analýza pojmu „kulturní identity“ a jejího vlivu na přístup evropských cestovatelů k „jinakosti“, kterou uvádím v podkapitole „Etika a individuální cestovatelé“. Pojem „kulturní identity“ je nutnou, avšak nedostačující podmínkou každé analýzy „etiky cestovatele“. Navíc různé přístupy cestovatelů k lidem jiných kultur nelze často jednoznačně určit, jelikož každému jedinci je vlastní i jiný typ chování odpovídající jeho charakteru.

Ve své studii vycházím z předpokladu, že existují přístupy k jiným lidem, které jsou „etické“ a přístupy, které jsou „neetické“. Toto rozlišení není samozřejmě absolutní, ale slouží účelu mé práce a tím je vymezit primárně „etický přístup“ k odlišným lidem. Proto se pokusím vymezit rámec „etického přístupu“ cestovatele ve vztahu k jiným lidem na cestách do cizích zemí. K tomuto účelu budu používat v souvislosti s cestováním pojmy „etické maximy a etické minimy“, které používá filosof Zdeněk Pinc v knize „Antropologie a etika“. (61, s. 37-38).

Žít a jednat podle etických maxim zavazuje podle Z. Pince „pouze ty, kteří je prožili...a jimž se potom staly potřebou a zvykem. Na druhé strany je aplikovat nelze, pro druhé mohou platit v etickém i geometrickém smyslu pouze pravidla nikoliv maximální, ale spíše minimální“. Avšak etické minimy podle Z. Pince nám pomáhají usměrnit naše chování, jelikož podle jeho slov

„Tyto etické minimy mají charakter předpisu, receptu, zákona nebo vyhlášky...Etické minimy ve vztahu k lidskému jednání budou zpravidla selhávat, ale pokud jde o lidské chování, mohou se osvědčovat velmi dobře“. A o několik pasáží dále nás znovu Z. Pinc upozorňuje na to, že „když žiji podle etických maxim,...nevytvářím normy či předlohy pro chování jiných lidí, nemohu aspirovat na ambici mravního zákonodárce či alespoň mravokárce. To ale neznamená, že moje skutečné mravní jednání nemá žádný význam... „. Z. Pinc vidí tento význam v síle „příkladu“, který vytváří skutečné etické jednání jedince, (61, s. 37- 38).

S ohledem na myšlenky uvedené v této podkapitole a na základě analýz rovin „etiky“ filosofů J. Sokola a Z. Pince se domnívám, že při různých setkáních cestovatelů s odlišnými lidmi, se teprve začíná vytvářet etický přístup k jinakosti a to pokud je splněno nějaké minimum předpokladů. Právě tehdy a pouze tehdy, nastane-li kombinace minima předpokladů, vytváří se prostor pro vznik správného chování k lidem odlišných kultur. Tuto kombinaci předpokladů bychom mohli nazvat „etické minimum“. Takové „etické minimum“ by mělo zahrnovat toleranci a poznání odlišné kultury, respekt k odlišnému způsobu života, místním tradicím a zvyklostem, flexibilitu chování vůči jiným lidem, skutečný zájem o jiné lidi, snahu správně s nimi jednat, respektovat jejich odlišnou víru atd.

Adekvátními příklady takového etického přístupu mohou být podle mého názoru Herodotův přístup k odlišným kulturám nebo kodifikovaný přístup „Odpovědného cestovatele“ ve zmíněném Etickém průvodci „Světové organizace turismu“, kterou uvádím v kapitole „Etika a cestování“.

V cestopisné literatuře pak nalézáme „příklady“ vysoce etického chování a jednání cestovatelů, které splňují nejen „etické minimum“, nýbrž i širokou škálu dalších předpokladů. V takovýchto mimořádných případech je pak splněno určité „maximum“ předpokladů, které vytváří výjimečný etický přístup cestovatele k původnímu obyvatelstvu navštívených zemí. Toto maximum předpokladů skýtá prostor pro vznik jedinečných vztahů

cestovatele s lidmi jiných kultur mimořádně vysoké etické kvality. Tuto širokou škálu splněných předpokladů bychom mohli nazvat „etické maximum“. Takové „etické maximum“ by mělo zahrnovat nepodmíněné přijetí diametrální odlišnosti jiných lidí, hluboké pochopení jejich kultury, dovednosti při osvojení jejich tradic a zvyklostí, správně s odlišnými lidmi jednat, schopnost sdílet s původním obyvatelstvem jejich způsob života, být schopen se s nimi sžít, schopnost vidět svět „jejich očima“, a podobně. Takové etické přístupy jsou podmíněny charakterem jedince a specifickým cílem daného cestovatele.

Cestovatelé, kteří splňují takové maximum předpokladů, jsou zcela mimořádní a lze je považovat spíše za výjimečné případy. Podle mého názoru, adekvátním příkladem takového etického přístupu, který splňuje „maximum“ předpokladů, tedy tzv. „etické maximum“, je přístup Lévi-Strausse k domorodcům Brazílie. Takový příklad lze podle mě chápat jako mimořádný vzor etického chování a jednání jedince při cestách za Indiány.

Prostor, který je vymezen „etickým minimem“ a „etickým maximem“ lze chápat jako „etický rámec“. Domnívám se, že v tomto vymezeném rámci lze spatřovat „správné“ chování a jednání jednotlivců při různých cestovatelských setkáních.

S ohledem na prostor, který mi otevírá „etický rámec“ analyzuji a interpretuji konkrétní pasáže vybraných textů výjimečných českých cestovatelů – badatelů.

DRUHÁ ČÁST

VĚDECKÝ ZÁJEM O CESTOVÁNÍ A TURISMUS, ETIKA A CESTOVÁNÍ

KAPITOLA PATÁ

VĚDECKÝ ZÁJEM O CESTOVÁNÍ A TURISMUS

Klíčové aspekty vědeckého zájmu o cestování a turismu

Od 50. let 20. století cestování zažilo prudký rozvoj. Masový turismus se plně rozvinul po druhé světové válce a jeho éra trvá do současnosti. Tento jev se stal globální silou a jeho průvodní jevy neustále zesilují. Mezi sociálními vědci byli geografové první, kteří prozkoumali cestovní ruch formou terénního výzkumu v 50. a 60. letech 20. století. Výzkum turismu se zpočátku zaměřil na ekonomické a sociální dopady cestování. (45)

Teprve v 70. letech minulého století se sociální vědy začaly hlouběji zabývat problematikou cestování. Z antropologie je například znám jejich opožděný zájem o fenomén turismu. Antropolog Dennison Nash poukazuje ve svém článku o turismu z roku 1981 na důvody této zpožděné reflexe. Turismus byl považován za novodobý jev, a proto zaujal pozornost antropologů s určitým zpožděním. Zároveň antropologové, jednak nechtěli být ztotožňováni s turisty a jednak nepovažovali zabývání se turismem za vážné studium. (52, s. 461)

Jakmile turismus vzbudil zájem vědců, začaly se zkoumat psychologické, etnografické, sociální, ekologické, kulturní, antropologické a jiné aspekty turismu. Cestovní ruch, turista, host, kultura, identita, domorodci, místní komunity - to jsou některé jevy, které se staly předmětem hlubšího studia sociálních věd. Od 70. let výzkum a vědecké

studie zintenzivnily a dnes již výstupy studií cestování jsou tématem tisíců vědeckých publikací.

Z historického hlediska se v Evropě postava moderního turistu objevuje zhruba v polovině 19. století spolu s prvními organizovanými zájezdy (např. organizovanými Thomasem Cookem v Anglii) a s rozšířením vlakových tratí po celé Evropě. Masový turismus je zase spojen se změnou sociálních podmínek, ke které došlo v průběhu 20. století a s rozšířením možnosti milionů lidí každoročně cestovat. Tato forma cestování souvisí s institucí využívání volného času, zvýšením mezd a je realizována širokými vrstvami obyvatelstva.

Formy cestování jako moderní „turismus“ pro potěšení, odpočinek a cestování za kulturou se objevily v minulosti například v antice v Římské říši. Dnes mnozí badatelé dokonce považují i cestování mladé evropské elity, označené jako „Grand Tour“ jako předchůdce moderního cestování. Oproti minulosti zde jsou však dva podstatné rozdíly. Prvním z nich je skutečnost, že rychlost cestování se úplně změnila vlivem technologické revoluce v 19. století. A druhým rozdílem se jeví i skutečnost, že podobné formy cestování v minulosti byly praktikovány hlavně elitními vrstvami společnosti.

V literatuře byl dlouho patrný převládající negativní pohled na postavu moderního turistu. Následující citát spisovatele Gilberta Chestertona ilustruje tento rezervovaný pohled na turisty ze strany různých autorů. Z níže uvedeného citátu je patrné rozlišení mezi cestovatelem a turistou podle způsobu „vidění“ reality.

The traveler sees what he sees, the tourist sees what he has come to see.

„Cestovatel vidí to, co vidí. Turista vidí to, co přišel vidět“

Gilbert Keith Chesterton

Příchod moderního turismu v 19. století vyvolal diskusi o turistech, turismu a cestovatelích. Debatu na téma rozlišení mezi turistou a cestovatelem lze nalézt nejdříve v literatuře. Různí spisovatelé - cestovatelé přispěli svými názory k negativnímu nebo rezervovanému pohledu na turisty, (např. Mark Twain, John Ruskin, Gilbert Chesterton, aj.).

V literatuře jsou velmi citované názory britského spisovatele a básníka Johna Ruskina, který žil v průběhu 19. století a s obavami pozoroval důsledky rozšíření železničních tratí po Evropě. Filosof Alain de Botton uvádí ve své knize „Umění cestovat“, že během letních prázdnin, cestoval John Ruskin se svými rodiči po Evropě: „nikoliv za zábavou či rozptýlením, ale za krásou...Cestovali pozvolna kočárem, nikdy více než 50 mil za den a každých několik mil se zastavili, aby se pokochali výhledem na krajinu - A Ruskin tomuto způsobu cestování zůstal věrný po celý život...’...Ruskin soudil, že přání cestovat co nejrychleji a co nejdál souvisí s neschopností patřičně si vychutnat pobyt na jednom místě...’.
(15, s. 192, s. 194).

John Ruskin viděl jako hrozbu pro cestování rychlost moderních přepravních prostředků. Jeho rezervovaný pohled na rozvíjející se turistický průmysl a na turisty je všeobecně znám. Navíc se o něm ví, že cestu vlakem nepovažoval za cestování vůbec.

Rozlišení „turista versus cestovatel“ se může zdát na první pohled jednoznačné, ale dlouhá debata o tomto tématu v akademických studiích poukazuje na složitost problému. Turista je obvykle spojován s cestováním za potěšením, za odpočinkem, za účelem návštěvy kulturních a historických atrakcí a je k němu přistupováno spíše rezervovaně jako k jedinci, který realizuje povrchní způsob cestování.

Cestovatel, na druhou stranu, je ten který, „umí cestovat“, kvalitně prožívá čas cestování a nosí kredit nositele správného způsobu cestování. Cestovatel je spojován s náročností cesty a s nepohodlím, s

dlouhodobostí cesty, autentičností zážitků, s ohrožením svého života při cestách, atd.

Dichotomie mezi turistou a cestovatelem se objevila v 19. století s nárůstem turismu a pokračuje dodnes. Velmi citované jsou komentáře autora Daniela Boorstina o turistech a cestovatelích. Daniel Boorstin uvádí, „...Cestovatel je aktivní, usilovně hledá lidi, dobrodružství, zkušenosti. Turista je pasivní, očekává zajímavé věci, aby se mu staly. Chodí prohlížet památky a předpokládá, že všechno bude realizováno a provedeno pro něho...“ atd. (4, s. 77-117)

V současném vědeckém diskursu není jednoznačná shoda ohledně kritérií rozlišení pojmů turisty a cestovatele. Navíc negativní představa o turistech ve vědecké diskuzi převládá. Podle autora Scotta McCabe drtivá většina studií vnímá postavu turisty negativně. McCabe ve svém článku s názvem „Who is a tourist?“, došel k závěru, že „být turistou“, musí být dost mizerné. Ze studia celé řady kontextů je podle něho patrné, že turisté jsou zobrazováni jako občané druhé kategorie. (49, s. 85)

Abych ilustroval vědecký zájem o cestování a turismus, považuji za podstatné stručně se zmínit o několika úvahách obsažených ve studiích, které se dnes již považují za klasické analýzy jevu turismu na konci dvacátého století.

Velmi známé jsou studie autora Deana MacCannella. Ve své knize, „The Tourist“, MacCannell analyzuje symbolický význam předmětů turistického zájmu. Tento autor vnímá turistické atrakce jako kulturní zážitky a rozlišuje autenticitu a inscenovanost turistických zkušeností. (48)

Jinými slovy rozlišuje mezi autentickými a zprostředkovanými turistickými zážitky. MacCannell už dříve vnímal určitou podobnost mezi motivací moderní turistické aktivity a motivací poutních cest. Poutník je dle něho motivován hledáním autentické zkušenosti a argumentuje, že podobně jako poutník i turista hledá autentičnost zážitků v jiných kulturách. MacCannell interpretuje turistický jev jako novou formu hledání autentičnosti, jako moderní formu pouti. Avšak podstatu problému vidí

v tom, že při hledání autentických zkušeností turisté přijímají „autenticitu“ turistického zážitku, zprostředkovanou, „inscenovanou“ sociální organizací turismu. (47)

Pro uvedeného autora je sledování turistů jedním ze způsobů pochopení moderní společnosti a nás samotných. Tyto úvahy otevřely prostor k diskuzím v sociologických studiích, a to o postavě turisty, o jeho „autentických“ zážitcích a o smyslu turistické aktivity samotné. Vědecký diskurs ohledně této problematiky pokračuje do současnosti.

V roce 1990 britský sociolog John Urry, představil koncept „turistického pohledu“, ve své dnes klasické publikaci s názvem, „The tourist gaze“. Urry sleduje ve svém studiu, vznik a formování způsobu vidění turistických atrakcí. Podle něho takový „pohled“ souvisí s určitým způsobem vnímání reality. Jádrem konceptu turistického vnímání je vizuální charakter turistických zážitků. Turista vyhledává neobvyklé zkušenosti a „pohledy“ na realitu. Turistické vnímání se zaměřuje na prvky a funkce turistických atrakcí, které je odlišují od každodenních běžných zkušeností. Z perspektivy turisty jsou tyto „pohledy“ chápány jako „neobyčejné“ ve srovnání s běžnými aspekty každodenního života. Turista sice „vidí“ individuálně, ale povaha turistického vnímání je často kolektivní a závisí na celé řadě sociálních a kulturních diskursů organizovaných profesionály turismu, fotografy, spisovateli zabývajícími se cestováním, cestovními agenturami apod. Různé „pohledy“ vychází z různých sociálních diskursů. Celý proces utváření „turistického pohledu“ je tedy procesem, který vychází ze složité sociální organizace turismu. Dynamika tohoto vidění formuje následně i turistický zážitek. (71)

Velmi stručně jsem uvedl pár základních úvah z této sociologické práce. Z výše uvedených myšlenek je patrné, že turistický fenomén se jeví jako velmi komplexní sociální aktivita, kterou spoluvytváří několik prvků: turisté, cestovní agentury, profesionálové turismu, turistické atrakce, místní obyvatelé a další. Jinými slovy, zformované kulturní pozadí turistického pohledu určuje i výběr turistického zážitku.

Na závěr vědeckých úvah připomenu analýzu sociologa Zygmunta Baumana týkající se turistů. Zygmunt Bauman, velmi známý v českém akademickém prostředí, popisuje turistu jako jedince, který má předem víceméně definovaný rámec vnímání světa.

Bauman ve své knize „Úvahy o postmoderní době“ vnímá turistický jev spíše negativně. Podle jeho analýzy turista hraje jednu ze sociálních rolí moderního a postmoderního člověka. „ Turista opouští dům, aby vyhledával dojmy. Dojmy a povídání o dojmech – to je jediná kořist, s níž se vrací, a jediná, na níž mu také záleží... Již tím, že si vybral trasu, se turista může vytahovat na svět, který chce navštívit; jeho vůle přece učinila ten svět světem, který se navštěvuje, který je hoděn navštěvování – a ten svět musí plnit turistova očekávání, musí se snažit, aby byl hoděn další návštěvy...“ „.....Turistiku obrůstá mocný průmysl, který vyrábí postmoderní kameny mudrců – takové, co přeměňují plaché sny v tvrdou skutečnost. Turista proto putuje po cestách turistických, z nichž byly pečlivě odstraněny všechny náhody a nečekaná setkání a jež byly vyplněny exotikou, která na každém kroku slibuje dobrodružství. Navíc jsou všude na trase rozestavení pestří domorodci vycvičení v předstírání neustálého údivu a v demonstrování připravenosti k „adaptaci“.....“.

(2, s. 50-52)

Z výše uvedeného textu je patrné, že podle Baumana turista nehledá ani poznání, ani „skutečné štěstí“, ani vylepšení charakteru. Konzum je tedy hlavním motivem cestování turisty. Bauman ve svých úvahách nastiňuje určité dominantní aspekty turistického fenoménu.

Přesto musím upozornit, že jev turismu je daleko komplexnější, s jehož porozuměním jsme teprve na počátku. Navíc se ukázalo, že turismus má pro mnoho lidí pozitivní vliv na jejich osobnost. Jelikož chování každého jedince na cestách je jedinečné, nelze podle mého názoru zahrnout všechny turisty do jediného sociologického typu.

Výše uvedené autory jsem uvedl proto, abych nastínil některé klíčové úvahy sociologů o cestování, které jsou dodnes předmětem vědeckého zájmu. Podrobnější výklad této problematiky však není předmětem této studie.

KAPITOLA ŠESTÁ

ETIKA A CESTOVÁNÍ

Etika je nedílnou součástí dynamiky prožívání světa člověkem. Prolíná se jednáním, rozhodováním a praktickou činností lidí. Vycházíme-li z této úvahy, je patrné, že cestování jako lidská činnost je vědomě nebo nevědomě ovlivněno morálkou dané doby a společnosti a etikou každého jedince.

Při cestování samotný fakt střetu jedince se zcela odlišnou kulturou vyvolává řádu etických otázek. Jedná-li se o cestování ve smyslu organizované turistiky, cestovní agentury poskytují své služby tak, že snižují rizika tohoto kulturního střetu. Turista většinou vnímá odlišnost a cizí kulturu způsobem, který nezpochybňuje jeho vlastní kulturu. Tento přístup, který vychází ze zcela pochopitelného konceptu potřebné bezpečnosti a péče o pohodlí turisty, zároveň omezuje vliv navštíveného místa pro rozvoj kulturní identity jedince. Případná etická dilemata se řeší v rámci možností, které skýtá krátkodobý cestovní pobyt. Po návratu někdy tyto znepokojující otázky provází turistu v jeho vzpomínkách na prožitou dovolenou a případně mohou ovlivnit i jeho budoucí cestování.

V případech cestovatelů, kteří se vypravili do dalekých koutů světa, pobývali pak v těchto zemích dlouho, přišli tam do přímého kontaktu s původním obyvatelstvem, má kulturní střet úplně jiné rozměry. V takových situacích mohl cestovatel využívat „luxusu“ času a „luxusu“ prostoru. Právě čas a prostor, užívaný mimo rámce cestovních agentur, („a to v minulosti tyto agentury ani neexistovaly“), hrály a hrají klíčovou roli k pochopení dynamiky cestovatelství.

Přesto je cestovatel člověk, který „nosí“ s sebou svou kulturu, svou minulost a svůj charakter. Případná setkání s jinakostí jsou doprovázena kulturním šokem. Etické otázky a dilemata, které vytanuly na povrch při dlouhotrvajících cestách, nutily takové jedince k reflexi. Prožívání nové

reality ovlivňovalo cestovatele a někdy vedlo i k jeho změně vnímání světa a ke zpochybnění jeho vlastní kultury.

V současnosti cestovatelské nebo turistické výpravy mají jeden podstatný rozdíl oproti minulosti v kontextu kulturní konfrontace. Cizí kultury a způsoby života nám nejsou tak diametrálně „cizí“, jak tomu bývávalo v minulosti. Navíc odlišné kultury jsou nám zprostředkovávány z mnoha stran různými médii, a proto i intenzita kulturního šoku je v současné době méně výrazná. Ve svém světoznámém cestopise *Tristes Tropiques*, „Smutné tropy“, antropolog Lévi - Strauss vystihuje tuto realitu slovy: „Byly doby, kdy cestování přivádělo cestovatele do styku s civilizacemi radikálně odlišnými od civilizace naší, a ty pak na něho působily především svou cizostí. Tyto příležitosti jsou však už od několika století čím dál tím vzácnější. Ať je to v Indii nebo v Americe, moderní cestovatel není ani tak překvapen, jako spíše rozpoznává věci už odjinud známé. Když volí cíle a plán cesty, svoboda této volby spočívá především v tom, že může dát přednost určité fázi pronikání mechanické civilizace, určitému rytmu její invaze před jinými. Vyhledáváním exotismu je pak v podstatě sběratelstvím, jehož předmětem jsou různé stavy vývoje už známého, který je někde pozadu, jinde zase napřed. Cestovatel je v situaci sběratele, kterého nedostatek objektů donutil, aby opustil svoji galerii černošského umění, a který se teď pídí po všelijaké upomínkové veteši, jak ji lze nakoupit během procházek po bleším trhu obydlené země.“ (66, s. 90)

Lévi-Strauss proto zřejmě začíná svůj cestopis konstatováním, že nenávidí cestovatele, i když si některých cestovatelů, jako byli Bernier, Tavernier, Manucci nebo starověký myslitel Herodotos, vážil.

1 - Etika a cestovní ruch

Diskuze o dopadech cestování a turismu probíhaly už v 50. letech 20. století. Předchůdce dnešní Světové organizace turismu a její komise pro rozvoj cestovního ruchu v 50. letech iniciovaly jednání na téma: „jak minimalizovat dopady rozvoje cestovního ruchu“. Nespokojenost s

celkovým vývojem turismu postupem času rostla. V 60. letech 20. století se objevily články v „National Geographic“ a v jiných časopisech, o negativních dopadech cestovního ruchu na místa, kam směřovala hlavní vlna masového turismu. Místa jako je Acapulco v Mexiku nebo Baleárské ostrovy ve Španělsku už zažívaly stinnou stránku rozvoje turismu, jak popisuje ve své knize „Tourism Ethics“, David A. Fennell. (20, s. 1- 2)

Turistický fenomén s sebou přinesl tolik negativních následků, že se objevily snahy nasměrovat turismus k jiným formám rozvoje. Reakcí na masový turismus byl vznik alternativních forem cestování a turismu. Nové trendy se objevovaly pod různými názvy jako ekoturismus, agroturismus, etický turismus, kulturní turismus, atd. Etický přístup k cestování se stal důležitým aspektem nových trendů. Zároveň jako reflexe na rostoucí morální nespokojenost z celkového vývoje turistického jevu, vznikla nová forma turismu pod názvem udržitelný turismus. Tato forma turismu předpokládala, že zodpovědnost všech zúčastněných stran - ekonomik, turistů, profesionálů, států, lokálních komunit, atd. - by měla být hlavní prioritou rozvoje turismu.

Etika cestování se stala předmětem badání a studia zhruba o dvacet let později než sociologický výzkum turismu. Jak uvádí David Fennell ve své knize „Tourism Ethics“, teprve v 90. letech minulého století se objevily první studie, které se zabývaly etickými otázkami cestování a turismu. Fennel zmiňuje několik takových prací. Výzkum začínal v oblasti pohostinství a etiky servisu. Zároveň tento výzkum byl podnětem pro vznik instituce ‚International Institute for Quality and Ethics in Service and Tourism (IIQUEST)‘, která se snažila reflektovat etickou problematiku týkající se vztahů mezi komunitami, ochrany práv hostů, atd. (20, s. 8- 9)

Na konci 20. století studium etiky cestování dostával silné podněty z vývoje turismu v třetím světě (např. Indie, Latinská Amerika, atd.), a jeho negativních dopadů na přírodu a na lidský život. Některé aspekty tohoto vývoje vyžadovaly naléhavější řešení. Ekologické dopady cestování, práva místních lidí a tzv. sex - turismus, vyvolaly diskusi o morálce cestovního ruchu, turistického průmyslu a o etice samotných turistů.

Nyní uvedu několik čísel, abych dokumentoval rozměr problému. S postupem času mobilita lidí dosáhla kolosálních rozměrů. Ponecháme-li stranou různé druhy mobility moderního člověka a soustředíme-li se jenom na mobilitu týkající se cestovního ruchu, statistiky nám ukazují, že ročně stovky miliónů lidí cestují jako turisté. Podle statistik Světové organizace cestovního ruchu „World Tourism Organization“ (dále jen WTO), v roce 1950 cestovalo 25. milionů turistů. V současnosti statistiky ukazují, že cestuje přes miliardu lidí ročně do zahraničí. Zároveň toto číslo nezahrnuje cestování lidí v tuzemsku. Podle odhadů (WTO) v roce 2020 se předpokládá, že bude cestovat do zahraničí víc než miliarda a půl lidí ročně.

Zdá se, že tento trend je nezastavitelný. K pozitivním aspektům tohoto vývoje můžeme považovat přínos turismu pro ekonomii, vytvoření pracovních míst, odbourávání předsudků a sblížení odlišných kultur. Přesto, na počátku 21. století negativní trendy vývoje cestovního ruchu ovlivňují celou Zemi. Svou mobilitou člověk ničí faunu a flóru planety a narušuje křehkou ekologickou rovnováhu.

Běžný vztah současného turisty k přírodě by se dal vystihnout slovy filozofa Jana Sokola z knihy ‚Malá filosofie člověka‘: „V typickém případě je vztah současného člověka k přírodě jistě hodně nedůsledný, lacině sentimentální a ve skutečnosti stále bezohledný“. (62, s. 265)

Zároveň vývoj turismu je doprovázen velmi negativním dopadem na kulturu a práva lokálních komunit a poškozují teritoria původních obyvatel v exotických destinacích, atd. Zmíníme ještě jednu z nejtemnějších stránek turismu, která silně podněcovala etickou diskuzi už v minulém století. Sexuální turismus kvetl ve 20. století a dále se mu daří i v novém století. Země jako Thajsko, Filipíny, Mexiko, Brazílie, Dominikánská republika, aj., jsou považovány za ráje sexuálního turismu. Jiří Šípek uvádí, že v roce 1974 časopis „Spiegel“ odhadoval procento německých turistů cestujících do Thajska za sexuální turistikou na 20-30% z celkového počtu turistů. (68, s. 126)

Nejnebezpečnější stránkou sexuálního turismu je zneužití dětí pro sexuální touhy návštěvníků. Odhaduje se, že jsou v současnosti zhruba 1,8 milionů dětí ročně v celém světě sexuálně zneužívány. Zisky z tohoto „turismu“ se odhadují na miliardy dolarů ročně. Etické konotace této nežádoucí aktivity jsou patrné. Spíše z toho plyne krize etiky jedince a eroze morálky turistického průmyslu a společností, kteří tuto aktivitu umožňují nebo tolerují.

Člověk nemusí být filosofem, aby si položil otázku: „Kam vlastně směřuje tento vývoj?“ Problémů se nashromáždilo mnoho, na všech úrovních. Na konci 20. století státy, instituce, odborníci v oblasti cestovního ruchu a vědecká komunita si uvědomili rozsah vzniklých problémů a začali na ně reagovat. Je třeba něco dělat, jak výstižně řekl jinými slovy již Albert Einstein.

„The world is a dangerous place to live; not because of the people who are evil, but because of the people who don't do anything about it“

Svět je nebezpečné místo pro život, a to ne kvůli zlým lidem, ale kvůli lidem, kteří si z toho nic dělají.

Albert Einstein

Je patrné, že s postupem času etické otázky a problémy vyžadovaly jak teoretickou, tak i praktickou reflexi. V rámci etické reflexe, se různé světové organizace zapojily do procesu ochrany kulturního dědictví, přírody, místních komunit, posledních kmenů planety. V průběhu času se vytvořily různé etické kodexy: pro turisty; pro profesionály turismu; pro instituce; pro hosty; a podobně. Vzniklé etické kodexy měly ovlivnit chování turistů, cestovních agentur, odborníků turistického průmyslu, států, podnikatelů a dalších. Tyto kodexy lze chápat v rámci etiky odpovědnosti institucí, činitelů turismu, turistů z hlediska případných následků turistické aktivity.

Zde zmíním nevýraznější příklad. Globální etický kodex v oblasti cestovního ruchu byl přijat „Světovou organizací cestovního ruchu“ v roce 1999 v Santiagu de Chile. Jeho český překlad lze stáhnout z internetu a v jeho úvodním ustanovení nalezneme následující text:

„My členové Světové organizace cestovního ruchu (WTO), zástupci světového průmyslu cestovního ruchu, delegáti států, území, podniků, institucí a orgánů, jež jsme se dnes, dne 1. října 1999, sešli na Valném shromáždění v Santiagu de Chile, potvrzující cíle stanovené v článku 3. Stanov Světové organizace cestovního ruchu, a vědomi si „rozhodující a centrální“ role této organizace., uznané Valným shromážděním Organizace spojených národů, při podpoře a rozvoji cestovního ruchu s cílem podílet se na hospodářském rozvoji, mezinárodním porozumění, míru, prosperitě a všeobecnému respektování a dodržování lidských práv a základních svobod pro všechny bez rozdílu, pokud jde o rasu, pohlaví, jazyk nebo náboženství.

Pevně věříce, že prostřednictvím přímého, spontánního a bezprostředního kontaktu mezi muži a ženami různých kultur a způsobů života, je cestovní ruch živoucí silou ve službách míru a tvůrcem přátelství a porozumění mezi národy.....“

Z výše uvedeného textu je patrné, že etický kodex byl vytvořen jako reflexe na aktuální problémy společností na konci dvacátého století. Etický kodex WTO splňuje požadavek vytvořit referenční rámec pravidel pro aktivity různých sektorů cestovního ruchu. Zároveň je odpovědí na nepostradatelnost koordinovat činnost všech stran turismu i mimo hranice každého jednotlivého státu.

Zpracování kodexu trvalo dva roky, a to od roku 1997 do roku 1999, a do tohoto procesu WTO zapojila všechna odvětví turismu. Kodex obsahuje devět článků, které kodifikují vhodné způsoby aktivity pro vlády, organizace, cestovní agentury, investory, turisty, atd. Desátý článek se zavazuje k respektování a realizaci všech pokynů předchozích článků⁴.

V roce 2004 byla založena i Světová komise pro etiku cestovního ruchu (World Committee on Tourism Ethics). Komise funguje jako nezávislý orgán, odpovědný za jednotný výklad, uplatňování a hodnocení ustanovení ‚UNWTO‘ (United Nations World Tourism Organization) pro

⁴ Tento kodex byl oficiálně uznán generálním shromážděním OSN, 21. 12. 2001, (Viz příloha č. 1)

globální etický kodex cestovního ruchu. V dokumentech instituce (WTO) lze najít podrobnější výklad této problematiky.

Na základě etického kodexu byl vypracován etický praktický průvodce pro turisty a cestovatele“ „Responsible Tourist and Traveller“ „Odpovědný Turista a Cestovatel“, který byl schválen komisí pro etiku cestovního ruchu v roce 2005. V současnosti je tento dokument k dispozici v pěti světových jazycích a lze do něj nahlédnout v dokumentech WTO. Jelikož neexistuje český překlad, pokusím se o vlastní interpretaci v něm obsažených nejdůležitějších principů. (82)

Etický průvodce: „Odpovědný Turista a Cestovatel“

Cestování by mělo být plánováno a praktikováno

jako prostředek individuálního a kolektivního naplnění.

Když se realizuje s otevřenou myslí,

je nenahraditelným faktorem vlastního vzdělávání,

vzájemné tolerance a zdrojem informací o skutečných rozdílech mezi

národy, jejich kulturami a jejich odlišnostech.

Každý má svou roli při vytváření odpovědného turismu.

Vlády, soukromé společnosti a regionální autority, se musí

co nejvíce angažovat,

ale ty jako host můžeš mnoha způsoby přispět ke změně:

Otevřeně vnímej jiné kultury a tradice, čímž získáš novou zkušenost.

Místní lidé tě budou více respektovat a budeš jimi vítán a přijímán.

Bud' tolerantní a ber ohled na odlišnosti - pozoruj sociální a kulturní tradice a zvyky.

Respektuj lidská práva. Jejich zneužívání v jakékoli formě je v rozporu se základním posláním turismu.

Sexuální zneužívání dětí je trestným činem, jak v hostitelské zemi, tak i v domovské zemi pachatele.

Pomáhej chránit životní prostředí.

Chraň volně žijící živočichy a jejich teritoria.

Nepořizuj si produkty vyrobené z ohrožených rostlin a živočichů.

Cti kulturní prameny. Turistické aktivity by měly být prováděny s ohledem na umělecké, archeologické a kulturní dědictví.

Tvoje cesta může přispět k hospodářskému a sociálnímu rozvoji.

Nakupuj místní řemeslné výrobky, čímž podpoříš místní ekonomiku s ohledem na místní obchodní zvyklosti.

Informuj se o přístupu ke zdravotní péči a konzulárním službám v cílové destinaci ještě před tvým odjezdem.

Ujisti se, že tvoje osobní bezpečnost nebude ohrožena.

Zjistí si co nejvíce informací o cíli své cesty

a věnuj čas pochopení místních zvyků, norem a tradicí.

Vyvaruj se chování, které by mohlo urazit místní lidi,...

Výše jsou uvedeny nejdůležitější myšlenky textu Etického průvodce. Z překladu je patrné, v jakém rámci je chápáno ‚Světovou organizací turismu‘ správné chování jedince při cestování. Jisté je, že průvodce je určitým souhrnem mravních pravidel, která by měl turista dodržovat při cestách. V tomto smyslu lze Etického průvodce chápat jako doporučené vzorce chování za předpokladu, že je budou lidé dodržovat a na cestách se „chovat jak se sluší a patří“.

Zatím svět nedokázal odvrátit různé negativní trendy vývoje turismu. Snahy světových organizací, států a jednotlivců ovlivnit pozitivně rozvoj turismu měly zatím pouze dílčí úspěchy. Z toho je patrné, že obecný dialog o etice cestování bude postupem času nejen pokračovat, ale i zesilovat. Již existují studie, které se zabývají hlubšími sférami psychiky lidí v souvislosti s turismem. Etika cestování je jedna z těchto sfér a podle mě ta nejdůležitější.

Technologie, ekonomika a kvalitnější sociální podmínky umožnily lidem cestovat rychleji a levněji. Turismus 21. století je jedním z hybatelů významně ovlivňujícím život lidstva. Je zřejmé, že postupující míra uvědomění si problémů způsobených turismem je nezbytnou podmínkou pro změnu negativních trendů. Naučenými kulturními vzorci chování a jednání, které tvoří naši společenskou morálku, se řídíme i při cestování. Zároveň si uvědomujeme, že individuální mravní chování člověka má sílu ovlivňovat i jeho okolí. Dobrý příklad jednotlivce může mít mnoho následovníků.

Různé etické kodexy cestování reflektují snahu pozitivně ovlivnit vzorce chování lidí v oblasti turismu. Náročnost, s kterou se v praxi uplatňují různé morální standardy, je důkazem toho, že vedle „etických

„kodexů“ je nutné uvažovat neustále o tom, co vlastně ovlivňuje naše vnímání při cestách a slovy Jana Sokola se ptát, „čím se řídí naše víceméně vědomé rozhodování a jednání?“ (63, s. 66)

Na tyto otázky se snaží odpovědět právě sociální vědy a filosofie (etika) i v oblasti cestování.

Na závěr této podkapitoly ještě připomenu slova Aristotela, *„μιμνησθαι σύμφυτον τοις ανθρώποις“*, „napodobování je v přirozenosti člověka“, abych poukázal na jeden důležitý aspekt turismu. Člověk se učí napodobováním. Je to lidská dovednost, která při cestách hraje velkou roli. Žijeme v době, kdy se v tzv. západní civilizaci alespoň jednou ročně skoro všichni stávají turisty. K tomuto procesu se přidávají i lépe situované společenské vrstvy třetího světa. Turisté jsou zároveň pozorovatelé dění okolo sebe, často napodobují jeden druhého a to ,v dobrém i ve zlém‘.

Je všeobecně známo, že dobré příklady táhnou. V průběhu cestování, když to situace vyžaduje, jsou jedinci, kteří svými činy, vytváří příklad, obraz správného chování ve smyslu jak o tom mluví v knize „Antropologie a etika“ Zdeněk Pinc. Pinc poukazuje na to, že mravní jednání má význam a může ovlivnit někoho v našem okolí. Jak uvádí v knize „Antropologie a etika“ v jiné souvislosti: „...každým takovým skutkem vytvářím příklad, který ,diváci mého života‘, druzí lidé uvidí, zaznamenají a třeba budou i napodobovat, To je naděje a riziko etického života...“ (61, s. 38)

Pokud je výše uvedená myšlenka platná v běžném životě, pak má síla příkladu v cestování ještě větší význam, protože turisté jsou diváci „par excellence“ při pozorování dění kolem sebe.

2- Etika a vzdělávací cesty mladé evropské elity

„Grand Tour“

V novověku, jak jsem již zmínil, průzkumné výpravy evropských cestovatelů-objevitelů do různých koutů země změnily mapu světa a ovlivnily celé lidstvo.

Na samotném evropském kontinentu, kromě známých druhů cestování a mobility (obchodní cesty, poutní cesty, války, kurýrní služby, atd.), se vyvinul specifický druh cestování. Tento specifický druh cestování, který začal v 16. století, vrcholil v 18. století a trval do začátku 19. století a je jako kulturní fenomén mladé evropské elity znám pod názvem „Grand Tour“.

Tento jev se nejprve objevil v Anglii, a týkal se mladých Angličanů patřících k aristokratické elitě. Časem se „Grand Tour“ rozšířil i mezi mladými šlechtici dalších evropských národů (Německo, Francie, Skandinávie, Polsko, Rusko, atd.).

Grand Tour připomíná vzdělávací a poznávací cesty některých jedinců (myslitelů, představitelů elit, atd.) antiky a středověku, ale odlišuje se od nich tím, že měl velmi specifické rysy, jak popisují níže.

Mladí aristokraté Anglie se vydávali na cesty po kontinentální Evropě za dokončením svých studií nebo po jejich ukončení. Cesty trvaly od jednoho roku do čtyř let, někdy i více. Cesty směřovaly do Francie, a pak pokračovaly poznáváním významných italských měst. Obvyklé trasy Grand Tour zahrnovaly Paříž, Lyon někdy i Ženevu. Po překročení Alp mladí šlechtici navštěvovali Turín, Milano, Florencii, Benátky, Řím, a další italská města. Někteří docestovali až na Sicílii. Encyklopedie turismu uvádí, že některé trasy vedly do Itálie přes jih Francie (Marseille) a jiné zahrnovaly i Řecko, Španělsko a Portugalsko. Na zpáteční cestě mládí muži navštěvovali Vídeň, Prahu, Berlín nebo další města a zastavovali se rovněž na univerzitách v Mnichově a Heidelbergu. Do Anglie se pak vraceli přes Holandsko a Flandry.

Grand Tour byla chápána jako významná vzdělávací a životní zkušenost. Účelem bylo rozšiřování kulturních obzorů mladých mužů, poznávání umění a kořenů západní civilizace, jako součásti výchovy mladého aristokrata. Dle možností rodiny doprovázeli mladé cestovatele učitelé, ochránci a služebnictvo. Při těchto výpravách zahrnoval vzdělávací program mladých aristokratů výuku cizích jazyků, seznámení se s antickou kulturou a renesancí, rozvoj dvorských a literárních dovedností, apod. Vzdělávání probíhalo na místech jako například na univerzitách nebo na významných šlechtických dvorech. Nejdůležitějším aspektem těchto cest byl jejich vzdělávací a výchovný charakter. Cesta představovala vhodný způsob jak kultivovat aristokratickou morálku, získat vědomosti a rozhled.

Grand Tour je možné chápat jako rituál transformace mladíka v gentlemana. Obecnou představou tehdejší společnosti bylo, že po skončení cesty a návratu do vlasti by mladý šlechtic měl ztělesňovat ideál zdvořilého muže (V praxi se ukázalo, že účel cesty nebyl mnohými šlechtici splněn). Jeho rodiče a společnost, očekávaly, že se mladý aristokrat, obohacen vědomostmi a zkušenostmi z cest, úspěšně začlení do politického a společenského života a bude schopný zastávat významné funkce.

Daniel Boorstin ve svých komentářích v eseji o cestování uvádí, že v širším kulturním kontextu 17. a 18. století „...cestování znamenalo se stát mužem světa“. (4, s. 82)

Grand Tour byla kulturní instituce, která měla více méně definovaný vzdělávací, kulturní a morální rámec. Elity Evropy předpokládaly, že bude mít celoživotní dopad na šlechtice. Mladí šlechtici měli přejmout znalosti, kultivované aristokratické chování a odvahu, jako součást své morální výchovy a širšího vědomí pro své dobro a dobro společnosti. V tomto smyslu cesta byla uznávána jako součást aristokratické etikety a socializace. Z výše uvedeného je patrné, že „etickým účelem“, „Grand Tour“ byl rozvoj osobnosti, formování charakteru mladého šlechtice a schopnost se chovat aristokraticky.

Podle Andrew Holdena v průběhu 18. století ekonomický a sociální rozvoj společnosti umožnil nárůst počtu lidí, kteří se vydávali na Grand Tour. Účastníci, nebyli jen z řad mladé aristokracie, ale i z jiných bohatých společenských vrstev. Součástí „Grand Tour“ se postupně stávala zábava, potěšení a relaxace. V 19. století se přidávali zástupci středních tříd a dalších společenských skupin a masovostí podniku se původní etický účel kultivovat mladé aristokraty vytrácel. Přichází nová éra cestování. (43, s. 259-261), (80), (4, s. 77- 117), (41, s. 40-44), (60, s. 47-54), (38, s. 19-23)

3 - Etika a poutní cesty

„We are pilgrims through time“

„Jsme poutníci v průběhu času“

Svatý Augustin

„Jsme poutníci v průběhu času“, říkal svatý Augustin a v současnosti věda potvrzuje, že poutnictví je universálním jevem lidstva od starověku po současnost. V pojetí sociálních věd je pouť často chápána jako způsob hledání autentických zkušeností. V Encyklopedii turismu je pouť definována jako cesta k svatým místům inspirována náboženskými důvody. Taková místa mohou být například svaté hory, místa zjevení a činností náboženských osobností, svatyně, chrámy, atd. Ve všech světových náboženstvích nalezneme mnoho posvátných míst. (43, s. 438)

Na poutní cestování věřících lze pohlížet v kontextu různých náboženství. Např. mnich Xuanzang, kterého jsem již zmínil, byl jedním

z nejvýraznějších příkladů poutního cestování buddhistického náboženství v sedmém století po Kristu. Motivací jeho poutních cest do Indie bylo vyhledávání svatých textů buddhismu.

V dalším výkladu se věnuji výhradně poutnímu cestování z hlediska křesťanské tradice.

Dle profesora etiky Michaela Northcotta, je v křesťanském pojetí pouti věřící chápán jako cestovatel, a jeho duchovní život jako cesta nebo hledání svatosti, (53, s. 224). Latinský překlad pro slovo pouť je „peregrinatio“ a pro poutníka „peregrinus“: Oba výrazy vycházejí z latinského slova „peregre“. Slovo peregre (per + ager), znamená cestu přes pole. Ve středověku, ale i v jiných dobách, se poutník vydával pěšky „přes pole“ na náročnou a často dlouho trvající cestu k posvátnému místu. Cesta byla náročná jak pro tělo, tak pro duši cestovatele a byla provázena nebezpečím.

Jak víme od rumunského religionisty a historika náboženství Mircea Eliade, každá pouť je cestou vedoucí ke „Středu“ – ‚axis mundi‘. Každé posvátné místo, svatyně, chrám (Delphi), město (např. Jeruzalém, Řím, Mecca), symbolizuje jakýsi střed kosmu. V mýtu o věčném návratu Mircea Eliade uvádí: „Cesta vedoucí k posvátnému místu (ke Středu) je ‚svízelná cesta‘, což se projevuje na všech úrovních reality: nesnadně vinutý přístup k chrámu...pouti k svatým místům (Mekka, Harduár, Jeruzalém aj.)...potíže toho, kdo hledá cestu k sobě, ke ‚středu‘ své bytosti...“. (18, s. 18-19)

Poutní cesta skrývá dle antropologa Victora Turnera, své tajemství v tom, že zároveň pouť vede srdcem do nitra duše nebo řečeno slovy Eliadeho „ke středu své bytosti“. (18, s. 18-19)

Náboženským motivem pouti byla víra křesťana, že trvalé štěstí, „spása duše“, není z tohoto světa. Cesta sama byla pro poutníky alegorií křesťanské cesty životem, poutí k nebi, hledáním království věčného.

Antropolog Victor Turner upozornil v 70. letech 20. století na symbolický význam poutních cest. Victor Turner použil a rozšířil symboliku přechodových rituálů francouzského etnologa Arnolda van Gennepa.

Podle Victora Turnera, lze poutní cestu k svátým místům vnímat jako přechodový rituál, který zahrnuje tři fáze. Odloučení od původního místa, pomezí - prahovou fází a fází přijetí. Poutí je tedy cesta přes pomezí fází (prostorovou a časovou), která zahrnuje jedinečné duševní zážitky pro poutníka a uzavírá se spatřením posvátného místa a rituálními praktikami v daném místě. Poutník tak plní svůj slib, svůj závazek. Při pouti cestovatel získává jedinečné zkušenosti, které mají transformační vliv na jeho duši. (70)

Z výše uvedeného je patrné, že poutní cesta umožňuje křesťanovi intenzivní prožití morální obnovy duše. Takto prožitá náboženská cesta měla pro věřící celoživotní význam. Poutí byl uskutečněn náboženský závazek křesťana vůči své víře a vůči Bohu. Poutní cesty lze tedy chápat i jako jeden ze způsobů, jak věřící „hledá“ štěstí a blaženost v křesťanském způsobu života ve smyslu, jak o tom mluví Jan Sokol v knize „Etika a život“, (63, s. 117). V tomto „hledání“ trvalého štěstí - „spásy“ jako cíle života věřícího, lze rozpoznat etický význam poutnictví.

V souvislosti s etikou poutnictví je účelné uvést ještě jednu důležitou dimenzi. Autor Michael Northcott se ve svém příspěvku „The desire for speed and the rhythm of earth“, v knize „The Ethics of Mobility“, zabývá problematikou zrychlení moderního života a urychlení cestování ve srovnání s klidným tempem poutních cest v minulosti. (53, s. 215-232)

Northcott navazuje na klasické práce Victora Turnera a na jiné studie. Pokazuje na to, že současné antropologické studie věnují více pozornosti chování poutníků na konci pouti u posvátných míst a nikoli průběhu samotné pouti. Podle Northcotta se klíčovými aspekty této cestovní tradice jeví pomalé tempo poutních cest, příběhy cest samotných, délka trvání cesty, a to, že byly uskutečňovány pěšky. Pro Northcotta, mohou být vzorem pro hlubší pochopení poutí literární a mytologická vyprávění hrdinských cest, která kladou větší důraz na cestu samotnou a tedy na její průběh.

Rytmus, doba trvání a způsob přepravy v rámci poutních cest, jsou charakteristiky cestování, které slouží Northcottovi ke srovnání tradičních

poutí a moderního způsobu cestování. Proto mluví o tradiční pouti před érou moderních přepravních prostředků (vlaky, auta, letadla, atd.) a srovnává ji se současným rychlým způsobem cestování⁵. Cesta tehdy trvala dlouho a to celé dny, týdny nebo měsíce. Délka trvání cesty záležela na vzdálenosti posvátného místa od místa pobytu poutníka. Zároveň byla uskutečňována většinou pěšky, pokud nebylo zapotřebí i lodní dopravy (např. cesta do Jeruzaléma). Tempo pouti bylo závislé na rychlosti chůze cestovatele nikoli rychlosti přepravních prostředků. S postupem doby trvání poutě tempo cesty v průběhu dnů, týdnů nebo měsíců pozitivně ovlivňovalo fyzický a duševní stav cestovatele. Rytmus chůze a dýchání v interakci s rytmem země formoval tělo i duši. Tato vzájemná interakce mohla vést až k dosažení spirituální dimenze. (53, s. 230)

Na druhou stranu zrychlená mobilita, kterou poskytují moderní přepravní prostředky je v současnosti na úkor přírody a zároveň na úkor duše člověka. Podle Northcotta, rychlé cestování reflektuje dominantní aspekt moderního způsobu života a to touhu po rychlosti. Zrychlení má pro jedince negativní morální dopady. Jednak rychlost vede k přehlížení morálních požadavků jiných lidí a jednak desorientuje člověka při jeho „cestě životem“. Northcott vidí v kompresi času a prostoru v současnosti jednu z příčin úzkosti a morální desorientace moderního člověka. Proto, podle něho, tradiční pouť může sloužit jako „vzor“ mobility pro budoucnost. Pomalejší formy cestování⁶, respektují křehké ekosystémy a zároveň „orientují“ člověka ke vnímání času a prostoru jinak. (53)

Pomalé tempo cestování dává možnost vnímat rytmus okolní přírody a časem i kosmický rytmus. Zároveň pomáhá nejen zformování těla ale i „formování“ ducha cestovatele. Z analýzy Northcotta je patrné, že u tradičních poutních cest způsob vnímání a prožívání reality vede k formování charakteru jedince.

⁵ To neznamená, že moderní poutě nemají často tytéž aspekty, ale tradiční poutě jsou vzorným příkladem pro jeho analýzu).

⁶ Pomalejší formy cestování již existují pod názvem „slow tourism“, „pomalý turismus“

Z uvedeného je zřejmé, že pokud souhlasíme s takovýmto přístupem, tradiční poutní cesty je možné vnímat jako etické vzory cestování.

4 - Etika a mytologická dimenze cestování

ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν

O muži nesmírně bystrém mi vyprávěj, Múzo, jenž velmi
mnoho se nabloudil světem, když rozbořil posvátnou Tróju,
přemnohých lidí města on spatřil a smyšlení poznal,
přemnoho vytrpěl strastí i na moři v nitru své duše...

Odysseia, Homérův epos, zpěv první.

Kolem 8. století před Kristem se objevují Homérovy eposy, Iliada a Odyssea, které stojí na počátku řecké a evropské literatury. Homér ve svém eposu Odyssea, popisuje dlouhý návrat hrdiny Odysseuse zpátky na rodnou Ithaku. V západní civilizaci je epos Odyssea universální mýtus věčné cesty a náročného návratu. V evropském myšlení Odysseus ztělesňuje archetyp jedince, který hledá svoji cestu, prochází četnými výzvami a etickými zkouškami. Jeho hledání identity se dovršuje sebezpoznáním a návratem domů. Cesta je tedy způsob proměny jedince,

který čelí různým výzvám na fyzické, intelektuální a etické úrovni své osobnosti. Příběhy velkých západních cestovatelů odhalují, že archetyp jedince hledajícího svoji cestu, ovlivňuje vědomě nebo nevědomě motivaci západního cestovatele.

Kromě eposu o Odysseovi připomeneme mytologickou výpravu Thesea z Atén na Krétu a zpět, jeho „bloudění v labyrintu, cestu do centra labyrintu, aby zabil Minotaura a cestu ven“ a mytologické příběhy Argonautů a Iasona, kteří cestují za zlatým rounem z řeckého Iolkosu do černomořské Kolchidy, atd.

Archetypický rozměr cestování (archetyp hrdina a hrdinova cesta) se objevuje v různých podobách v mýtech různých kultur světa. Joseph Campbell se pokusil pomocí pojmu „monomýtu“ popsat různé fáze hrdinova dobrodružství nezávisle na původu kteréhokoliv mytologického příběhu: „Hrdinovo mytologické dobrodružství se ubírá obvyklou dráhou, jež opisuje vzorec představovaný přechodovými rituály: odloučení – iniciace – návrat: vzorec lze označit za základní jednotku monomýtu. Hrdina se vydává z každodenního světa do říše nadpřirozených divů, setkává se tam s úžasnými silami a dosahuje přesvědčivých vítězství. Ze svých tajuplných a dobrodružných cest se vrací se schopností prokazovat dobrodiní svým bližním.“ (10, s. 41)

Podle Campbella, odlišné hrdinské příběhy lze popsat na základě obecného schématu „odloučení – iniciace – návrat“. Pomocí tohoto vzorce se odkrývá obecná struktura mytických cest hrdinů, která tvoří základ „monomýtu“. Hrdina musí odcestovat z domova, při své cestě musí čelit četným výzvám, je vystaven nebezpečím, získává různá vítězství, a po dosažení svého cíle se vrací zpět domů.

Pro hlubší pochopení symboliky hrdinských cest jsou velmi výstižná slova Mircea Eliadeho: „...nebezpečné hrdinské výpravy za Zlatým rounem, Zlatými jablky, za Bylinou života atd., bloudění v labyrintu, potíže toho, kdo hledá cestu k sobě, ke „středu“ své bytosti atd. Cesta je příkrá a plná nebezpečí, protože představuje ve skutečnosti obřad přechodu od profánního k posvátnému, tj. od efemérního a iluzorního k realitě a věčnosti, od smrti k životu, od člověka k božství. Dosažení „středu“

se rovná posvěcení, iniciaci; po existenci, která byla ještě Včera profánní a iluzorní, následuje existence nová, reálná, trvalá a účinná...“ (18, s. 19)

Hrdina, který se vydal za dobrodružstvím, je vystaven různým nebezpečím a při cestě prochází duševní proměnou. Hrdina symbolicky „cestuje“ zároveň ke středu své bytosti a dosažení středu se podle Eliadeho rovná „posvěcení“. Celé toto dobrodružství vede k formování duše hrdiny. Cesta je tedy chápána jako jeden z archetypů hledání sebe sama. Cesta v podstatě slouží jako rituál proměny hrdiny.

Hrdinova cesta je dvojího charakteru. Jde jednak o vnější cestu do okolního světa a zároveň i o vnitřní cestu do nitra své duše. Hrdina při cestě dostává informace nebo pomoc od bohů. Např. v řecké mytologii Hermes, bůh cest a ochránce všech cestujících, je poslán Diem nebo jinými bohy, aby pomohl hrdinům. Hrdina se vydá na „cestu,“ aby zvládl svůj strach, čelil různým výzvám a po „katarzi“ se vrací domů. V průběhu cesty se projevují slabosti i ctnosti psychiky jedince. Ctnosti jeho charakteru jako kuráž, statečnost, vytrvalost, vynalézavost, moudrost, atd., mu na konci pomohou k dosažení jeho cíle. Transformační proces vede k tomu, že hrdina se vrací změněn, obohacen a moudřejší. Na konci cestování hrdina nachází sebe sama, a to na vyšším stupni vědomí.

V mytologii je prvek cesty a cestování základem mnoha příběhů. Hrdinské příběhy inspirují lidi i v současnosti. Etický význam těchto příběhů tkví v tom, že mohou ovlivnit naši fantazii a praktickou činnost jako vzor jednání.

Současnost také tvoří své mýty a podobnou symboliku najdeme i v různých pohádkách, epických románech, filmech atd. (například filmová trilogie *Pán prstenů* natočená na motivy knihy *Pán prstenů* britského spisovatele J.R.R.Tolkiena, nebo ve filmové sérii, *Hvězdné války* od George Lukase, atd.).

Důležitým aspektem této symboliky je etická dimenze hrdinských mýtů, u kterých je cesta způsobem hluboké proměny jedince. Podle Eliadeho jde o „obřad přechodu od profánního k posvátnému“ (18, str. 19)

Archetyp hrdiny a cesta hrdiny jako archetyp životní cesty lidí skrývá mnoho významů. Bližší studium často odhaluje různé analogie dobrodružných výprav některých výjimečných cestovatelů skrze historie a dobrodružných cest mytologických hrdinů. V tom tkví i skutečnost, že někteří individuální cestovatelé po návratu z cest jsou vnímáni jako hrdinové.

5. Etika a individuální cestovatelé

Cestovatelství velkých individuálních cestovatelů napříč historií se odehrávalo vždy v kontextu delších časových intervalů. V rámci prostoru, který skýtal delší čas trvání cesty, se lidé jako Herodotus, Odorik z Pordenone, Marco Polo, Ibn Battuta, Kolumbus, Humboldt, Bonpland, Lévi – Strauss a další, nebo velcí čeští cestovatelé 19. a 20. století (Holub, Kořenský, Vráz, Musil, Frič, a jiní) setkali s jinakostí a každý podle svého charakteru zareagoval na „svět těch druhých“ a svým osobitým způsobem popsal prožitou mezikulturní konfrontaci.

Při studiu cestopisné literatury velkých individuálních cestovatelů jsem dospěl k závěru, že klíčovým aspektem, který ovlivňuje etickou reflexi individuálních cestovatelů při výpravách, je kulturní identita těchto jednotlivců.

Etickou reflexi individuálních cestovatelů lze zkoumat v rámci dynamiky mezikulturního kontaktu mezi jedincem a domorodým obyvatelstvem navštívených zemí. Studium cestopisné literatury a etnografických cestopisných textů v různých historických kontextech odhaluje (např. od Herodota až po Lévi-Strausse) význam kulturní identity individuálního cestovatele na jeho způsob vnímání a reagování při různých kontaktech s odlišnými lidmi.

To, co je patrné při bližším studiu této problematiky, je skutečnost, že etická reflexe jednotlivce je vždy ovlivněna jeho kulturní identitou. Individuální cestovatel, který popisuje to, co „vidí“ ve svých cestopisných záznamech, se často snaží i interpretovat tuto odlišnou realitu. Popis a interpretace „světa těch druhých“ prochází vždy „filtrem“ kulturní identity jednotlivce. V tomto kontextu osobnost a charakter jedince ovlivňuje specifickou reflexi (včetně etické reflexe) jednotlivého cestovatele při mezikulturních kontaktech. Je účelné od začátku konstatovat, že kulturní identita jedince podmiňuje sice jeho způsob vnímání, chování a jednání při mezikulturních setkáních, ale zároveň vlastní charakter cestovatele ovlivňuje jeho konečný postoj k lidem jiných kultur. Charakter cestovatele je klíčem k porozumění následující skutečnosti. Evropští cestovatelé novověku při jejich výpravách do Nového světa byli ovlivněni západní kulturou, a proto měli i víceméně zafixované postoje k původnímu obyvatelstvu navštívených zemí. Přesto se vyskytli jedinci, kteří v průběhu jejich dobrodružství dokázali překročit omezení vlastní kulturní identity a hluboce pochopili „svět těch druhých“. Jejich postoj k domorodcům je vedl tak daleko, že se stali kritiky západní kultury a někdy i zpochybnili hodnoty vlastní civilizace.

Pro účely této práce je nezbytné hlouběji studovat koncept kulturní identity a zkoumat ho v širším kontextu západní kultury. Proto stručně uvádím několik úvah ohledně tohoto konceptu, abych poukázal na jeho význam při studiu etiky cestovatele.

Konfrontace odlišných kulturních identit cestovatelů a původního obyvatelstva navštívených zemí měla vždy etický podtext. Motivace, které vedly cestovatele k cestám do dalekých zemí, byly různé, ale většinou přístup cestovatelů k původnímu obyvatelstvu byl ovlivněn evropským nadřazeným pohledem na odlišné kultury. Tento postoj ovlivňoval jejich jednání a chování při cestách. Z historie víme, že to mělo dalekosáhlé negativní dopady pro domorodé obyvatelstvo a jeho kulturu. V západní civilizaci lze počátek systematického hledání identity a její vymezení oproti jiným kulturám nalézt již v úvahách myslitelů starověku. Na odlišnost identity Řeků a barbarů poukazovali řeční myslitelé Aischylos, Hérodotos,

Aristoteles, a další. Zpočátku se rozlišení „Řekové versus barbaři“ vztahovalo k odlišnosti jazyka „kdo nemluvil řecky, byl barbar“, ale nevztahovalo se k myšlence nadřazenosti.

Postupem času se rozlišení „Řekové-barbaři“ začalo chápat v kontextu převahy politické kultury Řeků oproti systému vládnutí „barbarů“ (demokracie- despotismus) a později i v kontextu převahy způsobu myšlení Řeků versus myšlení jiných lidí.

Hérodotos byl prvním antickým myslitelem-cestovatelem, který nám zanechal jasný popis řecké identity. Podle jeho úvah z „osmé knihy“, je základem řecké identity „Hellenikon“ společná krev, společný jazyk, společné obřady a chrámy, obdobné zvyklosti a mravy. Hérodotos byl i prvním starověkým cestovatelem, který vytvořil podrobný popis kultur, země, a lidí, které navštívil. Setkání s jinakostí se pokusil reflektovat a interpretovat. Proto je znám nejen jako otec historie, ale i jako první „antropolog“. Hérodotos při svých cestách srovnával svoji kulturu se vším, co potkával. Měřítkem srovnávání byly zákony „nomoi“, kultura a identita Řeků. Právě jeho způsob zobrazení a interpretace jiných kultur v konfrontaci s vlastní kulturou, vyvolává mezi současnými badateli mnoho diskuzí.

Autor James Redfield má velmi kritický pohled na „antropologii“ Hérodota. Ve svém článku ‚Herodotus the Tourist‘ argumentuje, že Hérodotos interpretuje cizí kultury a lidi a zobrazuje jinakost v rámci „řeckého způsobu“ vnímání světa. Kulturní relativismus Hérodota je podle tohoto autora podřízen základnímu rozdílu „Řekové versus barbaři“. Podle Redfielda, Hérodotos procestoval svět, aby ho pozoroval a interpretoval. Ale tuto interpretaci provedl takovým způsobem, aby na konci ilustroval specifičnost řecké civilizace. (58, s. 97-118)

Co je patrné, v úvahách tohoto autora je, že podle něho, Herodotův pohled na svět je zaujatý a v jeho interpretaci kultur je implicitně vyjádřena morální převaha řecké kultury.

Při studiu příslušné literatury o Herodotovi jsem si povšiml, že většina autorů má jiný názor než Redfield v otázce etnografie Herodota. Starověký historik není jen bystrým pozorovatelem jiných kultur a způsobů života, ale je zároveň i kritickým pozorovatelem vlastní civilizace. Herodotos sestavil kulturní mapu rozdílných zvyků Řeků a Barbarů, aby informoval řeckého čtenáře mimo jiné i o rozmanitosti a významu jiných kultur tehdejšího známého světa.

Studiem teoretické analýzy různých pasáží Herodotova díla od autora Tima Rooda lze rozpoznat kritický pohled Herodota na svou vlastní kulturu. Rood ve své eseji ‚Herodotus and foreign lands‘ z knihy ‚The Cambridge companion to Herodotos‘, uvádí, mimo jiných příkladů, Herodotův popis způsobu myšlení Egyptanů vztahujícího se k jiným národům. Starověký historik upozorňuje na skutečnost, že Egyptané nazývají lidi, kteří nemluví egyptským jazykem též názvem „barbaři“ jako Řekové. Egyptané si vytvořili představu o „barbarech“ úplně stejným způsobem, jakým si vytvořili Řekové představu o lidech jiných kultur. Z toho vyplývá, že způsob vnímání tohoto „kulturního rozdílu“ je identický jak u Řeků, tak u Egyptanů a je založen na odlišnosti jazyka. Herodotos porovnáváním kulturních zvyků vyzývá řeckého čtenáře k přemýšlení o vlastních předsudcích a o relativitě představy kulturní nadřazenosti. V této souvislosti jsou Řekové vykresleni jako „barbaři“ podle způsobu vnímání Egyptanů, tak jako Egyptané jsou zobrazeni jako „barbaři“ podle způsobu vnímání Řeků. Herodotos povzbuzuje Řeky v přemýšlení o tom, jak ostatní kultury „vidí“ cizí národy a v tomto kontextu také, jak se jeví i samotní Řekové v očích jiných lidí. (16, s. 290-305) Navíc z výše uvedeného výkladu o „barbarech“ je patrné, že rozlišení „Řekové versus barbaři“ u Herodota nemá žádné morální hodnotové konotace.

Rood analýzou konkrétních pasáží textu Herodota poukazuje na klíčové implikace etnografické dimenze jeho díla. Herodotos svou etnografií a interpretací kultur upozorňuje čtenáře na to, že lidské chování a jednání se formuje v rámci určité kultury a pod vlivem životního prostředí

dané lokality. Herodotova „etnografie“ dává impuls čtenáři, aby se zamyslel nad tím, jak je obtížné jasně zobrazit odlišnou kulturu a zároveň, jak relativní může být morální posouzení „správnosti nebo „nesprávnosti“ jiných zvyklostí a způsobů života.

Je důležité zdůraznit, že v této práci mi nejde o to, detailně sledovat různorodé analýzy aspektů Herodotova díla, které neustále studují různí badatelé. Chci jen poukázat na to, že tyto analýzy osvětlují mimo jiné i to, že Herodotův způsob interpretace rozmanitosti světa, Herodotův pohled na „jinakost“ slouží jako nástroj porozumění jiným kulturám od starověku až po současnost. V tomto světle připomenu skutečnost, že Herodotos v průběhu věků inspiroval různé myslitele a není náhoda, že například antropolog Lévi – Strauss napsal svoji esej s názvem „Herodotos in the China Sea“, v knize „The Other Face of the Moon“ na počest starověkého myslitele. Po přečtení eseje je patrné, že Levi - Strauss si bere tohoto řeckého historika jako vzor při svých výpravách do Japonska a pro své etnografické zobrazení Japonské kultury. (67, str. 73-90)

Herodotův postoj k jiným kulturám je klíčový i pro profesora filosofie Helmuta Heita v souvislosti s jeho analýzou identity západu. Heit ve svém článku o identitě západu konstatuje, že Herodotos si díky cestování uvědomil relativnost mravů, zvyklostí a morálních hodnocení každé kultury (kulturní relativismus). Heit dále zmiňuje Herodotovo zjištění, „že všichni lidé by dali přednost vlastním zvykům než jiným“, aby poukázal na projevující se aspekt etnocentrismu v Herodotově historiografii. Přes toto zjištění Heit argumentuje, že Hérodotos si byl vědom dědictví a vlivů okolních kultur na řeckou civilizaci. Dále Heit poukazuje na to, že Herodotův přístup k odlišným kulturám vylučoval jednostranný nárok, aby jeden pohled (světonázor) na svět měl universální status. (37, s. 725-739)

Každopádně další vývoj řecké kultury v 5. a 4. století před Kristem, posílil koncept převahy řecké civilizace nad ostatními kulturami a distinkce „Řekové-barbaři“ se stala výraznější.

Důležité v tomto kontextu je konstatování Heita, že západní tradice využila binární klasifikační systém antických Řeků „my“ versus „oni“ při konstrukci své vlastní kulturní identity. Součástí této konstrukce identity se stal koncept nadřazenosti západní kultury (my) ve srovnání s ostatními kulturami světa (oni). (37, s. 726)

Koncept nadřazenosti, který popisuje Heit ve své analýze, doprovázel evropského cestovatele při jeho výpravách do nových světů.

Historik Guido Abbatista, uvádí ve svém článku „European Encounters in the Age of Expansion“, že pro Evropany představovaly po mnoho staletí „jinakost“ „barbarské národy“ podle popisu Řeků a Římanů. Později byli jako „barbaři“ vnímáni primárně Arabové, Mongolové a osmanští Turci. Ti zároveň reprezentovali přímou hrozbu pro křesťanskou Evropu. „Barbarství“ bylo chápáno ve smyslu odlišnosti jazyka, kultury, a náboženství. (79)

V novověku se různá setkání Evropanů s cizími kulturami uskutečňovala při evropské expanzi do nových oblastí světa. Pohled Evropanů na „novou jinakost“ byl od počátku podmíněn hierarchickým vnímáním civilizace. V tomto pojetí se pak jevila odlišnost jako méněcennost. Jinakost byla chápána Evropany jako nižší úroveň v hierarchii civilizace.

Postoj Evropanů k domorodému obyvatelstvu byl primárně dvojího druhu. Prvním druhem bylo vidění domorodců jako normálních lidí schopných pochopit základní normy evropské civilizace a případně je akceptovat. Tento postoj zahrnoval i myšlenku, že „dobří divoši“ byli živým svědectvím ztraceného zlatého věku před opuštěním věku nevinnosti. Druhým převládajícím postojem bylo vidění domorodců jako primitivních méněcenných bytostí, jako „špatných divochů“ bez základních předpokladů k civilizovanému životu. Bylo na ně pohlíženo jako na „špatné, kruté a nemorální“ divochy. Koncept nadřazenosti vůči domorodému obyvatelstvu nového světa byl velmi radikální ve srovnání

s vnímáním jiných civilizací Starého světa, které ve vývojové kulturní hierarchii byli viděni na vyšším stupni. (79, s. 1-9)

Nadřazený postoj Evropana měl často dramatické důsledky. Praktická činnost Evropanů vůči domorodcům vedla k jejich zneužívání, k systematickému potlačování jejich kultur nebo dokonce k fyzické likvidaci celých společností.

Myšlenky, které uvádí Abbatista ve svém článku, ilustrují převládající postoje Evropanů ke kulturám nově objevených zemí a zároveň podle mého názoru poukazují na určité přístupy, které se vyvíjely při různých cestovatelských setkáních s původními obyvateli.

Různorodost přístupů evropských cestovatelů k jiným kulturám vycházel z koloniální politiky evropských mocností k novým zemím a byl podmíněn náboženské, kulturní a vlastní identitě cestovatele. Odepření lidskosti k členům jiných kultur na jedné straně a uznání jejich rovnocennosti na straně druhé představovaly dva absolutní extrémy široké škály postojů, které lze pozorovat u evropských cestovatelů novověku ve vztahu k lidem „odlišných světů“. Z historie novověku je známo, že přístup evropského cestovatele k jinakosti osciloval od totálního odmítnutí cizích kultur (např. přístup dobyvatelů vedoucího ke zničení civilizace Aztéků Hernánem Cortésem a civilizaci Inků Franciscem Pizarrem v Novém světě), zotročení původního afrického a amerického obyvatelstva evropskými národy, přes netolerantní, neutrální, poučný, tolerantní, nebo lidský přístup křesťanských misionářů až po výjimečné příklady nepodmíněného přijetí odlišné kultury v případech přátelského soužití s různými kmeny (např. soužití Lévi - Strausse nebo Alberta V. Friče s Indiány v Jižní Americe).

Pro účely tohoto výkladu zmíním ještě několik úvah z knihy „The Ethics of Travel“, autora Manzurule Islama. (Tato kniha představuje jednu z mála studií „etiky cestovatelství“ na konci 20. století). Jeho inspirací pro „etické zkoumání“ cestování je filosofické myšlení autorů jakými byli Spinoza, Heidegger, Deleuze, Levinas a další.

Podle tohoto autora je ze studia cestopisů novověku patrné, že pro evropský způsob vnímání a zobrazování cizích kultur, lidí a odlišností je charakteristická nadřazenost západní civilizace vůči odlišným kulturám. Kořeny tohoto přístupu vidí tento autor již v starověkém řeckém myšlení. Podle tohoto autora z nadřazeného přístupu Evropanů pramení mnoho etických problémů, které nastaly při výpravách cestovatelů do dalekých koutů světa. Dále uvádí ve své knize, že pro pochopení etiky cestování, ji musíme vnímat v kontextu vztahů, které vytváří cestovatel při svém dobrodružství a v návaznosti na jeho schopnost se změnit při setkání s jinakostí. Manzurul Islam například připomíná úvahy myslitele Levinase v odkazu na to, že i v kontextu cestování, se etický vztah s cizím člověkem vytváří teprve tehdy, je-li tento vztah absolutně nepodmíněný. Etický přístup k odlišnému člověku by neměl vyžadovat opěťovanost, předpokládat dárky nebo vyžadovat informace o něm. (42, s. 89)

Podle tohoto autora lze souhlasit i s názorem, že etický vztah je závazkem a odpovědností vůči druhému. Blízkost lidí při různých cestovatelských setkáních by měla otevírat prostor k vzájemnému porozumění, k rovnocennosti a k dynamické interakci subjektů vztahu. Taková interakce by měla mít potenciál i k překročení mezí kulturní identity každého jedince. Během tohoto procesu vytváření vztahů, mění etický vztah oba subjekty každého setkání. Cestou zpět nalézá cestovatel sebe sama změněného, jiného. Na základě výše uvedených úvah, Islam rozlišuje cestovatele na dvě základní kategorie. Do první kategorie patří cestovatelé, kteří i přes to, že cestují na obrovské vzdálenosti, při setkání s cizí kulturou nejsou schopni ji duševně prožít. V takovém případě kulturní identita cestovatele klade nepřekročitelné překážky pro jeho změnu a každé prožité setkání s cizí kulturou má pak v podstatě zanedbatelný vliv na duši cestovatele. Jedinec si při cestách tvoří jen určitý obraz jinakosti a s tímto obrazem se vrací domů. Tento typ cestovatele se pak vrací z každé cesty „stejný“, nezměněný. I přesto, že cestuje v geografickém prostoru, je to stejné, jako kdyby ncestoval vůbec. Do druhé kategorie cestovatelů patří jedinci, kteří mají potenciál se při svých výpravách měnit. Jsou schopni odložit „šaty své kultury“.

Mezikulturní konfrontace má na ně tvořivý vliv a různá cestovatelská setkání mají potenciál vytvářet etický vztah s odlišnými lidmi. Tito cestovatelé si cestou zpátky uvědomují, že nahlíží na věci jinak než před tím. (42)

Cestování je všeobecně vnímáno jako přemísťování v geografickém prostoru. Zároveň cesta představuje i posun v určitém časovém intervalu. Z úvah Manzurula Islama je evidentní, že paradoxně posun v prostoru a čase neznamena ještě cestování. „Pravá cesta“ dle něho začíná teprve tehdy, když vedle posunu v prostoru a čase se vytváří i prostor pro vznik etických vztahů s odlišnými lidmi navštívených zemí.

Tuto podkapitolu uzavírám nahlédnutím do etnografického cestopisu „Smutné tropy“ Levi – Strausse. Při bližším čtení cestopisu a analýzou určitých pasáží slavného díla francouzského antropologa jsem si uvědomil, že lze v textu rozpoznat aspekty etiky Levi - Strausse při jeho cestovatelských dobrodružstvích. Zároveň studium jeho cestopisu mně poskytlo nástroje k porozumění „etiky cestování“ individuálních cestovatelů. Nejde mi však o to, udělat detailní výklad jeho cestopisu, ale spíše poukázat na to, že ho lze použít jako pomocníka, jako zrcadlo při zkoumání etiky případných dobrodružných výprav jiných cestovatelů.

Lévi - Strauss je „cestovatelem“ mezi radikálně odlišnými světy a kulturami. Jeho cesta do dalekých koutů Jižní Ameriky je zároveň putováním jeho fantazie mezi světy různorodých kultur obydlených světadílů planety. V duchu odkazu Herodota autor cestopisu popisuje, porovnává, reflektuje a interpretuje různorodé kultury (kultury „divochů“, západní kulturu a různé kultury starého světa). Ale jde ještě dál než starověký myslitel. Kritický pohled Levi – Strausse na svou vlastní civilizaci je tak radikální, že čtenář cestopisu se dostává do rozpaků v kontextu morálních hodnot západní kultury. Z kulturního a morálního hlediska autor nahlíží na dobrodružství Evropanů v lůně Nového světa a na nositele západní civilizace jako nelítostné ničitele původních kultur Ameriky. On sám, dítě silnější (ale ne lepší, spíš horší) mechanické civilizace, viní svou

kulturu za neodvratnou ztrátu domorodých kultur Ameriky, tohoto původního světa, který se už nikdy neobjeví.

V dalším výkladu vybrané pasáže cestopisu ilustrují postoj Levi - Strausse k „jinakosti“ a osvětlují jeho etickou reflexi při setkáních s domorodci v dalekých končinách Brazílie.

Cesty do dalekých krajů, vy kouzelné skřínky obestřené mnohoslibnými sny, už svoje poklady nevydáváte neporušené! Mnozíci se a předražená civilizace navždy kalí ticho moří. Vůně tropů a svěžest jejich tvorů jsou pokazeny kvašením šířícím podezřelé pachy, naše touhy jsou jím umrtveny a nezůstává nám než schraňovat vzpomínky z poloviny porušené. (66, str. 34)

„Smutné tropy“, - Claude Lévi - Strauss

Claude Lévi - Strauss začíná svou světoznámou cestopisnou knihu „Smutné tropy“ radikálním odmítnutím cestování a cestovatelů, „Cestovatelství a cestovatele nenávidím, a teď se tu chystám vyprávět o svých vlastních výpravách“. (66, str. 9)

V dalším vyprávění obrazně popisuje, v čem podle jeho názoru spočívá smysl cestovatelské aktivity tolika nadšenců jeho doby, „Chápu teď tu vášň, tu posedlost po cestopisných knihách a ten humbuk, který je s nimi spjat. Přinášejí iluzi toho, co už neexistuje a co by ještě mělo být, abychom unikli zdrcujícímu faktu, že máme za sebou už 20000 let historie...Lidé svého času nasazovali v Západní Indii nebo v Americe život, aby si odtud přinesli věci, které nám připadají nicotné: prizylu – barevné dřevo sloužící jako červené barvivo (Brazílie dostala po něm svůj název), nebo pepř...naši moderní Marco Polo přinášejí z týchž zemí – tentokrát v podobě fotografií, knih a vyprávění – duševní koření, jehož potřebu pociťuje naše společnost tím ostřeji, čím začíná propadat nudě...“. (66, s. 34-35)

Cestovatel podle Lévi - Strausse hledá něco, co už neexistuje. A cestovatelé vytváří pomocí cestopisů iluzi ztracené autentičnosti. Proto by si i on sám přál, „aby žil tenkrát v oné době skutečných cestovatelů, kdy se pohledů naskýtal obraz dosud nezkažený cizími vlivy, neposkvrněný jejich kletbou, v celé své skvělosti. Abych nepřekročil tuto hranici jakožto já, ale jakožto Bernier, Tavernier, Manucci...bud' cestovatel minulých dob, který má před sebou zázračnou podívanou, z níž však všechno nebo skoro všechno uniká - ba ještě hůř, vyvolává jeho posměch a odpor; anebo cestovatel moderní, který se pídí po stopách skutečnosti už zaniklé...Dlouho jsem ochromen tímto dilematem.“ (66, s. 40-41)

Přes jeho odmítavý postoj k cestování právě jeho dobrodružné výpravy mu poskytly příležitost nahlédnout do světa domorodých společností Jižní Ameriky, po jejichž poznání tolik toužil. Jak dál popisuje ve svém cestopisu: „...Tito primitivové, které stačí jen navštívit, aby se člověk vrátil posvěcen, tyto ledovcové vrcholky, jeskyně a hluboké lesy - svatyně výsostných a výnosných zjevení - ...!“, (66, s. 38), „...V jakém pořádku popsat ty hluboké a zmatené dojmy útočící na člověka, který právě zavítal do domorodé vesnice, jejíž civilizace zůstala relativně nedotčená?...Tváří v tvář společnosti dosud plně živoucí a věrné své tradici zakoušíme naproti tomu otřes tak prudký, že nás zmate: kterou nit máme v této tisícové spleti sledovat první a pokusit se ji rozmotat?...“, (66, s. 238).

Jen málokdo v cestopise popsal tak názorně kulturní konfrontaci a různá dilemata západního cestovatele při setkání s odlišnými kulturami než antropolog Lévi - Strauss. Po přečtení jeho cestopisu si každý uvědomí, že se Lévi - Strauss dokázal nejenom setkat s domorodými společnostmi v různých oblastech Jižní Ameriky, ale i pobýval v jejich komunitách a jednal s některými členy těchto společenství, a to i přes jazykovou bariéru. Při těchto dobrodružstvích každé sblížení tak odlišných světů, jeho a domorodců, vytvářelo problémy. Narážel totiž na odlišné vzorce chování a na velmi odlišné modality lidského života.

Jeho vyprávění odhaluje jak jeho pohled na jiné kultury, jeho složitá rozhodování při cestách, různá kritická váhání, prožití odlišné kultury, neočekávané situace, tak i chvíle radosti a melancholie. Zároveň jeho cestopis odkrývá i to, čím vším musel projít ke splnění svého cíle, čímž byl záměr hluboce pochopit „přírodní národy“. Svému cíli Lévi - Strauss při

těchto výpravách přizpůsoboval své cesty, podřizoval svá jednání a chování. Jeho cestopis je důkazem, že svůj cíl splnil.

V jeho cestopise nalezneme odpovědi na následující otázky:

- Jak přistupoval k Indiánům?
- Jak popisoval jinakost odlišných kultur?
- Jak interpretoval odlišnost kultur domorodců?
- Jak reagoval na tuto jinakost?
- Jak řešil mezikulturní konfrontaci při setkání s domorodci?
- Jakým způsobem navazoval vztahy s domorodci?
- Jaký dopad měl střet s odlišnými kulturami na jeho pohled na vlastní kulturní identitu?
- Jak morálně posuzoval různé životní situace?

Odpovědi na tyto otázky a mnohé další budeme hledat prostřednictvím úryvků z jeho cestopisu, které ilustrují klíčové momenty jeho výprav a jeho osobitý a výjimečný přístup k domorodcům.

Pozadí jeho cestovatelské zkušenosti obrazně ilustrují následující úryvky:

„Čtrnáct dní jsme cestovali na koni stěží rozeznatelnými a skrze širé rozlohy lesa..., (str. 172),...Chce mi tato indiánka prodat ten hrnek? ‚Jistě, ovšemže chce‘. Naneštěstí jí nepatří. Komu tedy? - Mlčení. - ...- Je její vnučky...A tak začne dlouhé vyjednávání se slečnou, kterého se rodiče nijak neúčastní..., (str. 175),...Kaďuvejové žili v nížinách po levém břehu Rio Paraguai...Naši hostitelé je pokládali za lenochy a degenerované tvory...Naše výprava zdála se jim být předem odsouzena k nezdaru...Jaké bylo za to jejich ohromení, když nás o několik týdnů později spatřili, jak se vracíme s voly tak obtěžkanými nákladem jako zvířata nějaké karavany; velké hliněné džbány, zdobené malbami a rytinami, srnčí kůže zkrášlené arabeskami..., (str. 186-187),...V chýši sousedící se mnou bydlil kouzelník léčitel...To všechno ostatně nebyl možná ani tak hold starým zvykům jako spíš projev snahy udělat na nás ‚dojem‘..., (str. 196),...V našem kmeni muži

pěstují řezbářství a ženy malířství..., (str. 205),...Malby obličejů dávají především jednotlivci důstojnost lidské bytosti; uskutečňují přechod od přírody ke kultuře, od ‚hloupého zvířete‘ k civilizovanému člověku..., (s. 215),...Momentálně jsme byli obklopeni několika desítkami domorodců, kteří spolu hovořili a přitom co chvíli vybuchovali v smích a plácali se do zad. Bororové jsou největšími a nejlépe rostlými indiány Brazílie..., (str. 241),...Trávili jsme dny tím, že jsme chodili od domu k domu a sčítali obyvatele, sestavovali jejich matriky a rýsovali hůlkami po půdě paseky ideální linie rozhraničující jednotlivé sektory, na něž se vázala složitá síť privilegií, tradic, hierarchických stupňů, práv a povinností..., (str. 245),...Zmínil jsem už výše, že jsem bydlel v jedné chýši s kouzelníkem..., (str. 263) ...Moralistovi skýtá bororská společnost jedno ponaučení. Nechť naslouchá domorodým informátorům: popíšu mu, jako popsali mně, onen balet, v němž dvě poloviny vesnice přijaly za pravidlo žít a dýchat jedna pro druhou..., (str. 273)...Ale musel jsem zažít ještě pár dalších zklamání, abych pochopil, že pojem času nemá místa v onom světě, do něhož vstupuji..., (str. 298),...I když Ňambikwárové byli velmi přístupní - ... - práce se komplikoval z příčin jazykových...Jednoho dne, když jsem si hrál s hloučkem dětí, jedna z žabek dostala od kamarádky herdu; utekla ke mně a začala mi jeho velké tajemství něco šeptat do ucha. Neporozuměl jsem a musela mi to několikrát opakovat, takže její protivnice pochopila a viditelně rozzuřená mi přišla sama také něco vyzradit..., (str. 314),...Potkám např. holčičku, která něžně nosí psíka v popruhu,...a řeknu: ‚Ty se mazlíš se svým děťátkem - pejskem?‘ Odpoví mi vážně: ‚Až budu velká, budu zabíjet vepře a opice..., (str. 321),...Často jsem sdílel tyto ďábelské obědky, toto papání pro panenky, které je celou polovinu roku pro Ňambikwáry jedinou záchranou před smrtí hladem..., (str. 324)...Poznal jsem dobře dva z těchto náčelníků: náčelníka z Utariti, jehož tlupa se nazývala Wakletocu, a náčelníka Tarundé...atd.,...Jeho zvědavost na naše obyčeje a na ty, které jsem mohl pozorovat u jiných kmenů, nezadá v ničem zvědavosti mé...atd., (str. 349 - 350)...Není pro etnografa úchvatnější perspektivy než vyhlídka, že bude prvním bělochem, který pronikne do nějakého domorodého společenství..., (str. 368)...Chtěl jsem dojít až k nejkrásnější mezi divoštví; což se mi tato touha vrchovatě nesplnila u těchto roztomilých domorodců?,..., (str. 377)...Moje nová družina měla takovéto složení: především Taperahi, náčelník vesnice, a jeho čtyři manželky -..., (str. 401)...Podle toho, co mi Abaitara svěřil, tato šlechtnost nebyla zcela nevypočítavá..., (str. 403) ...Trávil jsem takto dny sbíráním drobků oné kultury, která kdysi fascinovala Evropu a které bylo na pravém břehu horního Machada souzeno zaniknout možná právě v okamžik mého odjezdu..., (str. 408). (66)

Z výše uvedených úryvků je patrné, že Lévi - Strauss získával důvěru domorodých lidí svým přátelským přístupem. Lévi - Strauss

nepodmíněně akceptoval jejich kulturu, přátelil se s nimi, jedl s nimi a žil s nimi. Dokázal si dokonce i hrát s domorodými dětmi. Často vedl složitá jednání se členy těchto společenství. Pozoroval jejich chování a přizpůsoboval své chování jim. To, co se zdálo být v očích některých kolonistů nemožné, tj. spřátelit se s domorodými kmeny, nebylo pro Strausse neřešitelným problémem. Zároveň jeho přístup v ničem nepřipomínal nadřazený pohled evropských cestovatelů na odlišné kultury při jejich výpravách v novověku (viz dále).

Níže uvedený úryvek uvádím, abych poukázal na skutečnost, jak velký význam kladl Levi - Strauss na přátelství, které choval k divochům. Ve svém vyprávění v souvislosti s jedním incidentem s členy kmene Ňambikwarů, který málem ohrozil jeho pobyt u Ňambikwarů ilustruje svůj vztah k divochům takto: „...Tento incident a jiné, o nichž ještě budu vyprávět, neumenšily však nijak přátelství, které jsem k Ňambikwarům choval a které dokáže vzbudit jen dlouhodobý důvěrný styk s nimi...“, (66, s. 330).

Následující pasáže z jeho cestopisu jsou výmluvným vyjádřením jeho porozumění Indiánům. „Nepršelo už pět měsíců a zvěř uprchla. Jsme šťastní, když se nám ještě podaří zastřelit nějakého vyhublého papouška nebo chytit velkou ještěrku tupinambis, abychom ji uvařili s rýží, šťastní, když si můžeme upéci - přímo v krunýři - ...Jednou někdo zastřelil divokého vepře: jeho krvavé maso nám připadalo opojnější než víno. Každý ho zhltl dobrou libru, a tehdy jsem pochopil **onu domněnku hltavost divochů, kterou tak mnozí cestovatelé uvádějí jako důkaz jejich hrubosti. Stačilo vést stejnou životosprávu jako oni, aby člověk sám na sobě poznal takový dravý hlad, jehož ukojení přináší víc než pouhou sytost: pocit štěstí,** (66, s. 363-364)

Každý, kdo se zamyslí nad touto pasáží cestopisu, si uvědomí, že Levi -Strauss nám v podstatě sděluje jeden klíčový princip pro porozumění „jinakosti“. Chceme-li pochopit způsob života divochů, musíme zkusit prožít to, co oni prožívají v kontextu jejich životních podmínek. Kulturní a morální posouzení chování Indiánů získává smysl na základě zkušenosti získaných z prožití jejich vlastního způsobu života. Levi – Strauss v okamžiku prožití existenčních starostí Indiánů (v tomto případě pocit hladu a životospráva Indiánů) si uvědomuje povrchnost schematického

vnímání Indiánů mnohými cestovateli, kteří hovoří o „hltavosti divochů“ a o „hrubosti divochů“. To, co je patrné, z výše uvedeného je skutečnost, že přístup Levi –Strausse k domorodcům Brazílie je diametrálně odlišný od přístupu většiny evropských cestovatelů novověku k Indiánům.

Nadřazený pohled na jinakost, který byl vlastní v novověku západnímu cestovateli, se u Lévi - Strausse mění na pohled antropologa, který si při srovnávání diametrálně odlišných kultur uvědomuje meze své vlastní civilizace. Jak popisuje Lévi - Strauss ve svém cestopise: „Světadíl člověkem sotva dotčený otvíral se lidem, jejichž chtivost už jejich vlastní kontinent nedokázal nasytit. Touto reprízou prvotního hříchu bylo všechno učiněno opět sporným: Bůh, morálka, zákony“. (66, s. 76-77)

Jeho dobrodružství za Indiány Brazílie ho přimělo k významným zjištěním, mezi které je i etický smysl setkání s „divochy“ a pochopení jejich kultury. Tento smysl tkví v uvědomění, že lepší svět nelze hledat jinde než v nás: „Zlatý věk je v nás...“. Tato úvaha je obrazně líčena v níže uvedených úryvcích jeho cestopisu, kde Strauss cituje Rousseaua, aby upozornil na skutečnost, že etnografický výzkum „...přináší něco jiného než zjevení jakéhosi utopického přírodního stavu nebo nález dokonalé společnosti v nitru pralesa: pomáhá nám vytvořit teoretický model lidské společnosti,...s jehož pomocí se nám podaří rozlišit, co je původního a co umělého v současné povaze člověka...“. **O trochu dále pokračuje:** „Citoval jsem již tuto formulaci, když mi šlo o to, vyjádřit smysl svého průzkumu u Ňambikwarů...Přirozený člověk neexistuje ani před společností, ani mimo ni. Je na nás, abychom našli jeho podobu, jako ideu imanentní společenskému stavu, mimo nějž si člověka jako takového nelze vůbec představit...Ale tento model – to je řešení Rousseauovo – je obecný a věčný...Nic není dohráno; se vším můžeme začít znovu...“Zlatý věk, který slepá pověra umísťovala za nás [nebo před nás], je v nás“. Lidské bratrství dostává konkrétní smysl, když i v tom nejubožejším kmeni nacházíme tvrzení svého vlastního obrazu...“Nový svět“ už nikdy nebude: dokažme alespoň z oné konfrontace dvou světů vytěžit poznání své vlastní podstaty..., (66, s. 446-448)

Lévi - Strauss byl myslitelem, který měl kulturní identitu západní civilizace a byl vyzbrojen vědomostmi této kultury. Při setkání s původním obyvatelstvem Jižní Ameriky se zabýval modalitami lidského života,

morálkou odlišných kultur a zamýšlel se nejen nad kulturou domorodců, ale vyvozoval z tohoto srovnávání i kritický postoj k vlastní kulturní identitě. Lévi – Strauss se byl schopen povznést nad vlastní kulturní identitu a zamyslet se nad ní. Kulturní, morální a intelektuální konfrontace těchto setkání ho tedy vedla k zpochybnění obrazu západní civilizace. Právě v jeho vnímání odlišných kultur a v jeho pohledu na vlastní evropskou kulturu tkví podstatný rozdíl jeho cestopisu od většiny cestopisů, které vytvořil novověk.

TŘETÍ ČÁST

Studie textů z děl výjimečných českých cestovatelů, závěr s diskuzí

Obsahem třetí části mé práce je studie vybraných cestopisných a jiných textů z děl výjimečných českých cestovatelů - badatelů (Alberto V. Frič, dvojce Jiří Hanzelka - Miroslav Zikmund a Mnislav Zelený). Na tomto místě považuji za účelné upřesnit, že cestovatelskou dvojici J. Hanzelku a M. Zikmunda sleduji v celém svém výkladu jako jeden případ. Přesto, že Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund jsou dvě individuality, jejich etickou reflexi sleduji tak, jako by se to týkalo jedné jediné osoby. Důvody tkví ve způsobu psaní jejich cestopisů a také v tom, jak sami sebe prezentují ve své knize „Za lovci lebek“.

Hlavním společným důvodem, který mě vedl ke studiu vybraných textů českých cestovatelů - badatelů je skutečnost, že tyto texty jsou inspirovány mimořádným cestovatelským dobrodružstvím prožitým při výpravách za Indiány v Jižní Americe.

Předkládaný výklad vybraných textů českých cestovatelů – badatelů ovšem není studií etiky života, skutků a veškerého cestovatelství výše zmíněných jednotlivců; taková etická zkoumání mohou odhalit i úplně jiné aspekty etiky. Zároveň jeho cílem není ani podrobné zkoumání jejich bohatého literárního, etnografického a badatelského díla. Taková studie je mimo stanovený cíl mnou zkoumané problematiky a případná rozsáhlejší studie jejich života, osudů a děl je nad rámec moji práce.

Je nutné na tomto místě zdůraznit, že se ve své práci zabývám etikou cestování A. V. Friče, dvojce J. Hanzelky - M. Zikmunda a M. Zeleného výhradně v kontextu jejich dobrodružství, která prožili při svých výpravách za domorodci Jižní Ameriky. Z toho vyplývá, že moje analýza a interpretace vybraných textů z jejich děl má užší charakter. Moje studie sleduje postoje těchto cestovatelů v reakci na setkání s domorodou kulturou a s indiánským způsobem života. Zároveň zkoumá etickou reflexi

těchto jednotlivců v extrémních podmínkách setkání s domorodci a během pobytu u tak kulturně odlišných lidí.

Vybrané texty, které zkoumám v dalším výkladu, mají společné následující aspekty:

- Popisují nebo reflektují dobrodružství, každého jednotlivého cestovatele – badatele u Indiánů Jižní Ameriky.
- Popisují nebo reflektují dobrodružství prožité v extrémních podmínkách setkání s tak kulturně odlišnými lidmi.
- Lze z nich rozpoznat pohled a postoj českých cestovatelů – badatelů na Indiány Jižní Ameriky.
- Pobyt u domorodců a setkání se členy Indiánských kmenů je klíčovým aspektem všech dobrodružství.
- Všechna sledovaná cestovatelská dobrodružství byla uskutečněná v Jižní Americe.

V tomto ohledu výše jsou uvedené aspekty v souladu s kritérii pro výběr textů z děl českých cestovatelů – badatelů, která jsou uvedena v kapitole o metodologii.

Cestovatelé – badatelé, A. V. Frič, dvojice J. Hanzelka - M. Zikmund a M. Zelený patří do třech rozdílných generací cestovatelů – badatelů:

- Cestovatel A. V. Frič uskutečnil svá dobrodružství a pobyty mezi různými indiánskými kmeny v Jižní Americe na začátku 20. století.
- Cestovatelská dvojice J. Hanzelka a M. Zikmund navštívila a pobývala několik týdnů mezi ekvádorskými Indiány (Šuarové) v rámci své první cesty kolem světa v polovině 20. století.
- Cestovatel M. Zelený začal pobývat mezi Indiány Jižní Ameriky na začátku 70. let 20. století a uskutečnil další dobrodružné výpravy a pobyty mezi nimi i v následujících desetiletích.

A. V. Frič, J. Hanzelka - M. Zikmund a M. Zelený jsou jednotlivci, kteří věnovali velkou část svého života cestovatelskému dobrodružství.

Zároveň jejich dobrodružné výpravy za domorodci měly dlouhodobý nebo střednědobý charakter. Tito cestovatelé – badatelé svými dobrodružnými výpravami ovlivnily další generace cestovatelů ve své rodné zemi. Jejich literární, etnografické, badatelské a další dílo rozšířilo kulturní a jiné obzory vlastní společnosti.

Ve svém výkladu studii textů věnuji každému jednotlivému českému cestovateli jednu kapitolu. Zároveň v úvodu každé kapitoly uvádím základní informace o každém jednotlivém cestovateli.

KAPITOLA SEDMÁ

1- Krátký úvod - Alberto V. Frič

Alberto V. Frič (1882 – 1944) byl cestovatelem, ale zároveň etnografem, spisovatelem, botanikem a badatelem. Jako chlapec propadl vášní sbírání tropických rostlin, obzvláště kaktusů. Jeho láska k exotickým rostlinám se stala i prvotním impulsem jeho první cesty do Jižní Ameriky. V roce 1901, ve věku devatenácti let, uskutečnil svůj sen a navštívil Brazílii. Jak sám Frič vypráví ve své knize „Indiáni Jižní Ameriky“, „V dětských dobách, jako každému chlapci, byli mi Indiáni ideálem. Ale proto jsem se nepustil do jižní Ameriky. Lákaly mne rostliny tropické přírody, jejich kouzelné síly,...Ale výsledky mé první cesty nebyly valné. Marně jsem analysoval kdejaké bejlí, marně jsem si kazil oči nad mikroskopem v tropickém slunci. Neobjevil jsem skoro nic nového,...Asi jsem neuměl hledat. Dostal jsem se ale do styku s divočinou a zachvátila mne lovecká horečka...Můj původní cíl se mi rozplýval a po mnohých nezdarech jsem se k němu vracel dost s nechutí. Pak jsem ale hluboko ve vnitrozemí přišel do styku s Indiány. Byl to jen náhodný styk, chvilkový, s Indiány Šavantes... Při tom náhodném styku vznikla myšlenka, že by mne Indiáni mohli přivést na stopu toho, co jsem hledal... Jako můru láká oheň, a i když si připálí křídlo, vrací se zpět, jakmile jen trochu pookřeje, tak mne lákala divočina. „Za vyučenou“ jsem zaplatil na první cestě. Pokusil jsem se tedy z druhé strany o styk s Indiány... A zapadl jsem zrovna mezi takové, kteří měli nejhorší pověst: mezi obyvatele Gran Čaka. Neméně zlou pověst měla tamní příroda, a tak obé, jak oni, tak Čako, bylo stranou cest, po kterých chodí cestovatelé...“ (23, s. 14-15)

Cílem jeho první cesty do Brazílie bylo hledání tropických rostlin. Ovšem jeho chvilkový styk s Indiány Šavantes měl ovlivnit celý jeho další život. Cílem jeho druhé cesty bylo především setkání s Indiány Jižní Ameriky. Věřil, že domorodci by mu mohli poskytnout cenné informace, které by mu pomohly v jeho hledání tropických rostlin. Každopádně setkání s domorodci Brazílie bylo osudové a změnilo i prvotní záměr jeho dobrodružství. Cílem jeho cest se stali samotní Indiáni. Frič se postupem času stal etnografem a badatelem indiánských kultur. Jak sám vypráví ve

své knize ,Indiáni Jižní Ameriky, ,...Stál jsem se na dlouhou část života etnologem. Jen chvilkami a teprve po dlouhých letech jsem se vrátil ke svému mikroskopu. Nové horizonty se mi otvíraly, v nových oborech jsem musel doplňovat své vědomosti...'. (23, s. 16)

A. V. Frič uskutečnil své dlouhodobé výpravy a pobyty v různých končinách Jižní Ameriky. Poznal mnoho indiánských kmenů a s některými dokonce delší dobu žil. S indiánským kmenem Čamakoko se tak sblížil, že dívka jménem Lorái se stala jeho ženou a s ní měl i dceru jménem Hermina.

4- Frič a jeho indiánská žena Lorai. (83)

Jeho dobrodružství měla na jeho osobnost obrovský vliv a změnila významně jeho pohled na svět, jak sám o tom vypráví v knize „ČERWUIS“: „Po první cestě (1901-1902) se mi zdálo, že se celá Evropa i se všemi svými obyvateli totálně změnila. Bylo to možné za pouhého půldruhého roku? Chvíli mi trvalo, než jsem pochopil, že to já jsem se změnil a že mi bude zatěžko tady žít...Očekával jsem nepříjemnosti a srážky dané změnou mých názorů, ale nečekal jsem, že budou tak velké a tak bolestné“, (26, s. 5)

Frič získal mezinárodní uznání nejen jako botanik se specializací na kaktusy, ale i jako etnograf a badatel. Jeho cenné sbírky předmětů Indiánské kultury jsou v několika významných muzeích po světě. Určitá část jeho sbírkových etnografických předmětů je i v Náprstkově muzeu v Praze. Pozoruhodné je, že při různých pobytech u domorodců dokázal sestavit 36 slovníků indiánských jazyků. Jeho etnografická a badatelská práce je dodnes nedoceněná. (83)

Frič napsal několik dobrodružných knih pro mládež, jejichž inspirací byla jeho prožitá dobrodružství u indiánských kmenů. Frič dokončil i první díl své odbornější práce o životě a kultuře Indiánů v roce 1942. V jeho plánech bylo napsat ještě jeden díl o Indiánech Jižní Ameriky, avšak tuto práci již nestačil dokončit. Předmětem mého studia se stala právě jeho odbornější kniha ‚Indiáni Jižní Ameriky‘, která má charakter etnografický ale i cestopisný. Právě v konkrétních pasážích této knihy lze sledovat Fričův pohled, postoj a etickou reflexi vůči Indiánům Jižní Ameriky. (22), (23), (24), (25), (26), (14)

2 - Studie vybraných pasáží z knihy „Indiáni Jižní Ameriky“

5 - Frič mezi Indiány Jižní Ameriky. (23, s. 73)

Již na prvních stránkách jeho výjimečné knihy „Indiáni Jižní Ameriky“ lze sledovat jeho obdiv k indiánské kultuře. Zároveň je patrný i jeho kritický pohled na morálnost Evropanů a na jejich vnímání indiánské kultury: „Zatím Indiáni vymírali před mýma očima a s nimi se ztrácelo tolik krásných myšlenek zdravého přírodního člověka. Sbíral jsem je, zapisoval – ale zůstali a zůstanou neuveřejněné. Já, který jsem žil mezi těmito volnými lidmi, jsem se vžil do jejich mentality, viděl jsem v jejich mytech jen krásno a zapomněl jsem, že se na ně bude Evropan dívat jinak: ani na vědeckých kongresech neprošly mravnostní cenzurou – nečistá srdce a nečisté mysli viděly v nich něco nečistého. Bylo to několik ztracených let? Pro mne byla dobře využita. Někdo sbírá šperky a má je schované v trezoru – proč bych já nemohl mít jen pro své vlastní potěšení drahokamy myšlenek – jen a jen pro sebe“, (23, s. 16)

U Friče lze rozpoznat jeho osobitý přístup a hluboký vztah k domorodcům již na začátku jeho knihy „Indiáni Jižní Ameriky“, „...Pro mne to byl takový nesplněný morální závazek, napsat alespoň těch pět procent svých pozorování – povinnost k těm divochům, kteří mě tak pohostinně přijali, od kterých jsem se tak mnoho naučil a které tak mnohý nadčlověk – cestovatel nestoudně pomluvil...chci vyprávět o výchově dětí, o ‚náboženství‘, o kouzelnících, o tancích duchů,...i o smrti, právě jako o životě posmrtném v lovišti stínů...Snad mi stačí čas, abych dopsal i další díl, než bude zlomen můj luk, a tak uvolněna jeho duše, abych mohl nalovit duše pštrosů a pohostit duše svých bývalých hostitelů, (23 s. 18)

Frič upozorňuje čtenáře na to, že bylo jeho morálním závazkem a „povinnost k těm divochům...“ napsat knihu o svém pozorování na cestách za Indiány, napsat o zvyklostech a způsobu života jeho bývalých hostitelů. V textu čtenář ihned rozpozná jeho úctu k divochům „od kterých jsem se tak mnoho naučil“, (23, s. 18)

Mezi Indiánskými kmeny, které Frič navštívil a žil u nich, byl i kmen Bororo Brabo. Název jedné kapitoly jeho knihy „Indiáni Jižní Ameriky“ zní, „U DIVOKÝCH BORORO V MATO GROSSO“. Podle Fričova vyprávění národ Bororo Brabo žil: „...v hlubokých pralesích kolem Rio Sao Lourenco. Dnes už pravděpodobně vymřeli, právě jako jiné indiánské národy, mezi kterými jsem žil, kde jsem byl pohostinně přijat a našel mnoho dobrých přátel. Ale tehdy, skoro před čtyřiceti lety, tam všude byla divočina.....takže cesta do Mato Grosso byla tehdy velice dobrodružná....Ještě daleko, než se přiblížíme k borórské vesnici, nás uvítá množství ptáků a zvířat, o nichž na prvý pohled pochybujeme, že by to byla divoká zvířata. Jsou sice plachá, objeví se a zmizí, ale hned se zase vrátí.....Nejprve nás uvítá houf maličkých papoušků pirikito.....Podle nich možno odhadnout, jak daleko je ještě do vesnice. Ovšem jen ve vzdušné linii, zatím co se cesta klikatí lesem tak, že vidíme jen několik kroků před sebe...Pod nohama proběhne akutí, vedle cesty nás provází houštím největší hlodavec kapibara...Všechna ta zvířata jsou výzvědné hlídky. Dávno již ohlásila náš příchod a ve vesnici jsme očekáváni. Najednou les končí a začínají políčka džapají, banánů a mandioky, ale přece nemáme rozhled. Zato tušíme, že nás už pozorují lidé. My je ale nevidíme. Pojednou se v křoví vyjasní a my vystoupíme na ‚náměstí‘.....Z Colonha Cristina na Rio Sao Lourenco, kde jsem se poprvé setkal s t. zv. ‚krotkými‘ Boróro a kde jsem dostal průvodčí, bylo do Kadžáry, vesnice Boróru volných, hezky daleko. Vyšli jsme před východem slunce a druhého dne před západem nás pozdravili první zvířecí hlídky. A nebyla to cesta, ale klikatá stezička plná překážek.....Ale překvapením, že po dlouhé

cestě jsem našel neobydlenou vesnici, spadla se mne veškerá únava. Co je ‚dům mužů‘ jsem už věděl z vypravování svých průvodců – ale že bude tak veliký a tak provedený, přece jen jsem nečekal..... Přes všechnu únavu a zklamání jsem se musel dát do nehorázného smíchu. Nikdy v životě jsem neviděl něco, co by působilo komičtěji. Po střeše ‚baita‘ šplhali podivní směšní tvorové: Zná čtenář obrovského papouška araru? Jistěže ho někdy viděl, ale těžko by si dovedl představit toho nádherně zbarveného a opeřeného ptáka do hola oškubaného!.... Několik takových ubohých tvorů se v tropickém horku třáslo zimou a pomoci karikurně velikých zobanů se obtížně a nemotorně šplhalo po strmých stěnách a střeše „baita“...Obě slavnosti splývaly tenkrát v jednu a měly být za tři dny. Přálo mi tedy veliké štěstí.....A byl to právě onen výbuch až chorobného smíchu, který působil jako kouzlem na domorodce. Měli dost příležitosti mne pozorovat cestou, ale přece si nějak nevytvořili představu o účelu mé návštěvy. Měli před sebou nadměrně dlouhého cizince – a o cizincích neměli právě nejlepší mínění – dobře vyzbrojeného – i o zbraních se k nim donesly nepříznivé zprávy – provázeného renegáty kmene, t. zv. civilizovanými krajany, k nimž neměli příliš důvěry – dohromady málo důvodů, aby mne přijaly s otevřenou náručí.....Ale smích, veselý, skoro dětský smích – u nich rozhodl v můj prospěch. Přední stěna ‚baita‘ se otevřela a z domu se vyhrnulo asi padesát mužů v plné parádě, nahá těla celá pokryta strakatým peřím, s roztodivnými nástroji..... Stařík s velikým „parikó“, z něhož se vyklubal čaroděj, šel přímo ke mně, zatímco ostatní mě obklopili v kruhu... Stařík se postavil přede mne, udeřil se pěstí do prsou a řekl: ‚Boróro boa‘. Chtěl tím asi říci portugalsky, že je dobrý, a porozuměl jsem mu, i když o sobě mluvil v ženském rodě. Přizpůsobil jsem se mu tím, že jsem se stejně mohutně uhodil do prsou a řekl mu: ‚Braide Boa.‘ (Běloch dobrá.) Nato on: „Boróro bári boa“ (boróorský čaroděj dobrá) a já: „Bári braide boa“ (běložský čaroděj dobrá). Tím se odbylo naše představení vzájemné i moje celému kmenu. Zůstalo mi u nich jméno „Bari braide“ (bílý kouzelník) a byl jsem uveden do domu mužů, kde mi bylo vykázáno místo k bydlení. Přijetí bylo srdečné, ale můj oblek se do toho prostředí rozhodně nehodil. Cítil jsem to....Vyzvěděl jsem, který z mých hostitelů je náčelník, a tomu jsem odevzdal zbraně do ošetřování. Udělalo to dobrý dojem.....Pak jsem odložil šaty a protože moje bílá kůže příliš kontrastovala s jejich bronzovou pletí a protože jsem už tušil, že se chystá nějaká slavnost, požádal jsem o šminku z plodů ‚urukú‘ a natřel jsem se celý rudou červení. Věděl jsem, že tak bílý, jak jsem byl, bych nemohl ‚na ulici‘, protože bych budil přílišnou sensaci. Šminkování udělalo na hostitele výborný dojem, ale mělo za následek, že jsem hned ten večer dal stavět ‚svůj dům‘.....Z obávaného hosta jsem se stal hostem vítaným a byl mi přinesen nejprve veliký ‚parikó‘ a pak celá výstroj čaroděje, abych se ‚slušně oblečen‘ mohl účastnit příštích slavností.....A získal jsem nejen přátelství jednotlivců, ale důvěru všech, a ta mi umožnila účastnit se nejen nábožensko-

politických slavností, ale i pozorovat mnohé z intimního života Bororů a vysvětlit do té doby nepochopitelný zvyk: „kuvade“...’, (23, s. 37-45)

Dobrodružná cesta Friče k obávaným Bororům, jak je popsána v jeho knize, skýtala Fričovi pohled na jedinečné obrazy přírody a domorodé kultury. Velkou část Fričova popisu výpravy k Bororům jsem uvedl, jelikož jeho vyprávění je ilustrací, jak asi probíhaly podobné výpravy za domorodci i u jiných cestovatelů v minulosti. Z historie je známo, že často takové výpravy jednotlivců k domorodcům byly náročné, riskantní, vyčerpávající ale i nebezpečné. Nebezpečí pro cestovatele pocházelo ze strany přírody (např. divoká zvířata)⁷. Někdy nebezpečí představovalo pro cestovatele i samotné setkání s domorodci (nebezpečí napadení) a to vzhledem k tomu, že často panovaly nepřátelské vztahy mezi Indiány a bělochy. V tomto ohledu asi nikdo nemohl předem odhadnout průběh setkání bělocha s domorodcem.

Frič v okamžiku vstupu do vesnice Bororo shledal, že „nikdo“ nebyl přítomen, avšak věděl, že členové kmene se skrývali a čekali na jeho příchod. Zároveň Frič ve svém vyprávění zdůrazňuje význam smíchu k prolomení bariéry mezi ním a Indiány. Pohled na oškubané papoušky vyvolal u Friče „nehorázný smích“. Tato událost zapůsobila na domorodce podle jeho slov jako kouzlo. Vzhledem k tomu, že Indiáni neměli dobré mínění o běloších, asi nevěděli, jak na jeho příchod reagovat. Smích rozhodl v jeho prospěch a byl přijat mezi ně.

Ve výše uvedených vybraných pasážích nelze si nevšimnout následujících aspektů, které souvisí s jeho setkáním a pobytem s domorodci:

- **Parametr náhody:** Náhoda je důležitý aspekt každého mezilidského setkání. „Náhoda“ v podobě pohledu Friče na oškubané papoušky vyvolal jeho veselý smích a následně jeho „skoro dětský smích“ naladil domorodce pozitivně vůči němu.

⁷ Frič v průběhu své první cesty v Jižní Americe, při dobrodružství ve vnitrozemí Brazílie, byl napaden jaguárem a málem zemřel. Tato událost mu však pomohla v následujících dobrodružných výpravách za Indiány. U Indiánů totiž platilo, že člověk, který byl napaden jaguárem a přežil to, byl výjimečný a úctyhodný.

- Význam smíchu: Smích jako neverbální mezilidský komunikační prostředek prolomil jazykovou a psychologickou bariéru mezi Fričem a obávanými Indiány Bororo.
- Správná reakce: Setkání s čarodějem kmene proběhla neočekávaně dobře díky vynalézavosti a díky pohotovosti Friče. Jeho „správná“ reakce na slova náčelníka a na jeho tělesné pohyby umožnila přátelské přijetí Friče do vesnice.
- Získávání důvěry: Frič třemi činy získal ihned důvěru domorodců.
 - a/ Odevzdal své zbraně náčelníkovi kmene a to udělalo dobrý dojem.
 - b/ Cítil, že se jeho oblek nehodil k prostředí, a proto se přizpůsobil jejich způsobu oblékání.
 - c/ Uvědomil si, že jeho bílá pleť příliš kontrastovala s bronzovou pletí domorodců, a proto se nechal pomalovat různými barvami. Následkem uvedeného přizpůsobení bylo, že si ihned při svém pobytu dal postavit svůj privátní domek, jako kdyby byl členem kmene. Frič byl srdečně vítán svými hostiteli a byl vnímán jako bílý kouzelník.
- Význam délky pobytu pro prohloubení vztahů: dlouhodobý pobyt u domorodců mu umožnil získat nejen přátelství jednotlivců, ale i důvěru všech členů kmene.

Ve vyprávění Friče lze podle mého názoru rozpoznat několik klíčových aspektů jeho osobnosti:

- Frič neměl sebemenší problém přijmout diametrální odlišnost indiánské kultury.
- Je patrné, že asi intuitivně tušil, který postup je ten „správný“ pro pochopení mentality domorodců a to mělo za následek, jak vypráví ve své knize, že „z obávaného hosta jsem se stál hostem vítaným“.
- Frič nejenže snadno navázal vztah s domorodci, ale dokázal si s nimi vytvořit i přátelské a důvěrné vztahy.
- Frič dokázal nejen sdílet způsob života divochů, ale snažil se rovněž pochopit jejich zvyklosti, mravy a kulturu.

Jeho dlouhodobé pobyty u Indiánů mu skýtaly prostor pro prohloubení vztahů s členy kmene. Následkem toho bylo, že se časem účastnil i jejich náboženských a politických slavností a měl příležitost pozorovat jejich intimní život.

- Závěrem lze říci, že ve Fričově přístupu k Indiánům Bororo nebyl ani náznak nadřazenosti. Frič byl intuitivní, vynalézavý a uctívý vůči svým hostitelům.

Z následujících pasáží je patrné, jak hluboko Frič chápal a vážil si indiánské mentality, když dokázal rozřešit nepochopitelný zvyk domorodců - tak zvaný ‚kuvade‘⁸: „SVÉMU VESELÉMU SMÍCHU při pohledu na holé arary, svému přizpůsobení domorodým zvykům a náhodě mohu děkovat, že se mi podařilo rozřešit problém ‚kuvade‘. Jako jeden z kouzelníků směl jsem asistovat narození malého Borórka...Obyčejně bývá ‚kuvade‘ popisováno pány cestovateli - nadčlověky jako směšný a nesmyslný obřad zaostalých a nevědomých domorodců, hodný nejvýše útrpného povýšeneckého úsměšku. Nikdo se nesnažil pátrat po důvodech a výkladu, alespoň se to nikomu nepodařilo. Ale já žil s volnými Indiány už tehdy dosti dlouho, abych znal jejich vyhraněnou logiku, aby mi nebylo směšné vše, čemu já nerozumím, a abych chápal, že každý jejich čin, a tím spíše jejich obřad, je vážným a logickým důsledkem jejich světového názoru. Možná, že ten jejich životní názor neodpovídá pravdě - ale můžeme si být tak jistí, že ten náš je pravdivý?“, (23, s. 50-51)

Ve výše uvedeném textu lze pozorovat některé rysy Fričova způsobu myšlení ohledně domorodců:

- Frič ironicky označuje mnoho cestovatelů jako „pány cestovatele-nadčlověky“, a to proto, že takoví cestovatelé měli nadřazený a povrchní přístup k mentalitě a kultuře Indiánů.
- Frič si uvědomoval, že různí cestovatelé svým povrchním přístupem k „jinakosti“ vnímali různé činy divochů jako nesmyslné. Povrchní vnímání vede k nepochopení zvyklostí a způsobu života divochů a ke hloupému posuzování jejich činů (útrpný povýšenecký úsměšek). Povrchní vnímání tkví v odlišné

⁸ Podle Friče ‚kuvade‘ je určité chování manžela - Indiana (simulace nemoci), který chce tímto způsobem přilákat všechny nemoci, zlé duchy-bacily a odlákat je od milované matky při narození dítěte.

kulturní identitě cestovatelů a domorodců. Jak cestovatelé, tak i Indiáni, při kulturním kontaktu nepřekračují meze vlastní kultury, což má za následek nepochopení odlišnosti toho druhého.

- Podle Friče jen cestovatel, který prožil způsob života divochů, ví, že činy Indiánů mají své hluboké opodstatnění v jejich vyhraněné logice a v jejich světovém názoru. V tomto ohledu se Frič shoduje s Levi-Straussem. Jak Frič, tak i Levi – Strauss, kritizují různé cestovatele kvůli tomu, že tito dobrodruzi nejsou schopni překročit meze vlastní kulturní identity a pochopit domorodou kulturu.
- Frič svým vyprávěním hájí krásu kultury a světonázor Indiánů.
- Logickým závěrem soužití s Indiány a pochopení jejich kultury je, že Frič zpochybňuje i správnost úvah vlastní civilizace. V tomto ohledu Frič připomíná Levi - Strausse a jeho kritiku západní kultury, ale zároveň připomíná i všechny cestovatele, kteří pochopili hlouběji odlišnost indiánské kultury.

Jedno z hledisek, které vysvětluje přístup Friče k domorodcům, je jeho vztah k dětem: „Když jsem poprvé přišel mezi Sanapaná, přijel jsem do jejich hlavního „města“ na koni. Pro děti rodin, které žily daleko ve vnitrozemí, to byla novinka, a získal jsem si naráz přátelství celé vesnice tím, že jsem jednoho chlapce posadil na koně. Tak jsem si to já původně představoval, ale dopadlo to tak, že jsem musel všechny děti povozit, bez zřetele na to, že jsem sám byl unaven a že se blížil polední žár. A i když se všechny povozily, stále mne zlobily svým „ještě, ještě“, utýraly mne důkladně, ale mám děti rád a nedovedl bych vzbudit v některém lítost tím, že by se mu nedostalo téže radosti jako ostatním.“, (23, s. 67)

V této pasáži lze upozornit na dvě věci, co se týče Fričova příchodu do indiánské vesnice:

- 1) Frič upoutal pozornost svým příchodem na koni.
- 2) Frič posadil jednoho chlapce na koně a postupně i všechny ostatní děti vesnice. Následkem toho získal přátelství celé vesnice.

Pozoruhodné je podle mě spontánní chování Friče k dětem. Kuň sice upoutal pozornost dětí, ale nápad Friče posadit děti na koně bylo domorodci vnímáno jako největší projev přátelství. Jedním spontánním činem Frič získal naráz přátelství celé vesnice:

- Na Fričově přístupu k dětem této vesnice lze pozorovat originalitu, spontaneitu a každopádně jeho lásku k dětem. Nelze než souhlasit s tvrzením, že Frič svým přístupem k domorodcům uměl rychle získávat jejich náklonnost.
- Frič je při příchodu do vesnice unaven, je vyčerpán cestou, přesto obětuje svoji potřebu si odpočnout jenom proto, aby dal radost všem dětem Indiánů z kmene Sanapaná.

Frič měl úzké vztahy s Indiánským kmenem Čamakoko. V roce 1906 vypukla neznámá nemoc, která postupně decimovala hlavně klan Išira kmene Čamakoko. Frič se snažil Čamakoko pomoci, jak je patrné z jeho vyprávění: „Vzal jsem jednoho hochy z náčelnické krve s sebou nejprve k lékaři na Barranco Branco, pak do Asunciónu k slavnému lékaři dr. Gasparinimu, pak na kliniku do Buenos Aires, ale nikdo si s ním a s jeho nemocí nevěděl rady. Jel jsem do Evropy na kongres amerikanistů ve Vídni a nejednou jsem se octl před dilematem, protože žádný kapitán mi „divocha“ nechtěl vzít s sebou zpět – žádný nechtěl převzít odpovědnost. Rozřešil jsem to tak, že jsem ho skoro umírajícího vzal s sebou do Evropy a on mne sledoval jako stín skoro po celý rok všude, kudy jsem jezdil..... ale Čerwuiš se úplně pozdravil po té trošce kalomelu a santoninu. Rozhodl jsem se, že se pokusím vyléčit celý klan Iširů..... V hustém křoví a kolem bařiny se utábořili moji pacienti a jejich rodiny, a tak za dobu asi tří měsíců prošli mým lazaretem nejen všichni nemocní, ale i zdraví, ba i všichni jejich psi, kteří roznášeli nemoci – a všechny desinfikoval uvnitř. Pokud jsem se doslechl, zmizela epidemie, ale Indiánům to asi mnoho nepomohlo. Pravděpodobně jim bolivijsko-paraguayská válka dala poslední ránu a asi za ní vymřeli.-. (23, s. 57, 60)

Bez ohledu na to, že rozhodnutí Friče vzít si sebou mladého nemocného Indiána do Evropy, pro něj znamenalo dost komplikací a starostí, učinil tak, což dokazuje pevnost jeho vztahu k Indiánům. Text v první řadě ilustruje, že:

- Cestovatel stál před velmi choulostivou situací. Nemocného Indiána, kterého vzal s sebou do Buenos Aires, žádný lékař

nedokázal vyléčit. Hoch se musel následně vrátit zpátky, ke svému kmeni ale nikdo nechtěl převzít odpovědnost za doprovod hoča „domů“. Zároveň Frič spěchal na kongres Amerikanistů, který se konal ve Vídni a nevěděl, co měl dělat s mladým Indiánem.

- Frič se nakonec rozhodl vzít Indiána Čerwuiše s sebou do Evropy a v Praze s ním pak žil rok společně ve svém bytě. Indián tak poznal evropský způsob života⁹.
- Nakonec byl Indián uzdraven v Praze a Frič při návratu k Indiánům Čamakoko v Paraguayi přinesl s sebou „lék“, kterým zachránil své milované Indiány.
- Frič tyto Indiány sice zachránil od nemoci, ale přesto bolivijsko-paraguayská válka byla pro ně osudová. Vedla totiž skoro k jejich zániku.

Podle mého názoru spočívalo Fričovo etické dilema v rozhodnutí, zda nechat nemocného hoča svému osudu (pravděpodobně s následkem smrti) nebo převzít odpovědnost a vzít ho s sebou do Evropy a zkusit ho zachránit.

Ze způsobu, jak vyřešil tuto dilematickou situaci, lze dospět k následujícím závěrům:

- Frič byl především člověk činů. Mnohokrát v praxi ukázal, jaký je jeho postoj k domorodcům. Poselství jeho činů lze shrnout slovy: humánní přístup k odlišným jedincům je nezávislý na původu, kultuře nebo rase jednotlivce.
- Vztah Friče k domorodcům byl autentický, vlídný a myslel na ně jako na skutečné přátele. Frič se dokázal vcítit do životních situací divochů, do jejich problémů a v rámci svých možností jednal v jejich prospěch a někdy i na úkor svých vlastních zájmů.

⁹ Tento mimořádný příběh jihoamerického Indiána je popsán ve Fričově knize s názvem „Čerwuiš“. (26)

- Konkrétní příběh záchrany Indiána Čerwiše a snaha Friče zachránit i celý jeho klan dokazuje mimo jiné, humánní přístup tohoto cestovatele k Indiánům Jižní Ameriky.

Frič byl člověkem zvědavým, který neustále hledal odpovědi na otázky, které nechápal. V jedné marginální životní situaci prožité spolu s Indiány si uvědomil důvod studu Indiána při sněžení potravy před ostatními Indiány.

Z následující pasáže je patrné, že jen v rámci extrémních podmínek se vnímavému pozorovateli odhaluje důvod určitého chování divochů: „a tehdy jsem pochopil stud jíst před jinými. Každý se se svým úlovkem tajil, schoval se před ostatními a potravu snědl za syrova. Já sám bych byl považoval za surovost, kdyby byl někdo jedl svůj úlovek veřejně. Poznal jsem hrůzu „hladových očí“ a chápu Indiána, který má častěji příležitost je poznat, že by nedovedl jíst, když by neměl tolik, aby se podělil se všemi přítomnými. Nechutnalo by mu jídlo, nemohl by spolknout sousto. Takový je Indián. Ale i na nejhorší druh bělocha – na lichváře – spekulanta dovedou působit „hladové oči“. V pevnosti Bahia Negra byl v těchto dobách jeden obchodník, který měl zásoby potravin a těšil se na hlášenou povodeň, že hodně vydělá...V den, kdy jsem před hladem utíkal do vnitrozemí, stoupla voda tak, že zaplavila spekulantovo skladiště. Už jsme byli hluboko ve vnitrozemí, když náš dohonil Indián a vyprávěl, že se lichvář zastřelil – nemohl prý snést pláč hladových dětí.“, (23, s. 68-69)

Při čtení knihy „Indiáni Jižní Ameriky“ si čtenář uvědomuje, že Frič prožíval často v divočině velmi extrémní životní situace. Jedna z nich se odehrála tehdy, když Frič musel utíkat spolu s dalšími indiány před hladem do vnitrozemí. Frič upozorňuje na situace, které vznikaly při extrémních životních podmínkách v divočině, a jak se při nich odhaluje „pravda“ určitého chování domorodců. Ve výše uvedeném textu lze upozornit na následující aspekty:

- Frič v marginálních životních podmínkách divočiny pochopil, že pocit hladu a hrůza „hladových očí“ nutí Indiány, kteří často takové situace ve svém životě prožívali, je důvodem studu při sněžení nějaké potravy.

- Cestovatel popisuje ve své knize, že i nevlídný obchodník-spekulant, nebyl schopen snést pláč hladových dětí a zastřelil se.
- Ve Fričově vyprávění ohledně této extrémní situace je implicitně vyjádřen jeden základní princip života. Jednotlivec, který touží po porozumění nejasnému chování nebo zvyklostem divochů, by mohl nalézt vytouženou odpověď v momentě prožití výjimečných životních podmínek Indiánů, což se Fričovi mnohokrát stalo.
- V tomto ohledu Fričův popis této extrémní životní situace připomíná vysvětlení analogické situace Lévi – Strausse. Slavný antropolog ve svém cestopisu ‚Smutné tropy‘ také popisuje situaci, kdy divoši prožívají extrémní hlad. Z pohledu Strausse pocit hladu divochů vysvětluje jejich chování¹⁰. Frič a Lévi - Strauss v tomto kontextu sdělují čtenáři jednu důležitou myšlenku a to, že pochopení některých aspektů „jinakosti“ přichází jen s prožitím skutečných životních situací odlišných lidí.

Frič dále ve své knize popisuje, že z různých důvodů někteří Indiáni utíkají ze svého kmene a pobývají na pokraji divočiny. Ti Indiáni, kteří jsou neustále ve styku s bělochy, jsou nazýváni „civilizovaní Indiáni“: „a přece jsou to tábory nebo vesnice takových „civilizovaných“ Indiánů, které jsem pramenem informací mnohých „cestovatelů“ a kritiků. Jak rádi by se vrátili mezi své, do divočiny, a ochotně, třeba bezplatně se nabízejí za průvodce turisty nebo cestovatele, aby se pod jeho ochranou mohli vrátit. Ale vždy, když jsem se dal zlákat jejich nabídkami a přijal jejich služby, jsem poznal, že jsem chybil, že jejich přítomnost mi vzala veškerou důvěru a jen s velkou námahou nebo náhodou se mi podařilo původní nedůvěru rozbít. Nejlepší výsledky, nejlepší pozorování a nejvíce přátel jsem získal u těch Indiánů, ke kterým se přišel sám jako chudý běženeček a spoléhal jsem na jejich pomoc a mnohdy i na jejich pohostinství. Pocit pohostinství a vůle pomoci ubožákovi nevymizela ani z těch degenerovaných pobřežních Indiánů,...“, (23, s. 98)

¹⁰ Vysvětlení této pasáže Smutných tropů uvádím v podkapitole „Etika a individuální cestovatele“.

Frič konstatuje, že vliv bělochů na tyto „civilizované“ Indiány, má neblahé účinky na jejich povahu. Takový Indián by se rád vrátil mezi své, jelikož styk s bělochy mu nepřináší nic dobrého. Srovnání „civilizovaných“ a volných Indiánů vede Friče k určitým zjištěním:

- Frič si uvědomoval, že „civilizovaným“ Indiánům lze jen výjimečně důvěřovat. Zřídka dokázal rozbít nedůvěru, kterou u nich vypěstoval styk s bělochy. Přesto podotýká, že i takoví Indiáni neztratili své lidství a byli stále schopni přijmout nějakého ubožáka, Indiána, který přišel k nim pro pomoc.
- Jinak vnímá volné „necivilizované“ Indiány. Frič konstatuje v textu, že vždy mohl spoléhat na jejich důvěru a na jejich přátelství.

Srovnání psychických vlastností mezi bělochy a Indiány u Friče vždy vyznělo ve prospěch Indiánů. Skuteční jeho přátelé byli domorodci a nikoliv lidé jeho vlastní kultury. Z pohledu Friče s civilizací přicházela nedůvěra, nepřátelství a zničení jedinečného světa Indiánů.

Jakým kritikem bělochů se stal Frič, lze vyčíst i z následujících vět jeho knihy: „S tímto vládcem nad duševním životem Guaranů se setkali španělští dobyvatelé, také více méně světlé pleti, vousatí, vládnoucí bleskem a hromem svých mušket, ale ne dobří, ne ochránci všeho živého, ale lupiči, násilníci, vrahové rozmrzení nad tím, že se setkali s domorodci, kteří neměli žádné zlato ani stříbro. Přesto je Guaranové přijali víc než přátelsky. Jak by jim mohli ubližovat synové jejich prapředka slunce? Dali jim nejen pohostinství, ale nabídli jim své ženy a dcery. Za odplatu měli: otroctví a nucenou práci“, (23, s. 100)

Frič poznal svět divochů zhruba 30 let před výpravami Levi-Strausse do těchto končin. Jeho dobrodružství mu odhalilo krásu a rozmanitost indiánské kultury. Navíc se stal zastáncem Indiánů a kritikem své vlastní civilizace. Frič není antropolog – myslitel jako Levi-Strauss. Přesto studoval a prozkoumal indiánskou kulturu a v několika směrech je jeho pohled a postoj vůči Indiánům podobný pohledu a postoji francouzského antropologa vůči divochům.

Ve Fričových studiích indiánské kultury se mu pomocníkem stal jeho vztah k dětem. Jak jsem výše uvedl, Frič dokázal rychle získávat náklonnost dětí, jak je to například patrné při jeho příchodu do vesnice kmene Sanapaná. Indiánské děti hrály důležitou roli při jeho pobytech v domorodých vesnicích: „Mou největší slabostí byly odjakživa děti. Vždy jsem je měl rád a ještě raději si s nimi popovídal. Vždyť hlavně dětské trpělivosti vděčím za většinu slovníků indiánských řečí, které jsem sepsal. Byly vždyými prvními učiteli“, (23, s. 105)

Dodnes není doceněna badatelská práce Friče mezi Indiány. Přesto sestavení 36 slovníků indiánských jazyků je jedna z aktivit, která dokazuje jeho snahu provést systematickou antropologickou práci mezi domorodci. Indiánský svět před jeho očima rychle mizel a on si dal za úkol některé aspekty indiánského světa zaznamenat s pomocí indiánských dětí a zachránit je tak pro vědu i pro budoucí generace.

Na několika místech Fričovy knihy lze rozpoznat jeho porozumění a obdiv ke kultuře Indiánů: „Každý indiánský kmen má nějakou vlastnost nebo nějaké umění, jehož je „pánem“, v němž vyniká. Tak jsou Guató žijící v lagunách „pány kanoí a velikých těžkých luků“, Boróro „pány zpěvu, veršů a rytmu“, Čamakokové „pány barev ptačího peří“, z něhož tkají své obřadné obleky a ozdoby, a Kađuveové jsou „pány ornamentů“.....Jen někteří staří uměli v ornamentech číst jejich význam. A staří neradi o tajemstvích svého kmene vypravují cizincům. Ale já nebyl cizincem, byl jsem jejich přítelem, **byl jsem jedním z nich** – mohl jsem leccos vyzvědět – ale zanedbal jsem to – měl jsem jiné zájmy a starosti...Já byl u těchto „pánů ornamentů“ třikrát: Po prvé roku 1903 jsem se k nim uchýlil jako chudý běženeček. Moji přátelé se zapletli do revoluce a prohráli. Půda nám byla v Paraguay horká a Indiáni mne krásně přijali, přestože jsem přišel s prázdnýma rukama. A přece jsem se vrátil se čtyřmi jízdými voly naloženými sbírkami. Po druhé jsem přijel roku 1906 s velikým nákladem výměnného zboží. Přijel jsem „dělat“ sbírky. To už zkazilo náš přátelský poměr. To už ve mně viděli obchodníka a snad tušili můj tajný záměr. Bylo to sprosté lupičství, omluvitelné jen tím, že se dělo ve službách vědy, (23, s. 115-117)

Při svém pobytu u Indiánů kmene Kađuvejů Frič pochopil, že jejich ornamenty skrývají hlubší význam¹¹. Ale při dalších návštěvách tohoto kmene bylo jeho hlavním záměrem „dělat“ sbírky, jak o tom sám mluví v textu. Z tohoto pohledu jeho další cesty a pobyty u těchto domorodců vedly k následujícím důsledkům:

- Z etického hlediska je významný popis procesu, který vedl ke ztrátě důvěry Kađuveů. Frič byl jejich přítelem, přesto „dokázal“ ztratit jejich důvěru. Jeho vyjednávání s domorodci vypadalo jako „bělošský obchodování“, a to byl i důvod, který vedl k pokažení jejich přátelských vztahů.
- Vzhledem k tomu, že byl přítelem kmene, měl možnost se dozvědět víc o významech tohoto „malířství“. Přesto „viní sebe“ za to, že kvůli jiným starostem zanedbal tuto příležitost a jen málo se zabýval touto problematikou.
- Z celého jeho vyprávění o vzniklé situaci je jasná jedna věc. Jeho „změněný“ přístup ke Kađuveům pokazil i jeho vztah k nim. Navíc Frič neshledal nic špatného na chování domorodců. Všechno způsobil on sám.

Na konci kapitoly „PÁNI ORNAMENTU VE STŘEDNÍ BRAZILII“, autor předkládá jednu z nejzajímavějších fotografií své knihy. Na ni dokumentuje cestovatele namalovaného po způsobu malování indiánského kmene Kaduveů. K fotografii je přiložen nebo připsán komentář, který vypovídá o jeho postoji k domorodcům:

¹¹ Systematický výklad významu ornamentů podal později Levi-Strauss, který o zhruba třicet let později navštívil stejný indiánský kmen.

6- Obraz, s. 129. Komentář, s. 128: Šel jsem navštívit ministra nebo presidenta jihoamerických republik, oblekl jsem si frak. Chce-li ale cestovatel pochopit člověka divočiny, musí odložit šaty, oholit brvy a obočí, stát se jedním z nich, a u Kaduveů dát se malířkou kmene pomalovat...“, (23, s. 128-129)

V uvedeném komentáři je podle mého názoru vyjádřeno implicitně a explicitně několik důležitých myšlenek:

- Každé lidské společenství má své jedinečné zvyklosti a to platí jak pro bělochy, tak i pro domorodce. V tomto ohledu nám pohled Friče připomíná Herodota, který svými výpravami pochopil různorodost zvyků a mravů lidí.

- Podmínkou pro pochopení člověka divočiny je ochota a schopnost cestovatele se mu přizpůsobit (odložit šaty, atd.).
- Eventuální cestovatel, který by se chtěl vypravit k Indiánům, musí zvolit dost radikální strategie, pokud je chce pochopit, a to je vyjádřeno slovy „stát se jedním z nich“.
- Poslední okolnost, které si nelze nevšimnout je, že pochopení a ne pouhé poznání domorodců skýtá prostor, aby kulturní kontakt cestovatele a „divocha“ nevedl k mezikulturní konfrontaci.

Ve výše uvedeném komentáři Friče je podle mě skryta vhodná strategie, jak přistupovat k odlišným lidem. Snaha se jim přizpůsobit, napodobení určitých aspektů jejich života nebo dokonce ochota žít v souladu s jejich životními podmínkami, vede ke sblížení obou stran. V případě Friče jeho dlouhodobé soužití s domorodým obyvatelstvem Jižní Ameriky a jeho množství přátel mezi členy indiánských kmenů dokládá úspěšnost této strategie.

Ovšem Fričovo soužití s Indiány nezůstalo nepovšimnuto jeho kritikům z řad bělochů, kteří mu vyčítali přátelský vztah k Indiánům: „Bojím se, že rozčarují mnohého čtenáře ‚indiánek‘ když mu řeknu smutný fakt, že Indiáni mají vši...Nerad někomu kazím iluze, ale je to pravda a je to přirozené, že se v tak bujných černých hřívách daří těmto parazitům. ‚Jak se můžete s tou špinavou a zavšivenou bandou přátelit a jak se jich můžete zastávat?‘ To byla nejčastější námitka, kterou jsem slyšel.“ (23, s. 136)

Ve výše uvedených úryvcích lze upozornit na tyto skutečnosti:

- Běloši vnímali Indiány velmi povrchně, když jim stačilo k jejich odsouzení jediný fakt a to, že Indiáni mají vši. V kontrastu s povrchním vnímáním většiny bělochů, Fričův přístup k domorodcům zahrnuje nepodmíněné přijetí podmínek života domorodého světa a z toho vyplývá i jeho bezproblémové přijetí skutečnosti, že divoši mají vši.
- Frič nejenom přijímá nepříjemnou skutečnost, že Indiáni mají vši, ale zastává se jich a vysvětluje i důvody, proč tomu tak je.

Nelze než upozornit na jeden důležitý aspekt při poznávání odlišných kultur. Ani dlouhodobý styk s odlišnými světy (v našem případě svět bělochů a svět domorodců) nezaručuje pochopení „jinakosti“. Jak dále Frič popisuje ve své knize, i misionáři, kteří se dlouho stýkali s domorodci, a kteří se snažili pomoci Indiánům, často nechápali jejich chování. Tato skutečnost je ilustrována Fričem v následujících větách: „...Misionáři hlídali své druhé indiány, aby jim zase neutekli, měli už radost a naději, když první děti začaly chodit do nové školy -...zakázali jim před odchodem zapálit své boudy. Výsledek, byl, že se na misi dlouho neobjevil žádný Indián. Misionáři to nemohli pochopit. Já to chápal a byl by to snadno pochopil každý misionář, kdyby byl koncem druhého týdne Indiánům vnuceného pobytu přenocoval v jejich vesnici, nebo kdyby v ní jen chvílku poseděl a pobesedoval...„podivně konservativní lid’ stěžoval si jeden cukrovarník, „kdybyste jim paláce postavil, nebudou tam bydlet a dají přednost svým špinavým boudám. Není možno je zcivilizovat’...Nezbývá mu tedy nic jiného, když se rozmnožily blechy, než odstěhovat se jinam a zapálit dům, aby s ním shořeli i blechy...“ (23, s. 141-144)

Zdánlivý nesmyslný čin Indiánů „zapálení boudy“ měl důvod velmi prostý, a to bylo rozmnožování blech. Z výše uvedených úryvků lze učinit následující závěry:

- Misionáři žili dlouho vedle některých indiánských kmenů. Snažili se jim pomoci a oba světy nějakým způsobem spolupracovaly. Přesto misionáři nemohli pochopit chování domorodců. Je patrné, že styk a poznání odlišných lidí nestačí k jejich pochopení.
- Nepochopení vede k povrchnímu posuzování domorodců, jak je to vyjádřeno ve větě: „Není možno je zcivilizovat“.
- Frič svým vyprávěním ještě jednou sděluje čtenáři jednu základní pravdu o životě domorodců a to, že by stačilo sžít se s divochy a jejich způsobem života a některé jejich „nesmyslné“ činy by se mohly ihned stát pochopitelné.

Kulturní a jazykové rozdíly mezi odlišnými lidmi vedou k nedorozumění a následně i k nepochopení. Tato mezikulturní konfrontace je výstižně ilustrována Fričem v následujícím textu: „Běloši žijící

na pokraji divočiny jsou přesvědčeni, že Indiáni jsou tvorové velice neinteligentní. Ten názor šíří i ti, kteří sami jsou analfabety, ale počítají se mezi civilisované „cristianos“. Já a všichni lovci, kteří se s Indiány stýkali dlouhá léta, jsme právě opačného názoru. Myslím, že názor prvních je odůvodněn několika faktory: Hlavním je oboustranná neznalost řeči – jeden mluví o voze a druhý o koze a jeden druhého pokládá za hlupáka. Druhý je se strany domorodců vypěstovaná mazanost. Indián zrovna tak těžko chápe bělošskou mentalitou, jako běloch jeho. Ale běloch je mu ještě nevypočitatelnější. Žádá nejnemožnější věci, dává nejnesmyslnější otázky – (jako není-li zlato a petrolej v Čaku) – a není-li mu vyhověno, používá často násilí a bezpráví. Indián je slabší – ne sice jako jednotlivec, ale jako národ, a přenáhlení jednotlivce odnese celý kmen – a ze zkušenosti se naučí, že nejlepší obranou je *stavět* se hloupým, dělat, jako by nerozuměl. Nejpřesnější pojmenováním by bylo: švejkovina, a ta je u Indiánů virtuosně vyvinutá. Ale nejčastěji to bývá nedorozumění a z toho pocházející nepochopení...Ale mne samého zajímalo, proč odolal Indián takovému lákadlu, jako je kořalka,...Vysvětlilo se to velice jednoduše. Přítel požádal mladíka, aby vzal s sebou jeho papouška nějakých pět set kilometrů divočinou a vyměnil ho pro něho za niklák, který mu právě chyběl do náhrdelníku. Nemohl potřebovat dvouniklák, protože by to nebylo symetrické, tím méně mohl, potřebovat papírové peso, i když mělo desetinásobnou cenu. Kdyby nebyl dostal právě hledaný niklák, byl by trpělivě nesl papouška pět set kilometrů zpět. Šlo o svěřenou věc, šlo o službu příteli, a tu neplatí dle indiánského názoru žádná lákadla a žádné spekulace. (23, s. 175-176)

V několika výše uvedených větách Frič výstižně popisuje důvody vzájemného nedorozumění mezi bělochy a domorodci, ale i příčiny panující nedůvěry mezi nimi. Příčinu vidí v odlišném úhlu pohledu každého z nich, přičemž jednomu se ten druhý jeví jako hloupý. V tomto kontextu kontrastuje Fričův následný popis vztahu důvěry a závazku mezi Indiány.

Z hlediska mého výkladu je důležité zdůraznit následující myšlenky:

- Frič si velice vážil Indiánů a měl úzké vztahy s nimi. Měl velmi bystrý způsob myšlení a dokázal kriticky popsat i slabé stránky svých přátel z divočiny.
- Mezikulturní konfrontace staví často nepřekročitelné bariery mezi odlišnými lidmi. Tato skutečnost se mnohokrát projevila i v cestování.

- Schopnost vnímat věci i z úhlu pohledu toho druhého řeší mnoho problémů v mezilidských vztazích.
- Nadřazenost silnějších vůči slabším byla vždy zdrojem mnoha konfliktů a zároveň podle mého názoru, vyjadřuje i neetický postoj.
- Frič měl schopnost vnímat věci i „očima těch druhých“, a proto věděl, že věci často jsou ve skutečnosti jiné, než se jeví.
- Domorodci pokud nebyli ovlivněni bělochy, neztráceli kvalitu svých psychických vlastností. Fričův popis „služby přáteli“ (niklák) ilustruje kvalitu přátelství mezi Indiány.
- Frič byl cestovatelem, který prožil a pochopil domorodý svět jako málo jiných cestovatelů. Jeho výpravy mu umožnily odhalit krásu duševního a psychického světa Indiánů. Stejnou věc však nelze najít v jeho pohledu na svět bělochů.

Otázka důvěry je v mezilidských vztazích klíčová. Pro Friče bylo důležité nejen získávat důvěru domorodých Indiánů, ale zároveň i to, aby i oni si zasloužili jeho důvěru. Ve svém vyprávění Frič ilustruje, jak svěřil bednu se svými věcmi náčelníkovi Kūrā po dobu své nepřítomnosti ve vesnici. Po návratu do vesnice našel svou bednu prázdnou a nechápal co se děje. Vysvětlení chování domorodců odhaluje rozhovor Friče s náčelníkem Kūrā: „Zeptal jsem se tedy přímo: ‚Jak to je? Moje duše viděla včera v noci bednu prázdnou a teď je plná?‘ ‚Byla prázdná celou dobu, co jsi byl pryč. Měli jsme tu návštěvou několik cizích Indiánů Lengua a já měl strach, aby něco neukradli. Rozdělil jsem tvé věci svým lidem. Každý dostal tolik předmětů, kolik má prstů na rukou, a tolik jich musel vrátit a dát na místo a v tom pořádku, jak je dostal. Nechybí ti nic z tvých věcí.‘ Na vápenici jsem vzal tykev se seznamem a vyložil celý obsah bedny. Opravdu v ní byl vše a ve stejném pořádku, jak jsem to zanechal při svém odchodu. (23, str. 183)

Při zkoumání jednání určitého jednotlivce (zde českého cestovatele) nelze nevízt v úvahu i jednání té druhé strany (zde Indiánů). Z tohoto hlediska je důležité zdůraznit následující poznatky:

- Dobrodružství Friče u domorodců poukazuje mimo jiné na to, že vytváření eventuálního vztahu důvěry vyžaduje snahu obou stran.
- Dynamika vzájemné interakce jednotlivců otevírá nebo zavírá prostor pro vzájemné pochopení a pro upevnění jejich vztahu. Frič se dostal do situace, že začal podezírat své přátele z krádeže, ale zároveň jeho dřívější zkušenosti s domorodci mu napovídaly, že Indiáni jsou poctiví a je možné jim důvěřovat. Následující den po svém návratu do vesnice se v rozhovoru s náčelníkem problémy okolo prázdné bedny nejen vyjasnily, ale ukázalo se, že ji přátelé Indiáni "svérázným" způsobem ochránili.
- Vztahy mezi lidmi nejsou statické, nýbrž se vyvíjí, mohou se prohloubit nebo pokazit, jak ostatně Frič ilustruje i na jiném místě své knihy.

Jedno konstatování českého cestovatele v jeho knize ilustruje složitost každého mezikulturního setkání a náročnost pochopení „jinakosti“: „...jak těžké je poznat způsob myšlení Indiánů a jak jsou to často jen nepatrné náhody, které nám umožní chvilkové nahlédnout do způsobu myšlení někoho jiného...“. (23, s. 184)

Poslední pasáže z Fričovy knihy, které jsem vybral pro svůj výklad, se týkají vyprávění o španělském cestovateli Ibarrety. Frič vysvětluje příčiny zabití tohoto cestovatele Indiány jako následek chování a jednání Ibarrety: „V době, kdy jsem se narodil, byl na Pilcomayo zabit slavný francouzský cestovatel Creveaux...Ale v každém případě byl Creveaux zkušeným cestovatelem, který vyšel po dobrém s bojovnými kmeny severní Brazílie. A přece ho zabili Indiáni v Čaku. Mnoho jich tam padlo před ním, několik ještě po něm. Polední byl Ibarreta. Jeho smrt způsobila největší rozruch...Takové bylo pozadí pověsti zlých, divokých a krvežíznivých Indiánů Čaka. Pokud stačily mé síly, použil jsem každé příležitosti obhájit ten dobrý, pohostinný lid před veřejností. A i teď, když jsou už vyhubeni, cítím se povinen odstranit kalumnie hozené na jejich hroby. ‚Jak se můžete zastávat takových zákeřných vrahů,‘ bylo mi namítáno, ‚a co Ibarreta?‘ Jeden z hlavních, osobních cílů mé výpravy na Pilcomayo bylo vyšetřit smrt tohoto španělského cestovatele...Díval se na domorodce jako na méněcenné, sebe považoval za nadčlověka a mimo to byl nahluchlý. Nahluchlí lidé bývají nervosní a snadno podražitelní...Byli to Indiáni Pilagá a Karraim, o jejichž existenci se tehdy vůbec nevědělo, oni také jistě nevěděli, co provedl krotkým

Indiánům na misi, ale to vše mohl vědět Ibarreta, který považoval za nedůstojné bělocha vyjednávat s Indiány...Konečně pochopil, co měl vědět od začátku, že se mohl mnohem lépe žít lovem a že mohl rozdělením přebytku masa mezi Indiány získat jejich přátelství a pomoc na prosekávání splavného kanálu. Ale aplikoval svůj nápad na nepravém předmětu. Aby ukázal Indiánům, že si puškou může opatřit dost masa, zastřelil jednoho z jejich koní!.....Jednoho z těch koní, kteří slibovali budoucí chov, Ibarreta zastřelil.....Ibarreta, který považoval samozřejmě koně za svůj úlovek a tedy za svůj majetek a přitom si uvědomil účelnost střelné zbraně, postřílel čtyři psy. Byl jistě přesvědčen, že je v právu. Odlišný názor měli Indiáni.....ale Ibarreta byl nejen rozezlený, ale také nahluchlý. Odmítl dát jakoukoli náhradu, nadával, a hlavně křičel. Nebylo třeba tlumočnicka, aby náčelníci pochopili urážky dle síly hlasu. Volný Indián dovede zapomenout i ránu pěstí, ale nesnáší, aby se na něho křičelo. Muselo to být velké rozčilení, když staříček, hubeňoučkový kazik Nohoče uhodil Ibarretu svou vlečnou palicí... Uhodil ho vsedě a rána nebyla asi příliš silná, přece ale stačila cestovatele omráčit a snad zabít...Abych čtenáři ukázal, jak citliví jsou Indiáni k hlasitému mluvení, odbočím k jedné příhodě, která mohla být i mě osudnou“ ...Přenechal jsem hon za koněm mezkaři a křikl jsem na oba hochy, jak mohli provést takovou pitomost a koně pustit.... Trvalo hezky dlouho, než jsme koně chytili, a když žádný z Indiánů nepřicházel, vraceli jsme se utmáceni na mýtinku...a ve stínu seděl Arikišó; ostatní Indiáni byli pryč. Když jsme přišli, vstal a mlčky odcházel. Zadržel jsem ho a ptal se ho, kde jsou ostatní. ‚Vrátili se na Ubá a já se vracím také.‘ Bylo marné všechno vysvětlování. ‚Mluvil jsi hlasitě na moje lidi.‘ To bylo jediné vysvětlení. Nic neznamenalo můj kamarádský vztah, získaný více než tříměsíčním pobytem, ničím mu nebyla slíbená ani očekávaná dary. Mluvil jsem hlasitě...Ne to už se na Pilagá nehodí. U těch musíme přidat, že nesnášejí rádi, aby nějaký neschopný blázen přišel do jejich země, kradl jim majetek a ke všemu je urážel. Ani to je nezadrží, že je to běloch, a nezměnilo by nic v jejich jednání, ani kdyby věděli, že byl polooficiálně vyslán vládou, aby stanovil hranice dvou států, které si dělají nárok na jejich území. Ale jak to vysvětlit veřejnosti, jak je obhájit v očích civilisovaných, kteří pro takové věci nemají měřítko, jaké má člověk, který žil v divočině?...Pilagové byli přece vyhubeni, aby na jejich území mohla přijít civilisace. Ted se tam lže, krade, nedodrжуje dané slovo, ba i zabíjí pro zisk, a to docela legálně...‘. (23, s. 190 - 201)

Frič neustále ve svém životě hájil zájmy domorodců. Přesto prožil beznadějnou situaci, když nestačil žádný důkaz k jejich obhajobě: Frič svým pátráním po příčinách smrti Ibarrety dospěl k závěru, že jednání Indiánů vůči Ibarretovi bylo férové. Přesto Indiáni Pilagá, kteří zabili

španělského cestovatele, v očích „civilizovaných bělochů“ zůstali navždy vrahy.

Ve výše uvedených pasážích přístup Ibarrey k domorodcům velmi kontrastuje s mým výkladem o přístupu Friče k Indiánům. V tomto ohledu lze zdůraznit několik důležitých aspektů týkajících se obou přístupů:

- Frič v textu velmi názorně ilustruje kam, až může vést špatné chování a jednání cestovatele v marginálních podmínkách setkání s domorodci.
- Přístup cestovatele Ibarrey k „jinakosti“ byl nadřazený, konfliktní, neuctivý, urážlivý a bezohledný. Jeho špatné chování a jednání k domorodcům vedlo podle Friče k jeho oprávněnému zabití.
- Ibarreta je výrazným příkladem cestovatele, který nemůže nebo nechce překročit meze vlastní kulturní identity. Navíc jeho pohled na domorodce jako na druhořadné bytosti a jeho chování k nim, mělo pro něho osudové následky.
- Pokud srovnám přístup k „jinakosti“ jednak Friče a jednak Ibarrey, nelze si nevšimnout, že každý z obou cestovatelů přistupoval k domorodcům diametrálně odlišným způsobem.
- Frič byl člověk, který dokázal kriticky vnímat i sám sebe. Toto vyplývá i z jeho vyprávění o ‚nesprávnosti‘ chování a jednání cestovatele Ibarrey, kdy uvádí příklad vlastní situace, při které se zachoval i on sám „neslušně“ vůči domorodcům.
- Cestovatel Ibarreta byl případem cestovatele, který by mohl sloužit jako příklad „špatného“ chování a jednání při cestách.
- Vycházím-li z Fričova vyprávění, Ibarretův postoj k domorodcům byl nejen „špatný“, ale byl mimořádným případem neetického přístupu k „jinakosti“.

Cestovatelství A. V. Friče do dalekých končin Jižní Ameriky, jeho setkání s domorodci a jeho pobyty u různých indiánských kmenů, vypovídají o jeho osobitém přístupu k odlišným kulturám.

Na závěr této kapitoly se pokusím shrnout několik klíčových aspektů Fričova dobrodružství a jeho přístupu k „jinakosti“:

- Frič měl zvědavou, odvážnou a dobrodružnou povahu; sám o tom mluví na začátku své knihy „Indiáni Jižní Ameriky“.
- Díky svému mládí (první výpravu do divočiny uskutečnil ve věku 19 let) a charakterovým vlastnostem Frič vyhledával nové zkušenosti a jiné kultury.
- Frič byl cestovatelem, který byl nositelem kulturní identity západní civilizace, ale přesto se dokázal povznést nad tuto kulturní identitu a zaujmout kritický postoj ke své vlastní kultuře.
- Kulturní a morální konfrontace, kterou prožíval při dobrodružstvích a setkání s domorodci, ho neodradila od touhy poznat a pochopit svět přírodních lidí. Konfrontace s nimi ho spíše vedly k zpochybnění obrazu vlastní kultury a etiky činů bělochů vůči Indiánům.
- Domnívám se, že některé Fričovy charakterové vlastnosti se podobaly vlastnostem lidí indiánských kmenů (dobrodružnost, férové jednání, vynalézavost, odvaha, osobitost, trpělivost, uctivost ke skutečné autoritě, autentičnost, atd.), a proto se dokázal s domorodci snadno ztotožnit.
- Frič dokázal rychle jednat a získat důvěru přírodních lidí divočiny. Asi vyzařoval určité osobní kouzlo, které spolu s jeho jednáním vytvářely podmínky pro vznik trvalejších vztahů s lidmi indiánských kultur.
- Frič vynikal svým „správným“ chováním a jednáním s Indiány. Přesto, že se dopustil ojedinělých chyb, jeho přístup k domorodcům byl přátelský, upřímný, uctivý, ohleduplný, humánní a rovnocenný, jak jsem ukázal při analýze vybraných pasáží jeho knihy. V několika hlediscích jeho přístup k domorodcům připomíná přístup Levi – Strausse.

- Měl mnoho přátel mezi Indiány. Svým přístupem pronikl hluboko do tajů života domorodců a do jisté míry se stal i jedním z nich, když si vzal za ženu Indiánku Lorái z kmene Čamakoko.

Z hlediska etického rámce navrhovaného v metodologii mé práce se můj výklad ohledně dobrodružství Friče za domorodci dostává k následujícím závěrům:

- Fričovo chování a jednání při setkání s původním obyvatelstvem Jižní Ameriky otvíralo prostor pro vznik jedinečných vztahů mezi cestovatelem a domorodci mimořádně vysoké etické kvality. Jeho přístup k divochům zahrnoval širokou škálu splněných předpokladů, které jsem nazval jako „etické maximum“.
- Frič byl mimořádným cestovatelem a lze ho považovat za výjimečný případ. Podle mého názoru byl vzorem etického přístupu k „jinakosti“, který splňoval maximum předpokladů, tzv. „etického maxima“. Z hlediska mého etického zkoumání cestování lze Friče chápat jako vzácný vzor etického chování a jednání jedince při výpravách za Indiány Jižní Ameriky.

KAPITOLA OSMÁ

1 - Krátký úvod - Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund

„Nelituji žádného dne, kdy jsme byli na cestách“

Miroslav Zikmund

Jiří Hanzelka (1920–2003) a Miroslav Zikmund (*1919) patří mezi nejslavnější české cestovatele. Mladí komerční inženýři se brzy po zahájení své pouti po světě, v polovině dvacátého století, proslavili jako cestovatelé, spisovatelé i jako průzkumníci.

J. Hanzelka a M. Zikmund se potkali v Praze na Vysoké škole obchodní před druhou světovou válkou. Vhledem k tomu, že se na začátku války uzavřely české vysoké školy, oba přátelé ji dokončili až po jejím skončení. Tehdy se mezi mladými inženýry vytvořilo výjimečné, nerozlučné přátelství. Pevnost jejich vztahu byla mnohokrát prověřena různými riskantními situacemi, které spolu oba přátelé prožili na cestách. Společně prožitá dobrodružství a tak zvaná „normalizace“ tehdejšího režimu, která měla velký vliv na jejich životy, upevnily jejich výjimečný vztah, který trval až do smrti Jiřího Hanzelky v roce 2003.

Během okupace začali plánovat své dlouhodobé výpravy po světě. Několik let před odjezdem na první cestu systematicky připravovali svůj plán „5“, což bylo označení jejich výpravy do pěti světadílů. Učili se cizí jazyky, prohlubovali své geografické, historické a jiné znalosti o zemích, které toužili navštívit. Mladí komerční inženýři toužili procestovat co nejvíce zemí na všech obydlených kontinentech světa.

Hanzelka a Zikmund v 50. a 60. letech 20. století uskutečnili svůj sen a během zhruba devíti let procestovali prakticky celý svět. Na svou

první cestu kolem světa se vydali na jaře roku 1947 z Prahy. Přes Evropu s automobilem značky Tatra se přes Evropu dostali do Afriky. S vozem Tatra T 87 projeli Afriku, Jižní a Střední Ameriku. Tato cesta trvala zhruba tři a půl roku a na konci roku 1950 se vrátili zpět do Prahy.

Druhou cestu kolem světa podnikli o několik let později. Z Prahy vyjeli na jaře roku 1959 tentokrát se dvěma vozy Tatra 805. Legendární dvojici v této expedici doprovázeli ještě dva další lidé. Cílem expedice bylo procestování Asie, Oceánie a Austrálie. Austrálii cestovatelé nakonec nenavštívili, jelikož expedice nedostala australské vízum. Expedice procestovala velkou část Asie a Oceánie a na konci roku 1964 se vrátila do Prahy po zhruba pěti a půl letech strávených na cestách.

Téměř celé dílo obou přátel se týká jejich dvou expedic po světě. Dílo vzniklo z jejich vzájemné spolupráce na cestách nebo po skončení jejich výprav. Jejich práce dosáhla nevídaných rozměrů. Napsali dvě desítky výjimečných cestopisů překládaných do mnoha světových jazyků. Při cestách vytvořili stovky cestopisných reportáží pro rozhlas a tisk, natočili několik celovečerních filmů i desítky televizních a dokumentárních filmů a pořídili tisíce fotografických snímků. V jejich sbírkách lze najít velké množství etnografických předmětů a cenného dokumentárního materiálu z cest.

Hanzelka a Zikmund představují v historii novodobého českého cestovatelství výjimečný cestovatelský fenomén. V době realizace jejich výprav tehdejší režim zakazoval občanům cestování po světě s výjimkou zemí východního bloku. V tomto ohledu se cestovatelství Hanzelky a Zikmunda, resp. jejich cestopisné reportáže, filmy, cestopisy a další práce, se staly jakýmsi oknem do světa pro celý národ. Z cestovatelů se staly legendy a jejich výpravy sledovaly miliony lidí po celé zemi.

Hlavním cílem výprav obou přátel bylo poznání světa a během trvání jejich cest i propagace automobilů značky Tatra. Za devět let procestovali víc než sto zemí světa. Jejich touha po poznání světa je patrná mimo jiné i z různých dílčích cest, které podnikali v rámci hlavní výpravy jako například: za poznáním přírody (zrození sopky v Africe,

vodopády) nebo při dobrodružstvích prožitých u původního obyvatelstva některých zemí (pygmejové v Africe a Šuarové v Jižní Americe), atd. Na začátku roku 1950 v Ekvádoru, při cestě po latinské Americe, se cestovatelé rozhodli poznat Indiány z kmene Šuarů. Prodloužení pobytu v Ekvádoru jim poskytlo příležitost podniknout jednu z nejriskantnějších a etnograficky nejvýznamnějších výprav v rámci jejich putování po světě. Cílem výpravy bylo poznat způsob života a kulturu Šuarů, spřátelit se s nimi, pořídit fotografie každodenního života Šuarů, zdokumentovat šuárská obydlí, a pokud možno i jejich zvyky a rituály na filmový pás, (30),(31), (32), (33), (34), (35), (36), (84), (85), (5, s. 625 – 634)

2 - Studie vybraných pasáží z knihy „Za lovci lebek“

Cestopis J. Hanzelky a M. Zikmunda „Za lovci lebek“ je inspirován mimořádným dobrodružstvím prožitým při cestě k indiánskému kmenu Šuarů žijících v ekvádorských pralesech. V knize je popsána jedna z posledních etap výpravy legendární dvojce po Jižní Americe. Na začátku knihy líčí cestu z peruánské Limy do ekvádorského Quita a popisují události, které vedly k dobrodružství prožitému u kmene Šuarů. Vypráví o komplikacích, které byly spojeny s vyřízením víz potřebných k průjezdu Kolumbií. Avšak tyto komplikace poskytly cestovatelům příležitost prodloužit si svůj pobyt v Ekvádoru a potřebný čas k prozkoumání kmene Šuarů. Ve své knize cestovatelé popisují okolnosti svého rozhodnutí a obavy ohledně plánované výpravy: „...“Velice lituji, señores, včera jsem dostal zamítavou odpověď své vlády....A čas, který jsme plánovali na Kolumbií a na Venezuelu, strávíme mezi Šuáry!“...Šuárové! Bylo cosi závratně opojného v tom jméně, něco, co vonělo netušeným dobrodružstvím a touhou probrat se nánosem dohadů, pověr a myšlenek ke skutečné pravdě,...„Aukové nebo Šuárové, to máte stejné divochy!“ zhrozili se přátelé nad naším nápadem, když jsme o něm začali uvažovat nahlas. „Víte vy vůbec, do čeho chcete strkat prsty?....Tak, občánku, a teď tu sedíš uprostřed Ekvadoru, s úvěrem nějakých pěti šesti týdnů,...Rozhodnutí bylo za námi....Dovědět se co nejvíc o Šuárech od lidí, kteří o nich věděli něco konkrétního nebo kteří dokonce byli na jejich

území. A pak vyhledat nejspolehlivější cestu k nim a zajistit si opěrné body. Bylo třeba vyloučit zbytečná rizika, bylo třeba cestu důkladně připravit...„Co vás to napadlo?“ ptali se jeden po druhém. „Mrzí vás hlava na krku? Jste málem na konci cesty a polezete do takové divočiny? Varujeme vás!“...„My bychom to chtěli udělat jinak, Michaeli...Chtěli bychom vidět Šuáry při jejich denní práci, žít nějaký čas mezi nimi a hlavně – spřátelit se s nimi...“...„Nejde nám o sbírky, seňor Bernal. Zajímají nás Šuárové. Chtěli bychom se o nich leccos dovědět, co by nám usnadnilo delší pobyt mezi nimi.“ „Mezi Šuáry?“ „Ano, chtěli bychom je poznat trochu blíž...“ „Není to zrovna bezpečné. Neradím vám to!“ „Žil jste mezi nimi dlouho. Jsou prý to vaši přátelé. Chceme mezi ně s dobrými úmysly. Snad byste nám mohl poradit.“...„A co vlastně mezi nimi chcete?“ řekl přísně. „Studovat jejich zvyky. Jejich jazyk. Poznat jejich denní život a pořídit dokumentární fotografie.“ Slovo filmovat jsme se neodvážili vyslovit...„Mám zetě, který mezi nimi žil...umí jejich řeč...může vás mezi Šuáry doprovodit...Manuel Suniga. Člověk, jemuž jsme na dlouhou dobu svěřovali svůj osud, člověk, který nám měl být průvodcem, tlumočníkem, rádcem, vyjednávačem a hlavně přítelem. Od první chvíle působil sympaticky svým zjevem i pomalou rozvážností.“ (32, s. 100, s. 102-104, s. 125, s. 132-133)

Ve výše uvedeném textu si lze povšimnout některých rysů charakteru osobností obou cestovatelů, které se projeví během přípravy dobrodružství za Šuáry:

- Z textu je patrný jejich dobrodružný charakter: Cestovatelé prodloužení pobytu v Ekvádoru využili jako příležitost k podniknutí riskantní cesty za nebezpečnými Šuáry. Zároveň byli nadšeni z představy prožití dobrodružství mezi členy kmene, kteří byli považováni za vrahy.
- Další rys jejich charakteru je odvaha: Všichni jejich známí, přátelé, ale i „civilizovaní“ Indiáni, kteří znali Šuáry, se snažili je odradit od jejich záměru uskutečnit výpravu kvůli reálně hrozícím nebezpečím, která představovala. Přesto cestovatelé projevili odhodlanost a na konci zrealizovali své dobrodružství.
- Metodičnost a systematičnost: Hanzelka a Zikmund byli výjimeční důkladností a systematičností přípravy na své cesty po světě. Je to skutečnost, která je patrná i z popisu strategie přípravy a postupu této dobrodružné výpravy.

- Přesvědčovací schopnost: z textu je patrné, že uměli vyjednávat, dokázali sehnat „pravého“ člověka, „civilisovaného“ Indiána se jménem Manuel Suniga. Indián znal Šuáry a stal se jejich průvodcem, rádcem, tlumočnickem a hlavně přítelem, jak sami popisují svůj vztah k němu.

Náročnost cesty do pralesa, složitost vyjednávání s Indiány a dovednost získat důvěru pravého Šuáry, jsou patrné z následujících pasáží: „...Několik hodin se už prodíráme pralesem. Cesta je stále obtížnější. Sestupujeme do strží, šplháme po strmých stráních, brodíme se potoky, co chvíli podlézáme nebo přelézáme padlé pralesní obory zavalivší stezku, stále častěji musíme odpočívat. Hlásí se únava. Konečně stěna vegetace prořídla. Vyšli jsme na malé políčko juky – a za ním se vynořila první skutečná héra...Po třetí za celou dobu putování jsme odkázáni jenom na tlumočnickovu poctivost, stejně jako mezi trpaslíky v Kongu a mezi Kafry v Transkei. Přestože nerozumíme z celého dlouhého rozhovoru ani slovu, pozorně sledujeme tuto halasnou konverzaci a aspoň z posunků, z odmlk a z tónu se pokoušíme předem uhodnout odpověď. Vatupi se ohlédne a dvakrát kývne hlavou. Chceme dovnitř, ale Manuel nás zarazil. Ve stejném zlomku vteřiny nám Vatupi zastoupil cestu a nastavil oštěp. „Proč, Manueli? Vždyť přece kýval na souhlas.“ „Šuárové to mají zrovna obráceně. Když vrtí hlavou na stranu, znamená to ano, když kývají dolů a nahoru, je to ne!“ ...„Don Miro, don Jorge, pojděte raději pryč!“ pobízí Manuel neklidně. „Vatupi vás dovnitř nepustí. Ale je ochoten převést vás na druhý břeh.“ První nezdar. Stůj co stůj se potřebujeme dostat do šuárského obydlí, ale po dobrém. Hůl přes koleno lámat nebudeme. Podráždit Indiány hned první den by nebylo rozumné...„To je Jambísa,“ řekl polohlasně Manuel. „Pravý Šuára...“ V prvním okamžiku tě spíš napadne, že by ses s ním o samotě nechtěl potkat. V jeho zjevu je podivná směs hrdosti a síly, odvahy a mrštnosti, přirozené krásy i krutosti. Stále jsme konečně tváří v tvář skutečnému Šuárovi. Lovci lidských hlav?...Jambísa soustředěně poslouchá, občas vyjádří svoje patrné uspokojení dlouhým, třikrát opakovaným hééé, podívá se po očku na nás a znovu pozorně sleduje Manuelův výklad...Mezi hovorem si pečlivě zapisujeme šuárské názvy zbraní, oděvu, zařízení héje, domácího náradí. Jambísa se nemůže vynadivit, když se po půl hodině vracíme k jednotlivým předmětům a jmenujeme je šuárskými názvy, abychom si ověřili správnou výslovnost. S netajenou nedůvěrou vzal na vědomí Manuelovo ujištění, že to nejsou nebezpečná kouzla. „V daleké zemi, odkud přišel irára, Jambíso, prý to dovede každý nejenom kouzelníci.“ ...Dospělí i děti však hladově sledují každý náš pohyb, každé sousto. Zveme Jambísu pokynem ruky, aby pojechl s námi. Za

chvíli už Manuel vysvětluje: „Nechce tomu věřit. Není zvyklý, že by se bílí chovali k Šuárům příliš laskavě. A pak...bojí se vzít si kousek slepice, kterou vám prodal. Je to vzácná pochoutka, kterou si sám málokdy může dovolit.“ ...„Musíme domluvit Jambísovi, aby pozval ostatní. Tohle přeci sami tři nesníme.“ „Ale podělte je sami, jinak si nevezmou!“ Než jsme se nadáli, zmizely s banánových listů i kosti, které jsme odložili...Případá nám to jako začarovaný kruh: vařená slepice – lidé – psi – živá slepice. Všichni hladoví, všichni žádostiví zbytků...Je po neslané hostině; doplňujeme chvatně poslední poznámky, připozdívá se a čeká nás dlouhá cesta zpátky. Musíme se ještě poradit s Manuelem. „Poslyš, mohli bychom se teď zeptat Jambísy na podrobnosti při obřadech tsantsy?“ Nedostal se k odpovědi. Jambísa nerozuměl ani slovu z našeho španělského rozhovoru. Ale jak zaslechl slovo tsantsa, jako by jím projel blesk. Ztrnul ve tváři, odložil slepičí kost a vstal. Manuel mu cosi spěšně vysvětluje, jistě aby zmírnil účinek neprozřetelně vyslovené otázky. Zdá se, že zbytečně. Mezi námi a Jambísou vyrostla náhle nepřeklenutelná překrada. Tentam je přátelský duch a pohoda, jež se za těch několik hodin v héji vytvořila. Studeně, bez jediného slova se s námi rozloučil. Ženy zůstaly v ekinturu a ani nevystrčily nos. Budeme-li chtít nafilmovat Šuáry při obřadech tsantsy, bude to asi tvrdý oříšek...„Slovo tsantsa nesmíte nikdy vyslovit, dokud vás Šuárové dobře nepoznají. Obřad tsantsy je pro ně věc života a smrti., (32, s. 137-138, s. 140-141, s. 145, s. 147-148)

Z výše uvedeného textu jsou patrné klíčové aspekty mezikulturního kontaktu, které hrály důležitou roli při prvních setkáních cestovatelů s Indiány:

- Význam tlumočnicka: Neznalost indiánského jazyka cestovatelé vyřešili s pomocí schopného tlumočnicka Indiána Manuela. Dovednost ve vyjednávání tlumočnicka Manuela vedla k tomu, že cestovatelé poznali prvního „pravého Šuáru“ Indiána Jambísa.
- Mylná interpretace kývnutí hlavy Indiána Vatupi (neverbální komunikace) ze strany cestovatelů měla za následek komplikace ve vyjednávání.
- Cestovatelé svými činy rychle získávali důvěru Jambísy: 1/ Zapisovali šuárské názvy různých předmětů a vyslovovali je před Jambísem. Následkem tohoto činu bylo získání jeho obdivu i přes počáteční nedůvěru Indiána, který viděl nebezpečná kouzla. 2/ Rozdělili se o své jídlo s Jambísou a se všemi přítomnými Indiány,

aniž by vyžadovali něco zpět na oplátku. Čin byl spontánní, nepřipravený, ale byl dobře vnímán Indiány.

- V průběhu setkání laskavý přístup cestovatelů k Indiánům vedl k tomu, že Jambísa byl udiven jejich chováním a jednáním. Jambísa vysvětlil tlumočnickovi, že není zvyklý na laskavé jednání ze strany bělochů.
 - Přílišná netrpělivost cestovatelů ve snaze poznat co nejdřív podrobnosti o obřadech „tsantsy“, vedl ke ztrátě důvěry Jambísy a k ukončení setkání.
- Dobrodružství za Šuáry ukazuje, že Hanzelka a Zikmund patřili mezi cestovatele, kteří si uměli získávat důvěru jiných lidí a zřetelně i důvěru Indiánů. Zároveň neznalost mentality Šuárů je vedla k omylům, které komplikovaly splnění jejich záměru poznat lépe obávané Indiány.

Cestovatelé poznávali postupně různé Indiány a časem byla jejich přítomnost známá i v dalekých hejích Šuárů: „...Před zahájením nové výpravy do šuárského území jsme najednou shledali, že nás znají Šuárové v nejdlejších hejích. Ujišťoval nás o tom Michael a ještě víc Manuel, který si nesmírně zakládal na tom, že nebereme na výpravy zbraně...později se nám svěřil, že tahle skutečnost působila na Šuáry nejvíc...“, (32, s. 158-159).

Z výše uvedeného úryvku je patrný určitý způsob přiblížení se cestovatelů k Indiánům, který umožnil získat důvěru domorodců dříve, než s nimi začali jednat:

- Cestovatelé si na své výpravy nikdy nebrali zbraně. Zpráva o této skutečnosti se rozšířila mezi Indiány a zapůsobila na ně. Indiáni byli zvyklí na to, že běloši vstupovali do jejich teritorií vždy ozbrojeni. Hanzelka a Zikmund tímto způsobem dávali Indiánům signál: „Jdeme k Vám beze zbraně, jinými slovy Vám důvěřujeme a nemáme žádné nepřátelské záměry vůči Vám“.

Návštěva Hanzelky a Zikmunda v obydlích misionářů žijících blízko domorodců jim odhalila pohled misionářů na Indiány: „...Na prstech byste

spočítali, kolik Indiánů za ta léta přijalo křesťanskou víru. Číst a psát jsme dodnes naučili jenom šest Šuárů. Ostatní posedí pár měsíců ve škamnách, pak je to najednou posedne – a utečou zase do pralesa. A víckrát je neuvidíme... Je třeba, aby už jednou přestali věřit těm svým prokletým – odpusťte, for Jesus Christ! – kouzelníkům, těm nemožným pověrám...’, (32, s. 166)

Cestovatelé při rozhovorech s misionáři zjistili, že misionářská dlouholetá snaha vzdělávat domorodce a přivést je ke křesťanské víře, se setkala spíše s neúspěchem. Ovšem rozhovory s misionáři o Indiánech odhalily, že misionáři nechápali mentalitu Indiánů, jejich chování a způsob života.

- Toto zjištění mě vede k následujícímu závěru: Dlouhodobý kontakt bělochů (zde misionářů) s domorodci je nutnou nikoliv však postačující podmínkou pro pochopení mentality a chování tak odlišných lidí.

Návštěva cestovatelů u Indiána Naanči odhaluje jeden klíčový aspekt, na který kladu důraz při svém výkladu a tím je význam délky času každého dobrodružství pro navázání důvěrného vztahu s jiným jednotlivcem: ...Po dlouhém přesvědčování si dal Naanči opravdu říci. Rozhodně to nebylo neochota, jak bychom so byli mysleli ještě před měsícem, než jsme poznali povahu a zvyky Šuárů. Tady neplatil ani kvap ani spěch: prales a jeho řád vlil do krve Šuárů vznešenost samu a nedovolil jim poznat úspěchanost civilisovaného světa. Jednání o tak významné záležitosti, jakou nesporně bylo přemístění pracoviště z přítmi v héji na volné prostranství, mělo důležitost vpravdě životní. Něco takového se Naančimu za celý dlouhý život nestalo!..,Můžeš nám, Naanči, ukázat, jak děláš své taráči a itipi?’ ,Vacike, vacike. Ale nejdřív musím udělat katamrahai.’ ,A co je katamrahai?’ ,Nit na tkaní, kterou sprádá z několika tenčích,’ vysvětluje Manuel... ,Pajang,’ řekl, navyklý už, že každé nové slovo opakujeme několikrát po něm, a provlekl se úzkým vchodem héje. Pajang byl tkací stav... ,Pajang je váš, vždyť už prý jste dali Naančimu krásný nůž předem...’ ,Dobrá, Manueli, ten byl za jeho trpělivost. A tady je druhý, za Nannčiho práci!’ , (32, s. 173-175)

Z výše uvedeného textu je v první řadě patrné, že cestovatelé:

- Si uvědomili, že ve světě Indiánů je vnímání času jiné než u bělochů a spěch nepřináší nic dobrého při jednání s Indiány.

- Respektovali „pomalý rytmus“ Indiána, který žil s rytmem pralesa a neznal uspěchanost civilizovaného světa.
- Přizpůsobili se dané situaci: schopnost, která jim mnohokrát pomohla při jejich putování mezi Šuáry.
- Z jednání s Naančim je patrný respekt a úcta k práci tohoto Indiána.
- Klíčový aspekt při jednání s každým jednotlivcem je čas. To platí mimo jiné i pro cestování. Získat důvěru domorodců vyžadovalo trpělivost a dostatečný čas, jak cestovatelé sami zjistili.

7- Hanzelka a Zikmund mezi Šuáry. (32)

Hanzelka a Zikmund uskutečnili několik dílčích výprav mezi domorodce. Ovšem jejich záměr byl, dostat se mezi „pravé Indiány“. Hlavní výprava za volnými Indiány a výjimečné setkání s nimi je popsáno v kapitole „SETKÁNÍ DVOU SVĚTŮ“ cestopisu: „Nad korunami pralesa na vysokém břehu Upana stoupá k obloze proužek dýmu. Jsou tam lidé, není o tom pochyb...objevil se na protějším břehu Indián. „Musí už tam o nás dávno vědět,“ řekl netrpělivě Manuel. „V pralesě jim neujde ani jediný cizí pohyb nebo zvuk. Tohle se mi nelíbí!“ ...„Na druhou stranu nás nepustí,“ vrátil se mrzutě. „Vor má, ale převézt nás nechce. Je přesvědčen, že jste vojáci.“ „Manueli, vysvětli mu, kdo jsme, vždyť nás tu Indiáni dávno znají...“ „Slyšel prý o vás, ale nechce věřit, že jste to vy. Já sám ho neznám a těžko ho mohu přesvědčit!“ Vypadalo to beznadějně. Byli jsme právě v nejchoulostivějším místě, s nímž jsme ve svých plánech nepočítali. Několik posledních dnů jsme se mohli pohybovat jenom v neblížejším okolí Čupientsy, bosí, nebo v silných vlněných ponožkách. Dokud se nezahojily všechny puchýře, odřeniny a boláky, nebylo ani pomyšlení, že bychom se dostali do bot a vydali se na nějakou delší cestu. V té době rozeslal Manuel nosiče různými směry, aby oznámili i ve vzdálených hájích náš příchod a zjistili, jaká je nálada pro naše přijetí a delší pobyt. Vrátili se s příznivými zprávami a dokonce se zdálo, že do našeho příchodu se podaří shromáždit ve vzdálené Ambúšově háji dostatečný počet Šuárů...Všechno bylo na nejlepší cestě; a teď prvního dne pochodu za Ambúšou, spustili před námi Šuárové závoru...V tom se vrátil Masingáši a vychrlil na Manuela příval vzrušených slov. Podle jeho posunků se zdálo, že intervence dopadla úspěšně. „Apiki je ochoten vás převézt. Uvěřil, Mašingášimu, že nejste nepřítel,“...Indián na druhém břehu zmizel jako pára nad hrncem ...„Ukaž mu tenhle sklápěcí nůž, Manueli, a řekni, že bude jeho, když nás všechny přepraví na druhý břeh a taky zpátky,...“„Pingara,“ vyjekl uspokojen, „bude můj...!“ A odrazil s prvním nosičem k protějšmu břehu. Trvalo to skoro dvě hodiny. Celou dobu jsme trnuli pokaždé, když se vratké plavidlo slátané z kluzkých kúlů a z lian odtrhlo od břehu a bleskem se octlo uprostřed dravé řeky, jakoby přissáto k zpěněným vlnám...Dopadlo to šťastně... Nadešly další hodiny namáhavého pochodu. Střídáme se s Manuelem v čele karavany, mačetou prosekáváme zarostlá místa. Únava se nám věší na paty,...Začíná se hlásit hlad, od rána jsme vlastně nic nejedli, je už dávno po poledni...„Don Miro, Chuanga se mne ptá, jestli byste mu dovolili, aby si odběhl domů, je už přes týden venku a rád by se podíval na ženu, čeká prý dítě...“„Když nás Chuanga pozve, můžeme s ním jít všichni. Někde stejně přespát musíme...“ „Vacike, vacike,“ zavrtěl Chuanga radostně hlavou na znamení souhlasu, když mu Manuel tlumočil návrh...Dorazili jsme do jeho obydlí za soumraku. Chuanga už nás očekával, vyběhl před héu a s rozzářenou tváří volal: „Uči, uči...“ „Má syna,“ vykřikl po něm Manuel, syna!“...Patrně už nás považoval za několikadenního

společného putování za tak důvěrné přitele, že před námi neměla zůstat nedotknutelnou ani přehrada mezi mužským a ženským oddělením jeho domova...Sedíme s Manuelem a s Chuangou kolem ohniště a kousek po kousku se dovídáme podrobnosti o šuárských zvycích spojených s příchodem dítěte na svět...V noci jsme nezamhouřili oko. Z ekinturu doléhalo naříkání a sténání mladičky Puchúpat, stále silnější, stále úpěnlivější. Jako kdyby věděla, že se pomoci odnikud nedočká, že bude sténat tak dlouho, až...Co teď? Jistě by pomohl penicilin...Co když se pokus nezdaří a Puchúpat zemře? Podle šuárských zákonů padne odpovědnost na nás stejně, jako kdy se léčení nepovede kouzelníkovi...Ohrozíme tím život vlastní i život Michaela, možná dokonce Manuela. Co uděláme potom, vzdálení jakékoli pomoci, beze zbraní, bez možnosti ústupu? K ránu se Pochúpatino sténání změnilo v křik,...„Jurko, pošleme pro Majka - rozhodně!“ „Musíme...Ještě před svítáním se Chuanga vydal s dopisem na cestu. Pochopil, že jde o život jeho mladé ženy a že je přece naděje, že mu nezemře...“, (32, s. 180-186)

Ve výše uvedeném textu lze upozornit na následující aspekty, které souvisí s hlavní výpravou cestovatelů za obávanými Šuáry:

- Náročnost cesty je patrná například při několikadenním pochodu pralesem, který měl za následek vytváření puchýřů, odřenin a boláků na nohou a projevil se únavou a vyčerpaností cestovatelů.
- Výprava byla provázena přírodními nebezpečími (např. dravá řeka), přesto cestovatelé pokračovali ve svém plánu.
- Počáteční přístup cestovatelů a tlumočnicka k domorodcům se ukázal jako úspěšný: brzy se dozvěděli, že nejobávanější Indiáni v pralese je očekávali na svých hájích s přízní.
- Při cestě se naskytly komplikace s jedním Indiánem, se kterým vyjednávali přepravu přes řeku. V této situaci jim pomohlo štěstí. Situaci pomohl vyřešit, jeden z jejich indiánských nosičů, který dotyčného Indiána znal.

Při studiu výše uvedených úryvků lze dospět k následujícím závěrům.

- Dilematické situace jsou běžným prvkem dobrodružných výprav za domorodci a vyžadují rychlou reflexi cestovatelů.

- Vyjednávací schopnost a vynalézavost cestovatelů se projevovala při každé komplikované situaci v jednání s Indiány.
- Zvědavost byl klíčový rys charakteru cestovatelů: neztráceli žádnou příležitost informovat se o způsobu života Šuarů a o jejich zvycích.
- Získávání důvěry: Je patrné, že měli talent pro získávání důvěry cizích lidí. Příkladem je jeden z nosičů výpravy, Indián Chuanga, který jim natolik důvěřoval, že je nejen pozval k přespání ve svém obydlí, ale navíc je pozval i do „ekinturu“ (ženské oddělení), kde bylo v tom okamžiku i jeho dítě.
- Humánní stránka charakteru cestovatelů jim pomohla vyřešit dilema, před které byli postaveni při rozhodování ohledně pomoci ženě Indiána Chuanga.

Hanzelka a Zikmund stáli před choulostivou situací, kterou nevěděli, jak řešit. Jakmile dorazili do obydlí Indiána Chuanga, jeho žena byla po porodu, ale její zdravotní stav se zhoršoval a oni museli na nastalou situaci nějak reagovat:

- Podle mě etické dilema cestovatelů spočívalo v následujícím rozhodnutí: zda indiánskou ženu ponechat svému osudu a pokračovat v bezpečí ve své výpravě nebo převzít odpovědnost za léčení Indiánky s rizikem, že v případě neúspěšného léčení dostanou celou výpravu do nebezpečí.
- Ze způsobu, jak vyřešili tuto situaci je patrné, že cestovatelé se dokázali nejen vcítit do každodenních životních situací Indiánů, ale i jim pomoci. Rozhodnutí cestovatelů pomoci nemocné Indiánce odkrylo mimo jiné jejich humánní přístup k Indiánům Jižní Ameriky. Na jiném místě cestopisu se čtenář dozvídá, že tato Indiánka byla vyléčena a zásah cestovatelů byl úspěšný.

Po zdlouhavé a náročné cestě oba cestovatelé konečně stanuli před vytouženým obydlím „pravých“ Indiánů: „...Pozdě odpoledne se před námi rozevřela planinka vroubená typickými dlaněmi kamote a vysokým rapíry kukuřice a třtiny. Za nimi stála prostorná héa. Místo, které se má stát na mnoho dní naším domovem a pracovištěm. Zmocnila se nás náhle podivná, tísnivá nálada...V čele héje se

rozestoupila čtyři závěrná břevna a mezi nimi se objevil starý, poněkud obtloustlý Indián; za ním dva další muži s dlouhými vlasy, všichni ozbrojeni oštěpy, které drželi pevně v pravicích. Zůstali nehybně stát před héjí a pátravě si nás prohlíželi; nato ustoupil starý Indián stranou a uvolnil vstup do héje. „Smíme vejít,“ zašeptal Manuel. Mimoděk jsme vykročili pravou...Oba mladí Indiáni, patrně Ambúšovi synové, sedí vedle něho a stejně naruživě si hladí své dlouhé havraní vlasy, jako by jim nesmírně záleželo na tom, aby právě dnes byli učesáni jako nikdy předtím...Za celou tu dobu si nás Šuárové ani nevšimli. A nepromluvili ani slůvko...Tváře pod těmito malůvkami zůstávají však stejně tajuplné, stejně záhadné, jakoby bezvýrazné. Co si tak asi Ambúša a jeho dva junáci myslí? Což měly pravdu všelijaké ty dobrodružné cestopisy a romány o Indiánech, jejichž netečnému, nepřítomnému výrazu nemohla nikdy bílá tvář porozumět, ať se Indián v duchu směl nebo připravoval plán zákeřného přepadení...? Vždyť jistě nejde o nic jiného, než aby mohl být apači, bílý člověk, který přišel z takové dálky, přijat jak se u šuárského hostitele sluší a patří! Cožpak bys nejednal podobně,...Nepřevlékl by ses, neoholil, nevzal slušnější šaty a nepřivázal si na krk kravatu? Vždyť tihle lidé, jejichž tvář je zdánlivě tak bezvýrazná, si teď také – aspoň symbolicky oblékají na svá nahá těla slušnější šaty, jistě nejlepší, jaké mohli ve svém šatníku najít. A dělají to tak soustředěně, dávají si na tom tolik záležet...Manuele jsme nemohli poznat. Jako by si celou tu dobu, po kterou musil spolu s námi a se všemi nosiči nečinně přihlížet obřadnému šlechtění, chystal a skládal uvítací projev, spustil teď stavidla své utajované výřečnosti naplno...a pln zaujetí chrлил kaskády barvitého vyprávění, lavinu slov, z nichž jsme porozuměli jedinému: númi – strom. Domáci, držící v pravici své oštěpy, visí na Manuelových ústech, přeruší občas jeho vyprávění krátkým zabrumláním, patrně projevem úžasu,...A zase křik a váda, chvílemi to vypadá, že užuž se na nás Šuárové oboří svými oštěpy. Teprve pozdě večer nám Manuel prozradil, o čem vlastně mluvil. Když vysvětlil, odkud jsme přišli, co chceme v Ambúšově héjí dělat, když hostitele ujistil, že se nehodláme zdržet déle, než se na spořádané návštěvníky sluší, začal zevrubně vykládat, co jsme mu sami pověděli před několika dny v Cupientse. Nemohli jsme ale tušit, jak hluboce na něho zapůsobí líčení návštěvy guánových ostrovů...Pro něho, Indiána z amazonského pralesa, to asi znělo jako pohádka o neskutečném bohatství, o zemi hojnosti,...Za dobrou půlhodinu se všichni vymluvili. Byl to vlastně zdvořilý, ale důkladný výslech, a přesto jsme z něho měli skoro dětinskou radost: za celou dobu pobytu mezi Šuáry jsme tak obřadné uvítání zažili poprvé. Znamenalo to, že jsme se konečně dostali z oblasti neblahého působení cizích vlivů, že jsme v místech, která si ještě podržují své původní zvyky. Vtom – jako švihnutím čarovného proutku – stojí před námi dvě ženy a s odvrácenými hlavami nám podávají misky s kalnou, odporně páchnoucí tekutinou. Nyhámánči. Je zle...Nebudou však domáci považovat naše odmítnutí za projev

nedůvěry nebo dokonce nepřátelství, když odevzdání pověřovacích listin proběhlo podle všech pravidel protokolu? Díváme se zoufale po Manuelovi. Pochopil. A ačkoli odmítnout nabízený nápoj je podle šuárských zvyků skutečně nešvar a projev vyslovené nevychovanosti, pouští se náruživě do jakési nové apologetiky. Ambúša si nás při tom užasle prohlíží a měří si nás shora dolů i obráceně. „Nejsou zvyklí pít nápoje, v kterých je ukryt duch,“ vysvětloval Manuel...Svým vtípem a pohotovostí zachránil před nyhámánčí nejen nás, ale vyhnul se této povinnosti sám...Zdalo se, že nadešel nevhodnější okamžik, abychom hostitelům odevzdali dárky a abychom jim umožnili přesvědčit se, že v zavazadlech nemáme **akáru - střelně zbraně**...„Manueli, musíš vysvětlit Ambúšovi, že jsme úmyslně nevzali žádnou akáru, protože jsme se dověděli o Ambúšově šlechetnosti a poctivosti. Svěřujeme se od tohoto okamžiku do jeho ochrany.“ Na Ambúšu tato slova nesmírně zapůsobila. Pokýval vážně hlavou, velkomyslně se usmál, a zdálo se, že ani on, primitiv maraňonského pralesa, není ušetřen vlastnosti, které civilisovaný svět říká ješitnost. Sám u sebe stoupl ve vážnosti, o respektu, u svých žen už vůbec nemluvě...Je to jenom docela obyčejná zvědavost nebo v něm přece nezůstala špetka nedůvěry? Či chce vědět, zda tu před ním netajíme ještě nějaký jiný nebezpečný předmět? Je třeba jeho obavy rozptýlit! „Chí manéind'učiki, Ambúša!“ vysvětluje Jiří plynou šuárštinou a tahá Cinephonku z dřevěného kufru. „Podívej se, každý Oheň je jiný!“ ...Co teď? Jak přeložit do šuárštiny slova filmovat, fotografovat, papír, objektiv? A jak vysvětlit, k čemu jsou všechny ty hračky? „Jurko, mám tu několik fotek, snad to pochopí. Manueli, pojd' sem!“...Hlavy těšně u sebe prohlížejí si Šuárové legitimační snímky a nedůvěřivě po nás pošilhávají. „Takové si chce odnést irára od vás, aby je mohl ukazovat svým lidem,“ vykládal Manuel. S mrakodrapem jsme byli v koncích. Pověz teď, že v tom lidském úle žije osm set lidí, možná tisíc...„Dál už to nejde...“„Héa pingara, héa pingara. Pěkná chata, pěkná...V kufru s filmovou kamerou jsme zapoměli použitou žárovku bleskového světla...Uvázali jsme mu žárovku na provázek a pověsili nad Kugúšovu piáku. Dívá se na ni jako na zázrak a co chvíli odběhne, aby si vzácný dar pohladil...Auake, usměvavý Ambúšův benjamínek, se nemůže vynadívát, když Mírek zatáhl zdrhovadlo kožené kazajky. Tahá tátu za loket, aby se šel na ta kouzla podívat. Jediným pohybem dovede apači zašít své roztržené itipi,“ překládá Manuel jeho údiv. Jsme pořád ještě daleko ve snu. Od prvního okamžiku, kdy jsme vešli do tohoto šuárského obydlí, si připadáme jako na fantastickém výletě do dávno zašlých staletí. Jako by byly před námi děti, které se švihnutím čarovného proutku probudily z tisíciletého spánku a udivenýma očima se dívají na dnešní svět...Starý chodil jako kočka okolo horké kaše kolem našeho posledního neotevřeného zavazadla, pouzdra k filmovému stativu. Spolu s nejstarším synem Kanírsou je jediný z celé héje, kdo do dneška spatřil bílého člověka. Že by právě proto byl tak zvědavý, co irára přinesl ve svých zavazadlech? Nebo

pořád ještě nevěří?...„Dřevěné nohy – a natahují se. Rostou jako živé. Jsou to kouzelníci!“ vykřikl ustrašeně Ambúšův synovec Mangáš... Ustoupili o krok dozadu, pevněji sevřeli oštěpy, které od našeho příchodu nedali z rukou, a dívají se na nás napůl nepřátelský, napůl s údivem...Těkáme neklidně s tváře na tvář. Oči, v kterých se dosud zračila prostá zvědavost a skoro dětská upřímnost, jsou teď ve střehu a sevřenými štěrbinami hlídají každý náš pohyb. Kouzelníci – to by bylo to nejhorší, co by nás tu mohlo potkat! Dokud nás považovali za přátele, mohli jsme se mezi nimi cítit v bezpečí. Ale jakmile má Šuára strach, začne se bránit. A brání se vždycky útokem. Klid! Nedat najevo ani nejmenší známku rozpaků nebo strachu...! „Musíme přimět Ambúšu, aby si to zkusil sám...nebo...počkej! Požádej Ambúšu, aby si to zkusil taky. A všichni ostatní. Není to přece žádné kouzelnictví...“ ...Všichni se vrhli ke stativu, aby si vyzkoušeli, že zarazit tři nohy do země tak, aby v ní nezůstala ani jediná díra, není vůbec žádné čarování. Měli jsme pocit, že jsme v té chvíli vyhráli velkou hru...V Ambúšově héji plápolal oheň, muži seděli kolem a naslouchali Manuelovu vyprávění...Ještě teď, dlouho po našem příchodu, sedí Kuguš a Mangáš u našeho příručního kufříku, jehož víko je zevnitř upevněno na pružině. Když poprvé cvakly jeho zámky a víko samo od sebe vyskočilo, couvli úlekem. Teď si kufřík otvírají a zavírají, snad už po padesáté, rozumují a smějí se jako malé děti. Benjamínek Auake si důvěřivě přisedl k nám a mlčky sleduje španělský rozhovor s Manuelem. Když si Jirí zapálil cigaretu, vyskočil a utíká za tátou, aby i on se na ten zázrak přišel podívat. Cvak – a irára drží v ruce oheň, plamínek leze z čehosi lesklého, sápe se krátké bílé větvičky, hupne do ní a za chvíli vyžene irárovi z úst velikánský oblak dýmu. A podívejme se, vždyť se pořád ještě komíhá na oné blysknavé věcičce, cvak – teď se do ní schoval. Apači si klidně strčí oheň do kapsy a docela nic se nebojí, že mu propálí itipi...„Auake, přines jeden z těch kukuřičných klasů a sloupni ho!“ ...„Chí, chí!“ vykřikli Šuárové. „Oheň, oheň!“ Zapalovač putuje z ruky do ruky, zbaven kouzel. Když se vrátil, nebyl k ničemu. Jirí ho přivázal na provázek a pověsil Ambúšovi na krk jako vzácnou ozdobu...Dobře poslouchej, Auake, tlustší větvičky hlídají slunce, i když spí. Probudí se tehdy, až z těch dvou větviček bude jedna. Přijď ráno, ukážeme ti to při východu slunce!“ ...Proto si Šuárové nelámou hlavu problémem času. Na obloze si můžeš kdykoliv přechíst, jak daleko je do druhého pití nyhámánči,...Za chvíli nese Cundzumči, Ambúšova dcera, misku vajec. Jenomže – páchnou na hon cesty. „Vždyť jsou zkažená, Manueli, to se nedá jíst!“ „Nezlob se, don Miro, ale tohle jim přeložit nemohu. Urazili by se. Podle svého obyčeje ti dávají nejlepší vejce. Řeknu jim o čerstvém.“ Teď zas protáhli obličej domácí. A Manuel tlumočí Ambúšovy námitky: „Jak byste mohli jíst neuleželá vejce: Jsou bez chuti! Nabídl jsem vám nejlepší, jaká mám.“ „Jsme ti za ně vděční, Ambúšo, ale i z nezralých vajec si připravíme dobré jídlo...“ Vytáhli jsme železnou pánev, otevřeli plechovku se sádlem a po héji se roznesla vůně, jakou ještě Šuárové neucítili. Jako

fascinováni se dívají na pánev, na které syčí zlatavé úplňky s bělostným okvětím. Ambúša zve do tangamáše všechny ženy a vzrušeně jim vykládá, co se to děje na ohništi. Ale jakýpak požitek z jídla, když na ně můžeš jenom koukat! Tady je lžíce, každý nechť ochutná...', (32, s. 187-197, s. 199, s. 202-203)

Výše uvedené pasáže dokumentují následující aspekty, které souvisí se setkáním a pobytem cestovatelů mezi „pravými“ Šuáry:

- Manuelovo vyprávění o cestovatelích tak zapůsobilo na Ambúšu, že ihned získali jeho obdiv.
- Cestovatelé si uvědomili, že nebyli schopni odhalit myšlenky Indiánů, které zůstávaly skryty za jejich tvář.
- Celý obřad přivítání byl pro oba cestovatele fascinující. Prožití skutečně autentického obřadu je vedl k velkému údivu.
- Cestovatelé si všimli, že Šuárové nosili své nejlepší oblečení jako projev zdvořilosti vůči svým hostům.
- Cestovatelé nejen pochopili zdvořilost Indiánů, ale zároveň konstatují ve svém cestopise, že by se při podobné situaci chovali stejným způsobem.
- Vřelé přijetí se málem pokazilo odmítnutím cestovatelů přijmout pití „nynhámánči“. Situaci zachránil svou pohotovostí jejich tlumočnick Manuel.
- Naopak odevzdání darů domorodcům a jejich následné přijetí, vytvořilo přátelskou atmosféru mezi Indiány a návštěvníky.
- Šuárové zjistili, že hosté si nevzali s sebou zbraně a tuto skutečnost pozitivně vnímali. Navíc na ně velmi zapůsobilo vysvětlení hostů, že důvod, proč tak učinili, byl, že slyšeli o šlechetnosti a poctivosti Ambúšy, a proto svěřili i svou ochranu do jeho rukou.
- Hanzelka a Zikmund si uvědomili, že i u Indiánů lze nalézt známky projevů ješitnosti.
- Přístroje a různé další věci cestovatelů budily pozornost Indiánů a zároveň jejich obdiv, strach a nedůvěru. Neznámé věci vnímali Indiáni jako kouzla a hosty jako kouzelníky.

- Odmítnutím misky „zkažených vajec“ cestovatelé podruhé riskovali, že urazí své hostitele a ztratí jejich náklonnost.
- Z vyprávění je patrné, že i domorodci byli zvědaví ke kulturním zvykům návštěvníků a byli schopni je akceptovat a to od okamžiku, kdy jim začali důvěřovat (vejce na pánvi, osolení jídel, atd.).

Po přečtení a na základě úvahy o výše uvedených pasážích jsem dospěl k několika zjištěním.

- Význam jazyka: Cestovatelé by těžko zvládli setkání s obávanými Šuáry bez pomoci tlumočnicka. Jazyková bariéra je vždy klíčový a nepostradatelný faktor při mezikulturním kontaktu a to obzvláště v marginálních podmínkách dobrodružství mezi domorodci¹².
- Nepředvídatelnost průběhu setkání: Výjimečné setkání tohoto druhu s sebou neslo riziko množství neočekávaných událostí, které mohly ohrozit celou výpravu a tím i zmařit snahu cestovatelů poznat Šuáry.
- Neznalost mentality domorodců: Svět domorodců byl úplně jiný než svět cestovatelů a nezkušenost s kontaktem s Indiány byla příčinou i jejich omylů. Pohotovost tlumočnicka, vynalézavost cestovatelů a nezbytný kus štěstí zachránily úspěch celé výpravy.
- Jak rozptýlit nedůvěru: Při setkáních několikrát vznikly napjaté situace vedoucí ke vzniku nedůvěry Šuárů díky tomu, že Šuárové vnímali neznámé věci a přístroje jako kouzla. Komplikované situace byly nápaditě vyřešeny tím, že hosté zapojili do jakési hry „zkoušky neznámých předmětů“ všechny přítomné Indiány. Zároveň hostitelé byli obdarováni „kouzelnými předměty“

¹² Je známo, že účinný prostředek k prolomení jazykových bariér při cestování je znalost několika slov a vět jazyka hostitele, které lze použít při zahájení komunikace. Tento přístup, jazykově nadaní čeští cestovatelé využili při svém dobrodružství za Šuáry.

(zapalovač, žárovka, hřeben), což jim způsobilo velkou radost, rozptýlilo jejich strach, a vedlo k upevnění důvěry mezi oběma stranami.

- Vztah k dětem: Přístup cestovatelů k synům Ambúšy a obzvlášť k benjamínkovi Auake, posílil navázané přátelství s domorodci.

V minulosti každý cestovatel, který plánoval uskutečnit výpravu za původním obyvatelstvem, musel počítat s extrémními podmínkami, které taková dobrodružství doprovázely: „...Bude se spát na zemi. Na zemi? Bůhví kolik na ní plivají domácí návštěvníci! A co všelijaké potvorstvo, hmyz a tak?...“ Tady máte postele, don Jorge a do Miro,“ rozkládá po zemi zelené ploutve, které měří dobré dva metry. „Rozdupeme řapíky, aby vás netlačily do zad, pár listů si necháte na přikrytí a máte o noclech postaráno. Zítřka vám donesu čerstvé.“...Nad héou svítá. Temná bezhvězdná noc, naše první noc v chatě lovců lebek, je na ústupu....Se široce rozevřenými očima ležíme na zemi pokryté banánovými listy. Je to sen? Kde to vlastně jsme?...Takové čtverečky a obdélníčky a kolečka na tváři nejsou jen tak nějaká ozdoba! Dají Kanírsovi nejen krásu, ale i sílu na celý den, ochrání ho před zlými duchy i před drápy divoké kočky nebo jaguára, zajistí dovednost jeho rukám, až se chopí oštěpu a foukačky...Přisedáme k ohni,...Ambúšův syn Čupe se beze slova zdvihl a za chvíli se vrací se dvěma dlouhými zelenými tyčemi a strká nám je do rukou. „To máte místo nyhámánči,“ vysvětluje Manuel! „Něco přece musíte snídat!“...Pakeša je starostlivě zvedla ze země, pohladila je a přiložila si je k prsu. A protože se ozvalo i její batole, asi jednoletý ušmudlaný chlapeček, dopřává svého mateřského mléka spravedlivě oběma mláďatům najednou...Auake už znovu sedí vedle nás a soustředěně pozoruje, jak nám pod rukama přibývají zápisky v poznámkových blocích. Bázlivě se jich dotýká prstem: „To jsou kouzla?“ „Ne, Auake, to jsou tvoje slova, slova tvého otce, jména věci ve vaší hěji. Vezmeme si je s sebou, abychom na vás nezapomněli. Auake vrtí udiveně hlavou. V očích se mu opět usadil výraz dětské zvědavosti i oddanosti dospívajícího muže. „Je vám vděčný za každé slovo,“ řekl Manuel, který od rána seděl vedle nás a vyptával se, vysvětloval a vysvětloval. „Jste první bílí lidí, které spatřil vlastníma očima, zatím o nich slyšel jenom od svého otce a staršího bratra a nebylo to vždycky slova nejlepší.“...„Chtěl by je vyměnit za váš lesklý hřeben,...Líbilo se mu, jak se krásně třpytil na slunci...“ Ambúšova tvář se spokojeně rozjasnila, když se místo odpovědi octl žlutý hřeben z umělé hmoty v jeho rukou...Pro Ambúšovo uspokojení jsme přijali aspoň kousek ryby,...„Manueli, zeptej se, kolik slepic...Chtěli bychom jednu koupit, aby se na všechny dostal aspoň slušnější kousek masa.“ „Jenom šest.“ Za hodinu už sedí celá hěa, ženy,

muži i děti, kolem kouřící mísy s vařenou slepicí a hromádkou kamote a všichni si mlsně olizují prsty...Všichni byli s hostinou spokojeni,..'. (32, s. 204, s. 206-210)

Každé vyprávění o dobrodružstvích za Indiány skrývá několik rovin prožité cestovatelské zkušenosti. Z pohledu mého výkladu ve výše uvedených pasážích obracím svoji pozornost k následujícím bodům:

- Výprava cestovatelů za domorodci Jižní Ameriky předpokládala i prožití vypjatých marginálních životních podmínek v průběhu tohoto dobrodružství¹³ (např.: náročnost cesty pralesem, spánek v pralese na holé zemi, nedostatek spánku, pro Evropana neobvyklé indiánské jídlo atd.).
- Vnímání a prožití každodenního života Indiánů (vstávání, česání a namalování Šuarů, pohostinnost Indiánů, pohled na kojící matku, atd.) dávalo cestovatelům pocit, že prožívali sen a ne skutečnost.
- Malý Auake nejen důvěřoval hostům, ale neustále se zajímal o jejich svět. Vyprávění jeho otce a staršího bratra o bílých lidech kontrastovalo v jeho mysli s přístupem a osobnostmi příchozích návštěvníků. Bílí lidé se snažili trpělivě mu odpovídat na každou otázku a uspokojit tak jeho zvědavost.
- Touha hostitelů o získání nějakého předmětu (např. hřeben) byla v rámci možností cestovatelů uspokojena.
- Cestovatelé přijali kousek ryby od svého hostitele jako projev zdvořilosti. Nedostatek jídla však vedl cestovatele k tomu, aby „koupili“ slepici od domorodce a pohostili všechny přítomné Indiány.

Ze studia výše uvedených pasáží vyprávění cestovatelů lze dospět k následujícím zjištěním:

- Marginální životní podmínky, které nastaly v ekvádorské džungli, cestovatelé plně akceptovali.

¹³ Hanzelka a Zikmund po dobu celé své pouti po světě často prožívali vypjaté extrémní životní podmínky.

- Přes náročnost výpravy a složitých podmínek nepohodlí v průběhu pobytu cestovatelé prožívali každodenní život Indiánů s úžasem a pokorou. Je patrné, že Hanzelka a Zikmund patřili mezi cestovatele, kteří si uměli vážit jedinečnosti a neopakovatelnosti prožitých zkušeností na cestách.
- Divoši pochopili, že ne všichni běloši jsou nepřátelé, ale naopak někteří mohou být velmi laskaví.
- Štědrost, pokud je prokazována způsobem, který nikoho neuráží, sbližuje odlišné lidi.
- Získali si snadno náklonnost indiánských dětí. Zdá se, že tato skutečnost hrála významnou roli při získávání důvěry domorodců.
- Závěrem chci upozornit na skutečnost, že zaznamenání každodenního života Indiánů a zapisování slov šuárského jazyka představuje důležitý rozměr významné etnografické práce cestovatelů o kmenu Šuarů.

V cestopise je uveden půdorys a nárys Ambúšovy héje s ekinturem (ženským oddělením), do které se hosté dostali po nečekávaném pozvání **Ambúšy**: „...Přišlo to tak nečekaně, že ani Manuel, který mezi Šuáry strávil řádku let, nedovedl skrýt svůj údiv. „Ambúša vás zve do ekinturu,“ řekl a vybídl nás, abychom šli za ním. „Je to nejvyšší projev důvěry. Od té chvíle vás považuje za příslušníky svého domu. Úzkým vchodem mezi stěnami z palmového listí a rákosí nás vede do prostornější části héje,* kde žijí všechny ženy a děti...U zadního vchodu sedí v kroužku všechny ženy. „Teď uvidíte výrobu nyhámánči,“ zašeptal Manuel...„Manueli, řekni Ambúšovi, že se nám to moc líbí, že bychom si chtěli na památku udělat obrázky, jestli proti tomu nemá námítky.“ Tak vlastně začalo filmování v Ambúšově héji ...Za půl hodiny filmování si nás Šuárky ani nevšimly a s horlivostí zkušených profesionálních hereček vystříkovaly nové a nové oblouky rozžvýkané juky, ani za mák nedbajíce...‘, (32, s. 210-212)

Z výše uvedeného textu je patrné, že po uplynutí prvních několika dnů pobytu u Šuarů, rostla důvěra „divochů“ vůči hostům natolik, že brzy obdrželi pozvání od náčelníka Ambúšy k návštěvě ekinturu. Můžeme si všimnout, že:

- Manuel, polocivilisovaný Indián, který dříve žil dlouho mezi Šuáry byl překvapen pozváním cestovatelů k návštěvě od Ambúšy. Jeho údiv spočíval v tom, že znal Šuárskou mentalitu a věděl, že Indián pozve do ekinturu jedině člověka kterému absolutně důvěřuje. Toto pozvání ze strany Indiána znamenalo projev nejvyšší důvěry vůči cizí osobě.
- Pozváním se naskytla příležitost seznámit se s výrobou indiánského nápoje „nyhámánči“ a nafilmovat celý průběh výroby.

Z výše uvedené části vyprávění je důležité zdůraznit následující dvě skutečnosti:

- Během prvních dnů pobytu mezi Šuáry, hosté svým přístupem k hostitelům dokázali získat nejen jejich důvěru, ale jejich „nejvyšší důvěru“.
- Ambúšovo pozvání do ekinturu dalo cestovatelům příležitost a dodalo odvalu, aby přesvědčili Indiána o tom, že jejich přáním je nafilmovat každodenní život Šuárů. Od tohoto momentu začalo i filmování jejich života.

Zvyk cestovatelů neustále se dotazovat Indiánů na jejich způsob života a kulturu, měl za následek, že i náčelník začal dávat návštěvníkům podobné otázky: „...v suárštině neexistují souhlásky „f“ a „l“...Proto i z našeho Manuela,...se stal na čas Manera. A protože Šuárové při rozhovoru s oblibou oslovují jménem, bylo slova Manera slyšel v Ambúšově héji po celý den. Zdálo se, že jeho ustavičná zvědavost, inspirovaná našimi poznámkovými bloky, nakazila i Ambúšu. Seděli jsme u ohně, s papírem na kolenou, když se nás „náčelník“ z ničeho nic zeptal. „Kolik máte doma žen?“ „Ještě žádnou,“ odpověděl za nás pohotově Manuel, než jsme se stačili vzpamatovat z údivu. Ambúša zvedl obočí, chvíli přemítal a pak mi najednou řekl: „Povídal mi včera Manera, že ve vaší zemi si muž smí vzít jenom jednu ženu. Je to pravda?“ A podíval se po nás, jako by se předem těšil, že teď Manuela usvědčíme ze lži. „Je, Ambúšo. Jenom jednu!“ „Za celý život jenom jednu?“ zeptal se zklamaně. „To je tak Ambúšo. Než se u nás muž ožení, pozná většinou víc žen, ale vzít si pak může jenom jednu.“ „To je špatný zákon!“ ozval se vtom z ekinturu ženský hlas. Byla to Cundzumči. Po chvilce váhání ji Ambúša pozval k ohni. „Proč myslíš, že je špatný?“ „Jak k tomu

přijdou ty ostatní, když si muž vezme jen jednu. Co se s nimi stane?“ „Provďají se za jiného muže. Nebo, když nechtějí, zůstanou samy, bez muže.“ Trvalo hezkou chvíli, než se Cundzumči a ostatní ženy, které se zatím vyhrnuly z ekinturu, se z toho vzpamatovaly. Nastala vzrušená debata, rozhorlené dohadování, div ne hádka. Přidali se k ní všichni dospělí mužové. Ne, za nic na světě by šuárské ženy neměnily; jak by k tomu přišly, kdyby si muž vybral jenom jednu a ostatní pak nechal osudu na pospas! A muži? Hrůza pomyslit, že by se na celý život měli spokojit jen s jednou! Co by si počali, když jedna z žen právě nosí dítě? A kdo by vykopal všechnu juku a kamote a maniok? Kdo by ohlídal děti...Dlouho do noci rokují kolem ohně a nemohou se dost vynadivit, jaké divné zákony mají tihle bílí lidé...Zvědavé Ambúšově otázky a vzrušené výměně názorů jsme vděčili za to, že jsme se příštího dne dověděli tolik zajímavých podrobností o rodinném zřízení a zvycích Šuárů...„Ambúša vám radí, abyste si přestali stříhat vlasy. Jinak se tak hned neoženíte...“...Včerejší rozhovor vrtá ještě Ambúšovi v hlavě. Celý nesvůj chodí sem tam po tangámáše, po očku nás pozoruje – a pak už to nevydržel. „Andukta,“ začal svým obvyklým způsobem a zatahal Mauela za rukáv.“ Zeptej se, jestli v zemi iráry jsou všichni lidé křesťané.“ „Někteří ano, Ambúšo, někteří ne.“ „Ale misionáři prý říkají, že všichni bílí lidé jsou křesťané,“ odporuje Ambúša. A my prý se taky máme dát pokřtít.“ Starý chvíli uvažuje. Je to to jeho známé přemítání, při kterém se upřeně dívá do země, huňaté obočí se občas zdvihne a oči se pátravě zahledí do tvých. Pak se najednou jeho stařecky nachýlená postava vzpřímí jako hrdá čonta a ústa řeknou: „Chci, aby moji dva mladší synové se jmenovali jako vy. Udělejte z nich křesťany!“ Vyznělo to jako rozkaz. V téhle chvíli promluvil zase „náčelník“, ten, který dal včera tak nesmlouvavě bourat héu. „Rádi bychom,“ volí Mirek opatrně slova, když se pohledem domluvil s Jiřím. Ale nezlob se na nás, Ambúšo, my nejsme misionáři a křtít neumíme.“ Starému zajiskřily oči. „Všechno máte umět! A umíte! Manera mi řekl, že se při tom leje na hlavu voda a odříkají se nějaká zaklínadla. Pokřtěte mi syny! Mají vás rádi a já chci, aby na vás nezapomněli...“ „Ale vždyť už Auake i Kunguš mají svá jména, Ambúšo. Děkujeme ti, že smíme být tvými hosty a tvými přáteli, nesmírně si toho vážíme. Ale křtít opravdu neumíme. A nebudeme!“ Ambúša se stáhl do sebe. Neodpověděl. Snad to bylo příliš příkré odmítnutí, jaké od nás jistě nečekal. Snad si naši odpověď bude vykládat jako nechotu. Mlčí, jako by v něm cosi zrálo. Náhle vstal a řekl: „Vy nejste jako bílí lidé, o kterých jsem zatím slyšel. Jste našimi bratry. Zůstaňte s námi! Naše héa je vaše héa. Postavíme pro vás novou, ještě větší. A dáme vám ženy. Budou vám obdělávat pole, dají vám hodně juky a hodně synů. Vy nám za to budete radit a budete nás léčit. Budete bílými bratry Šuárů.“ Domluvil a posadil se. Oči všech mužů jsou upřeny na nás. Co odpovědět? Teď už nemůžeme jen krátce a příkře odmítnout. Byl by to projev pohrdání, nedůvěry, nepřátelství. Nezdvořilost k hostitelům. Pomalu a klidně vyprávíme o své zemi. O svých

učitelích, o rodičích, kteří nás v duchu provázejí na cestách, o přátelích, s nimiž často v dopisech mluvíme na dálku a kteří nás očekávají. Vyprávíme dlouho, dlouho, do noci. Mužové u ohně mlčí, pokyvují hlavami. Zdá se, že porozuměli. Když jsme skončili rozhovor a začali si chystat své obvyklé lůžko z banánových listů, přisedl k nám Auake. „Vaše zem musí být velká a mocná,“ vyhrkl. „A chtěl bys v takové žít, Auake?“ Otázka vyklouzla Jiřímu z úst – a bylo pozdě ji brát zpátky. Auake se rozběhl k otci a vzrušeně s ním o čemsi hovoří. Ambúša se zvedl s lůžka, srovnal polena na ohništi a radí se se svými dvěma staršími syny. A potom se stalo něco, co nám vzalo dech. „Náčelník“ vzal svého nejmladšího syna za ruku a přivedl ho k nám. „Vezměte si ho s sebou do své země. Jen jednou ho chci ještě spatřit, než bude můj život u konce. Chci, aby se naučil všemu, co znáte vy...“ Vteřiny tíživého ticha. Hledáme zaraženě slova, jimiž bychom Ambúšovi odpověděli. Jimiž bychom poděkovali ne za syna, ale za největší projev důvěry a přátelství, jakého se nám vůbec mohlo dostat. Vždyť nám tu táta svěřuje svého nejoblíbenějšího syna, dává nám ho jako dar, lidem, které zná sotva pět dní. Jak láková nabídka! Nabídka, jaké se člověku snad po druhé v životě nedostane! Jak úžasná by to byla příležitost dát vzdělání mladému „divochovi“, dítěti pralesa, jehož ve světě považují za krvelačnou šelmičku, za syna krutých vrahů. Dám tu tak do rukou klíč, jímž by mohl odemknout kamennou bránu pověr, zaostalosti, strachu z kouzel a zlých duchů! Umožnit mu, aby se po letech vrátil mezi své a pomohl jim otevřít oči z tisíciletého spánku... Ale co pasy, co visa, co ekvadorské úřady? A co potom? Vždyť to znamená odpovědnost za lidský život... „Děkujeme ti, milý Ambúšo. Ani nevíš, co pro nás tvoje slova znamenají. Ale... na hranicích každé země, kterou ještě chceme projít, musíme předložit zvláštní... knihy, víš, takové, které platí stejně jako tvoje slovo souhlasu, aby cizí člověk směl projít tvým územím. Bez nich bychom ztratili svobodu a nikdy bychom ani svou zem ani tebe nespatriili. Auake takovou knihu nemá.“ „Dáte mu ji. Koupíte.“ ... „Naše zem je tak daleko, Ambúšo, že kdybys měl jít každý den od svítání do soumraku, putoval bys mnoho let. Mnoho kroužků by přibylo na tvých palmách, než bys došel. Musel bys překročit velké vody, ... Velké lodi, větší než všechny háje, které znáš, plují přes vodu mnoho dnů, dlouhou, předlouhou dobu. Třeba by tak namáhavou cestu Auake nevydržel a nikdy už bys ho nespatriil. A potom, v naší zemi není tak teplo jako u vás. Jen si vzpomeň, jak k ránu musíš přistrkovat do ohně uhořelé kameny, aby ses ty a tvoji lidé trochu ohřáli. U nás je někdy taková zima, že se voda mění v kámen. Jistě bys nechtěl, aby tvůj Auake, který není na takové zimy zvyklý, se taky proměnil v kámen...“ Ambúša sedí a mlčí. Mlčí i ostatní muži a jejich pohledy jsou přibity k plápolajícím jazykům ohně. Pochopili. A uvěřili, třeba jen proto, že se za těch několik dnů naučili věřit našim slovům. „Stejně na tebe a na tvé lidi nezapomeneme, i když budeme zase daleko od tvých lovišť.“

„Slibte mi tedy,“ zvedl Ambúša oči od ohně, „že ještě jednou, třeba za mnoho let, přijdete znovu do mé země, do země Šuárů. A že najdete mou héu!“, (32, s. 217-223)

Cestovatelé ve svém cestopise virtuózně líčí příběh svých dobrodružství při putování za Šuáry. V tomto ohledu je výše vybraný text etnograficky jednou z nejzajímavějších částí knihy. V něm jsou popsány napínavé situace a dialogy mezi cestovateli a domorodci. Z těchto situací lze pochopit složitost některých vyjednávání se Šuáry a zároveň odhalit několik aspektů způsobu myšlení domorodců:

- Ve výše vybraných pasážích je patrný údiv a překvapení hostů nad neočekávanými otázkami Indiánů ohledně zvyklostí a kultury cestovatelů.
- V jednom dialogu lze zaznamenat pohled domorodců na ženy a rodinné zřízení.
- Při diskuzi mezi muži o ženách nastala nezvyklá situace a to, že i přes počáteční váhání náčelníka, byly k rozhovoru pozvány i ženy.
- Diskuze šla tak daleko, že náčelník radil cestovatelům, co by měli dělat, aby nezůstali sami bez žen.
- Při dalším rozhovoru se ukázalo, že Ambúša si natolik oblíbil návštěvníky, že si přál, aby mu pokřtili jeho mladší syny a dali jim svá jména.
- Po odmítnutí pokřtění synů náčelník vyslovuje další přání a to, aby hosté zůstali a žili mezi nimi jako „bílí bratři“ a vzali si za ženy Indiánky.
- Při rozhovoru se situace dál komplikuje, když Ambúša vyslovuje přání, aby cestovatelé vzali s sebou jeho benjamínka Auake.

Ze studia výše uvedených pasáží cestopisu lze dospět k následujícím důležitým závěrům:

- Hanzelka a Zikmund nejenže zvládli komplikace plynoucí ze setkání se Šuáry, ale dokázali je překonat a navázat s nimi přátelské a důvěrné vztahy.
- Za jejich pobytu u Šuárů, přizpůsobovali své chování vzniklým situacím a dokázali sdílet aspekty způsobu života divochů.

- Prohloubení důvěry a vzájemného poznání mezi oběma stranami vedlo k tomu, že i domorodci se začali zajímat o zvyky a kulturu bělochů.
- Při diskuzi o ženách se Šuárové „přesvědčili“, že zvyklosti jejich rodinného způsobu života jsou výhodnější ve srovnání se zvyklostmi bělochů. Domorodci dokonce vyslovili názor, že zvyk bělochů „brát si jenom jednu ženu“, je špatný zákon.
- Indiáni vyslovením svých názorů na vlastní zvyklosti a na zvyklosti lidí pocházející ze západní civilizace (např. říkali: „jaké divné zákony mají tihle bílí lidé“), odkryli, jak silný je vliv vlastní kultury na vlastní představy o světě „těch druhých“. Z textu je patrné že kulturní identita Indiána ovlivňuje jeho pohled na cizí kulturu (západní civilizaci) aniž by si to uvědomoval.¹⁴
- Náčelník Ambúša až do příchodu cestovatelů do jeho obydlí, neměl dobré mínění o bílých lidech. Proto pobyt hostů v jeho domově výrazně ovlivnil jeho pohled na svět bělochů. Důsledkem toho, že si oblíbil návštěvníky, bylo vyslovení několika nespelnitelných přání, které dostaly české cestovatele do velmi choulostivých situací.
- Vyprávění hostů přesvědčilo Šuáry o důvodech odmítnutí jejich přání. Reakci Šuárů na toto vyprávění cestovatelé shrnuli několika slovy v textu. „Pochopili. A uvěřili, třeba jen proto, že se za těch několik dnů naučili věřit našim slovům...“

Hanzelka a Zikmund se dostali do velmi napínavých situací, když odmítli splnit několik přání náčelníka Ambúšy. Zároveň jsou patrné rozpaky cestovatelů nad vyslovenými přáními Šuárů. Dilemata a otázky, které se cestovatelům naskytly, lze popsat následujícím způsobem:

- I. Prvním přáním náčelníka bylo, aby cestovatelé pokřtili jeho dva mladší syny.

¹⁴ Kulturní identita západního cestovatele, jak jsem ve svém dřívějším výkladu zmínil, rovněž „omezuje“ nebo „filtruje“ jeho pohled na svět domorodců.

✓ Rychlé odmítnutí jeho přání vyřešilo sice situaci, ale přivedlo do rozpaků Indiána. Vysvětlení hostů o jejich nekompetenci ohledně obřadu křesťanského křtu bylo zřejmě dostatečné a přesvědčilo náčelníka.

- II. Druhá situace se týkala náčelníkova přání, aby cestovatelé zůstali celý život v jeho obydlí a vzali si za ženy Indiánky. Problém pro cestovatele spočíval v tom, že další odmítnutí jeho přání by mohlo být vnímáno jako projev pohrdání, nedůvěry a nezdvořilosti vůči němu.
- III. Poslední přání náčelníka bylo, aby jeho nejmilovanější syn Auake odešel s cestovateli do světa bílých. Vzniklá situace představovala dvojí dilema: rozhodnutí ohledně malého Auake se stalo etickým dilematem pro cestovatele a zároveň jakákoliv negativní odpověď na přání Ambúšy by mohla znamenat i konec jejich výpravy do světa Šuarů.

Ze způsobu, jak cestovatelé přistupovali k domorodcům a jak vyřešili dilematické situace lze dospět k následujícím závěrům:

- Cestovatelé projevovali uctivý přístup k divochům od počátku své výpravy. Přesto lze říci, že získávání důvěry domorodců jim přineslo i určité problémy, jak naznačují některá přání Indiánů, která se nedala splnit.
- Způsob, jaký zvolili k řešení napjatých situací, se ukázal velmi účinný: mluvili pomalu a klidně a s opatrností vybírali slova a vyprávěli „divochům“ o své zemi, o přátelích, o rodičích. Jejich vyprávění se rozvinulo tak, aby bylo v souladu se způsobem myšlení domorodců.
- Je patrné, že způsob vyprávění Hanzelky a Zikmunda současně s důvěry plným vztahem, který vytvořili s domorodci za dobu svého pobytu, zachránily jejich výpravu před špatným koncem.

Jak složité může být vyjednávání s domorodci, ukazuje událost s malým Indiánem Auake a dilema, které doprovázelo konečné rozhodnutí hostů:

- V kontextu této události etické dilema cestovatelů spočívalo v rozhodnutí, zda vzít s sebou Auake a přijmout „lákavý dar“ otce,

vychovat malého Indiána, a převzít odpovědnost za jeho celý život nebo nechat malého Indiána růst ve svém přirozeném prostředí, ve svém světě, podle „šuarských zákonů“. Otázku lze jednoduše zformulovat takto: který život je lepší pro Auake, ale zároveň, které rozhodnutí je lepší i pro cestovatele samotné.

- Dilema cestovatelů je etické povahy, ale etické hodnocení jednoho nebo druhého rozhodnutí není jednoznačné. Které rozhodnutí je lepší? Vzít s sebou do Evropy malého Auake nebo ho „nechat“ mezi ostatními Indiány. Myslím si, že toto je případ etického dilematu, který nelze odpovědět jednoznačně.
- Případ malého Indiána Auake a etické dilema cestovatelů ohledně něho ukazuje mimo jiné na to, že i „nejlepší přístup“ jednotlivce k „jinakosti“ může narazit na situace, které nelze jednoznačně eticky hodnotit.

8- Zdokumentování života Šuarů. (32)

Čtenář, který čte cestopisy Hanzelky a Zikmunda, si uvědomuje, že cestovatelé byli bystří pozorovatelé lidí, kultur a krajiny, které poznávali při svých cestách. Podle mě je bystrost popisu jedním z nejvýznamnějších aspektů etnografie cestovatelů u Šuarů: „...Laskavost, s jakou Šuárové zacházejí se svými dětmi, je obdivuhodná. Je jedním z nejpozoruhodnějších rysů jejich povahy. Za celou dobu pobytu v jejich hējích jsme nikdy nespátřili, že by své děti uhodili. Jenom ve výjimečných případech trestají chlapce, když jsou příliš bujní. Několik dní nato vylezl Čupeho neposeda na střechu hėje. Asi že byly palmové listy příliš staré a zteřelé, propadl se najednou kus střechy a kluk taktak že se stačil chytit za čontový rám a nespádl z pětmetrové výšky. Čupe neřekl ani slovo, přitáhl synka, popadl ho za krk a dvakrát po sobě mu chrstl do nosu hnědý tabákový odvar,.....„Tabák vyžene Pongerovi zlého ducha z hlavy,“ řekl Manuel. „Vícekrát už na střechu nepoleze.“ Ticho, jaké vládne v šuárské domácnosti, i když je tak bohatá na děti, je zarážející. Téměř nikdy jsme neslyšeli děcka plakat. Jedna z holčiček zakopla jednou o nádobu s horkou vodou a opařila si obě nohy. Bolest se jí dívala z vylekaných očí; uronila několik slz, ale ani nedutala. Výchova k mlčenlivosti, k neslyšné chůzi v pralese a k ustavičné ostražitosti se projevuje na šuárských dětech už od neútlejšího věku...Čím déle jsme žili mezi Šuáry, a čím častěji jsme je pozorovali při střelbě foukačkou, tím víc jsme se musili obdivovat jejich fantastické zručnosti a přesnosti střelby. Najednou jsme je viděli střílet po letících ptácích a téměř nikdy se nestalo, že by se minuli cílem. Počínali si s neuvěřitelnou sebejistotou, klidem a záviděníhodnou rozvahou. Sami však své střelecké úspěchy nepřisuzují vlastní zručnosti nebo vynikajícímu zraku. Podle jejich pověr spočívají v nadpřirozených vlastnostech zbraní...‘, (32, s. 224, s. 232)

Výše uvedené vyprávění skýtá obrazné líčení vztahu Šuarů k dětem. Z textu je patrný obdiv cestovatelů k výchově šuárských dětí, ale i obdiv k dovednostem Šuarů.

- Domnívám se, když uvažuji o přátelském vztahu cestovatelů a domorodců, že jedna z podmínek vytváření důvěrného přátelského vztahu mezi cizími lidmi může být i vzájemný obdiv.

Zkreslené názory, které kolovaly mezi „civilizovanými lidmi“ o Šuárech, je představovaly jako krvelačné Indiány, známé jako kruté lovce lebek. Soužití s domorodci, dalo hostům příležitost nejen poznat jejich „opravdový svět“, ale i porozumět obávaným rysům jejich chování a

jednání: „...Zásluhou několika dobrodružných románů a senačních zvěstí z druhé ruky se Šuárové stali v očích světa nejnebezpečnějším a nejkrvelačnějším indiánským kmenem celé Jižní Ameriky. Autorům, kteří z celkem pochopitelné touhy po sensaci zneužili podstaty starého šuárského zvyku zmenšovat lidské hlavy, nešlo zdaleka o vysvětlení pravé skutečnosti a objasnění, proč tak Šuárové jednají. Vytvořily se tak představy o krutých lovcích lebek...Žili jsme mezi těmito „šelmami“ řadu týdnů. A vlastníma očima jsme se mohli přesvědčit, že Šuárové jsou laskaví a pohostinní jako většina indiánských kmenů nepokazených vlivem pseudocivilisace. Sžili jsme se s nimi a podařilo se nám stát se nejen pozorovateli jejich všedního mírového života, ale ověřit si i řadu známých skutečností, spojených se záhadnými a tajuplnými obřady válečnickými. A měli jsme bezpočet příležitostí přesvědčit se, že Šuárové, nepodléhají-li strachu a pověrám, nedovedou ublížit ani domácímu zvířeti, že neuhodí psa, natož pak dítě...Od příslušníků Ambúšovy héje jsme se kousek po kousku dověděli řadu podrobností svědčících, že i oni se nejednou účastnili válečných výprav a že obřad zmenšování hlavy dobře znají. Slovo tsantsa, jež jsme se po řadě dnů přece odvážili před nimi vyslovit, nechtěli sice zprvu slyšet, ale nakonec v nich přece jenom zvítězila přirozená sdílnost...Vlastní výroba tsantsy však není cílem šuárského válečníka. Je jenom průvodním zjevem složitých obřadů, jež Šuárové považují za události rozhodující o jejich bytí a nebytí. Svědky těchto mystických slavností jsme se stali v několika dalších dnech, jež následovaly po okamžiku, kdy jsme se odhodlali otevřít v Ambúšově héji jediné dosud tajené zavazadlo...Třetí den už vypráví Ambúša i jeho synové podrobnosti o válečných výpravách...Nadešel už čas, abychom prozradili Ambúšovi, že po celou dobu kterou trávíme pod jeho střechou, chodí on i jeho lidé kolem malého kufříku, na jehož dně je ukrytá zmenšená lidská hlava? Neprobudíme v něm rozhořčení, že jsme přece jenom něco zatajovali? Bude proti pověrčivosti hostitelů postačující zbraní skutečnost, že jsme u nich už hezkou řádku dní a duch ukryvané tsantsy ještě nikomu neublížil?...„Ambúšo, byli bychom rádi, kdyby nám tvoji lidé ukázali všechno o čem teď vyprávíš...Co tomu říkáš?“ „Víte přece, že Šuárové nikdy neschovávají tsantsu, jakmile slavnostní obřady skončí. A bez tsantsy to nejde.“ „Dobrá. Ale kdybychom sami měli takovou tsantsu?“ Ambúša zvedl prudce hlavu a překvapeně se zeptal: „Vy bílí také zmenšujete lidské hlavy?“ „Ne, Ambúšo, ale právě proto, že jsme věděli o zvyku pravých Šuárů, kteří nikdy tsantsy neschovávají, přinesli jsme jednu takovou s sebou.“...S napětím sledujeme rozhorlený hovor Indiánů i vzrušenou gestikulaci. Tak rozčilené jsme je neviděli za celou dobu, kterou jsme mezi nimi strávili. Každou chvilku se některý z nich ohlédne k našim zavazadlům, jež máme složena u vchodu...Konečně nás Ambúša vysvobodil z napjatého očekávání. „Ukažte tsantsu!“ řekl rozkazovačným tónem....„Hned ji zakryjte, nebo nás zlý duch zabije,“ naléhá Ambúša...Začínalo se to

vyvíjet slibně. „Teď, teď mi ji podej, Manera! Ale opatrně, nepusť ji na zem, nebo se stane neštěstí a zlý duch se nastěhuje do mé héje.“ ...Najednou začal zoufale naříkat: „Je pryč! Kousek liany je pryč! ...Začaroval mne duch. Zemřu. Všichni zemřeme...“ „Pod kotungou máš kousek liany, Ambúšo!“ Starý se po nás podíval s takovým ulehčením, jako bychom mu právě zachránili život... „Ano...pravá,“ utrousil posléze Ambúša... Už od časného rána se ze spřátelených héjí scházejí Indiáni, které pozval Ambúša na naše přání, aby spolu s jeho lidmi mohli před filmovou kamerou předvést složité slavnosti tsantsy. Ambúšovi synové mají doslova plné ruce práce s vítáním hostů... Skončil válečnický uvítací obřad, enéma... Soumrak začal pomalu padat na héu, když nás přišel Ambúša požádat, abychom jeho hostům ukázali přinesenou tsantsu... Usínáme s nadějí, že stejné čiré a průzračné zůstane nebe i nazítří... Od svítání je héa vzhůru nohama... Ambúša vyběhl z chaty. Převzal úlohu obřadníka – huéy – a bude jakožto zkušený válečník řídit celý složitý obřad. Všech lidí se zmocnilo napětí a neklid... Je právě poledne... Při několika předchozích příležitostech jsme poznali Šuáry jako trpělivé herce, která si rychle zvykli na kameru a přestali ji vnímat... Všichni se vžili do svých úloh tak, že nás nebrali vůbec na vědomí; tsantsa, kterou jsme jim přinesli, je vrátila do stavu, v němž znovu prožívali živelné nebezpečí a s vášnivou rozhodností se snažili zničit moc zlého ducha, který chtěl vstoupit do jejich héje... Byli před námi lidé, které ani nenapadlo ohlížet se uprostřed „akce“, šilhat po režisérovi, dívat se do kamery nebo dokonce vypadnout z role. Dokonalí, soustředění, ukáznění herci... Skončil poslední tanec, doznělo řinčení chřestítek a dunění bubnů, v kameře doběhl poslední metr filmu. Napětí povolilo. Všechny naše starosti, obavy z pouhého vyslovení slova tsantsa, netrpělivé čekání a naděje – to všechno je teď za námi. Zato v příručním kufru je slušná hromádka plechových krabic s exponovaným filmem. Na jedné straně máme dětinskou radost, že se nám podařilo poskládat střípky tolika poznatků do barvitě mosaiky, do uceleného filmového obrazu o životě tak složitých lidí, a hned vzápětí na nás lehá stesk a smutek, že se s nimi budeme muset jednou provždy rozloučit. Vzpomínkami se mihnou první idylický rána v této héjí – malý usměvavý Auake s drnkacím lučíkem, vítající úsvit, Kuguš fidlající prostinkým smyčcem ze spředeného vlákna na primitivní dvoustrunné housličky, Kanírsa zahleděný do střípku zrcátka a do svého ozdobnického umění... Tehdy jsme byli málem ochotni závidět těmhle šťastným lidem, zdánlivě bezstarostným dětem přírody, jejich bezmeznou svobodu, jejich nezávislost na neúprosných rádech „civilisace“. Vám je he, vy šťastlivci, našeptávalo cosi uvnitř. Vždyť vás nehoní zběsilé tempo moderního života, ... Pravda, neozve. A přece se idyla rozplyne jako lehoučky sen pod dotekem čehosi záludného, čím je skrz naskrz prostoupen každý z těchto lidí... Radují se, ale jsou neustále ve střehu; usmívají se, ale oštěp z ruky nepustí; malují si tváře jasnými barvami a myslí přitom na temný přízrak démona. Strach je ono

slovo, které se v nich každého jitra rodí, které v nich kvete, bují, zraje a donáší jedovaté plody...Přišli jsme mezi divochy a loučíme se s přáteli. Ráno, než oschnou rosné krůpěje na listech banánovníků, se naposled podíváme do jejich důvěřivých a přece ustrašených očí – a vydáme se...na několikadenní pochod za „civilisací“. Rozvážného tatíka Ambúšu,, starostlivou mámu Cundzumči, usměvavého benjamínka Auake i zamračeného nemluvu Túndu necháme s jeho neposedným klučinou i s ostatní drobotinou zde, na pospas nemocem, nevědomosti, pověrám, podvýchživě, zlým démonům i zlým kouzelníkům. A přeci by stačilo tak málo!...sem vyslat uvědomělé, zanícené učitele,...kouzelníky nahradit lékaři a prokletou natému i maikóu přetavit v sebedůvěru a vzájemnou úctu. Vždyť na polovičku této smělé cesty...jeden z nich vykročil: Utita, do nedávna obávaný lidobijce. Jednou jedinkrát se mu podařilo nahlédnout do života oprostěného od strachu a pověr – a z lovce lebek se stal hospodář...(32, s. 235-249)

Barvitým vyprávěním ve výše uvedených pasážích, cestovatelé vykreslují závěrečné dny svého pobytu u Šuárů. Přátelský vztah mezi návštěvníky a hostiteli přispěl i k úspěšnému překonání poslední zkoušky spočívající s přenesením „tsantsy“ a umožnilo tak úspěšné dosažení jejich cíle. Z textu lze zdůraznit následující aspekty:

- Cestovatelé přesvědčili domorodce, aby vyprávěli o svých válečnických výpravách a aby sdíleli své zážitky ze složitých obřadů „tsantsy“
- Jsou vysvětleny důvody, které vedou „divochy“ k zmenšení hlavy jejich nepřátel a co se skrývá za jejich obřadem.
- Hanzelka a Zikmund extrémně riskovali ztrátu důvěry hostitelů svým záměrem přinést s sebou pravou „tsantsu“ a přesvědčit Indiány k předvedení jejich mystické slavnosti před filmovou kamerou.
- Šuáry nesmírně rozčilila celá záležitost ohledně přenesené „tsantsy“. Vzhledem k tomu, že s „tsantsou“ jsou spojeny pověry a mystické obřady Indiánů, které pro ně představují, události rozhodující o jejich existenci, je důvod jejich rozčílení pochopitelný.
- Šuárové se nechali přesvědčit, aby provedli před filmovou kamerou závěrečnou fázi složitého obřadu „tsantsy“. Je

obdivuhodné, že se cestovatelům podařilo tento slavnostní obřad zdokumentovat.

- Cestovatelé ve svém cestopise barvitě popisují chování Indiánů při slavnostním předvedení „tsantsy“ a obdivují stav ponoření domorodců do jejich „rol“. Tuto skutečnost vnímali jako představení dokonalých herců a ilustrovali slovy: „Hra nebo skutečnost?“.
- Podkapitola popisující závěrečné chvíle dobrodružství u Šuarů nese název „Loučíme se s přáteli“. Hanzelka a Zikmund se vypravili do ekvádorské džungle s obavami, že potkají „lidské šelmy“ a odcházeli z jejich obydlí s tím, že tito lidé se stali jejich přáteli.

Z výše uvedeného textu cestopisu lze dospět k několika významným zjištěním týkajících se dobrodružství za Šuáry.

- Cestovatelé prožitím každodenního života Šuarů zjistili, že jsou „jiní“ než se o nich vypráví. Nejen, že nejsou „šelmy“, ale naopak jsou: „laskaví a pohostinní jako většina Indiánů nepokažených vlivem „pseudocivilisace“.
- Hanzelka a Zikmund svou výpravou za Šuáry a soužitím s nimi poskytli světu úplně jiný pohled na život a obřady Šuarů. Jejich cestopis a etnografická práce odkryly skutečné dimenze světa obávaných Indiánů a tímto způsobem vyvrátili zkreslené představy (lidské šelmy) a mylné názory o životě, jednání a zvyklostech těchto Indiánů.
- Setkání a pobyt s Indiány jim ukázal, že nespravedlivý přístup bělochů k domorodcům je hlavní příčinou nepřátelství mezi oběma světy.
- V jejich vyprávění je zdůrazněn vliv strachu a pověr na způsob myšlení „divochů“. Cestovatelé interpretují „zabíjení nepřátel“ Šuarů jako důsledek jejich pověr a strachu.
- Lze tvrdit, že eventuální cestovatel, který věnuje dostatečný čas, aby „prožil“ svět těchto „divochů“, pravděpodobně mění svůj

pohled na jejich svět a zároveň i na vlastní svět. V tomto ohledu není náhoda, že v očích cestovatelů je západní kultura vyznačena v textu jako „pseudocivilizace“, která kazí svým vlivem svět indiánských kmenů.

- Hanzelka a Zikmund se stali etnografy Šuarů, jelikož zdokumentovali klíčové aspekty jejich života a tímto splnili i cíl své výpravy. Přestože nebyli antropology¹⁵, dokázali za relativně krátký čas poznat důležité aspekty života Šuarů a zaznamenat je.
- Přístup cestovatelů k domorodcům byl přátelský, rovnocenný a osobitý, jak jsem ukázal při studiu vybraných pasáží jejich cestopisu. Přesto byl i velmi riskantní, jelikož skrýval nebezpečí ztráty důvěry „divochů“. V okamžiku odkrytí přenesené „tsantsy“ by se mohly věci vyvinout ze strany Indiánů úplně jinak. Cestovatelé do jisté míry „vyzkoušeli“ tímto činem meze strachu a způsobu myšlení „divochů“.
- Napjaté situace mezi cestovateli a hostiteli, které se naskytly při dobrodružství u Šuarů, odhalují jeden základní rozměr života a to, že vztahy mezi jednotlivými lidmi jsou vždy dynamické a jejich vývoj je těžko předvídatelný.

Na závěr této kapitoly shrnuji několik klíčových aspektů vztahujících se k dobrodružné cestě za Šuáry a k přístupu Hanzelky a Zikmunda k „jinakosti“:

- ✓ Dobrodružství za Šuáry se rozvíjelo v rámci prostoru, který poskytl čas několika týdnů pobytu a dynamiky vzájemných interakcí cestovatelů a hostitelů.
- ✓ Hanzelka a Zikmund měli zvědavou, odvážnou a dobrodružnou povahu; celé vyprávění o svých dobrodružstvích potvrzuje tuto skutečnost.
- ✓ Strategie cestovatelů ohledně výpravy a pobytu u Indiánů se ukázala jako úspěšná. Ochota žít v souladu s jejich životními podmínkami,

¹⁵ Z historie antropologie víme, že cílem dobrodružství antropologů za domorodci do různých zemích světa, bylo poznání a studování života a kultury „divochů“.

jednat s Indiány jako rovný s rovnými a uctivý přístup k nim otevřel svět domorodců pro oči a srdce českých cestovatelů.

- ✓ Čeští cestovatelé byli nositeli kulturní identity vlastní civilizace, ale nejednou se dokázali povznést nad tuto kulturní identitu, což jim umožnilo pochopit i některé aspekty způsobu myšlení domorodců.
- ✓ Jako hosté zřejmě měli talent k získávání důvěry Šuárů. Jejich jednání bylo vynalézavé, intuitivní a ochránilo je při několika nebezpečnými situacemi. Hanzelka a Zikmund získali Šuáry svým osobním kouzlem. Jak jinak se dá vysvětlit skutečnost, že za jejich relativně krátký pobyt jim náčelník „svěřil“ osud malého syna Auake?
- ✓ Otázka důvěry v mezilidských vztazích je pro vytváření eventuálního etického vztahu klíčová. Je „zázrak“, že hostitelé nepřestali důvěřovat návštěvníkům v kontextu událostí, které se odehrály během jejich pobytu.
- ✓ Popis poslední etapy pobytu a starost, kterou vyjadřují o budoucnost Indiánů, odhaluje, že hosté nepřestali vnímat svět domorodců „očima západní civilizace“. Z tohoto pohledu „záchrana“ Indiánů spočívá v poskytnutí určitého druhu pomoci: „sem vyslat uvědomělé, zanícené učitele,...kouzelníky nahradit lékaři a prokletou natému i maikóu přetavit v sebedůvěru a vzájemnou úctu“. Jinými slovy řečeno, stačí nahradit část indiánské kultury dobrými aspekty západní kultury¹⁶. Na tomto místě cestovatelé projeví jakýsi výchovatelství pohled na „jinakost“ Indiánů.
- ✓ Cestovatelé se v průběhu dobrodružství dopustili pochopitelně omylů, avšak obzvlášť riskovali s přenesenou „tsantsou“. V tomto ohledu jejich záměr zdokumentovat obřad „tsantsy“ odkryl určitý problematický aspekt každé podobné výpravy. Otázkou je, do jaké míry je správné „etické“ „zasahovat“ do mystických slavností divochů pro účely etnografie a vědy.

Dobrodružství Hanzelky a Zikmunda u Šuárů, lze v souladu s etickým rámcem uvedeným v metodologii, hodnotit takto:

¹⁶ Z historie víme, že i dobře míněný vliv bělochů na původní obyvatelstvo, měl neblahé důsledky pro domorodý život a kulturu.

- Hanzelka a Zikmund svým chováním a jednáním u Šuárů, otevřeli prostor pro vznik přátelství s domorodci. Několikatýdenní pobyt u Indiánů byl dostatečný čas pro vznik důvěrných vztahů.
- Přestože si s nimi vytvořili přátelské vztahy, jejich přístup nepředstavoval úplné přijetí způsobu života domorodého světa. O tom svědčí i skutečnost, že odmítali přijmout pití nýhamánči nebo určité jídlo divochů (zkažená vejce), atd.

Určité podmínky cestování cestovatelské dvojice mě vedly k tomu, abych nezařadil jejich přístup k divochům jako příklad „etického maxima“, ale někde uprostřed mezi etickým minimem a etickým maximem navrhovaného etického rámce.

Níže uvedené důvody, související s jejich přístupem k „jinakosti“, totiž neumožňují zahrnout celou škálu splněných předpokladů tzv. „etického maxima¹⁷“.

- I. Hlavní cíl cesty po světě Hanzelky a Zikmunda, byl procestování pěti světadílů a nikoliv etnografický výzkum a prožití světa domorodců. Z pohledu cestovatelů dobrodružství za Šuáry byla dílčí výprava v rámci širšího projektu, a proto záměr poznat divochy byl jen dílčím cílem. V tomto ohledu je odmítnutí „nabídky“ Indiánů, aby se stali členy Šuárského kmene („bílí bratři Šuárů“), v souladu se stanoveným hlavním cílem jejich pouti po světě.
- II. Hanzelka a Zikmund byli výjimeční cestovatelé - badatelé, ale nebyli antropologové, ani badatelé indiánských kultur typu Friče, kteří by zůstali v „terénu“ delší čas, aby zkoumali a prožívali svět domorodců ještě hlouběji. Přesto za daných podmínek splnili svůj

¹⁷ Například, za takové nesplněné podmínky lze považovat následující skutečnosti: osvojit si zvyky domorodců a „jejich pohled“ na svět, „odložit šaty a stát se jedním z nich“, atd. K tomu je zapotřebí daleko delší pobyt u domorodců a dlouhodobý záměr prozkoumat a prožít jejich svět.

badatelský záměr poznat „svět“ Šuárů a vytvořili velmi významné etnografické dílo.

- III. Několikatýdenní výprava u Indiánů je sice delší výprava, ale není zase tak dlouhodobá, aby si i výjimečný cestovatel stačil osvojit zvyky divochů a jejich pohled na svět, aby odložil šaty a stal se jedním z nich, aby si plně osvojil jejich mentalitu.

Hanzelka a Zikmund se stali výjimečným fenoménem novodobého českého cestovatelství. Z hlediska mého výkladu o jejich dobrodružství za Šuáry byli vzorem etického přístupu k „jinakosti“, který splňoval všechny předpoklady, tzv. „etického minima“ ale ne všechny předpoklady tak zvaného „etického maxima“, navrženého v etickém rámci.

I přes určitá omezení, kterými bylo jednak to, že dobrodružství za Šuáry bylo vedlejším cílem pouti po světě a jednak, že měli pro toto dobrodružství „omezený“ čas několika týdnů, lze chápat cestovatelskou dvojici jako výjimečný vzor etického chování a jednání jednotlivce pro krátkodobější výpravy za Indiány Jižní Ameriky.

KAPITOLA DEVATÁ

1- Krátký úvod - Mnislav Zelený - Atapana

Mnislav Zelený - Atapana (*1943), je antropolog, cestovatel, badatel, spisovatel. Je velkým znalcem způsobu života a kultur Indiánů Jižní Ameriky. Tento cestovatel, už jako student na konci šedesátých let dvacátého století, procestoval většinu států Latinské Ameriky. V následujících letech, fascinován lidmi a kulturami Latinské Ameriky, uskutečnil několik výzkumných cest po tomto kontinentu.

Jeho první dobrodružná výprava Latinskou Amerikou v roce 1969 rozšířila jeho obzory a v podstatě zahájila i jeho cestovatelská dobrodružství za Indiány Jižní Ameriky. Jeho hlavním zájmem se staly indiánské kultury Ameriky a amazonští Indiáni. Už na začátku sedmdesátých let pobýval mezi Indiány a v průběhu zhruba čtyřiceti let se stal hostem několika indiánských etnik Jižní Ameriky. Uskutečnil několik dlouhodobých pobytů mezi různé indiánské kmeny, provedl terénní etnografický výzkum a celkem strávil několik let svého života v přímém kontaktu s různými etniky Amazonie. Mnislav Zelený při svých pobytech u různých indiánských etnik získával náklonnost Indiánů a spřátelil se s nimi natolik, že ho přijali mezi sebe. V roce 1989 při pobytu u etnické skupiny Yawalapiti byl dokonce adoptován indiánskou rodinou a dostal jméno Atapana¹⁸.

Mnislav Zelený napsal několik knih a množství článků o Indiánech. Jeho specializovaná práce se týká kultury Indiánů, jejich náboženství, rituálů, mýtů, atd. Dále jeho činnost týkající se Indiánů zahrnuje fotografické výstavy, přednášky, besedy, vystupování v rozhlase a televizi a desítky populárních a populárně vědeckých článků o Latinské Americe a Indiánech. Cílem Zeleného při jeho dobrodružstvích u Indiánů bylo sice

¹⁸ Podle Zeleného jeho duchovní rodiče- indiánka Ayrika a šaman Guñitze- mu dali jméno Atapana, což je název zeleného listu jistého druhu palmy. (75, s. 42), (90)

poznat a zdokumentovat život a kulturu Indiánů, ale zároveň, se snažil porozumět mentalitě jejich členů a pochopit „filosofii“ života těchto odlišných lidí.

Jeho vztah k cestování je zřejmý již z prvních stran jeho cestopisu „Na cestě za snem“: „...Nedávno jsem seděl s kamarádem a bavili jsme se o mém putování. Nerad to nazývám cestováním...nikdy jsem neměl v oblíbené průvodce,...Odpuzovalo mě, aby mi někdo servíroval to, co mám vidět,...Přičilo se mi jít ve stopách tisíců lidí, kteří se ženou, aby rychle zhlédli co nejvíce věcí, pamětihodností,...Nejsem ten, kdo chce vidět všechno a hned. Netáhnou mě divy světa. Láká mě poznat a zažít si obyčejný život někoho zcela obyčejného,...Pochopit proč žije, pochopit jeho radosti i strasti. Když jsem přijel do Ria, ani mě nenapadlo utíkat nahoru na Cukrovou homoli (Pao de Acucar)...Raději jsem žil s Brazilci na jejich ulicích, v jejich domech, ve favelách, v hospodách, v debatách...Táhlo mě najít si vlastní cestu...Najít si to vlastní intuicí, najít si cestu poznamenanou předtuchami, znameními a náhodami...Lákalo mě, co přijde, co se stane, aniž o tom něco předem vím, možná jen něco tuším. To mě vždy přivedlo blíž k lidem a nikde nezklamali. „Vítej, kdo s dobrým úmyslem vchází“ platí všude...Cesty do neznáma a bez plánu mi připravovaly nádherná setkání plná života a radosti...Z cest po Latinské Americe jsem vozil domů nejen popsané deníky a fotografie, ale hlavně lidové změně, keramiku, všelijaké hrnce, různé střepy, masky, luky a šípy, náhrdelníky, péřové ozdoby,...Dýchal jsem volnost, která vycházela z luků a šípů divokých Yanomamů, péřových čelenek Kofánů, keramických nádob Kamayuráů, doutníků ukroucených šamany Yawalpitiů, proutěných košíků Eccejů, oděvů z lýka či z vlny lam alpak Kečuů či Aymarů, vycpané hlavy tapíra, uloveného pod sopkou Sangay indiánskými průvodci, nebo dvou kůží pum, darovaných lovcem Bokoko od Río Madre de Dios...Moje vandry byly únikem za poznáním ...Vytvářel jsem si svůj svět svobodných cest...“ (75, s. 9-10)

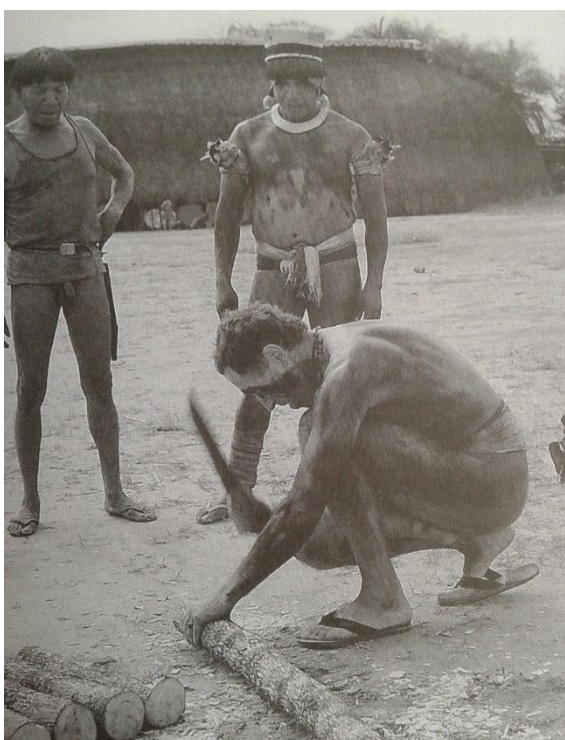
Zelený popisuje svůj pohled na prožitá dobrodružství v Latinské Americe. Čtenář cestopisu si může povšimnout jeho osobitého přístupu k cestování, respektive k jeho „vandruům“. Z vyprávění je patrný význam, který kladl na cestování; podle jeho slov mělo putování po světě smysl, pokud mohl najít vlastní cestu, která otevírala prostor k poznání a pochopení obyčejných lidí a zároveň k pochopení sebe sama.

V roce 2003 Zelený založil charitativní společnost s názvem „Gran Amazonia“, jejímž smyslem byla činnost ve prospěch amazonských

Indiánů¹⁹. V současnosti každým rokem jezdí do Amazonie navštěvovat své indiánské přátele. Především se snaží pomoci Indiánům, kteří přišli do kontaktu se západní kulturou a ztratili nebo ztrácí svoji původní kulturu a identitu.

2- Studie vybraných textů z díla Mnislava Zeleného- Atapany

[Texty hlavně z knihy „Na cestě za snem“, jeden text z knihy „Préríjní a pralesní Indiáni“, jeden text z knihy „Duch s rozkvetlým penisem“ a texty z různých publikovaných článků]

9- Zelený mezi Indiány Yawalapiti . (75, s. 43)

¹⁹ Na internetových stránkách této nadace je uvedeno: „...cíle naší nadace jsou multikulturní výzkum globálního charakteru s konkrétním úsilím podpory tradičního života indiánských komunit Velké Amazonie, což nelze logicky oddělit od výzkumu deštných amazonských pralesů s jejich faunou a flórou ...“, (86)

První Indiánský kmen, který Zelený navštívil a žil u něho, byl kmen Kofanů. Expedice Cotopaxi '72 mu poskytla příležitost realizovat svůj sen začít poznávat Indiány z blízka v jejich osadách. Jak sám autor vypráví ve svém cestopisu „Na cestě za snem“: „Latinskoamerickou anabází jsem začal těsně před sovětskou okupací. A kouzlu latinskoamerického světa jsem podlehl na celý život...Po roční „kultovní“ cestě Amerikou v roce 1969 následoval boj za realizaci dalších cest. Kamarádi geologové mě v roce 1971 přijali do party Expedice Cotopaxi '72, kterou jsem nakonec díky své organizační vášni vedl...Pro mě byla expedice hlavně terénním výzkumem u Kofanů v Oriente, kde Maestro alias Petr Polák natočil krásný film,...Kofáni jsou hrdý národ a bělochy nikdy neměli v lásce...Po několikadenní plavbě po Napu a Aguaricu jsme se vylodili, ale oni nám odmítli vstup do vesnice. Několik hodin jsme seděli před nastoupenou řadou bojovníků s oštěpy. Náš vojenský průvodce k večeru náhle uslyšel křik topícího se dítěte v řece. Skočil do divokého proudu a dítě zachránil. Byl jsem přesvědčen, že nám jejich vděčnost otevře vstup. Mýlil jsem se. Tehdy jsem indiány ještě neznal. Nic se nestalo. Až po čase jsem pochopil. Indián neprosí, nežádá, neděkuje. Jeho filozofie je daleko čistší než naše. Chceš-li někoho zachránit, děláš to proto, abys ho zachránil, a ne proto, že očekáváš, že za to něco dostaneš. To už je „kšeft“.

Odjeli jsme s prázdnou. Náhodně jsme pak narazili na odpadlého Kofána desítky kilometrů proti proudu. Ubytovali jsme se a kuli pikle. Viděl jsem ženy, jak jezdí po řece pro suché dřevo. Napadlo mě, jak Kofány rozhodit. Poruším jejich přísnou sexuální dělbu práce. Provedeme s Maestrem ženskou činnost. Nasekali jsme dříví a přivezli ho do osady. Nikdo nás nezastavil. Ve vesnici jsme klacky rozdělili před jejich domy a čekali pár hodin. Zatím oni běželi za odpadlákem a ptali se jej, komu to dříví patří. Byli vykolejeni ze svých tradic. To od bělocha nečekali. Pak z chýší vylezly zvědavé děti a vše se zlomilo. Začali jsme si s nimi hrát a Kofáni byli naši. Získal jsem spousty informací o jejich životě i od šamana Mašukuriho a mého největšího přítele Kenamy, o mužských obřadech a slavnostech s drogami, o výrobě jedu kurare, o vedení chlapců do dospělosti až k vlastnímu poznání smrti. Dokonce jsem vyhrál slavnostní zápas s jedním z nich. A Maestro mohl natočit krásný film,...Po skončení výpravy jsem v Quitě ještě pár měsíců zůstal, než jsem se vydal na jih, do Peru, hledat možnosti studia a výzkumů v džungli...“ (75, s. 16, s. 19, s. 21).

Z vyprávění je zřejmá dobrodružnost cesty do osad Kofanů, když popisuje první komplikace ve vyjednávání s Indiány. Je zřejmá i jeho dovednost získat si jejich důvěru.

Ve výše uvedeném textu si lze všimnout následujících aspektů, které souvisí s kontaktem a setkáním výpravy s Kofány.

- První neúspěch: Kofáni nedovolují Zelenému a jeho doprovodu vstoupit na své území.
- Nezkušenost s mentalitou Indiánů: Zelený očekával, že záchrana topícího se dítěte mu otevře vstup do jejich území. Tento předpoklad se nepotvrdil.
- Parametr náhody: po počátečním neúspěchu poskytlo Zelenému náhodné setkání výpravy s odpadlým Kofánem příležitost navázat kontakt. V této souvislosti jeho nápad, aby pomohli Kofánům (provedením práce indiánských žen), byl čin, který Indiáni neočekávali od bělochů, a proto je i překvapil.
- Hra s dětmi: následná hra s indiánskými dětmi mu otevřela cestovateli bránu do světa Kofánů.

Ve výše vybraných pasážích lze rozpoznat některé rysy charakteru Zeleného, které se projevily během výpravy za Kofány:

- Dobrodružný charakter: dobrodružnost charakteru odkrývá samotná realizace výpravy za Kofány s několikadenní plavbou po řekách Napu a Aguaricu.
 - Odvaha a ochota riskovat: odvaha a risk je patrný z jeho činu, který porušil přísnou dělbu práce Kofánů mezi muži a ženami.
 - Vynalézavost a vytrvalost: cestovatel se nenechal odradit prvním neúspěchem, přestože Kofáni odmítli vstup bělochů na svá území, Zelený našel způsob jak se k nim přiblížit.
 - Dovednost získávat důvěru Indiánů: tuto skutečnost dokazuje mimo jiné i to, že se mu podařilo získat informace od šamana Mašakuriho a od indiánského přítele Kenamy, které by jinak Indiáni považovali za důvěrné a zároveň skutečnost, že Zelený zdokumentoval jejich život.
- Zelený upozorňuje čtenáře na to, že v roce 1972 Indiány neznal, a proto nechápal jejich chování. V jeho vyprávění si lze všimnout

důležitosti faktoru času pro porozumění způsobu myšlení Indiánů „Až po čase jsem pochopil“. I přes úvodní nezdary, úsilí a vytrvalost Zeleného mu otevřela bránu do světa Indiánů a tak se podařilo realizovat a dokončit výpravu u Kofánů úspěšně.

Další jeho dobrodružství u Indiánů se uskutečnilo v roce 1973. V cestopise pokračuje jeho vyprávění takto: „V Limě jsem byl v lednu 1973 přijat k studiu kulturní antropologie...Conchita Gonzales del Río, má přítelkyně...mě po několik měsíců směřovala k etnické skupině Eceje...Její otec...totiž léta těmto indiánům pomáhal jako laický misionář a lékař...Nejhorší byla cesta z Quincemil do Puerta Maldonada. Pak už byla jen řeka Madre de Dios a plavba k indiánům. Lákal mě jejich život v náručí džungle, jejich myšlení, chování a mýty, tradice, zákony. Mým příznivcem byl náčelník Ramayo Biashemo, kterého jsem někdy z dlouhé chvíle učil česky, a také to byl i on, kdo se za mě postavil v kauze s šamanem Yohahé. Tomu jsem nevědomky snížil jeho autoritu, když jsem tabletkami tetracyklinu...vyléčil diareu starému Shaitovi. Ten měl totiž smrt na jazyku, a jak pravil Yohahé, „viděl už malované ďábly“, tedy smrt, a proto skončil s jeho léčením. Pro něj byl soupeřící čaroděj, viník většiny nemocí, tenkrát prostě mocnější. Yohahé proti mně nasadil druhý nejtěžší trest: ostrakizaci. Celá osada se mnou přestala postupně komunikovat a vypadalo to na vykázaní, ne-li na něco horšího. Ramayo však zasáhl, a tak jsem mohl zůstat a znovu si získat své postavení jako Ichahí óshi. Toto pojmenování má jistou logiku. My běloši jsme pro ně chlupatí jako opice ipachí, navíc bílí, tedy óshi. Naopak indiáni jsou hladounčí, nikde ani chloupek...Z průšvihů s šamanem jsem vyzískal kamarádství s jeho synem Césarem Biñajamou, který mi vyprávěl po mnoho večerů jejich mýty, jež ve svém komplexu ještě nikdo nezaznamenal. Později vyšly v mé publikaci o amazonské mytologii Duch s rozkvetlým penisem. Malí kluci se předháněli a každý den mi něco přinášeli. Tu nádherná morfa, uranie nebo jiné motýly či noční můru se smrtihlavem, jedlé larvy súri, které jsem si pad'oursky opékal na řeřavém ohýnkem, zatímco malý Shawiyawi je hltač syrové a dokonale při tom mlaskal...Vzpomínám na prošvihnutý únos mladé a krásné Felipe, jejíž manžel Kwakwebebe se o všem dozvěděl jako poslední. Všichni si o tom povídali tak, že Yohahé svolal noční zasedání osady, při kterém zastánci obou stran živě diskutovali jako naši parlamentáři. Avšak s tím rozdílem, že tady došlo k dohodě. Únosce se vrátil ke své manželce a Felipe nechal na pokoji. Nemohl jsem si odpustit nazvat tuto dohodu demokratickou, i když prostředí tropických lesů s pokřikem nočního ptactva a opic, se šuměním veletoku Madre de Dios a reliéfem bambusových chýší s palmovými došky dávala jasně tušit geografickou i historickou vzdálenost od našeho politikaření. Rymayo mi povídal i o řadě nepsaných zákonitostí. Mají například sexuální

zóny, ženské, mužské, manželské, milenecké. Vzpomněl jsem si, že před pár lety, než jsem přijel do Palmareal, francouzský fotograf a švýcarský novinář chtěli zažít adrenalin. A tak se hrdinsky vydali rovnou čarou pralesem z And, aby jej pokořili. Zdejší lesy však neznali. Nedovedli se tu uživit, až po mnoha dnech vysílení narazili na pralesní políčko charca patřící Eceejům. Několik indiánských žen s křikem uteklo. Hladoví dobrodruzi se vrhli na papáje a banány, ale za chvíli tu byli indiáni a pobili je. V Peru byl z toho tehdy velký poprask, jako když v třicátých letech zdejší šaman zabil na dálku jednoho bělocha. Tehdy jej vojáci chytili a vsadili do vězení, ale tenkrát už to nebylo tak jednoduché. Peru začalo uznávat indiánské tradice a práva. Indiáni totiž jednali podle svých zákonů a to, že je ti dva běloši naznali, je neomlouvalo. Charca je ženská sexuální zóna, která slouží manželům k pohlavnímu styku. A přijde-li někdo na políčko nazván či bez doprovodu, je považován za vetřelce, který se snaží přítomné ženy znásilnit. A pak muži mají plné právo takového narušitele zabít. Poslední jídlo, které mi Ecejevové připravili na rozloučenou, byla želva. Každý dostal misku vývaru s kusem masa a zmizel do temného kouta chýše. Pro Indiána je stravování tou nejintimnější částí života a běžně, mimo slavnostní akce, jí zcela sám. Okusoval jsem dlouhý oválný kus masa s kostí a v duchu jsem si říkal, co mi to vlastně z té želvy nabídli. Nakonec jsem se mého přítele Ramaya zeptal, co mi ze želvy dali. „Z jaké želvy?“ pochechtával se mi. „To byl želvák a takovýho ho měl,“ a s radostí mi gestem předvedli velikost želvího penisu. Podtext imitativní čili napodobovací magie jsem si jen mohl domýšlet. Při loučení, které u indiánů vlastně není žádné, protože to, že chcete odejít, je pouze vaše rozhodnutí a tečka, mi Ramayo jenom řekl, že než se vrátím, připraví mi náhrdelník z kajmaních zubů. Já mu slíbil kulovnici. Náhrdelník už ale nedostanu. Za pár let po mém odchodu ho na hranicích s Bolívií zastřelili grázlové, kteří hubí indiány s cílem získat jejich území. Pracují většinou pro velké firmy a s tichou podporou „velkých zvířat“. Cestou do Limy...‘. (75, s. 23-28)

Z výše uvedené pasáže cestopisu „Na cestě za snem“ je zřejmé jeho explicitní vyjádření touhy poznat a porozumět indiánskému životu. „...Lákal mě jejich život v náručí džungle, jejich myšlení, chování a mýty, tradice, zákony...“ Na základě kontaktu jeho jihoamerické přítelkyně našel způsob setkání s kmenem Eceejů. Přístup k nim mu usnadnil dlouhodobý vztah otce jeho přítelkyně s Indiány.

Ve výše uvedeném textu si lze povšimnout několika klíčových momentů dobrodružství, které Zelený prožil u Eceejů, a které odhalují složitost jeho vztahů s Indiány:

- Zelený měl mezi Eceji své velké příznivce - v tomto případě to byl náčelník Ramayo Biashemo. Jejich přátelský vztah potvrzuje mimo jiné i skutečnost, že ho učil český jazyk.
- Snaha Zeleného vyléčit starého Indiána dovezenými léky, se obrátila proti němu, jelikož si nevědomě znepřátelil šamana Yohahé, jehož autorita se tímto snížila.
- Hněv šamana měl za důsledek, že celá osada s ním přestala komunikovat. Navíc mu hrozilo vyhnání (ostrakizace) z osady.
- Náčelník se však v kauze se šamanem postavil na jeho stranu a zasáhl tak v jeho prospěch. Jeho důvěrný vztah s náčelníkem zachránil Zelenému jeho postavení mezi Indiány.
- Dalším, tentokrát však pozitivním dopadem této události bylo, že získal kamarádství syna šamana, u nějž pak Zelený po mnoho večerů poslouchal vyprávění o indiánských mýtech.
- Zelený prožíval každodenní život Indiánů a sledoval i jejich spory (např. únos krásné dívky).
- Od náčelníka Ramayo se dozvěděl mimo jiné i o různých nepsaných zákonech Indiánů. V tomto kontextu Zelený poukazuje na jejich význam, když vypráví o tom, že porušení těchto zákonů bylo příčinou usmrcení několika bělochů.
- Konec jeho pobytu v osadě, poslední jídlo nabízené Zelenému a jeho rozloučení s Indiány odkrývají složitost, ale zároveň nenáročnost mentality Indiánů.
- Indiáni respektují rozhodnutí hosta odejít kdykoliv a to bez jakékoliv dramatickosti. Při rozloučení si náčelník Ramayo a Zelený navzájem dali slib o výměně darů při příští návštěvě cestovatele do osady.

Z vyprávění je patrné, že dlouhodobé pobyty u Indiánů skýtaly Zelenému prostor pro vytváření důvěrných vztahů s některými členy kmene.

Z vyprávění Zeleného plynou následující důležité skutečnosti:

- Zelený dokázal s Indiány vytvořit přátelské vztahy. O této skutečnosti svědčí pomoc, které se mu dostalo od náčelníka v souvislosti s kauzou se šamanem.
- Neměl problém sdílet způsob života Indiánů. Jeho odlišná kulturní identita mu nebránila v účasti na jejich každodenních činnostech, ani v přijetí jejich zvyků.
- Z textu je patrné, že si Zelený získával i náklonnost dětí Indiánů. Jeho motýlí sbírky jsou důkazem náklonnosti dětí, jelikož právě ony mu přinášely všechny motýly. Tato skutečnost (náklonnost dětí k bělochovi) vždy působila na dospělé Indiány velmi pozitivně.
- Zelený věnoval spoustu času nasloucháním o mýtech a nepsaných zákonech Indiánů. Snažil se zaznamenat jejich vyprávění a rovněž se snažil pochopit jejich zvyklosti, mravy a kulturu.
- Zelený ve svém cestopise líčí způsob řešení indiánských sporů diskuzí a dohodou a neskrývá svůj obdiv k demokratickému rozměru takové dohody.
- Každé setkání a pobyt u domorodců v sobě skrývá určitá nebezpečí kvůli neznalosti určitých nepsaných domorodých zákonitostí. V tomto kontextu i v případě, že běloch chce pomoci nějakému Indiánovi, musí jednat tak, aby je neporušil (např. autoritu šamana) kmene. V opačném případě může poškodit své vztahy s členy kmene. Na tuto skutečnost upozorňuje i kauza Zeleného se šamanem Yohahé.
- V této souvislosti lze upozornit na rozmanitost vztahů, které vznikají mezi hostem a Indiány. Z textu je patrné, že vztahy se mohou rozvinout odlišně i mezi bělochem a dvěma různými členy indiánského kmene. Tuto skutečnost potvrzuje odlišný vývoj vztahů mezi cestovatelem, šamanem a náčelníkem. Vztah se šamanem se stal problematickým, ale druhý vztah s náčelníkem zůstal důvěrný.
- Zelený upozorňuje na fatální dopady, ke kterým může dojít při neznalosti indiánských zákonů, vyprávěním o případu zabití bělochů: běloši vešli na pralesní políčko ‚*chacra*‘, aby se najedli

banánů a papaje a tím porušili „sexuální zónu“ Indiánek. Z vyprávění je jasné, že cestovatel pochopil příčinu jednání a činů Indiánů v případě zabití bělochů (jednali podle svých zákonů).

- Indiáni mají hluboký smysl pro humor a každý důvěrný vztah s nimi otevírá i prostor pro různé veselé situace: cestovatel prožívá své „začlenění“ do indiánského života i tak, že, akceptuje „legrace“ svých hostitelů, jak dokazuje i poslední nabízené jídlo hostovi před jeho odchodem.
- Zelený ve svém vyprávění uvádí, že jeho přítel náčelník Ramayo byl zabit lidmi, kteří stříleli na Indiány. Tato smutná událost znemožnila oběma přátelům splnit svůj vzájemný slib a při další návštěvě Zeleného si vyměnit dary. V této souvislosti se v textu Zelený kriticky vymezuje k činnosti lidí západní civilizace.

Z etického hlediska je podle mne významná událost, která vedla ke sporu se šamanem Yohahé, (snížení autority šamana). Zelený při svém pobytu získal přátelství Eceejů, ale přesto málem ztratil jejich důvěru. V tomto kontextu, jeho dobře míněný čin (snaha vyléčit starého Indiána), je vnímán Indiány negativně a ohrozil dokonce i pobyt cestovatele u nich. Z toho plyne, že z pohledu Evropana eticky správný čin nemusí být v podmínkách odlišné kultury vnímán stejně.

❖ V souvislosti s touto událostí vyslovuji následující hypotézu k diskuzi:

- Představme si podobnou situaci, ovšem s tím rozdílem, že host by si byl vědom „nepsaných zákonitostí“ kmene. Jak by se hypoteticky rozhodl eventuální host v této situaci? V tomto případě by pro hosta vzniklo etické dilema: zda pomůže umírajícímu Indiánovi i při vědomí, že porušuje nepsané zákony kmene a riskuje tak svůj pobyt v osadě nebo by nechal věci běžet svým přirozeným způsobem (nechal by vědomě Indiána zemřít) a neriskoval by tak svůj vztah se šamanem a pokračoval by pak v „bezpečí“ ve svém pobytu?

- Z výše uvedené hypotézy je patrné, že Zelený nemusel řešit žádné etické dilema, (nebyl si totiž vědom, že porušuje nepsané zákony). Jeho čin spíš ukazuje na jeho nedostatečnou znalost pravidel kmene.
- Na základě výše uvedeného se domnívám, že člověk stojí před etickým dilematem teprve tehdy, když si je vědom okolnosti, jejíž zohlednění může velmi ovlivnit jeho rozhodnutí (např. význam nepsaných indiánských zákonů).

Čtenář, který si přečte následující pasáže z knihy „PRERIJNÍ A PRALESNÍ INDIÁNI“, které cestovatel napsal společně s Levem Zacharem, si povšimne začlenění cestovatele do kulturních zvyků Eceejů. Tuto skutečnost ilustruje popis procesu „výroby“ indiánských šatů pro hosta: „Žil som medzi Eceechmi na peruánskej rieke Madre de Dios už niekoľko mesiacov, ale stále som chodil v belošskom odevu. Náčelník Ramajo, môj najlepší priateľ, sa ma raz spýtal, či by som nechcel nosiť ich tradičné majataki, kumžu. Je to akési vrece s otvormi pre hlavu a ruky. Vraj mi ho na mieru „ušijú“ ženy Měšiho, rozhodol Ramajo. Měši, otec deviatich detí, mal dve ženy. Popri kurakovi Ramajovi ako jeden z mála žil v mnohoženstve, polygýnii, hoci takto žila v minulosti väčšina mužov z jeho kmeňa. Len čo som ich popýtal o majataki, staršia žena Nache odišla bez slova s najstarším synom Tapim do lesa. Tapi narezal strom yanchama (Ficus sp.) a kôru y kmeňa doslova stiahol. Nache ju odniesla k potoku, ústiacemu do mohutnej amazonskej rieky Madre de Dios. Namáčala ju, tľkla drevenou palicou ako piestom a žmýkala, kým kôra nebola taká ako látka, kým nezjemnela a nenatiahla sa. Keď ju vysušila na slnku, bola snehobiela. Trvalo jej to do obeda. Potom si Nache pozorne prezrela moju nezvyčajne vysokú postavu, narezala potrebné rozmery tunikového odevu a zošila ho niťou z lyka stromu shari. Zakrátko som si už vyskúšal svoj indiánsky oblek šitý na mieru. Druhá manželka Měšiho, Šatava, položila kužmu na bambúsovu dlážku v chyži a doniesla kalebasovú misku s červeným farbivom. Krátkou tyčinkou namaľovala pod výstrih jednoduché kosoštvorce. Druhý oblek, asi do rezervy, pokryla celý červenými odtlačkami svojich prstov. „Vari chceš napodobiť škvorny jaguára? spýtal som sa. Šatava mlčky prikývla a o chvíľku významne dodala: „Ibaa!“ Jaguár! Jaguárie škvorny ozdobovali takmer všetky kužmy Eceechov. Náčelníci a čarodejníci mnohých tamojších rodov mali svoje spoločenské postavenie význačne rovno na kužme. Bývalý náčelník jedného z rodov, starý Bokoko, mal okrem kolmej cikcakovej čiary aj akúsi stopu vtáka na ľavej strane, tam, kde je srdce. Všetky vzory maľovali farbou achiote, Orellanovou červeňou z gaštanovitých plodov. Z podobného materiálu ako kužmy vyrábali Eceechovia i krátke sukne a zásterky

ňamchama pre ženy i prikrývky. Tie sa zišli v chladných nociach, keď džungľou prúdil ľadový vzduch z Ánd. Pre deti sa používala omnoho jemnejšia kôra zo stromov šajašaja.‘, (73, s. 255)

Z výše uvedeného textu vyplýva niekoľko kľúčových aspektů:

- Dobrodružství cestovatele za Indiány Ecceji mělo dlouhodobý charakter (trval několik měsíců).
- Důsledkem přátelského vztahu Zeleného s náčelníkem Ramayo byla i nabídka tohoto Indiána, aby začal nosit „šaty“ Indiánů.
- Zelený neváhal a tuto nabídku náčelníka přijal.
- Zelený popisem procesu tvorby a malování indiánských šatů dokumentuje prvky kultury Indiánů, které měl příležitost pozorovat a následně zaznamenat.
- Vyprávění ukazuje i význam „šatů“ a jejich malby v sociálním životě Indiánů.

Dlouhodobé pobyty u Indiánů skýtaly Zelenému prostor pro prohloubení jeho vztahů s členy kmene a porozumění kultuře Indiánů. V této souvislosti následující aspekty ukazují jeho přístup k domorodcům:

- Zelený nejenže navázal vztah s Indiány, ale neměl sebemenší problém přijmout odlišnost indiánské kultury, jak ukazuje skutečnost, že začal nosit indiánské šaty.
- Nebyl jen pozorovatelem způsobu života domorodců, ale snažil se rovněž osvojit si jejich kulturu a stát se aktivním členem jejich společenství.

Zelený uskutečnil své dlouhodobé výpravy a pobyty na různých místech Jižní Ameriky. Poznal mnoho indiánských kmenů a v dalším textu lze sledovat jeho dobrodružství mezi Indiány Yawalapiti. Tento text lze

nalézt na internetových stránkách nadace „Gran Amazonia“. Je součástí článku Mnislava Zeleného s názvem „Slavnost mrtvých – kuarup“. Autor zde líčí každodenní život členů kmene Yawalapiti a svůj vztah s nimi a sepětí s jejich životem: „- Cesty do Xingú - Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi dramatický rituál s nádherně vyzdobenými a vymalovanými indiány, zlákal „kuarup“ v posledních letech k řadě návštěv filmových štábů a fotografů z celého světa. Osada se zaplní davy filmařů, fotografů a techniků s kolejkami pro kamery, balóny, kulisy, cateringem, ubytovny s leteckým zásobováním. Klid a posvátnost je pryč. Zůstala jen adrenalinová atrakce pro bělošské diváky a snaha tvůrců se náležitě prezentovat ve svém bělošském světě. Bohužel tím pádem se prapůvodní intimita rituálu ztrácí a mění se ve folklórní aktivitu. Mýtus je ničen bělošským humbukem a kšeftem. Ještě donedávna byla totiž Slavnost mrtvých bělochům až na malé výjimky naprosto nepřístupná. Navíc se o ní ani příliš nevědělo. Prvním bělochem, který ji asi viděl, byl cestovatel Karl von den Steinen, který do této oblasti přijel v roce 1884 jako první cizinec. Dalším byli čtyři bratři Villas Boasové až v roce 1943 při jejich famózní Expedici Roncador-Xingú, která zahájila pochod Brazílie do vnitrozemí. Byli to právě oni, kteří se zasloužili o vytvoření Národního parku Xingú s 22.000 km² v roce 1961 a tím zahájili i ochranu asi 2.500 xingúských indiánů před bělošskou devastací. Právě Orlando Villas Boas mne v roce 1989 poslal za náčelníkem Aritanou, vůdcem kmene Yawalapiti. Aritana mne s tímto doporučením přijal, protože Orlando byl pro ně jakýsi bílý otec, který zachránil Yawalapitie před vyhynutím. V roce 1943 jich bylo pouze osmnáct. V době mého příjezdu jich bylo kolem sto deseti. Po několika měsících jsem byl dokonce adoptován ženou Ayrikou a adoptivním otcem se mi tak stal i její manžel, šaman Guñitze z kmene Kuikuru. Ayrika mi dala jméno Atapana. Účastnil jsem se každodenních činností kmene. S Warípirou jsem rybařil, s Tunuli vyráběl slaný popel potaš z modrých vodních hyacintů, s Tuho Pesé sledoval výrobu opeřených šípů, s Jakao sbíral v lese ananasy, s dětmi vyhrabával ze země arašíd, s ženami nosil maniok, pekl placky „beiju“, každodenně se koupal nebo pozoroval Pajpualo při předání bavlny či Guñitzeho léčení s jeho kouřením doutníků, tancem a zpěvem, který jej přiváděly do extáze. Ženy mi se smíchem daly ochutnat kyanovodíkovou šťávu, kterou vymačkávaly z hořkých maniokových hlíz, aby byly jedlé. Naivně jsem se jich totiž zeptal, zda se nebojí, když jsou při strouhání hlíz celé potřísněné jedovatou tekutinou a náhodou by si jí lízly. Tím mi chtěly dokázat, že se nemusí smrti z jedovaté otravy obávat a já byl náhle postaven před zkoušku. V tu chvíli jsem si vzpomněl na Alexandera von Humboldta, který, aby dokázal, že kurare působí jen v krevním oběhu, jed spolkl. Odmítnout jsem již nemohl, ztratil bych navždy svoji tvář. Olízl jsem ženám ruce pošpiněné bílou tekutinou. Byla pěkně hořká jako mandle. Prostě kyselina kyanovodíková. Za chvíli mi dali něco sníst a

žil jsem dál. Zřejmě to byl protijed. Časem jsem chodil nahý jako ostatní a prošel i krvavým rituálem rozřezáváním ramene, který mi prováděl sám politický otec s tykvovitou škrabkou „jajap“. Guñitzeho razantní uchopení mých rukou mi dávalo důvěru v jeho profesionalitu. S ničím se dlouho nepáral a rychlými pohyby mi rozřezal obě ramena sadou rybích zubů. Jednalo se zřejmě o piraní zuby, které kůži řežou jako žiletky. Krev mi stékala po rukou. Guñitze se pak sehnul k zemi, kde měl přichystáno pár listů. Sežmolil je v dlani a špinavě zelenavou tekutinou mi potřel ramena. V tom okamžiku krev přestala téct a kapat na zem. Také mne pomaloval nohy rybím ornamentem temnomodrým barvivem „genipapo“ a hlavu nabarvil na červeno z rozdrcených semínek „urucú“ proti zlým duchům. - **Pohřební rituál „kuarup“** - Jednoho dne se začal Aritana malovat černou a červenou barvou. Vytáhl své pérové ozdoby pečlivě uskladněné v jakýchsi deskách z proutí a listí, ale i jaguáří opasky. Skladoval však ozdoby pro všechny muže, kteří si je k němu chodili vyfasovat. I já jsem dostal svůj příděl. Ostatní začali náčelníka bez velkých řečí napodobovat, malovat se a zdobit. Bylo jasné, že se chystal obřad. „Takuma, velký šaman „pajé“ ze sousední osady Kamayurá, nás zve i tebe na kuarup,“ řekl jednoduše Aritana. Zřejmě nebyl dostatečný počet dívek k iniciaci a tak se připravovala jen samotná Slavnost mrtvých, rozloučení s dušemi zemřelých. Nepřipravovala se žádná atrakce pro návštěvníky, filmaře či nadřžené fotografy, kteří si vše těžce zaplatili. To bylo ještě v době, kdy to nebylo v módě. Jednalo se o jejich tradiční intimní rituál, který si připravili pro sebe. Já, jako člen kmene Yawalapiti, jsem se tak jako první běloch na světě plnohodnotně a aktivně účastnil „kuarupu“. Znamenalo to, že jsem s ostatními po řádném namalování a vyzdobení vyrazil do lesa kácet posvátné kmene stromu „mavú“. Byl jsem nabarven celý na černo, kolem pasu měl jaguáří opasek a svazky bavlněných barevných nití mi chránily ohanbí. Dřevo „mavú“ je velmi tvrdé, kácení je proto náročné. Často nás vyrušovali včely a sršni, což vždy bylo důvodem všeobecného veselí a útěků před jejich žihadly. S několika metrovými kmeny jsme na ramenou vpochodovali do osady Kamayuráů. Ti nás již čekali s velkými nádobami pití žlutého zfermentovaného nápoje z ovoce „pequí“ (*Caryocar brasiliense*). Pohřebiště mrtvých, jejichž duše čekaly na rozloučení již pár let, bylo tradičně umístěné před Domem mužů ve středu osady tvořené asi šesti velkými malokami. „Pajé“ Takuma vše nenápadně organizoval. Začali jsme s těžkými kmeny na ramenou tancovat pomalými a houpavými, jakoby medvědími kroky kolem pohřebiště. Vedle mne tancovali muži z osady Yawalapitiů: Tunuli, mladší bratr Aritany, Awarapotap, Tarukaré, Pasao, Kwaláku, Guaranaho, Wahuku, Tapi, Aumari, Apukatua původem z kmene Waura, Kunue původem Kamayurá, Atháka a Kajulú původem Kuikuru, Asalu původem Meinaco...Každý z nich měl na zádech v rudých a černých barvách vymalované nejrůznější zvířecí symboly. Nejčastěji jsem poznával anakonu, piraně,

jaguára. Rituál byl plný emocí a krásy. Jednalo se o velký spirituální zážitek, poslední setkání s dušemi svých známých, svých přátel, svých příbuzných. Obřad má zachránit a přinést těmto duším posvátný klid a označit začátek nového života v osadě duchů. „Kuarup“ tedy zemřelým navrácí nový život. Kmeny „mavú“, z kterých Mavutsinim vytvořil lidi, symbolizují zemřelé. Při vzpomínání na významné osobnosti se kmen řeže na špalky a ty se zdobí bílou hlinkou, designem ryb a zdobí peřím. Po skončení obřadu se házejí do řeky. My jsme kmeny začali rozsekávat na malé špalky, z kterých jsme stavěli Dům mrtvých. Někteří pracovali se sekerami, jiní i já s mačetami. Aritana pod vedením Takumy vyryl do země pohřebiště tvar posvátného Domu mrtvých. Jedni vyhrabávali hlínu, jiní zasazovali špalky do země, další je stahovali liánami k sobě. Hodiny a hodiny namáhavé práce, na kterou indiáni nejsou příliš zvyklí. Tropické slunce do nás nelítostně žhnulo. Cítil jsem, že Yawalapitiové i Kamayuráové toho mají tak nějak dost. Slunce páliło a tak jsme se nalévali žlutavým hustým nápojem z plodů „pequi“. Ze všech tekł pot po zádech. Takuma spokojeně chodil kolem a vůbec nevypadal jako nejdůležitější osoba. Ba právě naopak. Tak ovšem činí šamani. Nebyl vyzdoben ani namalován. Chodil v roztrhaném triku a kalhotách od bělochů zřejmě proto, aby neupoutával pozornost zlých duchů. Ti nejváženější chodí totiž u indiánů co nejnápadněji. Důležité jsou jejich duchovní schopnosti a znalosti, ne povrchnosti jako je oděv. Bylo po poledni, když „kuarup“ vrcholil. Pozůstalí se sesedli kolem Takumy, tiše vzpomínali na zemřelé a lkali. „Pajé“ jejich jménem rozmlouval s dušemi zemřelých a žádal je o konečný odchod do zászvětı. Od své smrti totiž stále přebývaly v okolí živých lidí a občas je lákaly k sobě. Do záhrobí se jim ještě nechtělo. Právě k tomu slouží „kurup“. Má jim usnadnit cestu k zahájení nového života v zászvětı. V případě, že se to šamanovi se všemi dušemi nepovede, je nucen je osobně doprovodit. Tehdy se Takuma mění v psychopompa a osobně je odvádí do světa mrtvých. Špalky se pak házejí do řeky, zatímco my jsme se šli ochladit do jezera. - **Šaman Takuma** - Hlavní osoba, Takuma, mne za pár dní pozval k sobě. Seděli jsme na zemi před jeho malokou. Vyprávěl mi o svém životě, a jak se stal šamanem. Sám sebe zaučoval, sám si připravoval zkoušky, sám sebe umrtvoval a zase se sám přiváděl k životu. To dělají jen ti, kteří se stanou nejmocnějšími šamany. Pozval mne dovnitř maloky, kde v rohu zářilo a žhnulo obrovské řeřavé ohniště. Bylo zde strašné vedro až k zalknutí. Vedle řeřavé hromady ležela na nosítkách stará žena. Takuma mne k ní přivedl a začal ji léčit svoji aurou v rukách. Byl jsem ohromen a netušil jsem, co sleduje. Být přítomen léčení, které je vždy velice intimní, byla pro mne velká čest. Podobně jako účast na „kuarupu“. „To je moje matka,“ řekl Takuma. Teprve za chvíli mi klaplo to obrovské ohniště. Bylo zde jako v sauně. Ano, Takuma čistil prostor od zlých duchů vysokou teplotou. Tak, jak zpravidla činí préríjní indiáni. Tento způsob je však v tropických krajích Amazonie zcela, opravdu zcela výjimečný a neznámý. Jak k němu

Takuma přišel? Zřejmě vlastní invencí při svém samoučení. Ukazovalo to na jeho velkou výjimečnost. Nakonec mne pozval k sobě do učení. Roztřásla se mi kolena. To se neodmítá, ale nejsem dost silný, abych něco podobného byl schopen. Navíc se jedná o celoživotní pouť, o posvátnou řeholi, kterou je třeba činit na sto procent. A navíc bych určitě zklamal. Vždyť ani velký válečník a náčelník kmene Txukahameů Raoni zkouškami neprošel. Směšně jsem se vymluvil. Určitě jsem ho zklamal. Asi za pět let, kdy jsem se doma o něm a „mých“ indiánech Yawalapiti vlastně ani nezmínil, protože se po roce 1990 začal v euforii hekticky budovat kapitalismus a indiáni tehdy nikoho nezajímali, jsem odjel na přednášku do Ostravy. Vyprávěl jsem dlouze o Takumovi. Na pokoji jsem si zapnul televizi a bezmyšlenkovitě stlačil nějaký „čudlík“. Obrazovka se rozsvítila a z ní vystoupil Takuma v plné velikosti a díval se na mne. Strnul jsem. Na zádech mi zamrazilo. A mrazí mi dodnes, když to vyprávím. Takumu jsem si prostě vyvolal a on se mi zjevil v brazilském filmu o jeho osobě. Byli jsme ve spojení...’ (87)

Zelený se dostal mezi Yawalapiti v roce 1989 na doporučení ochránce Indiánů Orlanda Villase Boase, který ho doporučil náčelníkovi Aritanovi a poslal ho za ním. Lze si všimnout několika důležitých aspektů jeho dobrodružství mezi Indiány Yawalapiti:

- Adopce cestovatele: Zelený prožil dlouhodobý pobyt u Yawalapiti a právě u tohoto kmene byl adoptován Indiánskou rodinou a dostal jméno Atapana.
- Prožití každodenního života Indiánů: dobrodružství u Yawalapiti mu poskytlo příležitost zúčastnit se běžného života domorodců a prožít s nimi jedinečné okamžiky. Jak je popisováno v textu, cestovatel: ‚...rybařil,...vyráběl slaný popel,...sledoval výrobu opeření šípů, ...sbíral v lese ananasy,...vyhrabával ze země arašidy, nosil maniok,...pekla placky „beiju“, ...se koupal nebo pozoroval Pajpualo...’
- Prožití zkoušek během běžného života mezi členy kmene: každodenní život Indiánů představoval i různé „nebezpečné“ zkoušky pro hosta, jak se ukazuje v textu: např. ženy kmene mu k ochutnání nabízely kyanovodíkové šťávy nebo krvavý rituál řezání ramene náčelníkem.

- Náležité osvojení si kultury kmene: začlenění Zeleného do života kmene zašlo tak daleko, že časem chodil nahý jako oni, pomalovaný jako oni a prožíval různé rituály stejně jako oni.
- Prožití posvátných rituálů a pozvání na ně bylo velkou ctí. Nejenže se účastnil každodenní činnosti kmene, ale byl pozván i k účasti na posvátných rituálech Indiánů.
- Získání náklonnosti šamana Takumy: Zeleného si oblíbil šaman Takuma a po aktivní účasti cestovatele na pohřebním rituálu „kuarup“ ho šaman pozval k sobě do „maloky“.
- Po návratu do vlasti jisté indicie Zeleného přesvědčily, že je v mimosmyslovém spojení se šamanem Takumou. Cestovatel uvedl, že se mu zjevila tvář Takumy v okamžiku zapnutí televize bezprostředně po přednášce, kterou měl v Ostravě právě o něm!).

Na základě úvahy nad prožitými událostmi cestovatele, které jsou popsány v textu, si musíme položit následující otázku: jakým způsobem si získával náklonnost a důvěru domorodců, že byl nejen pozorovatelem jejich života, ale mnohem víc - byl součástí jejich každodenního života a aktivním členem jejich rituálů. Na tuto otázku lze odpovědět následovně:

- Cestovatel se zúčastňoval každé aktivity jednotlivých členů kmene nezávisle na tom, jestli se jednalo o ženy, muže nebo děti. To svědčí o tom, že lze získat přátelství každého jednotlivce.
- Je patrné, že neměl problém osvojit si zvyky Indiánů: tuto skutečnost dokazuje několik věcí: časem chodil nahý nebo se oblékal jako Indián, pomaloval své tělo stejně jako Indián, atd. Neměl sebemenší problém vykonat jakoukoliv činnost, kterou vyžadoval každodenní běh života domorodců.

- Důvěřoval jim. Bez velkého váhání akceptoval jejich chování, při kterém někdy musel zažít i momenty strachu (kyanovodíková šťáva, krvavý rituál řezání ramene, atd.)
- Akceptoval rytmus života domorodců a přijímal jejich svět, jako svůj svět. Z textu je patrná i jeho radost, že ho Indiáni vnímali jako člena kmene.
- Pozvání od šamana Takuma k návštěvě jeho „maloky“ ukazuje na skutečnost, že cestovatel získal náklonnost i těch nejvýznamnějších Indiánů. Navíc pozvání od Takumy zahrnuje tři důležité aspekty:

a/ Šaman před „malokou“ vyprávěl Zelenému o svém životě a cestě, která ho vedla k tomu, aby se stal šamanem.

b/ Dovolil Zelenému, aby pozoroval léčení v „maloce“

c/ Zval ho, aby vstoupil k němu do učení, a byl ochoten zasvětit hosta do šamanských tajemství. Tuto nabídku Zelený musel odmítnout.

Z textu jsou zřejmé dvě dilematické situace, na které musel cestovatel zareagovat:

- I. Na jeho otázku indiánským ženám, jestli se nebojí jedovaté tekutiny, kterou vymačkávaly z hořkých maniokových hlíz, zareagovaly tím, že mu nabídly k ochutnání tuto šťávu: náhle stál před dilematem, zda má odmítnout nabízenou jedovatou šťávu, a tím neohrožit své zdraví, ale zároveň ztratit tvář, nebo důvěřovat Indiánkám, vyzkoušet jedovatou tekutinu s rizikem, že by mu hrozila i smrt.

- ✓ Povšimněme si skutečnosti, že charakter vztahů Zeleného s Indiány ukazují nejvíc okamžiky, které mohly dostat cestovatele do nebezpečí nebo do problémů.

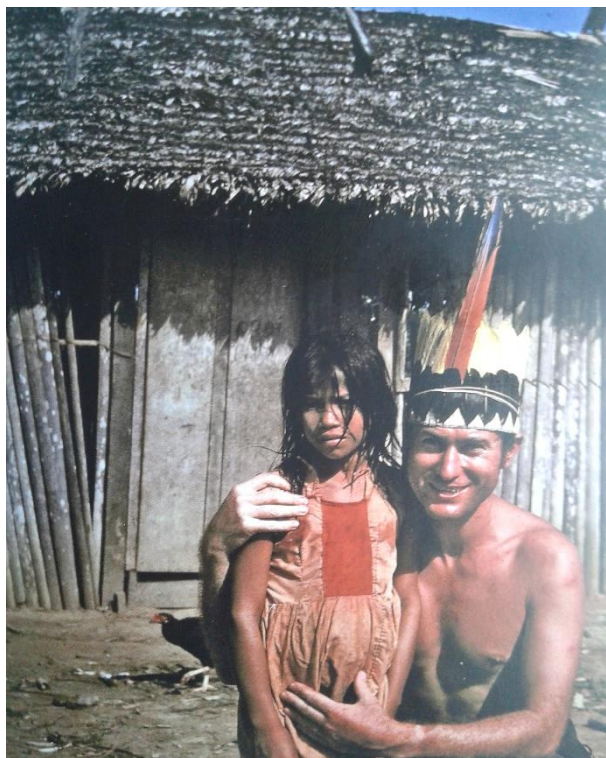
- ✓ Cestovatel vyzkoušel jedovatou šťávu: z jeho činu je patrné, že překonal svůj strach a podstoupil zkoušku. Z vyprávění víme, že po chvíli, kdy ochutnal jedovatou šťávu, mu ženy dali protijed.
- ✓ Z hlediska mého výkladu je zajímavé všimnout si dvou aspektů. Jednak mu jeho důvěrný vztah s Indiány (přítel nemůže chtít ublížit příteli) pomohl rozhodnout se přijmout nabídku k ochutnání jedovaté šťávy a jednak v jeho rozhodnutí sehrála klíčovou roli i skutečnost, že nechtěl ztratit tvář před svými hostiteli. V tomto ohledu lze říci, že etický aspekt jeho zkoušky spočívá v tom, že překonal svůj strach, nepřestal důvěřovat svým hostitelům a neztratil tak svoji tvář.

II. Z vyprávění je patrné, že cestovatel získal náklonnost a důvěru šamana Takumy. Tato událost sice znamenala pro Zeleného velkou čest, ale dostala ho do velmi choulostivé situace. Šaman si přál, aby se cestovatel stal jeho „žákem“, a chtěl ho zasvětit do svých tajemství. Nabídku Zelený odmítl.

- ✓ Etické dilema Zeleného spočívalo v rozhodnutí, zda odmítnutím do učení zklame šamana, (cestovatel navíc se necítil dost silný pro takovou funkci) nebo zda přijetím, stát se jeho žákem, za sebou zanechá na celý život vztahy ve své rodné zemi. Podle jeho slov: „se jedná o celoživotní pouť, o posvátnou řeholi, kterou je třeba činit na sto procent“.

Z rozhodnutí cestovatele je patrné, že odmítnutím šamanovy nabídky musel šamana zklamat.

Závěrem lze říci, že přístup Zeleného k Indiánům Yawalapiti byl velmi osobitý, přátelský, a uctivý. V jeho přístupu nebyl ani náznak nadřazenosti. Navíc v strategii jeho přístupu si lze všimnout aspektu aktivní účasti na každé běžné činnosti kmene - skutečnosti, která mu pomáhal získávat náklonnost členů osady.

10- Zelený u Indianů Eceje v roce 1973. (75)

Zelený ve svých článcích, publikacích a rozhovorech vypráví o světě Indiánů s obdivem. Na internetových stránkách nadace „Gran Amazonia“ lze nalézt jeden jeho článek, který publikoval v Hospodářských novinách. Vybraný text je součástí jeho článku s názvem „Jsou indiánské děti šťastnější než naše?“: „...Indiáni Amazonie, kam jezdím již přes čtyřicet let, vychovávají své děti bez velkých řečí, až nám to připadá, že je vlastně nevychoávají. Dodejme: podle našich představ. Mrňata pobíhají po osadě, všude vlezou, a přesto se jim skoro nic nestane. Jsou nestále ušmudlaná, ušpiněná, že by se naše matky nad nimi slitovaly. Hrají si s kamínky, dřívky, větvičkami, lístky, se zvířátky. Vypadají uboze proti našim načinčným napucánkům v šatičkách, ale nikdy jsem je neviděl plakat nebo zlobit, nikdy nevrískaly a neházely se vztekle o zem, nikdy nezlobily své rodiče, nedělaly jim naschvály a vždy byly usměvavé, pohodové a šťastné, ostatně tak, jací jsou i jejich rodiče...Indiánské maminky vychovávají své ratolesti k absolutní volnosti a tak si i přirozeně zvykají na nebezpečí a úskalí života, kterým se podvědomě a instinktivně vyhýbají. My tyto instinkty jsme

odjakživa potírali a nahrazovali jsme je rozumem...A přesto jsem přesvědčen, že indiánští rodiče své děti milují možná i více než my, i když se to třeba na první pohled nezdá. Matky své děti například neodstavují tak rychle jako v naší civilizaci. Cítí, že teplo jejich těla blahodárně působí na formování vyrovnanosti osobnosti jedince, tak jak to vidí třeba u opic, lenochodů, žab či jiných zvířat, a proto děti nosí na svém těle i několik let anebo než přijde na svět další mimino. Viděl jsem matky chodit na daleké cesty horami s dětmi na zádech v oblasti And či na boku v pralesích Amazonie. Před časem jsme přišli na to, že na tom taky něco je a tak se různé krosničky či šátky u nás staly běžnou záležitostí a vybaveností matek. Jenže s tím rozdílem, že indiánské matky je téměř neodkládají. Letos jsem byl s celou yek'wanskou osadou Boca de Nicharé v pralesích Venezuely na společném rybolovu s jedním barbaskem. Šli muži, ženy, děti, mrňata. Ženy si je držely na svých bocích i v složitých situacích v řece, na kluzkých kamenech, a ještě při tom druhou rukou lovily sítě udušené ryby. To bychom u nás asi těžko spatřili. Pamatuji si ještě na neuvěřitelný okamžik dokumentující indiánskou lásku k dětem, kdy se udělá vše pro jeho potřebu a za jakékoliv situace. V roce 1972 jsem žil pár měsíců u Kofánů na ekvádorské řece Aguarico. Jednou se ženy vracely z pralesa s velikým nákladem suchého kletví na zádech a s dětmi zavěšenými v šátkách na boku. Právě přecházely volně ležící kmen přes hlubokou propast s divokou říčkou a balancovaly, aby jej přešly, když tu náhle jedna ratolest dostala žízeň. Matka nelenila, zastavila se uprostřed nad propastí, přisunula ho k prsu a několik minut balancovala i s kletvím na zádech, aby nespadla. Už bych viděl naši milující matku, jak by mu řekla, no přece chvílku počkáš, ne? A ani bychom v tom nevidělo nic špatného. Ano, dítě tady může všechno, je králem, může provést jakoukoliv neplechu a nic se mu nestane, nepohrozí se mu a ani se na něj nezvýší hlas. Děti jsou prostě volní jako jejich rodiče, jako ptáci, a když to třeba návštěvníci nepochopí a z neznalosti zvýší na děti hlas, je to jejich konec a okamžitě jsou při nejlepším vykázáni pryč. Jenže přestože má dítě absolutní volnost, jen výjimečně provede nějakou hloupost, protože od malička má v sobě zakódovanou jakousi loyálnost vůči své společnosti, vrozený respekt. Vlastně od malička se děti chovají jako členové společnosti, i když ještě neprošli iniciací, a to proto, že se s nimi jedná jako s dospělými...A protože jsou matky stále v jiném stavu a stále rodí i samo kojení probíhá dlouhodobě, i několik let. Není zvláštností, jak jsem pozoroval u indiánů Eceechů v peruánské Amazonii v roce 1973, že přijde i desetiletý syn k matce a ve stoje si cucne se svým mladším bráškou. Proč ne, je to přece zdravý, že? Právě zde jsem žil asi osm měsíců v jedné chýši, kde s mnohačlennou rodinou žilo i pár malých opiček chápanů. Propojenost světa lidí a zvířat, která reflektuje jejich filosofii, že všichni jsme tady na této planetě bratři a sestry, mi dokumentovala matka rodiny snad každodenně a v praxi tím, že z jednoho prsu pila její holčička a k druhému

přihopkala opička a taky si dala. Taková praktická a nijak komentovaná a proklamovaná aktivita vychovává děti k lásce k přírodě. Když chtěl jít asi pětiletý Saona do pralesa, nemohl sám, vždy se k němu automaticky připojil starší brácha, který šel před ním a chránil jej z nových ještě neznámých nástrah. Samozřejmě matka nezvládne celou početnou chasu a tak zcela přirozeně o něco starší sourozenci se starají o ty mladší. Desetiletá holčička tahá už na svém boku o pár let mladší sestřičku a hraje si tak téměř nevirtuálně na maminku. A tak to jde dokola...Indiáni by nikdy nemohli pochopit, že v naší tak vyspělé civilizaci jsou lidé, kteří jsou schopni své vlastní děti trýznit či někteří si touto cestou léčit své duševní úchylky, kdy je znásilňují či dokonce vraždí, jen, aby si ukojili své libido, své ego. My vychováváme děti v rámci rodiny, vlastně v ústraní. Indiánské děti jsou vychovávány nejen svojí matkou a otcem, ale vlastně celou komunitou. Kamkoliv přijdou, všude se cítí doma, všude jsou pohoštěny. A nikde se nemusí obávat sexuálních deviantů. Všichni s ním zacházejí jako s dospělým, žádné ťuů ňuů. A to se nám také nezdá, protože právě to ťuů ňuů považujeme za projev lásky. Je to strašná povrchnost, je to kočičí láska, projev nerozumu. Vychovávat děti neznamena mít nějaká pravidla a poučky, na která jsme my zvyklí, ale přirozeně vést děti k přirozenosti...(91)

Výše uvedený text je, mimo jiné, obrazným líčením kultury výchovy dětí v indiánských osadách Jižní Ameriky, zároveň je vyjádřením názoru cestovatele na tento aspekt jejich kultury. V textu lze zdůraznit, že každé cestovatelovo porovnávání západní a indiánské kultury výchovy dětí, odkrývá jen nedostatky a omyly naší kultury. Zelený popisuje každodenní situace v osadách Kofanů a Eceejů, kde dlouhodobě žil v 70. letech a v Yek'wanské osadě, kterou navštívil v nedávné minulosti. Z vyprávění lze pochopit, jak daleko od přírody a přirozenosti nás dostal vývoj naší civilizace a zároveň si lze všimnout i toho, v čem se naše kultura může poučit z indiánské kultury.

V textu je podle mého názoru vyjádřeno implicitně a explicitně několik důležitých myšlenek:

- Popis každodenního chování dětí zobrazuje jejich skutečnou volnost a svobodu v prostředí osady a pralesa.
- Indiánské děti si hrají a chovají se způsobem nepředstavitelným pro chování dětí v rodinách v podmínkách naší civilizace (nekřičí,

nepláčou, atd.). Totéž platí i pro chování a jednání indiánských matek ke svým dětem.

- Různé složité životní situace plynoucí ze vztahu mezi matkami a dětmi (např. kojení dítěte přes hlubokou propast-), ukazují velikost lásky indiánských matek k dětem.
- Propojení světa dospělých, dětí, zvířat a okolní přírody je pro způsob myšlení bělochů nepředstavitelné (život v indiánské chýši, cesty do pralesa). Tímto způsobem jsou indiánské děti přirozeně vychovávány k lásce k přírodě.
- Cestovatel poukazuje na skutečnost, že od raného věku, se Indiáni ke svým dětem chovají, jakoby byly dospělé, jednají s nimi jako rovný s rovným.
- Podle cestovatele by Indián nikdy nepochopil západní kulturu, co se týká výchovy dítěte a její stinné stránky (týrání dětí, tresty, atd.).
- V textu si lze na několika místech všimnout názoru cestovatele, že naše civilizace vychovává děti nejen jinak než indiánská společenství, ale podle jeho slov nepřírodně a často špatně.

Z hlediska mého výkladu jsou důležité následující aspekty, které lze odkrýt z textu:

- I. Zelený je typ cestovatele, který přišel do styku se světem Indiánů, prožil tento svět a stal se obdivovatelem jejich kultury. Jeho líčení „jinakosti“ odhaluje krásu a autentičnost vztahů lidí původních kultur.
- II. Vliv indiánské kultury je patrný na jeho myšlení a pomocí „očí divochů“ nahlíží na současnou technologickou civilizaci a kriticky hodnotí každý její aspekt včetně výchovy dětí. Jeho přátelské vztahy s náčelníky, šamany, ženami a dětmi mu otevřely prostor, aby pochopil svět přírodních lidí. Jako znalec indiánského života předkládá čtenáři obraz původní kultury, který kontrastuje s obrazem západní kultury. Jeho úvahy o současné západní kultuře odhalují jeho kritický postoj ke své vlastní civilizaci.
- III. V textu si lze všimnout i morálního významu indiánské kultury pro lidi naší civilizace: moderní člověk se nemůže vrátit do stavu původní

přirozenosti, jelikož mu to nedovoluje vývoj naší civilizace. Přesto může pochopit například přednosti indiánské výchovy dětí a využít aspekty této výchovy v rámci vlastní kultury.

Zelený je na základě své dlouholeté zkušenosti s Indiány přesvědčen, že děti přírodních lidí jsou svobodnější a šťastnější než děti naší civilizace. Jeho pohled na indiánský život vysvětluje i jeho odmítnutí adoptovat dítě Kofanů, jak sdělil reportérovi Českého rozhlasu při rozhovoru v pořadu „Casablanca“, „...jako oni mi tam chtěli věnovat jedno dítě toho Bolívara, který se tam teď stal tedy tím velkým náčelníkem, a tenkrát mu bylo devět let, a protože to pro ně, když si někoho oblíbí, není problém mu darovat dítě a já jsem si říkal v duchu pro pána krále, co by z něj asi tady vyrostlo, jo. Tak jsem říkal: no v žádném případě, že jo?. Tenkrát to bylo v roce 72, sem přitáhnout dítě z džungle, no to by byl chudák, to jako kdyby tady žil v kleci. Jo tam je totiž čistá svoboda, tam ty děti žijou v absolutní svobodě a přesto nepřekračují nějaké ty meze těch jejich nepsaných zákonů, ...‘, (89)

Z jeho rozhovoru v Českém rozhlase je patrné, že nabídka Kofanů, aby přijal jako „dar“ malé indiánské dítě a vzal ho sebou do Evropy, a zároveň jeho odmítnutí přijmout takový „dar“, poukazují na dilematické situace, které prožil a musel řešit v osadě Kofanů. Zelený v rozhovoru nastiňuje reportérovi důvody, které ho vedly k odmítnutí „daru“ a z jeho slov lze vytušit i etický podtext tohoto rozhodnutí. Svět Indiánů je lepší pro výchovu indiánského dítěte než svět bělochů. Dítě v pralese je absolutně svobodné, a naopak svět bílých lidí představuje pro indiánské dítě klec. Jinými slovy pro indiánské dítě je lepší, aby vyrůstalo ve svém přirozeném prostředí.

V roce 2013 se cestovatel vrátil do osady Kofanů, aby po 40. letech zjistil, jak žijí jeho bývalí přátelé, a jestli si ho po tak dlouhé době pamatují: „Po čtyřiceti letech jsem se vrátil ke Kofánům. Nedalo mi to. Budou si mě pamatovat, nebo ne? Je to dlouhá doba, zvlášť pro pralesní indiány. A budou tam ještě vůbec, když se celé jejich okolí povodí řeky Aaguarico nachází v oblasti těžby chamtivých naftařských společností? A jak si žijí? Původní komunita v Dureno se rozdělila. Jedna část zůstala, další odešli po proudu Aguarika k Río Sábalo. Tam jsem se setkal s Bolívarem, kterému tehdy bylo deset let. Nyní je náčelník. Přesto si mě pamatoval z vyprávění, nevím ale

proč. Byl nadšený mým návratem. Bydlel jsem o kus dál v chýši Lorenza Criollo. Ten patřil k mým tehdejším kamarádům. Jsme stejně staří. Přijal mě s úsměvem a s pohostinností. Můj příjezd ho potěšil. Jako kdybych se vrátil po přerušném rozhovoru. Nechápal jsem to. V Durenu jsem se sešel s mým největším přítelem Kenamou. Byl očividně potěšen. Nechápal jsem to. V Durenu jsem bydlel u Alejandra, který mě uvítal s otevřenou náručí. A hned mě pozval na rituální celonoční pití yagé, jejich variantu ayahuasky. To už mi bylo opravdu podivné. Jenže indiáni nic nevysvětlují. Náhoda však zahrála. Sešel jsem se také se synem slavného misionáře u Kofánů z poloviny minulého století Bormana, který se ve zdejší džungli nadobro usadil. A protože je běloch, vše mi vysvětlil. „Konečně vás poznávám,“ řekl mi na úvod. „Vy jste se totiž stal mezi Kofány legendou.“ To mě dorazilo. „Já legendou a proč?“ Borman pokračoval: „Tehdy před čtyřiceti lety se v Durenu pořádaly zápasy a proti vám postavili nejsilnějšího zápasníka. Proti němu jste neměl šanci. „Vím to, jsou neobyčejně svalnatí a silní. „Jenže vy jste vyhrál a tvrdě jej porazil!“ Teď mi to došlo. Náhodou jsem byl akademický mistr ČSSR v judu v roce 1965 a ještě jsem si něco pamatoval. Použil jsem svůj oblíbený chvat učí matu, přehodil jej a Kofán ležel na zemi s vyraženým dechem. Až jsem dostal strach, jestli se mu něco nestalo. Neudržel jsem se zvědavosti: „A kdo byl ten zápasník?“ „Byl to Alejandro,“ odpověděl Borman. Teď jsem vše pochopil. Přijel tehdy mezi ně nějaký neznámý běloch a porazil je. To nepochopili, že silák prohrál. To jsou ty chlapácké záležitosti, které je upoutávají po celý život po celou historii. To si navždy budou pamatovat, z toho se stala legenda, o které si vyprávějí. Tak vlastně vznikají i mýty. A tím soupeřem byl Alejandro, který mě nyní pozval na noční obřad. Když jsem mu řekl, že to vím, rozchechtal se, až mu tekly slzy: „Ty jsi mi tehdy ale dal na držku!“ Už se ani přes svoji indiánskou zdrženlivost neudržel.‘, (75, s. 53-54)

To, co je obdivuhodné na tomto vyprávění, je aspekt návratu cestovatele do osady Kofánů po čtyřiceti letech. Z výše vybraného textu plynou tři aspekty, které vypovídají o vztahu cestovatele ke Kofánům.

- Vzpomínky a návrat: Zelený vzpomíná na staré kamarády, a to je důvodem, co ho vede k návratu do osady. Návrat je doprovázen obavami z průběhu setkání. Setkání se starými přáteli probíhá s nadšením, jeho obavy se rozptylují a výprava předčí jeho očekávání.
- Obdiv: Dávná událost -zápas- měl za následek, že cestovatel získal obdiv Kofánů. Tato událost hrála velkou roli v myšlení

Indiánů a vytvořila z cestovatele legendu v očích Indiánů. Proto během jeho návštěvy je při setkání se svým bývalým soupeřem pozván na posvátný obřad²⁰.

- Vliv času na vztahy: po čtyřiceti letech se cestovatel vrací do osady Kofanů, ve které prožil své dávné dobrodružství. Indiáni si ho nejen pamatují, ale vítají ho s velkou radostí. Charakter jeho vztahu s některými členy komunity ilustrují slova: „Jako kdybych se vrátil po přerušeném rozhovoru“. Zdá se, že ani faktor času (dlouhé odloučení) neovlivnil charakter vztahů cestovatele s Indiány.

Magický svět mýtů amazonských Indiánů je popsán v knize s názvem „DUCH S ROZKVELÝM PENISEM“. Zelený začíná knihu následujícím věnováním: ‚Věnuji nejen všemu amazonskému lidu mnoha desítek indiánských etnických skupin z Brazílie, Bolívie, Ekvádoru, Kolumbie, Guayany, Peru, Venezuely, Francouzské Guayany a ze Surinamu, který stále žije tak, jak zákony kázaly mu, nýbrž i těm, kdo přežili hrůzy akulturace, a přesto se cítí indiány, jako například můj přítel a náčelník Eceejů Ramayo nebo můj adoptivní otec šaman Guñitze z kmene Yawalapiti, a jako důkaz úcty k jejich tak často opomíjené kultuře, kterou vytvořili v nejtěžších životních podmínkách naší Země, předkládám tyto texty českým čtenářům.‘, (74, s. 7)

Věnování je projev jeho úcty k Indiánům a k jejich kultuře. Svým dílem (mezi ně patří i výše zmíněná kniha) splňuje různé závazky vůči Indiánům Amazonie, které se vytvořily při jeho dobrodružstvích v Jižní Americe. Zároveň splňuje i morální závazek vůči svým kamarádům, kteří ho několikrát pohostili ve svých osadách a tím je, že jejich výjimečná kultura neupadne v zapomnění.

Na závěr této kapitoly shrnuji několik klíčových aspektů dobrodružství, které Zelený prožil s Indiány Amazonie a jeho přístup k „jinakosti“:

²⁰ V roce 1972 šaman Mašakuri odmítl Zelenému pozvání na *yagé*, na posvátní obřad, jak vypráví sám cestovatel na jiném místě, (88)

- Zelený měl dobrodružnou, zvědavou a odvážnou povahu; jeho výpravy jasně vypovídají o těchto vlastnostech.
- Byl nositelem kulturní identity západu, ale přesto se dokázal povznést nad tuto kulturní identitu a zaujmout kritický postoj ke své vlastní kultuře.
- Kulturní konfrontace, kterou prožíval při pobytech v amazonských osadách, ho neodradila od touhy pochopit svět přírodních lidí Amazonie.
- Jeho dobrodružství mu odhalila krásu, výjimečnost a rozmanitost amazonských kultur.
- Prožití každodenního života Indiánů ho vedlo k zpochybnění obrazu vlastní kultury a etiky činů bělochů. V tomto ohledu je jeho postoj podobný postoji Friče a Lévi - Strausse.
- Dokázal získávat důvěru přírodních lidí Amazonie. Uctivé jednání vytvářelo podmínky pro vznik přátelských vztahů s členy amazonských etnik; přičemž byl sám hluboce ovlivněn těmito vztahy.
- Svým přístupem pronikl do tajů života amazonských etnik. Navíc u Yawalapiti byl přijat jako člen kmene, byl adoptován a dostal jméno Atapana.
- Frič vynikal schopností přizpůsobit se indiánským životním podmínkám. Z jeho různých vyprávění je patrné, že se dopustil i omylů díky své neznalosti různých nepsaných indiánských zákonů. Přesto jeho přístup k Indiánům byl přátelský, uctivý, osobitý.
- Jeho dobrodružství za Indiány ho vedlo k tomu, aby věnoval své dílo a čas záchraně indiánské kultury. Jeho dobrodružství se přetřansformovalo v celoživotní závazek vůči amazonským etnikům, který trvá dodnes.

Z hlediska etického rámce navrhovaného v metodologii jsem ve svém výkladu týkajícího se dobrodružství Zeleného za Indiány Amazonie dospěl k následujícím závěrům:

- Při pobytech a setkáních v různých indiánských osadách Amazonie otevíral přístup a chování Zeleného prostor pro vznik výjimečných vztahů s členy indiánských kmenů. Tyto vztahy charakterizuje, mimo jiné, jejich etická kvalita. Osobitý přístup Zeleného k amazonským Indiánům zahrnoval většinu škály splněných předpokladů, které jsem nazval jako „etické maximum“.
- Zelený je typ cestovatele, který vynikal svým osobitým přístupem k Indiánům. Proto ho lze považovat za mimořádný případ. Z hlediska mého výkladu je Zelený vzorem etického přístupu k „jinakosti“. Jeho výpravy za domorodci Amazonie odhalují osobitost jeho přátelských vztahů s členy amazonských etnik, a proto ho lze vnímat jako výjimečný vzor cestovatele při dobrodružství za Indiány Amazonie.

KAPITOLA DESATÁ

1. Srovnání klíčových aspektů dobrodružství českých cestovatelů – badatelů za Indiány Jižní Ameriky.

Dobrodružství jednotlivých českých cestovatelů – badatelů za Indiány Jižní Ameriky se uskutečnila ve třech odlišných obdobích dvacátého století, přesto z jejich srovnání plyne několik podobných aspektů.

a/ Náročnost a riskantnost výprav

Všichni čeští cestovatelé prožili extrémní podmínky života při výpravách za Indiány a to v prostředí pralesa²¹ nebo drsné savany podobně jak to prožil i Lévi – Strauss. Z pohledu míry náročnosti lze říci, že první polovina 20. století byla pro uskutečnění takovýchto výprav náročnější než druhá polovina.

- Frič prožil nejnáročnější podmínky při svých dobrodružstvích ze všech českých cestovatelů (např. napadení jaguárem, cesta k vesnici Bororo, atd.). O náročnosti a riskantnosti těchto výprav pak rovněž hovoří Levi Strauss, když popisuje ve svém cestopise některé své výpravy a potvrzuje tak vyprávění Friče, který tyto výpravy do stejných končin uskutečnil zhruba o 30 let dříve.

²¹ V tomto kontextu je otázkou, že jestli by bylo v současnosti vůbec možné podobná dobrodružství zrealizovat a to z důvodu vlivu na indiánskou kulturu ze strany západní civilizace a vývoje moderních technologií přepravy.

- Riskantnost Hanzelkovy a Zikmundovy několikadenní výpravy k Šuarům již nebyla tak vysoká avšak stupeň fyzické náročnosti byl rovněž veliký.
- Domnívám se, že i výpravy Zeleného, (např. cesta ke Kofanům s několikadenní plavbou po řekách Napu a Aguaricu v roce 1972), musela být únavná a velmi vyčerpávající.

b/ Způsob zprostředkování setkání s domorodci

Setkání s domorodci muselo být u všech studovaných cestovatelů většinou zprostředkováno buď jiným „civilizovaným“ Indiánem nebo „průvodcem“ či přítelem konkrétního kmene.

c/ Přizpůsobení se životním podmínkám Indiánů

Ze studovaných textů je patrné, že čeští cestovatelé - badatelé se byli schopni přizpůsobit životním podmínkám domorodců (spaní na holé zemi, nepohodlí, hlad, klimatické podmínky, hmyz, atd.). Frič pocítil důsledky těchto extrémních podmínek života nejvíce z českých cestovatelů (např. extrémní hlad). Stupeň přizpůsobení životu Indiánů souvisí sice rovněž s charakterem jedince, ale jako klíčový aspekt se jeví délka pobytu v osadách. Z tohoto pohledu lze seřadit stupeň schopnosti přizpůsobení se podmínkám sestupně a to takto:

- Frič
- Zelený
- Hanzelka se Zikmundem.

d/ Prožití a začlenění se do domorodého života

Tento aspekt souvisí s délkou pobytu cestovatelů u Indiánů, cílem jejich výprav a s jejich ochotou akceptovat „jinakost“.

- Frič prožil domorodý život a začlenil se do něho nejvíce ze všech studovaných českých cestovatelů, (např. téměř splýnul s Indiány tím, že si dokonce vzal za ženu Indiánku a měl s ní dítě). Vzhledem k tomu, že zůstal v „divočině“ i déle než Levi – Strauss a vytvořil rodinné vztahy s Indiány, lze se domnívat, že některé aspekty domorodého života prožil i hlouběji než francouzský antropolog.
- Zelený prožil život Indiánů dlouhodobě. Vykonal několikaměsíční pobyty u amazonských etnik. Měl příležitost a dostatek času, aby se začlenil do indiánského způsobu života. Důkazem jeho začlenění je mimo jiné i to, že byl adoptován Indiány a pozván k účasti na jejich posvátných rituálech
- Hanzelka a Zikmund strávili domorodým způsobem života několik týdnů. Jejich pobyt však nebyl tak dlouhý jako Fričův nebo Zeleného. Oba slavní čeští cestovatelé nezůstali mezi Šuáry tak dlouhý čas, kterého by bylo třeba k začlenění do indiánského života.

e/ Pohled na „jinakost“ a pochopení mentality Indiánů

S nadřazeným pohledem na jinakost, který byl vlastní v novověku prakticky každému západnímu cestovateli, se již nesetkáváme u studovaných českých cestovatelů. Naopak u všech je charakteristický uctivý, přátelský a rovnocenný přístup k domorodcům. Všichni jsou přesvědčeni o přirozené inteligenci Indiánů a chválí jejich různé dovednosti. Všichni se snažili pochopit specifika domorodé mentality.

Vezmeme-li Lévi – Strausse jako příklad toho, jak daleko člověk může pochopit domorodý svět, platí pro každého jednotlivého studovaného cestovatele následující:

- Frič kromě toho, že zkoumal domorodou kulturu, pochopil indiánskou mentalitu velmi hluboce a to podle mého názoru nejvíc ze všech studovaných českých cestovatelů. Vyřešil různé hádanky ohledně zvyklostí Indiánů (např. zvyk kuvade) a chápal „vyhraněnou logiku“ divochů. Vzhledem k tomu, že Frič navštívil Indiány o třicet let dříve než Lévi- Strauss a neznal jeho dílo, byl jeho pohled na „jinakost“ navíc velmi originální.
- Zelený provedl etnografický výzkum u Indiánů a dlouhodobě prožil způsob života různých amazonských etnik. Jeho výpravy skýtají mimo jiné i pohled antropologa na jinakost. Jeho zkušenosti s každodenním životem Indiánů mu poskytly mnohokrát příležitost proniknout do mentality domorodců a pochopit ji.
- Příležitost Hanzelky se Zikmundem pochopit hlouběji indiánskou kulturu byla menší především proto, že byli „omezení“ kratší dobou svého pobytu. Přesto i jejich dobrodružství, zajisté i díky jejich nespornému duševnímu potenciálu, ukazuje skutečnost, že byli schopni rychle pronikat do tajů mentality domorodců a pochopit ji.

f/ Odraz cest na pohled cestovatelů na vlastní kulturu

Pohled na vlastní kulturu se mění pod vlivem poznání indiánské kultury u všech studovaných českých cestovatelů. Dochází ke zpochybnění obrazu a morálky vlastní kultury či zpochybnění etiky činů bělochů vůči Indiánům. Kritika vlastní civilizace je velmi ostrá zejména u Friče a velmi výrazná u Zeleného. Změna pohledu na vlastní kulturu je patrná i u Hanzelky se Zikmundem z jejich označení vlastní kultury jako „pseudocivilizace“.

g/ Etnografické dílo

Společným aspektem u všech studovaných cestovatelů je vytvoření významného etnografického díla po jejich návratu z cest.

h/ Příležitost k celoživotnímu pobytu u Indiánů a návraty do vlasti.

Všichni studovaní čeští cestovatelé dostali „nabídku“ zůstat celý život mezi Indiány, avšak všichni se po skončení jejich dobrodružství navrátili do své rodné země.

- U Hanzelky a Zikmunda od začátku výpravy zřejmé, že neuvažovali o podstatnějším prodloužení svého pobytu u Indiánů, jelikož měli jiný hlavní cíl. Proto je pochopitelné i jejich odmítnutí nabídky náčelníka Šuárů, aby zůstali mezi nimi na celý život.
- Frič a Zelený pobývali mezi Indiány po dlouhou dobu a oba měli rovněž příležitost zůstat u nich po celý život. Oba cestovatelé ve svých textech nejen obdivují krásu a přirozenost způsobu života divochů, ale morálně ho staví na vyšší úroveň než západní kulturu. Navíc oba vyjadřují názor, že mezi Indiány se cítí lépe než mezi lidmi vlastní kultury. I přesto nakonec oba zvolili návrat do vlasti. Zde se nabízí i otázka, která se týká především Friče, ale částečně i Zeleného a to, proč cestovatelé nezůstali mezi Indiány, když podle jejich názoru život mezi nimi byl přirozenější a „morálnější“ než život v jejich vlasti?
- ✓ Odpověď na tuto otázku podle mne spočívá v tom, že Frič a Zelený měli své kořeny ve své rodné zemi, které je přiměly nakonec indiánský způsob života opustit. Lévi–Strausse používá ve svém cestopise v jiném kontextu citát Chateaubrianda: „Každý člověk, nosí v sobě svět složený ze všeho, co kdy viděl a miloval, a

do toho se bez ustání vrací, i tehdy, když se pohybuje světem, který je mu cizí a v němž zdánlivě i žije.“. (66, s. 41-42)

Domnívám se, že tento citát vysvětluje i rozhodnutí, které vedlo cestovatele k návratu do své vlasti. Cestovatel v sobě nosí svůj dřívější svět (dětství, rodinné vztahy, výchovu, kulturu, atd.), který ho „nutí“, aby se vrátil do vlasti nezávisle na tom, jak hluboko se začlenil do domorodé kultury. Frič a Zelený jako nositelé kulturní identity západu i přesto, že žili po dlouhou dobu domorodým způsobem života, nemohli „utéct“ před vlastní kulturou.

- ✓ Druhý důvod vidím ve skutečnosti, že Frič a Zelený byli svědky postupujícího zániku indiánských kultur pod vlivem západní kultury. Setrvat v této zanikající kultuře tedy nespatořovali svoji budoucnost.

i/ Přístup k Indiánům

Z mého výkladu je zřejmé, že studování čeští cestovatelé přistupovali k Indiánům s úctou, respektem avšak každý svým jedinečným způsobem. Ve světle chápání etiky jedince „jako hledání nejlepšího“ lze říci, že vynikali svým osobitým přístupem k „jinakosti“. Jejich přístup k domorodcům lze označit za etický i přes rozdíly jednotlivých přístupů ke splnění předpokladů tzv. „etického maxima“. Chování a jednání všech uváděných cestovatelů vůči Indiánům otevíralo prostor pro rozvíjení etických vztahů s nimi. Avšak míra rozvoje těchto vztahů byla u každého z nich jiná. Důvodem je skutečnost, že každý případ rozvoje vztahů s Indiány byl podmíněn délkou pobytu a stanoveným cílem jednotlivého cestovatele.

2. Pohled na vybrané aspekty dobrodružství studovaných českých cestovatelů na pozadí cestopisu Lévi-Strausse.

Dílo Lévi – Strausse zásadně ovlivnilo západní pohled na svět Indiánů a chápání „jinakosti“ vůbec. Lévi – Strauss poukázal v zrcadle původního světa „divochů“ na limitovanost jak našich představ o morálce, kultuře a životě Indiánů, tak i na omezenost našich představ o západní kultuře a vlastní morálce.

a/ Přístup Lévi – Strausse k jinakosti zahrnoval mimo jiné nepodmíněné přijetí indiánské kultury, rovnocenný postoj k domorodcům, vlastní prožití podmínek jejich života, atd. Strauss pozoroval chování Indiánů a přizpůsoboval jim své chování. Měl schopnost vést složitá jednání se členy těchto společenství. Ve srovnání se Straussem lze říci, že i studování čeští cestovatelé uměli získávat důvěru domorodců, a vést složitá jednání s nimi a dokázali se přizpůsobovat chování Indiánů.

- Na první pohled připomíná přístup všech českých cestovatelů Lévi-Straussův přístup k jinakosti. Přesto zde nalézám jeden podstatný rozdíl, který odlišuje přístup Hanzelky a Zikmunda od ostatních případů. Totiž Frič a Zelený „odložili šaty vlastní kultury“, což bylo součástí jejich přístupu svědčícího o jejich silné osobní zainteresovanosti. Navíc Frič „se stal jedním z nich“, jak o tom sám vypráví. Na rozdíl od nich dobře míněný a laskavý postoj Hanzelky a Zikmunda k Indiánům byl více pozorovatelský. Své dobrodružství prožili více jako bystří, nezaujatí pozorovatelé života a kultury Šuárů. Proto se domnívám, že jejich přístup se více blíží Herodotovu přístupu k jiným kulturám.

b/ Cestopis Lévi-Strausse ukazuje, mimo jiné, i morální závazky Lévi – Strausse vůči světu „divochů“. Autor explicitně vyjadřuje svůj morální závazek vůči Indiánům pravdivě ukázat svět Indiánů čtenáři, když

popisuje, jak byl rozhořčen z kresleným obrazem o Ľambikwarech v podání jiného autora. Strausse cítil morální povinnost uvést věci na pravou míru (66, s. 330-332)

Podobně i všichni studovaní čeští cestovatelé svým dílem splnili i morální závazek vůči Indiánům. Ukázali lidem ve své vlasti skutečný svět domorodců a navíc se zasloužili o to, aby tento jedinečný svět neupadl v zapomnění.

- Kupříkladu Frič napsal svou knihu „Indiáni Jižní Ameriky“, jelikož cítil morální povinnost zachovat svá pozorování indiánského světa a ponechat pravdivý obraz krásy světa Indiánů pro budoucí generace.
- Hanzelka a Zikmund pak informovali svět o skutečném světě Šuárů. Publikováním svého cestopisu rozptýlili pověry a z kreslené představy o Šuárech a ukázali „světu“ skutečný obraz života těchto Indiánů.
- Zelený ve svých rozhovorech často hovoří o tom, že cítí povinnost „splatit dluh“ Indiánům. Proto své dílo a svou současnou činnost věnuje ve prospěch Indiánů a vnímá ji jako morální závazek vůči nim.

c/ Lévi – Strauss svým dobrodružstvím překročil limity vlastní kulturní identity a dosáhl tím i hlubokého pochopení světa Indiánů. Jak jsem ukázal ve svém předchozím výkladu, kulturní identita evropského cestovatele byla v minulosti hlavní „překážkou“ k pochopení světa původního obyvatelstva nového světa. Podobně i studovaní čeští cestovatelé svým dobrodružstvím a svým dílem ukázali, že byli schopni překročit meze vlastní kulturní identity.

d/ Dílo Lévi – Strausse obsahuje i úvahy zabývající se správností a smyslem samotného zkoumání domorodého světa, jinými slovy i smyslem samotné antropologické práce v terénu a v konečném důsledku i smyslem

samotného konání dobrodružství za Indiány²². Ve světle tohoto aspektu podobné úvahy lze nalézt i v textech Friče a Zeleného.

e/ Interakce Lévi – Strausse se světem divochů hluboce ovlivnila jeho duši a jeho myšlení. Podobně i studování čeští cestovatelé byli ovlivněni indiánskou kulturou. Tento vliv ukazuje mimo jiné i jejich kritický postoj vůči vlastní civilizaci a zpochybnění její morálky. Je obtížné odhadnout míru tohoto vlivu na osobnost každého studovaného cestovatele. Ve své studii jsem dospěl k domněnce, že v souvislosti s Indiány největší duševní proměnu ze všech českých cestovatelů prožil Frič. V tomto kontextu jsem dospěl k názoru, že eventuální duševní proměna cestovatele je etickým potenciálem každého cestovatelského setkání.

f/ V cestopisu „Smutné tropy“ lze rozpoznat skutečnost, že dobrodružství za Indiány Brazílie bylo ve své podstatě i hledáním sebe sama pro Lévi - Strausse. V tomto ohledu i dílo studovaných českých cestovatelů odhaluje skutečnost, že jejich různá dobrodružství byla i pro ně zároveň hledáním sebe sama.

²² Na konci svého cestopisu v souvislosti s jeho úvahami o Rousseauovi vysvětluje etický smysl etnografické práce.

KAPITOLA JEDENACTÁ

ZÁVĚR S DISKUZÍ

1- Etický přístup a dynamika etického vztahu k Indiánům

Ve své studii jsem dospěl k následujícím závěrům

Z etického hlediska přístup Lévi – Strausse k Indiánům ukazuje, že etnografická zvědavost je sice nutnou podmínkou pro poznání „jinakosti“, ale pouze úcta, přátelství, důvěra, ochota akceptovat diametrální odlišnost „divochů“ a dostatečný čas otevírají prostor pro hlubší nahlédnutí do duše Indiánů. Levi – Strauss odhaluje ještě jednu podmínku pro pochopení „jinakosti“ a tou je, aby cestovatel sám prožil existenční podmínky života Indiánů.

Z mého výkladu je zřejmé, že vztah k „jinakosti“ je dynamický proces, který se mění s časem, se schopností překonat limity vlastní kultury, je závislý na cíli a charakteru cestovatele, jeho ochotě akceptovat způsob života domorodců bez předsudků a je podmíněn časem, který strávili v odlišném světě Indiánů.

Ze studia vybraných textů plyne moje domněnka, že důvěru a přátelství Indiánů nebylo až tak náročné získat, pokud cestovatel za nimi přicházel s dobrými úmysly. Důvod tkvěl v tom, že Indiáni byli lidé intuitivní a „cítili“ dobré nebo špatné záměry bělochů. Potvrzuje to skutečnost, že pro všechny studované české cestovatele nebylo navázání přátelských vztahů s Indiány velkým problémem a všichni to přes počáteční obtíže dokázali.

Klíčové faktory ovlivňující dynamiku a kvalitu etického vztahu:

- I. **Faktor času:** Délka pobytu je klíčovým faktorem ovlivňujícím kvalitu a pevnost navázaného vztahu. K vytvoření etického vztahu s potenciálem přerůst ve skutečné přátelství je zapotřebí dostatečného času pro pochopení světa „těch druhých“.

a/ Krátkodobá návštěva (typ moderního turisty).

Krátký čas umožňuje vznik především povrchních vztahů s domorodci. V podmínkách chvilkového nahlédnutí do domorodého života i nejlepší přístup k divochům nestačí k rozvinutí vztahu s nimi. Spěch u Indiánů je nežádoucí, proto turistické návštěvy domorodců jak v minulosti, tak i v současnosti měly a mají spíš povrchní charakter.

b/ Několikatýdenní pobyt (příklad Hanzelka, Zikmund)

Střednědobý čas pobytu je sice dostatečný čas pro vznik přátelských vztahů se vzájemnou důvěrou, ale je většinou nedostatečný pro hlubší pochopení mentality domorodců a i nedostatečný pro trvalejší přátelské vztahy.

c/ Dlouhodobý pobyt (příklad Frič, Zelený)

Delší čas pobytu otevírá prostor pro vznik hlubších, dlouhotrvajících, přátelských vztahů s domorodci. Ovšem za předpokladu splnění i dalších faktorů majících vliv na dynamiku etického vztahu (kulturní identita, cíl výpravy, charakter jedince, viz níže).

- II. Cíl výpravy:** Cíl výpravy je dalším faktorem, který otevírá nebo omezuje prostor možných interakcí jednotlivců. Z mého pohledu lze rozlišit tři základní cíle výpravy.

a/ Cíl je turistická návštěva Indiánů

Tento typ cestování má za cíl jen krátkou návštěvu Indiánů. Impulzem je turistická zvědavost, krátké nahlédnutí do domorodého života, „zdokumentování“ turistické návštěvy a návrat zpět. Cíl turistické výpravy nemá potenciál vytvoření kvalitního etického vztahu s domorodci.

b/ Cíl výpravy je poznání a zdokumentování života Indiánů
(příklad Hanzelka, Zikmund)

Výprava má za cíl poznat Indiány, což implicitně vyžaduje i delší čas pobytu. Hlavní cíl cestovatelů je však jiný než studie nebo důkladnější poznání světa Indiánů. Cestovatelé dokumentují svůj pobyt, poznávají různé aspekty života divochů a podle situace mohou pochopit i aspekty mentality těchto lidí. Cíl takové výpravy umožňuje zásadnější poznání světa domorodců a je dostatečný k zdokumentování životního prostoru Indiánů. Cílem však nemůže být hlubší studium jejich života nebo navázání trvalých přátelských vztahů.

c/ Cíl výpravy je prozkoumání kultury a života divochů
a dlouhodobé soužití s nimi. (příklad: Frič, Zelený)

Cíl takových výprav je specifický a je realizován odborníky, kterými jsou antropologové nebo badatelé, jakým byl Frič. Specifický cíl takové výpravy je hluboké zkoumání života a kultury Indiánů. Prožití indiánského způsobu života umožňuje cestovateli proniknout hluboko do duše Indiánů. Cestovatel má příležitost

navázat dlouhodobé vztahy s potenciálem přerůst v trvalé a pevné přátelství.

III- Kulturní identita cestovatele: Etická reflexe cestovatele při cestách je vždy ovlivněna jeho vlastní kulturní identitou. Vnímání světa „těch druhých“ prochází „filtrem“ kulturní identity daného jedince. Konfrontace odlišných kulturních identit evropských cestovatelů a domorodců měla vždy etický podtext. Z historie víme, že přístup jednotlivců k původnímu obyvatelstvu byl většinou ovlivněn evropským nadřazeným pohledem na odlišné kultury. Tento dřívější postoj měl za následek negativní dopady na původní obyvatelstvo nového světa.

Domnívám se, že kulturní identita jednotlivce je jedním z hlavních omezujících faktorů k vzájemnému porozumění lidí odlišných kultur. Překročení mezí, které mezi obě strany cestovatelského setkání staví kulturní identita, je složitý proces související s charakterem jedince a je podmíněno dobou trvání setkání, která je k dispozici. Stejně tak u studovaných českých cestovatelů je zřejmé, že rovněž překročili každý jinou měrou meze vlastní kulturní identity v závislosti na jejich charakteru.

IV- Charakter cestovatele: Charakter jedince je dalším faktorem, v němž se skrývá potenciál k eventuálnímu překročení kulturních mezí, které jsou postaveny mezi obě strany cestovatelského setkání. Tento specifický faktor ovlivňuje dynamiku etických vztahů a jejich naplnění, pokud je na to dostatek času. Podmínkou k tomu aby cestovatel, jehož záměr je vytvoření kvalitních vztahů s Indiány, musí disponovat charakterovými vlastnostmi, které uvádím níže. Domnívám se, že studovaní čeští cestovatelé byli takovýmito charakterovými vlastnostmi vybaveni, což jim umožňovalo překonávat meze vlastní kulturní identity a nebývale se přiblížit indiánskému světu.

2. Cesta od etického přístupu k etickému vztahu s Indiány

Etický přístup je podmínkou k vytváření etických vztahů s lidmi vůbec a stojí na počátku každé cesty k dosažení etického vztahu. Etický přístup souvisí s kvalitou charakteru jednotlivce. Ve vztahu k Indiánům si nelze představit etický přístup k „jinakosti“ bez takových charakterových vlastností cestovatele, jakými jsou odvaha, respekt, zdrženlivost, trpělivost, skromnost, štedrost, střídmost, empatie atd. (77)

Pokud vznikne etický vztah mezi cestovatelem a Indiánem ovlivní oba subjekty vztahu. Vzájemná interakce cestovatele a domorodce vede ke konfrontaci s vlastní kulturní identitou a k překročení mezí, které jsou postaveny mezi nimi. V takto dynamickém prostoru se projevují charakterové čnosti obou subjektů vztahu. Není náhodou, že cestovatelé, kteří hlouběji poznali indiánskou kulturu a vytvořili si přátelské vztahy s členy indiánských komunit, prožili duševní krizi, a začali vnímat vlastní kulturu a její hodnoty s pochybami. Pokud vznikne trvalejší etický vztah s Indiány, vede mimo jiné i k duševní proměně jedince, která je projevem cestovatelovy životní pouti za poznáním.

Seznam literatury

1. Bakker, E., De Jong, I., Wees, H., Karttunen, K., 2002. Brill's Companion to Herodotus. Leiden, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.
2. Bauman, Z., 1995. Úvahy o postmoderní době. Překlad Miloslav Petrusek. Praha: SLON.
3. Bohomme, B., 2012. Russian Exploration from Siberia to space. North Carolina: McFarland Inc., Publishers.
4. Boorstin, Daniel J., 1987. The Image. A Guide to pseudo-events in America. New York: Vintage Books.
5. Borovička, M., 2010, VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ-CESTOVATELSTVÍ. Praha: Ladislav Horáček – Paseka.
6. Bowman, J., Isserman, M., 2010. Exploration in the world of the ancients. New York: Infobase Publishing.
7. Braudel, F., 1977. Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism. Translated by Patricia M. Ranum. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
8. Braudel, F., 2001. Memory and the Mediterranean. Translated from French by Sian Reynolds. New York: Alfred A. Knopf.
9. Burnett, G., 1999. Geographical Exploration. Microsoft *ENCARTA*. Feb. 8: 14-25.

10. Campbell, J., 2000. Tisíc tváří hrdiny. Praha: Portál.
11. Casson, L., 1994. Travel in the Ancient World. Baltimore: The John Hopkins University Press.
12. Clifford, J., Marcus, G., 1986. Writing Culture. Berkeley: University of California Press.
13. Clossey, L., 2008. Salvation and Globalization in the Early Jesuit Missions. New York: Cambridge University Press.
14. Crkal, K., 1983. Lovec Kaktusů. Praha: Academia.
15. De Botton, A., 2010. Umění cestovat. Jihlava: Kniha Zlín.
16. Dewald, C., Marincola, J., Rood, T., 2006. The Cambridge Companion to Herodotus. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Edgerton, S., 1974. Florentine Interest in Ptolemaic Cartography as Background for Renaissance Painting, Architecture, and the Discovery of America. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 33(4): 275-292.
18. Eliade, M., 1993. Mýtus o věčném návratu. Praha: OIKÚMENÉ.
19. Etherington, N., 2005. Missions and Empire. New York: Oxford University Press.
20. Fennell, A David., 2006. Tourism Ethics. Clevedon: Channel View Publications.

21. Frazer, J., 1900. Pausanias, and other Greek sketches. London and New York: Macmillan.
22. Frič, V. A., 1956. STRÝČEK INDIÁN. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy
23. Frič, V. A., 1957. Indiáni Jižní Ameriky. Praha: Mladá fronta
24. Frič, V. A., Frič, I., 1977. Indiáni Jižní Ameriky. Praha: ORBIS
25. Frič, V. A., 1995. Dlouhý lovec. Praha-Jihlava: Nakladatelství Titanik, nakladatelství Madagaskar
26. Frič, V. A., Fričová, Y., 2011. ČERWUIŠ. Praha: Titanic.
27. Gosch, S., Stearns, P., 2008. Premodern Travel in World History. New York: Routledge.
28. Guilmartin, John F., 2002. Galleons and Galleys. London: Cassell & Co.
29. Hamilton, Neil A., 2010. Scientific exploration and expeditions: from the age of discovery to the twenty-first century. New York: M. E. Sharpe, Inc.
30. Hanzelka, J. Zikmund, M., 1954. Afrika snů a skutečností. Díl II, Díl III. Praha: Orbis
31. Hanzelka, J. Zikmund, M., 1957. Afrika snů a skutečností díl I., Praha: Naše Vojsko

32. Hanzelka, J., Zikmund, M., 1958. *Za Lovci Lebek*. Praha: Orbis.
33. Hanzelka, J., Zikmund, M., 1964. *Tam za řekou je Argentina*. Praha: Politické Literatury
34. Hanzelka, J., Zikmund, M., 2006. *Přemožení pouště*. Slavkov u Brna: Carpe diem.
35. Hanzelka, J., Zikmund, M., 2010. *Legenda H+Z, První cesta*. Brno: Jota.
36. Hanzelka, J., Zikmund, M., 2011. *Legenda H+Z, Druhá cesta*. Brno: Jota.
37. Heit, H., 2005. Western Identity, Barbarians and the Inheritance of Greek Universalism. *The European Legacy*, 10(7): 725–739.
38. Holden, A., 2005. *Tourism Studies and the Social Sciences*. New York: Routledge.
39. Holub, E., 1880. Journey Through Central South Africa, from the Diamond Fields to the Upper Zambesi. *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography, New Monthly Series*, 2(3): 166-182.
40. Hulme, P., Youngs, T., Rubiés, J., 2002. *The Cambridge companion to travel writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
41. Chorvat, I., 2007. *Cestovanie a turizmus v zrkadle času*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu University Mateja Bela.

42. Islam, S., 1996. *The Ethics of Travel*. Manchester: Manchester University Press.
43. Jafari, J., 2000. *Encyclopedia of Tourism*. London: Routledge.
44. Kapuscinski, R., 2007. *Travels with Herodotus*. New York: Alfred A. Knopf.
45. Leite, N., Graburn, N., 2009. Anthropological Interventions in Tourism Studies. In Jamal, T. and Robinson, M. (Eds), *The Sage Handbook of Tourism Studies*. Los Angeles: Sage Publication.
46. Love, Ronald S., 2006. *Maritime exploration in the age of discovery*. Westport: Greenwood Press.
47. MacCANNELL, D., 1973. Staged Authenticity. *American Journal of Sociology*, 79(3): 589-603.
48. MacCANNELL, D., 1999. *The tourist*. Berkeley: University of California Press.
49. McCabe, S., 2005. Who is a tourist? *Tourist studies*, 5(1): 85-106.
50. Momigliano, A., 1975. *Alien Wisdom*. New York: Cambridge University Press.
51. Nader, N., 1992. The End of the Old World. *Renaissance Quarterly*, 45(4): 791-807.

52. Nash, D., 1981. Tourism as an Anthropological Subject. *Current Anthropology*, 22(5): 461-481.
53. Northcott, M., 2008. The desire for speed and the rhythm of earth. In Bergmann, S. and Sager, T. (Eds), *The ethics of mobilities*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
54. Nunn, N., Qian, N., 2010. The Columbian Exchange: A History of Disease, Food, and Ideas. *The Journal of Economic Perspectives*, 24(2): 163-188.
55. Ohler, N., 2003. *Cestování ve středověku*. Jinočany: H+H.
56. Pletcher, K., 2010. *The Britannica guide to explorers and explorations that changed the modern world*. New York: Britannica Educational Publishing.
57. Pretzler, M., 2011, *PAUSANIAS Travel writing in Ancient Greece*. London: Bristol Classical Press.
58. Redfield, J., 1985. Herodotus the Tourist. *Classical Philology*, 80(2): 97-118.
59. Rozhoň, V., 2005. *Čeští cestovatelé*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml.
60. Smith, M., Duffy, R., 2003. *The ethics of tourism development*. London: Routledge.
61. Sokol, J., Pinc, Z., 2003. *Antropologie a etika*. Praha: Triton.

62. Sokol, J., 2007. Malá filosofie člověka. Praha: Nakladatelství Vyšehrad.
63. Sokol, J., 2010. Etika a život. Praha: Vyšehrad.
64. Speake, J., [editor], Karttunen, K., 2013. Literature of Travel and Exploration. New York: Routledge
65. Speake, J., [editor], Ryan, S., Maude, A., 2013. Literature of travel and exploration an encyclopedia. London and New York: Routledge.
66. Strauss, L., 2011. Smutné tropy. Praha: Rybka publishers.
67. Strauss, L., 2013. The Other Face of the Moon. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
68. Šípek, J., 2001. Úvod do geopsychologie. Praha: ISV nakladatelství.
69. Thrower, N., 2008. Maps and Civilization, Chicago and London: The University of Chicago Press.
70. Turner, V., Turner, E., 1978. Image and Pilgrimage in Christian culture. New York: Columbia University Press.
71. Urry, J., 2002. The tourist gaze. London: SAGE Publications Ltd.
72. White, P., 2010. Exploration in the World of the Middle Ages, 500–1500, Revised Edition. New York: Infobase Publishing.
73. Zachar, L., Zelený, M., 1985. PRERIJNÍ A PRALESNÍ INDIÁNI. Bratislava. Mladé letá

74. Zelený, M., 2004. DUCH S ROZKVETLÝM PENISEM. Praha: Argo
75. Zelený, M., 2013. Na cestě za snem. Praha: Nakladatelství Lidové noviny
76. Χατζοπουλος, Ο., 1992. Παισανιας. Αθηνα: Κακτος.
77. Χατζοπουλος, Ο., 1993. Αριστοτελης, Ηθικα Νικομαχεια. Αθηνα: Κακτος.

Internetové odkazy

78. "From Alexander von Humboldt to Charles Darwin: Evolution in Observation and Interpretation." Internet Zeitschrift für Kulturwissenschaften, 17. Nr. February 2010.
http://www.inst.at/trans/17Nr/7-8/7-8_baron17.htm,
[cit. 1-7-2013]
79. Abbatista, G., 2011. European Encounters in the Age of Expansion. European history on line. http://iegeu.eu/en/threads/backgrounds/european-encounters/guido-abbattista-european-encounters-in-the-age-of-expansion/?searchterm=abbattista&set_language=en,
[cit. 1-2-2014]

80. Leibetseder, M., 2013. Educational Journey, Grand tour. European history on line. <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/educational-journey-grand-tour> [cit. 5-5-2014]
81. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472092/postalsystem/15437/China> [cit. 1-2-2014]
82. <http://ethics.unwto.org/content/responsible-tourist> [cit. 5-2-2012]
83. <http://www.checomacoco.cz/checo-a-v-fric> [cit. 18-10-2014]
84. http:cs.wikipedia.org/wiki/Miroslav_Zikmund, [cit. 5-7-2010]
85. http:cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_Hanzelka [cit. 5-7-2010]
86. <http://www.granamazonia.cz/spolecnost/uvod/> [cit. 11-12-2014]
87. <http://zeleny.blog.ihned.cz/c1-58756210-slavnost-mrtvych-kuarup> [cit. 11-10-2014]
88. <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/18266-jak-jsem-se-stal-legendou-mezi-kofany> [cit. 25-1-2015]
89. <http://prehovac.rozhlas.cz/audio/3089207> [cit. 27-1-2015]
90. <http://www.novinky.cz/cestovani/138421-antropolog-zeleny-zije-napul-v-amazonii.html> [cit. 10-10-2014]

91. <http://zeleny.blog.ihned.cz/c1-51982170-jsou-indianske-deti-stastnejsi-nez-nase> [cit. 9-12-2014]

Přílohy:

1. Globální Etický kodex cestovního ruchu

GLOBALNÍ ETICKÝ KODEX
CESTOVNÍHO RUCHU

UNITED NATIONS

WORLD TOURISM ORGANIZATION

Rezoluce přijatá Valným shromážděním

dne 21. prosince 2001

A/RES/66/212 Globální etický kodex cestovního ruchu

Valné shromáždění,

Odvolává se na svou rezoluci č. 32/156 ze dne 19. prosince 1977, kterou schválilo Smlouvu o spolupráci a vztazích mezi Organizací spojených národů a Světovou organizací cestovního ruchu,

Potvrzuje par. 5 své rezoluce č. 36/41 ze dne 19. listopadu 1981, kterou rozhodlo, že Světová organizace cestovního ruchu by se mohla trvale účastnit práce Valného shromáždění v oblastech zájmu této organizace,

Odvolává se na Manilskou deklaraci o světovém cestovním ruchu ze dne 10. října 1980 přijatou pod záštitou Světové organizace cestovního ruchu, Deklaraci z Ria o životním prostředí a rozvoji²⁾ a Program 21³⁾ přijatý na Konferenci Spojených národů o životním prostředí a rozvoji dne 14. června 1992, s přihlédnutím k Ammánské deklaraci o míru prostřednictvím cestovního ruchu přijaté na Globálním summitu o míru prostřednictvím cestovního ruchu dne 11. listopadu 2000,⁴⁾

S přihlédnutím k tomu, že Komise pro udržitelný rozvoj na svém sedmém zasedání, jež se konala v dubnu roku 1999, vyjádřila zájem na globálním etickém kodexu pro cestovní ruch a vyzvala Světovou organizaci cestovního ruchu, aby zvažila účast informovaných hlavních skupin na vývoji, realizaci a monitoringu globálního etického kodexu cestovního ruchu,

Odvolává se na svou rezoluci č. 53/200 ze dne 15. prosince 1998 o vyhlášení roku 2002 Mezinárodním rokem ekoturistiky, ve které mj. potvrdilo rezoluci Hospodářské a sociální rady č. 1998/40 ze dne 30. července 1998 uznávající důležitost podpory, kterou Světová organizace cestovního ruchu věnuje ekoturistice, zvláště vyhlášení roku 2002 Mezinárodním rokem ekoturistiky, rozvoji lepšího porozumění mezi národy všude na světě, většího uvědomění bohatého dědictví různých civilizací a lepšího ocenění trvalých hodnot různých kultur, čímž přispívá k posílení světového míru,

Uznává důležitý charakter a roli cestovního ruchu jako pozitivního nástroje pro zmírnění chudoby a zlepšení kvality života všech lidí, jeho potenciál podílet se na hospodářském a sociálním rozvoji, zvláště rozvojových zemí, a jeho vznik jako důležité síly pro podporu mezinárodního porozumění, míru a prosperity,

1. Bere se zájmem na vědomí Globální etický kodex cestovního ruchu přijatý na třináctém zasedání Valného shromáždění Světové organizace cestovního ruchu, ve kterém jsou uvedeny zásady řízení rozvoje cestovního ruchu a jeho fungování jako referenčního rámce pro různé účastníky sektoru cestovního ruchu, s cílem minimalizace negativního dopadu cestovního ruchu na životní prostředí a na kulturní dědictví, při maximalizaci přínosů cestovního ruchu na podporu udržitelného rozvoje a zmírnění chudoby, jakož i porozumění mezi národy;

2. Zdůrazňuje potřebu podpory odpovědného a udržitelného cestovního ruchu, jež by mohl být prospěšný pro všechny sektory společnosti;

3. Vyzývá vlády a jiné účastníky sektoru cestovního ruchu, aby zvažili zahrnutí, pokud je to vhodné, obsahu Globálního etického kodexu cestovního ruchu do příslušných zákonů, předpisů a odborných metod, a v tomto ohledu uznává s oceněním úsilí vyvinuté a opatření přijatá některými státy;

4. Doporučuje Světové organizaci cestovního ruchu, aby podporovala efektivní následný postup Globálního etického kodexu cestovního ruchu, za účasti příslušných činitelů sektoru cestovního ruchu;

5. Požaduje na generálním tajemníku, aby sledoval vývoj související s realizací současné rezoluce na základě zpráv Světové organizace cestovního ruchu a podal o něm zprávu Valnému shromáždění na jeho padesátém devátém zasedání.

²⁾ Zpráva Konference Spojených národů o životním prostředí a rozvoji, Rio de Janeiro, 3.-14. červen 1992, publikace Spojených národů, prodejní číslo H.93.L.8 a tiskové opravy, svazek I: Rezoluce přijaté Konferencí, rezoluce č. 1, příloha 1

³⁾ Ibid. Příloha II.

⁴⁾ Viz A/55/640.

ÚVODNÍ USTANOVENÍ

My, členové Světové organizace cestovního ruchu (WTO), zástupci světového průmyslu cestovního ruchu, delegáti států, území, podniků, institucí a orgánů, jež jsme se dnes, dne 1. října 1999, sešli na Valném shromáždění v Santiagu de Chile,

Potvrzujeme cíle stanovené v článku 3 Stanov Světové organizace cestovního ruchu, a vědomí si „rozhodující a centrální“ role této organizace, uznané Valným shromážděním Organizace spojených národů, při podpoře a rozvoji cestovního ruchu s cílem podílet se na hospodářském rozvoji, mezinárodním porozumění, míru, prosperitě a všeobecnému respektování a dodržování lidských práv a základních svobod pro všechny bez rozdílu, pokud jde o rasu, pohlaví, jazyk nebo náboženství,

Pevně věříme, že prostřednictvím přímého, spontánního a bezprostředního kontaktu mezi muži a ženami různých kultur a způsobů života, je cestovní ruch živoucí silou ve službách míru a tvůrce přátelství a porozumění mezi národy,

Řídíme se principy zaměřenými na dosažení udržitelné ochrany životního prostředí, ekonomického rozvoje a boje proti chudobě, které definovaly Spojené národy na „Vrcholném zasedání o Zemi“ v Riu de Janeiro v roce 1992, a které jsou vyjádřeny v Programu 21 přijatém při této příležitosti,

Máme na vědomí rychlý a neustálý růst turistické aktivity, jak v minulosti tak očekávaný, vyvolaný motivy trávení volného času, obchodu, kultury, náboženství nebo zdraví, a jeho silnými pozitivními i negativními vlivy na životní prostředí, na hospodářství a společnost jak vysílajících tak i přijímajících zemí, na místní komunity a na původní obyvatelstvo, stejně jako na mezinárodní vztahy a výměny,

Vedeny touhou podporovat odpovědný a udržitelný cestovní ruch, ke kterému by měli přístup všichni na základě práva všech osob na využívání jejich volného času pro rekreační aktivity nebo cestování při respektování volby společností všech národů,

Avšak přesvědčení, že světový průmysl cestovního ruchu jako celek může mnoho získat fungováním v prostředí, jež podporuje tržní ekonomiku, soukromé podnikání a volný obchod a jež slouží k optimalizaci jeho přínosných vlivů na vytváření bohatství a zaměstnanosti,

Rovněž pevně přesvědčení, že, pokud je dodržována řada zásad a jistý počet pravidel, odpovědný a udržitelný cestovní ruch v žádném případě není neslučitelný s rostoucí liberalizací podmínek, kterými se řídí obchod se službami, na jejichž základě fungují podniky tohoto sektoru, a v tomto sektoru je možné sloučit ekonomiku a ekologii, životní prostředí a rozvoj, otevřenost vůči mezinárodnímu obchodu a ochranu sociální a kulturní identity,

S přihlédnutím k tomu, že při takovém přístupu všichni účastníci rozvoje cestovního ruchu – národní vlády, regionální a místní samosprávy, podniky, obchodní asociace, pracovníci tohoto sektoru, nevládní organizace a orgány všech druhů patřící k průmyslu cestovního ruchu, jakož i hostitelské komunity, média a sami turisté mají různé, i když vzájemně závislé odpovědnosti v rámci individuálního a společenského rozvoje cestovního ruchu a že ustanovení práv a povinností každého přispěje k dosažení tohoto cíle,

Zajímajíc se, stejně jako samotná Světová organizace cestovního ruchu od roku 1997, kdy její Valné shromáždění přijalo v Istanbulu Rezoluci 364(XII), o zavedení skutečné spolupráce mezi veřejnými a soukromými činiteli v rozvoji cestovního ruchu, a toužíc po tom, aby se spolupráce a součinnost rozšířily otevřeně a vyváženě i na vztahy mezi vysílajícími a přijímajícími zeměmi a mezi jejich příslušné turistické sektory,

Vyjadřujíc naší vůli zajistit kontinuitu Manilským deklaracím z roku 1980 o světovém cestovním ruchu a o společenských dopadech cestovního ruchu z roku 1997, stejně jako Chartě cestovního ruchu a Kodexu turisty, přijatých v Sofii v roce 1985 pod záštitou WTO,

Avšak berouce na vědomí, že tyto nástroje je nutno doplnit souborem principů navzájem na sobě závislých při jejich výkladu a aplikaci, kterým budou muset na prahu XXI. století činitelé v rozvoji cestovního ruchu přizpůsobit své jednání,

Poukazujíc, pro účinky tohoto nástroje, na definice a klasifikace aplikovatelné na cestování, a to zejména na pojmy „návštěvník“, „turista“ a „cestovní ruch“, které byly přijaty na Mezinárodní konferenci v Ottawě 24. – 28. června 1991, a které schválila Statistická komise Spojených národů během svého 27. období zasedání v roce 1993,

Odkazujíc především na nástroje, jejichž výčet následuje:

- Všeobecná deklarace lidských práv ze dne 10. prosince 1948;

- Mezinárodní úmluva o hospodářských, sociálních a kulturních právech ze dne 16. prosince 1966;

- Mezinárodní úmluva o občanských a politických právech ze dne 16. prosince 1966;

- Varšavská úmluva o letecké dopravě ze dne 12. října 1929;

- Chicagská úmluva o mezinárodním civilním letectví ze dne 7. prosince 1944 a Tokijské, Haagské a Montrealské úmluvy týkajících se mezinárodního civilního letectví;

- Úmluva o celních zařízeních pro cestovní ruch ze dne 4. července 1954 a souvisejícího Protokolu;

- Úmluva týkající se ochrany světového kulturního a přírodního dědictví ze dne 23. listopadu 1972;

- Manilská deklarace o světovém cestovním ruchu ze dne 10. října 1980;

- Rezoluce šestého Valného shromáždění WTO (Sofie), jež přijalo Prohlášení práv v oblasti cestovního ruchu a Kodex cestovního ruchu ze dne 26. září 1985;

- Úmluva o právech dítěte ze dne 20. listopadu 1989;

- Rezoluce devátého Valného shromáždění WTO (Buenos Aires), týkající se zvláště usnadnění cestování a bezpečnosti turistů, ze dne 4. října 1991;

- Deklarace z Ria de Janeiro o životním prostředí a rozvoji ze dne 13. června 1992;

- Obecná dohoda o obchodě a službách ze dne 15. dubna 1994;

- Úmluva o biologické rozmanitosti ze dne 6. ledna 1994;

- Rezoluce jedenáctého Valného shromáždění WTO (Káhira) o zabránění organizované sexuální turistice ze dne 22. října 1995;

- Stockholmská deklarace proti sexuálnímu zneužívání dětí ze dne 28. srpna 1996;

- Manilská deklarace o společenských dopadech cestovního ruchu ze dne 22. května 1997;

- Dohody a doporučení přijaté Mezinárodní organizací práce v souvislosti s kolektivními smlouvami, zákazu nucených prací a práce dětí, ochrana práv původních obyvatel, rovnost jednání a zákaz diskriminace v pracovním procesu,

Potvrzujeme právo v cestovním ruchu a svobody pohybu v cestovním ruchu. Vyjadřujeme svou vůli rozšiřovat spravedlivý, odpovědný a udržitelný světový turistický řád, v zájmu vzájemného prospěchu pro všechny vrstvy společnosti a v prostředí otevřené a liberalizované světové ekonomiky,

Slavnostně prohlašujeme sounáležitost s tímto cílem principy Globálního etického kodexu cestovního ruchu.

Článek 1

Podíl cestovního ruchu na vzájemném porozumění a respektování národů a společností

1. Základem a důsledkem odpovědného cestovního ruchu jsou porozumění a podpora etických hodnot společných všemu lidstvu, vycházející z tolerance a respektování rozdílnosti náboženských, filosofických a morálních přesvědčení; účastníci rozvoje cestovního ruchu a sami turisté by měli vzít na vědomí sociální a kulturní tradice a zvyklosti všech národů, včetně národů menšin a domorodých národů, a uznat jejich hodnotu;

2. Aktivity cestovního ruchu by měly být prováděny v souladu s atributy a tradicemi hostitelských regionů a zemí a při respektování jejich zákonů, obřadů a zvyklostí;

3. Hostitelské komunity na jedné straně a místní odborníci na straně druhé by se měli seznámit s turisty, jež je navštíví, respektovat je a poznat jejich životní styl, vkus a očekávání; vzdělávání a školení poskytované odborníkům přispívá k pohostinnému přijetí;

4. Úkolem veřejných orgánů je, aby poskytovaly ochranu turistům a návštěvníkům a jejich majetku; musí věnovat zvláštní pozornost bezpečnosti zahraničních turistů vzhledem ke zvláštní zranitelnosti, kterou mohou mít; měly by usnadnit zavedení zvláštních prostředků poskytování informací, prevence, bezpečnosti, pojištění a pomoci odpovídajících jejich potřebám; jakékoli útoky, přepadení, únosy nebo hrozby vůči turistům nebo pracovníkům průmyslu cestovního ruchu, jakož i svévolné ničení turistických zařízení nebo prvků kulturního nebo přírodního dědictví by měly být přísně souzeny a trestány v souladu s jejich příslušnými národními právními předpisy;

5. Turisté a návštěvníci by při cestování neměli páchat žádné trestné činy ani činy považované za trestné právními předpisy navštívené země a měli by se vyvarovat jakéhokoli chování, jež je místními obyvateli považováno za urážlivé nebo škodlivé nebo pravděpodobně poškozující místní životní prostředí; měli by se vyvarovat veškerého obchodování s nezákonnými drogami, zbraněmi, starožitnostmi, chráněnými druhy a produkty a látkami, jež jsou nebezpečné nebo místními právními předpisy zakázané;

6. Turisté a návštěvníci jsou povinni se seznámit, i před svým odjezdem, s charakteristickými zvláštnostmi zemí, které hodlají navštívit; musí si být vědomi zdravotních a bezpečnostních rizik jakéhokoli cestování mimo své obvyklé prostředí a chovat se takovým způsobem, aby tato rizika minimalizovali;

Článek 2

Cestovní ruch jako nástroj individuálního a kolektivního uspokojení

1. Cestovní ruch, aktivita, jež je nejčastěji spojována s odpočinkem a relaxací, sportem a přístupem ke kultuře a přírodě, by měl být plánován a realizován jako privilegovaný prostředek individuálního a kolektivního uspokojení; pokud je provozován s dostatečně přístupnou myslí, představuje nenahraditelný faktor sebevzdělávání, vzájemné tolerance a dozívání se o legitimních rozdílech mezi národy a kulturami a jejich různorodosti;

2. Aktivity cestovního ruchu by měly respektovat rovnost mužů a žen; měly by podporovat lidská práva, zvláště individuální práva nejzranitelnějších skupin, tj. dětí, starších osob, zdravotně postižených osob, etnických menšin a domorodých národů;

Cestovní ruch jako nástroj individuálního a kolektivního uspokojení

1. Cestovní ruch, aktivita, jež je nejčastěji spojována s odpočinkem a relaxací, sportem a přístupem ke kultuře a přírodě, by měl být plánován a realizován jako privilegovaný prostředek individuálního a kolektivního uspokojení; pokud je provozován s dostatečně přístupnou myslí, představuje nenahraditelný faktor sebevzdělávání, vzájemné tolerance a dozívání se o legitimních rozdílech mezi národy a kulturami a jejich různorodosti;

2. Aktivity cestovního ruchu by měly respektovat rovnost mužů a žen; měly by podporovat lidská práva, zvláště individuální práva nejzranitelnějších skupin, tj. dětí, starších osob, zdravotně postižených osob, etnických menšin a domorodých národů;

Článek 3

Cestovní ruch jako faktor udržitelného rozvoje

1. Všichni účastníci rozvoje cestovního ruchu by měli chránit životní prostředí, s cílem dosažení přiměřeného, nepřetržitého a udržitelného ekonomického rozvoje, zaměřeného na rovnoprávné uspokojování potřeb a tužeb současných i budoucích generací;

2. Národní, regionální a místní veřejné orgány by měly upřednostňovat a podporovat všechny formy rozvoje cestovního ruchu, jež vedou k zachování drahých a vzácných zdrojů, zvláště vody a energie, jakož i k vyloučení vytváření odpadu, pokud je možné.

3. Je třeba usilovat o rozložení toků turistů a návštěvníků v čase a prostoru, zvláště turistů a návštěvníků využívajících placených dovolených a školních prázdnin,

a rovnoměrnější rozložení dovolených, za účelem snížení dopadu aktivit cestovního ruchu na životní prostředí a zvýšení jejich prospěšného vlivu na průmysl cestovního ruchu a místní ekonomiku;

4. Infrastruktura a aktivity cestovního ruchu by měly být plánovány tak, aby chránily přírodní dědictví sestávající z ekosystémů a biodiverzity a zachovaly ohrožené druhy; účastníci rozvoje cestovního ruchu a zvláště odborníci by se měli dohodnout na stanovení omezení svých aktivit, pokud jsou prováděny ve zvláště citlivých oblastech: v pouštních, polárních nebo vysokohorských oblastech, pobřežních oblastech, tropických pralesích nebo mokřadech, vhodných pro vytváření přírodních rezervací nebo chráněných krajinných oblastí;

5. Přírodní turistika a ekoturistika jsou uznávány jako zvláště vhodné pro rozšíření a zlepšení pozice cestovního ruchu, pokud respektují přírodní dědictví a místní obyvatelstvo a jsou v souladu s kapacitou navštívených míst;

Článek 4

Cestovní ruch jako aktivita využívající kulturního dědictví lidstva a přispívající k jeho zdokonalení

1. Zdroje cestovního ruchu patří ke společnému dědictví lidstva; komunity, na jejichž územích se nacházejí, vůči nim mají zvláštní práva a povinnosti;

2. Politiky a aktivity cestovního ruchu by měly být prováděny při respektování uměleckého, archeologického a kulturního dědictví, jež by měly ochraňovat a předat budoucím generacím; zvláštní péče by měla být věnována zachování a obnově památníků, svatyní a muzeí, jakož i archeologických a historických památek, jež musí být

široce přístupné turistům; měl by být podporován veřejný přístup k soukromé vlastněným kulturním památkám, při respektování práv jejich vlastníků, jakož i k náboženským budovám, aniž by nepříznivě ovlivňoval běžné potřeby bohoslužeb;

3. Finanční zdroje získané z návštěv kulturních památek a památníků by měly být alespoň částečně používány na udržování, ochranu, rozvoj a zkrášlování tohoto dědictví;

4. Aktivity cestovního ruchu by měly být plánovány takovým způsobem, aby umožňovaly zachování a rozvoj tradičních kulturních produktů, řemesel a folklóru, namísto toho, aby způsobovaly jejich úpadek a standardizaci;

Článek 5

Cestovní ruch, prospěšná aktivita pro hostitelské země a komunity

1. Místní obyvatelstvo by mělo být zapojeno do aktivit cestovního ruchu a rovnoprávně sdílet ekonomické, sociální a kulturní přínosy, které vytvářejí, zvláště pokud jde o vytváření přímých a nepřímých pracovních míst na jejich základě;

2. Politiky cestovního ruchu by měly být aplikovány takovým způsobem, aby napomáhaly zvýšení životní úrovně obyvatelstva navštívených regionů a uspokojování jejich potřeb; plánování a architektonická koncepce a provozování turistických center a ubytování by měly být zaměřeny na jejich integraci, v možné míře, do místní ekonomické a sociální struktury; pokud jsou dovednosti stejné, měly by být upřednostňovány místní pracovní síly;

3. Je třeba věnovat zvláštní pozornost specifickým problémům pobřežních oblastí a ostrovních území a zranitelných venkovských nebo horských oblastí, pro které cestovní ruch často představuje vzácnou možnost rozvoje, tváří v tvář úpadku tradičních hospodářských aktivit;

4. Odborníci v oblasti cestovního ruchu, zvláště investoři, jež se řídí předpisy stanovenými veřejnými orgány, by měli provádět studie dopadu svých rozvojových projektů na životní prostředí a přírodu; měli by rovněž poskytovat, s co největší transparentností a objektivitou, informace o svých budoucích programech a jejich předvídatelných dopadech a rozvíjet dialog o jejich obsahu s příslušným obyvatelstvem;

Článek 6

Závazky účastníků rozvoje cestovního ruchu

1. Odborníci v oblasti cestovního ruchu jsou povinni poskytovat turistům objektivní a pravdivé informace o jejich místech určení a o podmínkách cestování, ubytování a stravování a pobytů; měli by zajistit, aby smluvní ustanovení navrhovaná jejich zákazníkům byla snadno pochopitelná, pokud jde o povahu, cenu a kvalitu služeb, které se zavazují poskytnout, a finanční náhradu splatnou jimi v případě jednostranného porušení smlouvy z jejich strany;

2. Odborníci v oblasti cestovního ruchu, pokud to záleží na nich, by měli dbát, ve spolupráci s veřejnými orgány, o bezpečnost, prevenci nehod, ochranu zdraví a bezpečnost potravin osob, jež požadují jejich služby; podobně by měli zajistit existenci vhodných systémů pojištění a pomoci;

měli by přijmout vykazovací povinnosti stanovené národními předpisy a poskytnout přiměřenou náhradu v případě nedodržení svých smluvních závazků;

3. Odborníci v oblasti cestovního ruchu, pokud to záleží na nich, by se měli podílet na kulturním a duchovním uspokojování turistů a umožnit jim během jejich cest vykonávání jejich náboženství;

4. Veřejné orgány vytvářejících států a hostitelských zemí ve spolupráci s příslušnými odborníky a jejich asociacemi by měly zajistit existenci nezbytných mechanismů návratu turistů v případě úpadku podniku, jenž organizoval jejich cestu;

5. Vlády mají právo – a povinnost – zvláště v případě krize, informovat své státní příslušníky o obtížných okolnostech nebo dokonce nebezpečí, se kterými se mohou setkat během svých cest do zahraničí; odpovídají však za vydání těchto informací, aniž by tím neoprávněně nebo přehnaně ovlivňovaly průmysl cestovního ruchu hostitelských zemí a zájmy jejich vlastních operátorů; obsah cestovních informací by proto měl být projednán předem s orgány hostitelských zemí a příslušnými odborníky; předložená doporučení by měla být přísně úměrná závažnosti vzniklých situací a omezena na geografické oblasti, kde nebezpečí vzniklo; tyto informace by měly být kvalifikované nebo by měly zrušeny, jakmile to umožní návrat k normální situaci;

6. Tisk, zvláště specializovaný tisk o cestovním ruchu, a jiná média, včetně moderních prostředků elektronické komunikace, by měly vydávat pravdivé a vyvážené informace o událostech a situacích, jež by mohly ovlivnit příliv turistů; měly by rovněž poskytovat přesné a spolehlivé informace pro spotřebitele služeb cestovního ruchu; pro tento účel by měly být rovněž vyvíjeny a používány nové komunikační a elektronické komerční technologie; neměly by žádným způsobem propagovat sexuální turistiku, jak jsme toho často svědky v médiích;

Článek 7

Právo na turistiku

1. Možnost přímého osobního přístupu k objevování a užívání si zdrojů planety představuje právo, jež je v rovné míře dostupné všem obyvatelům světa; stále rostoucí účast na národním a mezinárodním cestovním ruchu by měla být považována za jeden z nejlepších možných výrazů trvalého růstu volného času, a neměly by jí být kladeny překážky;

2. Všeobecné právo na turistiku musí být považováno za důsledek práva na odpočinek a volný čas, včetně přiměřeného omezení pracovní doby a pravidelné placené dovolené, garantovaných Článkem 24 Všeobecné deklarace lidských práv a Článkem 7.d Mezinárodní úmluvy o hospodářských, sociálních a kulturních právech;

3. Za podpory veřejných orgánů by měla být rozvíjena sociální turistika, zvláště asociativní turistika, jež umožňuje všeobecný přístup k rekreaci, cestování a dovoleným;

4. Měla by být podporována a umožňována rodinná turistika, turistika pro studenty a seniory a turistika pro zdravotně postižené osoby;

Článek 8

Svoboda pohybu turistů

1. Turisté a návštěvníci by měli mít podle mezinárodního a národního práva svobodu pohybu ve svých zemích a z jednoho státu do druhého, v souladu s Článkem 13 Všeobecné deklarace lidských práv;

měli by mít přístup na místa tranzitu a pobytu a do turistických center a kulturních památek, aniž by byli předmětem nadměrných formalit nebo diskriminace;

2. Turisté a návštěvníci by měli mít přístup ke všem dostupným formám komunikace, interní nebo externí; měli by mít možnost rychlého a snadného přístupu k místním správním, právním a zdravotnickým službám; měli by mít svobodu kontaktu s konzulárními zástupci svých zemí původu v souladu s platnými diplomatickými úmluvami;

3. Turisté a návštěvníci by měli mít stejná práva jako občané navštívené země s ohledem na zachování důvěrného charakteru osobních údajů a informací, jež se jich týkají, zvláště pokud jsou uloženy elektronicky;

4. Administrativní postupy týkající se přechodu hranic, ať spadají do kompetence států nebo vyplývají z mezinárodních dohod, jako jsou víza nebo zdravotní a celní formality, by měly být přizpůsobeny, pokud je to možné, tak, aby maximálně umožňovaly svobodu cestování a široký přístup k mezinárodnímu cestovnímu ruchu; měly by být podporovány dohody mezi skupinami zemí, jejichž cílem je harmonizace a zjednodušení těchto postupů; zvláštní daně a odvody postihující průmysl cestovního ruchu a narušující jeho konkurenceschopnost by měly být postupně zrušeny nebo změněny;

5. Pokud to umožňuje ekonomická situace zemí, ze kterých pocházejí, turisté by měli mít přístup k alokacím konvertibilních měn nezbytných pro jejich cesty;

Článek 9

Práva pracovníků a podnikatelů v oblasti průmyslu cestovního ruchu

1. Základní práva zaměstnanců a samostatně výdělečně činných pracovníků v oblasti průmyslu cestovního ruchu a souvisejících aktivit by měla být garantována se zvláštní péčí, pod dohledem národních vlád a místních samospráv, jak zemí jejich původu, tak hostitelských zemí, vzhledem ke zvláštním omezením spojeným zvláště se sezónností jejich aktivit, globálním charakterem jejich průmyslu a flexibilitou, již na nich často vyžaduje povaha jejich práce;

2. Zaměstnanci a samostatně výdělečně činní pracovníci průmyslu cestovního ruchu a souvisejících aktivit mají právo a povinnost získat přiměřené počáteční i trvalé školení; měla by jim být poskytována přiměřená sociální ochrana; nejistota pracovních míst by měla být co nejvíce omezena; a sezónním pracovníkům tohoto sektoru by měl být udělen zvláštní status, se zvláštním ohledem na jejich sociální zabezpečení;

3. Jakákoliv fyzická nebo právnická osoba, pokud má nezbytné schopnosti a dovednosti, by měla mít na základě existujících národních právních předpisů právo rozvíjet profesionální aktivity v oblasti cestovního ruchu; podnikatelé a investoři – zvláště v oblasti malých a středních podniků – by měli mít právo volného přístupu k sektoru cestovního ruchu s minimálními právními nebo správními omezeními;

4. Výměny zkušeností nabízené vedoucím pracovníkům a pracovníkům z různých zemí, ať již zaměstnancům či nikoli, přispívají k podpoře rozvoje světového průmyslu cestovního ruchu;

tyto aktivity by měly být pokud možno usnadněny, v souladu s platnými národními právními předpisy a mezinárodními ujednáními;

5. Jako nenahraditelný činitel umožňující solidaritu v oblasti rozvoje a dynamického růstu mezinárodních výměn, nadnárodní podniky průmyslu cestovního ruchu by neměly zneužívat dominantního postavení, jež někdy zauímají; měly by usilovat o to, aby se nestaly nositeli kulturních a sociálních modelů uměle vnucovaným hostitelským komunitám; výměnou za svou svobodu investic a obchodu, jež by měla být plně uznána, by se měli účastnit místního rozvoje a zároveň vyloučit snížení svého podílu na ekonomikách, ve kterých jsou založeny, nadměrným vývozem svých zisků nebo jimi zprostředkovaných dovozů;

6. Spolupráce a navazování vyvážených vztahů mezi podniky z vysílajících a hostitelských zemí přispívají k udržitelnému rozvoji cestovního ruchu a spravedlivému rozdělení zisků jeho růstu.

Článek 10

Aplikace principů Globálního etického kodexu cestovního ruchu

1. Odborníci na rozvoj cestovního ruchu z veřejného i soukromého sektoru budou spolupracovat na aplikaci uvedených principů a budou kontrolovat jejich efektivitu v praxi.

2. Odborníci na rozvoj cestovního ruchu budou uznávat roli mezinárodních organizací, především Světové organizace cestovního ruchu, ale také nevládních organizací kompetentních v oblastech propagace a rozvoje cestovního ruchu, ochrany lidských práv, životního prostředí a zdraví, v souladu s obecnými zásadami mezinárodního práva.

3. Tito odborníci vyjadřují svůj záměr postoupit případné spory týkající se aplikace nebo výkladu Globálního etického kodexu cestovního ruchu za účelem jejich vyřešení třetí nezaujaté straně, a to Světovému etickému výboru pro cestovní ruch.

SVĚTOVÁ ORGANIZACE CESTOVNÍHO RUCHU

je jedinou mezinárodní organizací, jež slouží jako globální fórum pro politiku a problémy cestovního ruchu. Jejími členy je 144 zemí a území; zároveň má 350 přidružených členů pocházejících z veřejného i soukromého sektoru. Cílem WTO je podporovat a rozvíjet cestovní ruch jako významný prostředek podpory mezinárodního míru a porozumění, ekonomického rozvoje a mezinárodního obchodu.

INTERNET: www.world-tourism.org

